

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**FARKLI SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERE
SAHİP AİLELERDE KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN AİLE İÇİ
KÜLTÜREL TANIMLAMALAR**

Gül AKTAŞ

Doktora Tezi

Ankara, 2011

**FARKLI SOSYO- EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERE SAHİP
AİLELERDE KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN AİLE İÇİ KÜLTÜREL
TANIMLAMALAR**

Gül AKTAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

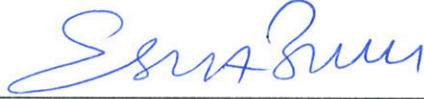
Ankara, 2011

KABUL VE ONAY

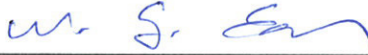
Gül AKTAŞ tarafından hazırlanan “Farklı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özelliklere Sahip Ailelerde Kız Çocuklarına İlişkin Aile İçi Kültürel Tanımlamalar” başlıklı bu çalışma, 26.01.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Başkan)

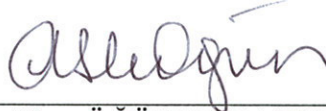
Prof. Dr. Esra BURCU (Danışman)

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun ...1... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

26.01.2011

Gül AKTAŞ

TEŞEKKÜR

Çalışma konumun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar araştırmamın her aşamasında desteğini ve içtenliğini benden esirgemeyen, çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Esra BURCU'ya teşekkürlerimi sunarım.

Eleştiri ve önerileriyle araştırmamın gelişmesine katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN ve Prof. Dr. Suna Başak'a, tez çalışmalarım için Ankara'ya gelirken her zaman sabır, hoşgörü ve desteğini hissettiğim sayın hocam Prof. Dr. Mehmet MEDER'e teşekkür ederim. Tez süresince desteğini hep yanımda hissettiğim Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN'a teşekkür ederim.

Üniversite yıllarım boyunca emeğini ve desteğini benden esirgemeyen, yol gösteren, çalışmalarımda bana güç veren çok değerli hocam Öğr. Gör. Hüseyin Yalçın'ı sevgi, saygı ve rahmetle anacağım.

Tüm eğitim yaşamım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri, aile içindeki görevlerimi gönüllü olarak üstlendikleri, evde iyi bir çalışma ortamı hazırlamak için tüm fedakarlığı gösterdikleri, sabırları, anlayışları ve sevgileriyle her zaman yanımda oldukları için anneme, babama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamda yardımlarını aldığım Berfin ve Deniz GEDİK'e teşekkür ederim.

ÖZET

AKTAŞ, Gül. *Farklı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özelliklere Sahip Ailelerde Kız Çocuklarına İlişkin Aile İçi Kültürel Tanımlamalar*, Doktora Tez, Ankara, 2011.

Çalışmamız, aile içindeki ilişkiler yoluyla üretilen ve devam ettirilen kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları ve bu tanımlamaların farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde nasıl şekillendiği konusunu kır-kent bağlamında karşılaştırmayı amaçlarken üç aşamada ele alınmıştır.

Birinci aşamada, kız çocuklarının toplumsal ve kültürel kimliklerinin öncelikli olarak ailedeki konumlarıyla ve onlara atfedilen rol ve statülerle belirlendiği noktasından hareket ettiğimizde ailenin kız çocuklarına ilişkin rol beklentileri kültürel tanımlamaları ne yönde etkilemektedir sorusu kır kent bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır.

İkinci aşamada, Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramından yola çıkarak ailenin sahip olduğu kültürel sermayenin (anne-babanın eğitim düzeyi, sahip olduğu mesleği, kişilerin kültürel etkinliklere olanak veren doğduğu ve yaşadığı yerleşim yerinin büyüklüğü) kız çocuklarına yönelik kültürel tanımlamaları nasıl şekillendirdiği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

Üçüncü aşama ise ailenin kültürel sermayesi ve bu kültürel sermayeden beslenen kültürel tanımlamaların kız çocuklarının gelecekteki beklenti ve kaygıları üzerindeki rolünü tespit etmeye yöneliktir.

Araştırmamız nitel çalışma olup derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grupları 13-18 yaş aralığındaki kız çocukları, anne-babaları ve erkek kardeşlerinden oluşmaktadır. Araştırmamız Ankara'nın Çankaya, Mamak ve Yenimahalle ilçelerinde üçer aile ve Ankara'ya bağlı Ayaş ilçesinin Çanılı kırsalında yine üç aile ile derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızın kuramsal çerçevesi kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları belirleyen toplumsal cinsiyet teorileri ile Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı etrafında şekillenmiştir.

Araştırma sonucunda, özellikle alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki aileler ile kırdaki yapılan görüşmelerde kadınlar, kendilerine verilen geleneksel rolleri eleştirmelerine rağmen ev içi alandaki sorumlulukların kadınlara ait olması gerektiğini içselleştirmişler ve kız çocuklarını da bu öğretilerle yetiştirme yönünde eğilim göstermişlerdir. Buna karşılık, kız çocuklarına yönelik geleneksel rol tanımlamaları üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki aileler tarafından kırılmaya çalışılırken kültürel tanımlamalar nispeten eşitlikçi bir zemine oturtulma yönündedir. Kız çocuklarının genelde aile içindeki kararlara katılımı ve kaynakların kullanımındaki eşitsiz paylaşımı kız çocukları açısından gelecekte iyi bir eğitim ve meslek edinme konusunda daha fazla çaba gösterme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Anahtar Sözcükler

Aile, Aile İçi Roller, Kız Çocukları, Toplumsal Cinsiyet, Kültürel Sermaye, Kültürel Tanımlama

ABSTRACT

Aktaş, Gül. *Familial and Cultural Descriptions about the Daughters in Families of Different Socio-Economic and Socio-Cultural Backgrounds*. PhD Dissertation, Ankara, 2011.

This study, conducted at three phases, aims to handle the cultural descriptions originated and maintained about the daughters of the families and compare and contrast in urban and rural aspects how these descriptions are shaped in families of different socio-economic and cultural backgrounds.

At the first phase, considering the formulation of the social and cultural identities of girls in accordance with their positions, role and status in their families, how the familial expectations for their daughters affect the cultural descriptions will be analyzed. At the second phase, clarifying Bourdieu's term "cultural capital", how the family's cultural capital (the education level/ job of parents, the area of residence providing cultural facilities for the inhabitants) shapes the cultural descriptions of the daughters will be focused on.

The third phase aims to determine the impact of the family's cultural capital and the cultural descriptions based on this capital on the future expectations and anxieties of the daughters.

This is a qualitative study, in which in-depth interviewing has been used as the major technique. The participants of the research consist of the daughters aged 13- 18, their parents and brothers. By the use of this technique, three families have been interviewed in Çankaya, Mamak and Yenimahalle in Ankara and three families in Çanılı district in Ayaş.

The theoretical dimension of this study has been shaped in accordance with the gender theories, determining cultural descriptions about the daughters, and Bourdieu's "cultural capital".

Consequently, the women of lower and middle socio-economic strata in rural areas have internalized their traditional household responsibilities, albeit critically, and have tended to bring up their daughters accordingly. Despite the upper socio-economic and cultural strata's struggle for deconstructing the traditional roles, cultural descriptions are comparatively formulated on egalitarian bases. The inequality in daughters' participation in domestic decisions necessitated their better education.

Key Words

Family, Domestic roles, Daughters, Gender, Cultural capital, Cultural description

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODU	6
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	6
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
1.3. ARAŞTIRMANIN SORU CÜMLELERİ	16
1.4. ARAŞTIRMANIN METODU	18
1.4.1. Araştırmanın Katılımcı Grupları	20
1.4.2. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme	23
1.4.3. Araştırmanın Veri Analizi.....	25
1.4.3.1. Niteliksel Analiz Süreci ve Nitel Verilerin Kodlanması	25
II. LİTERATÜR TARAMASI ve TANITIMI	29

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	34
2.1.1. Kültürel Değerlerin Yeniden Üretildiği Bir Mekân: Aile	34
2.1.1.1. Aile İçi Roller ve Cinsel Kimliklerin Toplumsal İnşası.....	39
2.1.1.2. Kültürel Sermayenin Şekillendirdiği Aile İçi Kültürel Tanımlamalar	47
2.1.2. Evin Küçük Kadınları: Kız Çocukları.....	50

2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE	53
2.2.1. Kültürel Tanımlamalar Bağlamında Kadın Kimliği.....	53
2.2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları Bağlamında Kadın Kimliği	55
2.2.1.1.1. Teorik Tartışmalar Işığında Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları	56
2.2.1.1.2. Türkiye’de Yapılan Uygulamalı Çalışmalar Işığında Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları	64
2.2.1.2. Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak	69
2.2.1.2.1. Kültürün Cinsiyetsizleştirilmesi: Kültürel Feminizm	81
2.2.1.3. Kültürel Tanımlamalar Bağlamında Kişisel ve Sosyal Kimliğin İnşası	83
2.2.1.4. Kültürel Sermaye: Sosyal Yaşam Alanlarında Kız Çocukları.....	87

III. BÖLÜM BULGULAR

3.1. ROLLER	99
3.1.1. Kadın ve Erkekten Beklenen Roller	99
3.1.1.1. Kadının Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kadından Beklenen Roller	99
<i>Annelik Rolü.....</i>	99
<i>“İyi” Bir Eş Olma Rolü.....</i>	101
<i>Ev Kadınlığı Rolü.....</i>	103
<i>Hizmetçi Olma Rolü</i>	107
<i>İtaatkar ve Fedakar Kadın Olma Rolü.....</i>	108
<i>Namusun Temsilcisi Olma Rolü</i>	110
<i>Maddi Kaynakları Kullanabilme ve Kontrol Edebilme Rolü ...</i>	113
<i>Ücretsiz Aile İşçiliği Rolü.....</i>	114
<i>Üretken Olma Rolü</i>	115

3.1.1.2. Kadının Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Erkekten	
Beklenen Roller	118
<i>Aileyi Geçindirme Rolü</i>	118
<i>Eşini ve Çocuklarını Koruma ve Kollama Rolü</i>	119
<i>Baba Olma Rolü</i>	120
3.1.1.3. Erkeğin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kadından	
Beklenen Roller	121
<i>Kadının Erkeği Memnun Etme Rolü</i>	121
<i>Ailesine ve Eşine Sadık Olma Rolü</i>	123
<i>Akrabalık İlişkilerini Sürdürme Rolü</i>	125
3.1.1.4. Erkeğin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Erkekten	
Beklenen Roller	126
<i>Evin Reisi Olma Rolü</i>	126
3.1.2. Kız Çocuktan Beklenen Roller	129
3.1.2.1. Anne ve Babanın Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kız	
Çocuktan Beklenen Roller	129
<i>Ev İşlerinde Becerikli Olma Rolü</i>	129
<i>Erkek Kardeşe Hizmet Etme Rolü</i>	132
<i>Kendi Bedenlerini Denetleme Rolü</i>	133
<i>Eğitimi Tamamlama Rolü</i>	135
<i>Dini İnançlarına Sahip Çıkma ve Yerine Getirme Rolü</i>	137
<i>Ücretsiz Aile İşçiliği Rolü</i>	138
3.1.2.2. Erkek Kardeşin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kız	
Çocuktan Beklenen Roller	139
<i>Erkek Kardeşe ve Anne-Babaya Hizmet Etme Rolü</i>	141
<i>Aile Üyelerinin Sözünden Çıkmama Rolü</i>	143
<i>Eğitim ve Meslek Konusunda Doğru Tercihler Yapabilme Rolü</i>	145
<i>Dini İnançlarına Sahip Çıkma Rolü</i>	146
3.1.2.3. Kız Çocuklarının Bakış Açısına Göre Aile ve Toplumda Kız	
Çocuktan Beklenen Roller	147
<i>Gelecekte İdeal Bir Ev Kadını Olma Rolü</i>	148

Öğrenci Olma Rolü	152
Evin Erkeklerine İtaat Etme Rolü	153
Kendi Ayakları Üzerinde Durma ve Bağımsız Olma Rolü	154
3.2. KÜLTÜREL TANIMLAMALAR.....	157
3.2.1. Kız Çocuklarının Bakış Açısında Kadına İlişkin Kültürel Tanımlamalar.....	157
“Kadın Aile ve Toplumda Ezilen Kesimdir”	157
“Kadınlar Eğitim İmkanlarından Yoksundur”	159
“Kadının Toplumsal Varlığı Aile İle Belirlenendir”	160
“Kadın Ailenin Kurulmasında Önemli Bir Rolü Üstlenendir”	161
“Kadının Mesleği Onun Dış Görünüşünün En Önemli Aracıdır”	162
“Kadın, Namusu ve Ailesine Bağlı Olması İle Toplumda Yer Edinendir”	163
3.2.2. Kız Çocukluklarının Kendilerine İlişkin Kültürel Tanımlamaları	164
“Özgüven ve Kariyer Sahibi Olan”	164
“Cinsiyetinden Dolayı Şanslı Olan”	166
“Hedeflediği Hayatı Yaşayabilen”	167
“Her Anlamda Kendini Yetiştirebilen”	168
“İnançlarından Taviz Vermeyen”	169
“Dış Görünüşüyle Kendini Özgürce İfade Edebilen”	170
3.2.3. Anne ve Babanın Bakış Açısında Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamalar.....	171
“Anne ve Babaya Bağlı ve Saygılı Olmalılar”	171
“Yetişkin Olduklarında Kendi Ayakları Üzerinde Durabilmeliler”	173
“Dinine Bağlı ve İnançlı Olmalılar”	174
3.2.4. Erkek Kardeşin Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamaları	176
“Kız Çocuklar Ev İşleriyle İlgilenmeli ve Anneye Yardım Etmeliler”	176
“Erkek Arkadaşlarıyla Geç Saatlerde Dışarı Çıkamamalı”	177
“Kız Arkadaşlarımızla İlişkilerimizde Yol Gösterici Oluyorlar”	178
3.3. AİLENİN KÜLTÜREL SERMAYESİNİN KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN TANIMLAMALAR ÜZERİNE ETKİSİ.....	179
Eğitim ve Meslek Hayatına Etkisi	180

<i>Aile İçi Kararlara Katılımına Etkisi</i>	181
<i>Arkadaş Seçimi ve Evlilik Kararlarına Etkisi.....</i>	183
3.4. KIZ ÇOCUKLARININ GELECEK BEKLENTİLERİ	186
<i>Eğitim ve Meslek Konusundaki Beklentiler</i>	187
<i>Arkadaş Seçimi ve Evlilik Konusundaki Beklentileri</i>	190
<i>Dini İnançlarını Serbestçe Yaşayabilme Beklentisi</i>	191
<i>Korkusuzca Yürüyebilecekleri Mekanlara Kavuşma Beklentisi</i>	191
3.5. KIZ ÇOCUKLARININ GELECEĞE İLİŞKİN KAYGILARI	192
<i>Eğitim</i>	192
<i>Güvenlik İle İlgili Kaygılar.....</i>	193
<i>Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Kaygılar</i>	193
EK 1: BULGULARIN ŞEMALARLA GÖSTERİLMESİ	195
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	215
KAYNAKÇA.....	228
EK 2: GÖRÜŞME FORMU	236
EK 3: HANGİ PROBLEM CÜMLELERİNİN HANGİ GÖRÜŞME SORULARINA KARŞILIK GELDİĞİ İLE İLGİLİ TABLO	247

KISALTMALAR

UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
KSGM	Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Türkiye ve Dünyada son yirmi yıldaki toplumsal dönüşümler her alanda olduğu gibi aile ve toplum içinde kadına/kız çocuklarına ilişkin incelemeleri gerekli kılmıştır. Modernleşme, küreselleşme ve popüler kültürün her alana nüfus eden yükselişi, yaşanan işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler, geleneksel ailedeki cinsiyetçi kaynak bölüşümü eğitim ve sosyal haklara ulaşması noktasında maliyeti yüksek olan kız çocuklarını ve kadınları derinden etkilemiştir. Öte yandan Türkiye’de 1980 sonrası yükselen kadın hareketi, kadın-erkek eşitliği ve kadınların özgürlüğü söylemi geniş bir alana yayılmaya başlamıştır. Kadınların/kız çocuklarının aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşım için eğitimin gerekliliği yine bu dönemde vurgulanmaya başlanmıştır. Sessiz bir direniş gösteren kız çocukları “cinsiyetsiz” bir kültüre özlem duyarken aile ve toplum cinsiyetçi rolleri yeniden ve yeniden üreterek kız çocuklarının yaşamsal fırsatlara ulaşmasını etkilemiştir.

21. yüzyıl dünyasında altı yetişkinden birisi okur-yazar olmayıp bunların da üçte ikisi kadınlardan oluşmaktadır. Halen çoğunluğu kızlar olmak üzere 121 milyon çocuk okula gidememektedir (UNİCEF, 2005, s.9). Bu durum eğitimde toplumsal cinsiyet açığı olarak ifade edilmektedir.

Türkiye’de ilköğretim çağında olup da okula gitmeyen kabaca, bir milyon çocuk vardır. Nüfus cinsiyet açısından eşit biçimde bölünmüşken geleneksel olarak yerleşik bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği vardır. UNESCO tarafından hazırlanan 2008 EFA (Education For All) Küresel Rapor’unda da Türkiye’nin eğitim alanında en temel sorunlarından birisi kız çocuklarının, çocuk ve gençlerin okullaşma oranının düşüklüğü olarak dikkati çekmektedir (UNESCO, 2007, s.6). 2009 yılında Türkiye’de kadınlar açısından yüzde yüz okuryazarlık seviyesine ulaşılmadığı, 5 kadından birinin (5 milyon 732 bin kadın) okur-yazar olmayıp, yine 5 kadından birinin okur-yazar ancak herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmadığı görülmektedir. Ülke genelinde okur-yazar olmayanların %75’ini kadınlar oluşturmaktadır (KGSM:2006).

Kız çocuğunun, geleceğin kadını olarak yetiştirildiği geleneksel toplumsal yapı içinde bulunduğu durumun yaygın nedeni, kültür ve adetler çerçevesinde yerleşiklik kazanmış

bazı önyargılardır. Pek çok toplum, kız çocuk söz konusu olduğunda, farklı ve ayrımcı bir değerler ve beklentiler kümesini devreye sokmaktadır. Geleneksel inanç ve uygulamaların halen güçlü olduğu yerlerde, kızlardan genç yaşlarda yalnızca ev kadınlığıyla ve çocuk bakımıyla ilgilenmeleri istenebilmekte, kız çocuk yaygın bakış açısıyla, kendi başına bir birey olarak değil, önce kendi ailelerinin, ardından da gelin gittiği ailenin mülkü olarak görülmektedir. Kısaca kız çocuk ve kadın, ilerde nasıl gelişeceğine değil, şu an ailesi için neler yapabileceğine önem veren bir sistem içindedir (Bener, 2009, s.47).

Temel eğitim dışında kalma motifi, kız çocuklarının yetişkinliğe eriştiklerinde ülkenin çok büyük bir bölümü için ev kadınlığı kalıbına dönüşmekte, sonuçta onları ev içindeki en temel rolleri için bile hazırlıksız kılmanın yanı sıra Türkiye’de ekonomik değerli insan kaynaklarından mahrum kalmaktadır (UNICEF, 2008, s.1)

Bütün bu çalışmalardan yola çıkarak denilebilir ki, toplumsal değişme sürecinde kadının ve kız çocuklarının aile ve toplumdaki yerinin yapısal belirleyicilerini dolaylı ya da dolaysız bir biçimde vurgulayan araştırmaların sayısı giderek artmaktadır. Buna karşılık kadınların/kız çocuklarının kendilerini ve cinsiyetleriyle ilgili rol beklentilerini ne şekilde algıladıkları, duydukları, öznel baskıların ne olduğu hakkında bilgimiz ise çok daha sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar ve bu tanımlamaların farklı sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklere sahip ailelerde nasıl şekillendiği sorunsalından hareketle, “kadın” ve “erkek” olmanın toplumsal ve kültürel anlamı, bireylerin bu anlamı nasıl yorumladıkları, bu anlamlardan yola çıkarak yaşamlarına ilişkin nasıl bir hareket alanı açtıkları, kız çocuklarının kendilerine ilişkin “kadın” tanımını oluştururken hangi araçlardan, güçlenme stratejilerinden yararlandıkları kırsal-kent farklılaşmasıyla ortaya konacaktır.

Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar sosyo-demografik değişkenler açısından bakıldığında ailenin yapısı ve kültürel dokusu ile ailenin kız çocuğuna yüklediği anlam ve yine kız çocukların kendilerine yüklediği anlam arasındaki farklılıklarla şekillenirken kırsal ve kentte farklı kimlik tanımlamalarını karşımıza çıkarmaktadır. Kırsal ile kentin sosyal, ekonomik, kültürel farklılığı, kentsel ve kırsal aileye farklı toplumsal fonksiyonlar yüklemektedir. Kırsal toplumsal yapılarda akrabalık ve komşuluk ilişkileri, geleneksel değerlerin daha baskın ve bağlayıcı olması ve aile içi rol farklılaşması

bakımından belirgin özellikler göze çarparken kente geçişle birlikte kırsal nüfusun sahip olduğu geleneksel kültürün yerini kentsel yaşamın gerekli kıldığı kentsel değerlerin ve alışkanlıkların alması gerçeği ön plana çıkmaktadır. Kırsal kesimde özellikle eğitim ve kararlara katılım açısından pasif olan kadın/kız çocukları kentsel koşulların gerekliliği içinde daha aktif bir rol almaya başlamaktadırlar. (Arat, 1990, s.203-205) Bu nedenle ailenin içinde bulunduğu sosyal yapı nitelikleri ve kız çocuklarına atfedilen rol-statü tanımlamaları ileride onların eğitim ve meslek hayatını, evlilik kararlarını, gelecekte beklentilerini şekillendirmede merkezi öneme sahip olmaktadır (Bülbül, 1992, s.24).

Kız çocuklarının aile ve toplum içindeki deneyimlerinden ve beklentilerinden yola çıkarak kadınlık kimliğinin oluşumunda etkili olan sosyo-kültürel ve ekonomik boyutların anlaşılmasının mevcut eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin anlaşılmasında da faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bununla birlikte kadınlığa dair yaygın indirgemeci, antropolojik ve sınıfsal temelde birbirinden bağımsız olarak inşa edilen kısmi analizlerden sıyrılarak genelde insan, özelde ise kadın kimliğinin oluşumunda temel teşkil eden sosyalizasyon süreçlerinin önemine ve bu süreçleri besleyen, pekiştiren yapıların evrenselliğine de ayna tutmuş olacağız. Bir başka ifadeyle, Simon de Beauvoir'un, "insan kadın doğmaz, kadın olur" sözünden de hareketle sosyalizasyonun evrensel niteliği ve bu evrenselliğin sosyo-kültürel yapıda kurgulanarak meşrulaştırılmasının tartışılması gerekir. Bu tartışmayla bir anlamda Türkiye'deki toplumsal cinsiyet çalışmalarına da katkı sağlanmış olunacaktır.

Kız çocuklarının kendileri ve toplumsal dünyaya ilişkin algılarını onların penceresinden vermeye odaklanan bu çalışma bir anlamda onları sesi duyulur ve görünür bir kategoriye taşıdığı için de önem arz etmektedir. Çünkü kız çocuklarına ilişkin yapılmış geniş çaplı betimleyici araştırmaların sadece eğitim durumlarını gösterir tablolara dayandırılması kısır bir döngüyü de beraberinde getirmiştir. Oysaki Türkiye'de, kız çocuklarına ilişkin sosyo-kültürel bağlamda daha derinlemesine çalışmaları yapacak, farklı disiplinlerin bakış açısına ihtiyaç duyacak ve geniş bir veri tabanını oluşturacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu eksikliği gidermek için bu çalışma, bir sosyal model olarak kız çocuklarının kendi yaşam alanlarına yönelik beklentilerini ve annelerinden ayrı bir kadınlık tanımı ile gerek topluma gerekse ailelerine seslerini duyurma anlamında bir mesajı da içermektedir. Bu doğrultuda, kadın ve erkek olmanın

toplumsal ve kültürel bağlamı ortaya konurken, aynı zamanda kız çocuklarının bu bağlamı gündelik pratikler içinde nasıl yorumladıkları da irdelenmeye çalışılacaktır. Kız çocuklarına ilişkin ailenin kültürel tanımlamaları onların sosyal yaşam alanlarına, karar alma süreçlerine ilişkin tercihlerini de dönüşümsüz olarak etkilemektedir. Aynı zamanda kent ve kır bağlamında karşılaştırma yapmayı amaçlayan bu çalışma kız çocuklarına ilişkin engel ve imkanları tespit ederek sosyal politikalara da bir zemin oluşturmayı amaç edinmiştir.

Bu çalışma aynı zamanda kız çocuklarına ve dolayısıyla kadınlara ilişkin eşitlik ya da eşitsizliğin iyileştirilmesi durumunu ortaya koymaya çalışırken, sadece kadınları ya da aileyi ilgilendiren bir konu ile sınırlı olmayıp toplumun bütününe ilgilendiren bir konu olarak da gündeme gelmesi açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. Böylelikle yaptığımız araştırmayla bir yandan kadın erkek rollerinin daha eşitlikçi bir zemine oturtulması amaçlanırken iki temel sorudan hareket etmiş olacağız. Bunlardan biri; kadınlığa ilişkin yaygın kabuller neler ve bunlar hangi anlam çerçeveleri içinde ifade ediliyor? Diğeri; kadınlar, bu anlam çerçeveleri içinde kendilerine nasıl bir yaşam alanı açabiliyorlar? Kız çocukları toplumsal normları gündelik pratikler içinde nasıl anlamlandırıp dönüştürüyorlar? Soruları çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

Bu sorular görüşmelerin genel çerçevesini belirlemiştir. Bu nedenle çalışmanın analiz kısmında görüşme alıntılarına geniş bir yer verilmiştir. Bunun nedeni de görüştüğümüz insanların sesini duyurabilmektir. Neyin söylendiği kadar nasıl söylendiği gerçeğinden hareket ederek bireylerin içinde yaşadıkları sosyal dünyayı ve bu sosyal dünyadaki ilişkileri yeniden üretme, bunu yaparken kendileri için hareket alanı açma, sosyal yaşam alanlarına ulaşma stratejileri geliştirme sorunsalını onların ifadeleriyle vermek çalışmanın farklı perspektiflerini sunmak açısından önemlidir. Gündelik pratikler genellikle geleneksel kalıplar içinde anlamlandırılıp bireylere sunulsa da bu kalıpların değişimi ve yeniden dönüşümü yine aktörler tarafından sağlanabilmektedir. Niteliksel araştırmanın üstünlüğü bunu görmemizi mümkün kılmasıdır. Bu çalışmada yaptığımız tahlillerle, söylenenler kadar söylenmeyenleri, görüşme yaptığımız katılımcıların kendi kurgularını da ortaya koyarak yansıtmaya özen gösterdik.

Tüm belirtilenler ışığında çalışmamızın üç temel ayağı bulunmaktadır. Birinci ayağı, araştırmanın konusu, amacı, önemi, cevap aradığı soruları, kavramsal ve kuramsal çerçevesi, literatür taraması ve metodundan oluşmaktadır. İkinci ayağı, kırsal ve kentsel yapıda kadının durumu ile sosyo-kültürel ve ekonomik yapının kadına ilişkin söylemsel pratikleri ne yönde değiştirip dönüştürdüğü sorunsalıdır. Kadınlığa ilişkin yaygın kabullerin ve kişilerin gündelik pratiklerinin bu kabullerle olan karmaşık ilişkisinin cinsiyetten başka toplumsal farklılıklarla bağlantılı olması kır-kent karşılaştırmasını karşımıza çıkarmıştır. Üçüncü ayak ise, araştırma verilerinin sonuçlarını kapsamaktadır. Araştırma verilerinin analizi dört temel kategori üzerinde temellenmiştir. Roller, kültürel tanımlamalar, ailenin kültürel sermayesinin kız çocuklarına ilişkin tanımlamalar üzerine etkisi, kız çocuklarının gelecek beklentileri ve geleceğe ilişkin kaygıları şeklinde kategorileştirilmiştir.

Dolayısıyla çalışmamızın birinci bölümünde araştırma hakkında genel bilgi veren; araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodu açıklanmıştır.

İkinci bölümde çalışmanın temel kavramlarından kültürel değerlerin üretildiği mekan olan aile, roller ve cinsel kimliklerin toplumsal inşası, ailenin sahip olduğu kültürel sermayenin şekillendirdiği kültürel tanımlamalar ve kız çocukları ile ilgili tanımlamalara yer verilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet tanımlamaları bağlamında kadın kimliği, feminist söylemler bağlamında kadın kimliği, kültürel tanımlamalar bağlamında kişisel ve sosyal kimlik ve kültürel sermaye bağlamında kadın kimliği kuramsal açıdan ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise derinlemesine görüşme tekniği ile yapılan nitel araştırmanın analizi görüşmecilerden yaptığımız alıntılarla verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle başlangıçtaki araştırma sorularıyla varılan noktalar arasındaki bağlantıyı koruyabilmek ve görüşmelerimizi bu sorular ışığında nasıl okuduğumuzu görünür kılmayı gösterebilmek için alıntılara geniş yer verilmiştir.

Bu çalışma niceliksel ve genelleştirici değil, niteliksel ve keşfedici bir yaklaşımı benimsemiştir. Herhangi bir “temsiliyet” kaygısı gözetmeden her bir görüşme kendi içinde kendi anlam çerçevesinde analiz edilmiştir.

I. BÖLÜM

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODU

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Aile içindeki ilişkiler yoluyla üretilen ve devam ettirilen kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar ve bu tanımlamaların farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde nasıl şekillendiği önemli bir sorunsaldır. Yaşam boyunca kız çocuğunun eğitimi özellikle kırsal kesimde kadınlık/annelik rolüne hazırlık taşıdığından kız çocuğu yaşamının daha ilk yıllarında buna yönlendirilmekte ve örgün eğitimden, meslek edinmeden vazgeçmek zorunda bırakılmakta, bu durum ileride yaşayacağı yoksulluğu daha da derinleştirmektedir. Kadının yoksul olması; gelirin olmaması yada düşük gelir kazanmasının ötesinde aile içinde, çalışma hayatında ve sosyo-kültürel yapıda kendisine biçilen rollerden kaynaklanmaktadır. Ailede çocukların bakımı, ev işleri gibi sorumluluklar, meslek hayatında çocuk bakıcılığı, sekreterlik, hemşirelik gibi belirli kategoriler dışına çıkma şanslarının az olması, ayrımcılık taşıyan normlar ve kültürel değerler gibi birçok boyut kadının yoksullaşmasında rol oynamaktadır (Çoban, 2007, s.17). Bir başka ifadeyle, toplumsal cinsiyet tanımlamaları bağlamında kadının eğitim, meslek edinme ve kararlara katılımı kısıtlandığı ölçüde yoksulluğu daha da artmaktadır. Bu nedenle son yıllarda literatüre giren yoksulluğun kadınlaşması, yoksulluğun cinsiyeti gibi kavramlar eğitim, sağlık, işgücü piyasasına katılım açısından kadınların yoksulluklarını dile getirirken, tüm dünyada bu konuya ilişkin stratejik çözümler bulmaya çalışan pek çok yaklaşım ortaya konmuştur.

Türkiye’de mercek altına alınan kadın çalışmalarına baktığımızda (Kağıtçıbaşı, 1981; Arat, 1990), kadının cinsiyet rol ve kimliklerine ilişkin kültürel tanımlamaların farklı aile ve toplum yapılarında değişik perspektiflerde irdelendiğini görmekteyiz. Bir başka deyişle aile içi ilişkiler, kız çocuklarına ilişkin değer yargıları, bireylerin sosyalleşme süreçleri, ailenin kız çocuğundan beklentileri, kız çocuklarının aileden ve sosyal yaşamdan beklentileri, içinde yaşanılan toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değerlerinin niteliklerine göre biçimlenmektedir. Ailenin kültürel değerleri, kentsel veya

kırsal yerleşim biriminde olması, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar ve aile fertlerinin eğitim düzeyi bu tanımlamaları şekillendirebilmektedir.

Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar sosyo-demografik değişkenler açısından bakıldığında ailenin yapısı ve kültürel dokusu ile ailenin kız çocuğuna yüklediği anlam ve yine kız çocukların kendilerine yüklediği anlam arasındaki farklılıklar kırdaki ve kentte farklı kimlik tanımlamalarını karşımıza çıkarmaktadır. Kır ile kentin sosyal, ekonomik, kültürel farklılığı, kentsel ve kırsal aileye farklı toplumsal fonksiyonlar yüklemektedir. Kırsal toplumsal yapılarda akrabalık ve komşuluk ilişkileri, geleneksel değerlerin daha baskın ve bağlayıcı olması, aile içi rol farklılaşması bakımından daha belirgin özellikler gösterirken kente geçişle birlikte kırsal nüfusun sahip olduğu geleneksel kültürün yerini kentsel yaşamın gerekli kıldığı kentsel değerlerin ve alışkanlıkların alması söz konusudur. Kırsal kesimde özellikle eğitim ve kararlara katılım açısından pasif olan kadın/kız çocukları kentsel koşulların gerekliliği içinde daha aktif bir rol almaya başlamaktadırlar (Arat, 1990, s.203-205). Bu nedenle ailenin içinde bulunduğu sosyal yapı nitelikleri ve kız çocuklarına atfedilen rol-statü tanımlamaları ileride onların eğitim ve meslek hayatını, evlilik kararlarını, gelecekte beklenenlerini şekillendirmede merkezi öneme sahiptir (Bülbül, 1992, s.24).

Aileyi toplumun bir parçası olarak kabul eden Martinson, ailenin varlığını toplumun kültürü üzerinde onunla karşılıklı bağ içerisinde sürdürdüğünü belirtmiştir. Aile, yaşamını içinde bulunduğu toplumun kültürüne göre belirler ve sürdürür. Kültür, aile kurumunun dayandığı gelenekleri, görenekleri, örfleri-adetleri daha geniş bir ifade ile değer ve normları belirleyendir. Aile, kültürün gelecek nesillere miras olarak kalmasında en önemli aktarım merkezidir. Bunun yanı sıra birincil bir grup olarak aile, çocuklara belirli rolleri ve statüyü kazandırırken, davranış kalıplarını benimsetirken kültürün belirleyiciliğinden etkilenir. Örneğin, bazı toplumlarda ailede cinsiyete bağlı olarak farklı davranış kalıplarının benimsenmesi ve ailede erkek çocuğun kız çocuğuna göre farklı imtiyazlara sahip olması kültürel yapı ile belirlenmiştir (Burcu, 2007, s.190). Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar (İlbars, 1988; Kansu, 1977) göstermiştir ki, geleneksel kültürün benimsenmiş olan kalıpları, toplumda geçerlilikleri sorgulanmayan cinsiyet rollerine ilişkin inanç ve töreler, kız çocuklarının kendi

beklentilerine ilişkin karar alanını daraltmış ve karar verme süreçleri ile rol paylaşımında kadınların en düşük düzeyde olduğu ortaya konmuştur. Özellikle geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin olarak aile içinde atfedilen anlamlar çoğu zaman kız çocuklarına eşit olanaklar tanınmasını engellemekle birlikte onların eğitim, sağlık ve sosyal güvence gibi konularda arka plana atılmasını ve ilerde eş-anne rollerine yansarak bir döngünün yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Ülkemizde kırsal alanda kız çocuklarına ilişkin yapılmış çalışmalar (Arat, 1990; İlbars, 1987; Bora, 2001; Özbay, 1982) çoğunlukla kız çocuklarının eğitimleri üzerinde yoğunlaşırken bunda etkili olan cinsiyetçi roller bağlamında “kadınlık” ve “erkeklik” tanımlamaları ve toplumun değer yargıları üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmalarda, kırsal kesimde nitelik ve nicelik bakımından oldukça yetersiz olan eğitim programlarına cinsiyet ayrımı da eklenince kız çocuklarının kültürel ve sosyal kalkınma içindeki alanlarının daha da kısıtlandığı vurgulanmaktadır.

Aile, kişinin sosyalleştiği ilk ve en etkili sosyal kurumdur. Kişilerin çevreleriyle düzenli iletişim kurabilmelerinde, kendilerine ve çevrelerine olan güvenlerinin oluşmasında aile yapısının etkisi azımsanmayacak düzeydedir. Çünkü aile kurumu, bir taraftan sosyal bağlar ile kuralların oluşturulmasında, diğer yandan da üyelerin yaşantılarında ihtiyaç duydukları sosyal iletişim ağlarını kurabilmelerine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca aile kurumu kişilerin eğitim aldıkları ilk sosyal örgüttür. Dolayısıyla ailede alınan ilk eğitimin, hem formel eğitimdeki başarıda hem de sosyal yaşam fırsatlarına ulaşılmasında pozitif anlamda etkili olduğu tespit edilmiştir. (OECD, 2001) Eğitim, yaş, gelir düzeyi, kişilerin kentte ya da kırsal bölgede yaşamaları, bir işte çalışıp/çalışmadıkları, ailenin demografik yapısı, kültürel tanımlamaların belirleyicileri arasındadır.

Bu nedenle, kişiliğin oluşmasında kültürel belirleyiciler çok önemlidir. Çocuğun alışkanlıklarının, tutumlarının kısaca hayat görüşünün şekillenmesinde aktarılan kültürel değerlerin ve normların etkisi büyüktür. Her sosyo-kültürel sistemde kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen, doğan çocuğun bakımından, beslenmesinden, sağlık ve eğitiminden sorumlu olan aile kurumu, kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında ve iletilmesinde büyük sorumluluklar taşımaktadır (Burcu, 2007, s.190-

191). Bu nedenle ailenin kültürel sermayesi bu değerleri ve aktarılma biçimlerini şekillendirir.

Bu bağlamda çalışmada, ailenin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları Bourdieu'nun teorisinde yer alan kültürel sermaye ve habitus kavramıyla ilişkilendirilerek verilecektir. Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar söz konusu olduğunda bu tanımlamaları biçimlendirdiğini düşündüğümüz ailenin kültürel birikimi Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramlarıyla örtüşmektedir. Bourdieu (1986, s.242), sosyalleşme sürecinde elde edilen birikimin toplamını dile getiren kültürel sermayeyi, formel eğitimle sağlanan ve diplomalarla objektif bir görünüm kazandırılan “okul sermayesi” ile aileden kaynaklanan ve doğal bir biçimde aile hayatı içerisinde kazanılan niteliklerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu savunur. Bourdieu'ya göre kültürel sermaye, resmi eğitim düzeyi, kişilerin kültürel etkinliklere katılımına olanak veren doğduğu ve yaşadığı yerleşim yerinin büyüklüğü ve bireyin kültürel faaliyetlere katılımı ile doğru orantılıdır. Eğitsel zemin (kurumsal bir yapı olarak okulda ve ailede sağlanan eğitim) üstü örtük olarak potansiyel düzeyde kültürel sermayenin kendisidir. Çünkü Bourdieu'ya göre sosyo-kültürel pratiklerin büyük çoğunluğu kişinin kültürel birikimiyle yani eğitimiyle sağlanır (Bourdieu, 1986, s.243). Habitus ise, uygulayıcısına kendi sosyal dünyasını daha kompleks, donanımlı ve detaylı görme fırsatı sunacak biçimde, kültürel üretim ve tüketim pratiğiyle ilişkilidir. Dolayısıyla kültürel sermayeye sahip olan kişi, habitus aracılığıyla çevresindeki kendini bekleyen değişimleri önceden sezer ve kendisi için makul sosyal hayatı daha katı, kusursuz biçimde elde eder (Arun, 2008, s.5). Bu nedenle, kültürel sermaye ve habitus kavramı bireyin aile ve daha geniş bir toplumsal sistem içindeki tanımlanışına ilişkin ayrıntılı ve çok boyutlu bir tablo çizmektedir. Bu sermayenin farklı düzeylerdeki birikimi bireylerin sosyal konumlarını ve sosyal yaşam alanlarına ulaşma noktasında da belirleyici olabilmektedir.

Dolayısıyla, kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına ulaşmalarında, geleceklerine ilişkin hedefleri belirlemelerinde bireysel dönüşüm ve gelişimin önemli bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde ailenin sahip olacağı kültürel sermayenin önemi ön plana çıkmaktadır.

Kazgan (1978, s.157), yaptığı bir çalışmada ailenin gelir düzeyinin kız çocuklarının eğitim düzeyini belirlediğini ve bu durumun ileride onların işgücüne katılım oranını ve aile içi karar alanlarında daha fazla söz sahibi olmasını sağladığını dile getirir. Özellikle kırsal kesimde ve alt sosyo-ekonomik gruplarda, kızların zorunlu eğitim sonrası eğitim hayatlarına devam etmeleri gereksiz ve lüks olarak görülmektedir. Kız çocukları için evde anne tarafından uygulamalı ev işi eğitimi öncelikli görülmekte, ev işi ve çocuk bakımı sorumluluğunu tek başına yüklenmiş anneler açısından kız çocukların ev işlerine katılım yükünü azaltması nedeniyle özendirilmektedir. Eğitimini sürdüremeyen pek çok kadın alt sosyo-ekonomik sınıflarda bu gerekçeyi dile getirmektedir. Diğer taraftan yoksul ailelerde yetişkin kadınların çalışması evdeki işlerin ve çocuk bakımı sorumluluğunun kız çocuklarına devredilmesi anlamına gelmektedir. Kız çocuğunun önündeki rol modelleri ağırlıklı olarak ev içi ile sınırlı olduğundan mesleki tercihleri de genellikle ev kadınlığı yönünde olmaktadır. Kızlar böylelikle eğitimden uzaklaşırken içinde bulundukları döngüyü de kıramamaktadırlar. Geleneksel yapı içinde kız çocukları eve dolayısıyla da özel alana hapsedilmekte ve onların dışarıyla yani sosyal alanla bağlantısı ancak ailesi üzerinden kurulmaktadır. Bu nedenle ailenin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik birikim ne kadar yüksekse, kız çocukları daha iyi eğitim imkanlarına kavuşmakta, kendini gerçekleştirebileceği iş imkanlarını yakalamakta, ev işlerinin tek düzeliğinden kurtularak kendine farklı sosyal yaşam alanları açmaktadır (OECD, 2001, s.45).

Kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalardaki farklılıkların sosyal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow (1974, s.66), cinsiyet kimliklerinin gelişimine ilişkin kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun geleneksel ve modern değerlerin etkisinde olduğunu savunur. Sanayileşme ve kapitalist ekonominin gelişim sürecini de dikkate alarak kadına ilişkin cinsiyet kimliklerinin sosyolojik içerikli kapsamlı bir analizini geliştirir. Chodorow, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin temellerini sorgulamak için öncelikle kültür olgusunun yeniden çözümlenmesi gerektiğini ifade eder. Bir başka deyişle ebeveynlik organizasyonu simetrik özelliğe geçişi sağlamadıkça yani erkekler, biyolojik anneliğin dışında kadınlar tarafından sürdürülen toplumsal ve kültürel rolleri üstlenmedikçe, cinsiyetçi sosyo-kültürel yapı ve cinsiyet hiyerarşisi varlığını devam ettirecektir. Bunun bir sonucu olarak da ikili toplumsallaşma sürecinde

kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürecektir. Ancak anne-babanın aile içindeki simetrik duruşuyla toplumsal cinsiyet sistemindeki iki kategorili yapı nispeten ortadan kaldırılabilecektir. Bu gerçekleştiğinde ise sosyo-kültürel yaşamın farklı alanları cinsiyetçi karakter taşımak yerine bireysel eylem ve çabaların sonuçlarına göre eşitlikçi cins ideolojisini yaratmış olacaktır.

Bu bağlamda çalışmada, kırsal ve kentsel alanda farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin nasıl bir kültürel tanımlama yapıldığı ve bu tanımlamaların kız çocuklarının farklı yaşam alanlarına (eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ilişkin kararlarını nasıl etkilediği saptanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, kız çocuklarının aile içi kültürel tanımlamaları ne kadar içselleştirdikleri ya da ne kadarını kendi süzgeçlerinden geçirdikten sonra farklı bir formatla yaşamlarına yön verdikleri de çalışmamızın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu noktada, kız çocuklarının aile bireyleri (anne, baba, erkek kardeş (ağabey)) tarafından nasıl tanımlandıkları ve kendilerini nasıl tanımladıkları kimlik tartışmalarını da gündeme getirir. Kız çocukları, kültürel tanımlamalar karşısında kim olduğunu ve kendisini ne olarak tanımladığını sorgulamaya başlar. Bireyin kendini roller, imajlar ve eylemler çeşitliliği içinde nasıl tanımladığı sorusu “Ben kimim? şeklinde ifadesini bulan “kişisel kimlik”le ilgilidir. Buna karşılık, bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş tanımlanışı “sosyal kimlik” kavramını gündeme getirir (Eminoğlu, 2003, s.470). Bireyler, onu tanıyan insanların zihinlerinde bulunan kendisi hakkındaki imajların sayısı kadar sosyal kimliğe sahiptir. Birey toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Bu durum bireyin toplum içinde değişik kimliklerle farklı sosyal konumlara yerleşmesini sağlamaktadır. Bu kimliklerin toplamı bireyin sosyal kimliğidir. Bu nedenle çalışmamızın temel problematiğini oluşturan kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar için, babanın, annenin ve erkek kardeşin (ağabeyin) tanımlamaları kız çocuklarına farklı kimlikler yüklemektedir. Bu tanımlar kritik bir öneme sahiptir. Çünkü kız çocuğuna yönelik kimlik tanımlamaları,

değer yargıları, onun ileride kendini ifade ediş biçimini ve toplumsal yaşamdaki duruşunu etkileyecektir. Buna göre bireyin sosyalleşmesinde ve kimlik kazanmasında, kazanmış olduğu bu kimliklerden birini toplumda başat rolleriyle yerine getirmesinde aile ve sosyal kurumların büyük bir önemi vardır (Birkök, 1994, s.97).

Bu çalışmada, kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalardan bahsederken ailenin yanı sıra diğer sosyal kurumların da etkisi üzerinde durulacaktır. Kişilerin toplumsallaşması sürecinde etkili olan okul ve eğitim kurumları, işgücü piyasaları, medya gibi pek çok yapı da kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları şekillendirmektedir. Ders kitaplarında, yazılı ve görsel basında, kadın ve erkek için belirlenmiş davranış örüntüleri yeniden üretilerek bireylere sunulmaktadır. Özellikle medya, popüler kültür ürünleri aracılığıyla kız çocuklarına ilişkin kültürel söylemleri farklı şekillerde iletmektedir. Bunun yanı sıra fiziksel çevrede de bu şekilde bir yapılanma söz konusudur. Sokak çoğunlukla erkeklerin gündüz ve gece özgürce kullanabildiği, çocukluktan itibaren önce oyunlarla daha sonra ise arkadaş grupları, sokakta yapılan işler, küçük suçlar ya da polislik gibi birçok farklı şekilde genellikle erkeklere ait olan bir ortamdır. Kadının ise genelde suçun nesnesi olduğu, sözlü ya da fiziksel tacize uğrayabildiği bir mekan olarak sokak, diğer kurumlarda olan cinsiyetçi ideolojinin tüm yansımalarını göstermektedir (Temizarabacı, 2005, s.23). Bu nedenle çalışmada, bağımsız değişkenler dışında bağımlı değişkeni etkileyebilecek kontrol niteliğindeki değişkenler kapsamında bu hususlar dikkate alınacaktır.

Çalışmada, üç temel sorunsal üzerinde odaklanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ‘farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin nasıl bir kültürel tanımlama yapılıyor?’ Bir başka ifadeyle ‘ailelerin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel özellikler bu tanımlamaları nasıl şekillendiriyor?’ ve ‘bu tanımlamalar arasında hangi farklılıklar beliriyor?’ sorusu betimleyici ve karşılaştırmalı bir sosyolojik veri tabanı oluşturması açısından çalışmanın birinci ayağını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın ikinci ayağında ise, kız çocuklarına ilişkin aile içi (anne, baba, ağabey) kültürel tanımlamalar karşısında kız çocuklarının kendi yaşam alanlarına ait konularda

(eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) kararlara katılım rolü nedir?, ‘kız çocukları geleceklerine ilişkin hangi beklentiler içindedirler?’, ‘farklı yaşam alanlarına ulaşma konusunda ve yaşamlarına ait kararlarda hangi hedefler için mücadele sergiliyorlar?’ ve ‘geleceğe ilişkin ne tür kaygılar taşıyorlar?’ sorularına yanıt bulmaya çalışılmıştır. Böylece, kız çocuklarının bu sorulara vereceği yanıtlarla onların farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki aile yapılarına ilişkin nasıl bir duruş sergilediği de betimlenmiş olacaktır.

Çalışmamızın üçüncü boyutu ise “farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaların kızların yaşama dair beklentilerini, hedeflerini ve geleceklerine ilişkin kaygılarını hangi yönde etkilediği?” sorusuna kır-kent farklılaşması bağlamında cevap aranmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar, bu tanımlamaların onların sosyal yaşam alanlarına (eğitim, meslek edinme, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ulaşmalarında ve yaşama dair beklentilerini, hedeflerini belirlemede ne derece etkili olduğu sorunsalını kır-kent farklılaşması bağlamında değerlendirebilmektir. Bu temel amaç çerçevesinde, toplumsal cinsiyet tanımlamalarının geleneksel ve modern doku üzerinde nasıl şekillendiği, kız çocuklarına ilişkin anlamlandırma noktasında nasıl açılımlar sağladığı önemli bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyetin farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde tanımlanması bireyin kimliğini, cinsellik algısını ve erginleme sürecini dönüştürücü etkisi ve kız çocuklarına ilişkin anlam kodlarını yeniden üretmesi bağlamında yapılan araştırmalar da (Kağıtçıbaşı, 1981; Dedeoğlu, 2000; Oktay 1990) önemle üzerinde durulmaktadır.

Kız çocuklarına ilişkin yapılan çalışmalar daha çok eğitim çerçevesinde ele alınırken aile içi kültürel tanımlamalar ve bu tanımlamalar üzerinde etkili olan ailenin kültürel

sermayesi konusunda yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle aile ve sosyal yaşam içerisinde değerlendirildiğinde kız çocukları, aile ve toplumun ortaya koyduğu kültür ve kültürel tanımlamalardan etkilenererek geleceğe ilişkin beklentiler konusunda belli kaygıları taşımaktadırlar. Bu bağlamda alışmamızda Bourdieu’nun kültürel sermayesi aile içi kültürel tanımlamalarla ilişkilendirilerek kız çocuklarının konumu, statüsü ve rolünün belirlenmesinde, gelecekte kuracakları yaşama ilişkin kararlarında nasıl bir etkiye sahip olduğu noktasında geniş bir açılım sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Gerek sosyo-kültürel, gerekse sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak değişkenlik gösterseler de hemen her toplumda cinsiyet rollerine dayalı davranış örüntüleri kız ve erkek çocuklara daha yaşamının ilk yıllarında toplumsallaşma süreci ile verilmektedir (Dökmen, 2004, s.18). Kadınlar doğdukları andan itibaren anne olma konusundaki geleneksel kodlara göre eğitildikleri için aile ile toplum da bu yönde bir beklenti içine girmekte ve bu konuda hassasiyet edinmektedirler. Dolayısıyla “annelik” ve “eş” rolü, aile, eğitim araçları, sosyal evre, medya, basın ve toplum tarafından dayatılan ezbere göre şekillenmektedir. Bir başka ifadeyle kız çocukları, evlilik kurumunun geleneksel rollerine göre yetişmektedir.

Bu nedenle kız çocuklarının toplumsal ve kültürel kimlikleri birincil olarak ailedeki konumlarıyla, onlara atfedilen rol ve statülerle belirlenir. Bu belirlenmişlik karşısında kız çocukları kendi kimliğini bulmak, tanımlamak ve korumak ister. Buradan yola çıkarak bu çalışmada, cinsiyet ayrımının ilk üretildiği birim olarak aile içinde kız çocuklarına ilişkin farklı tanımlamaların nasıl şekillendiğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Öte yandan aile içi ilişkilerde kız çocuğunun yeri, anne-baba tarafından kız çocuğuna atfedilen değerler, erkek kardeşlerin kız çocuğunu algılayış biçimleri, bu tanımlar karşısında kız çocuklarının kendilerini nasıl ifade ettikleri aile içi dinamikleri belirlememiz açısından da sosyolojik önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, aile ve toplum içinde kadınların rolü, Türkiye’de sosyal bilimciler tarafından üzerine dikkatle eğilen bir konu olarak ele alınmıştır. Fakat kadının rolünün algılanışında kuşaklar arası bir fark olup olmadığı, kız çocuklarının annelerinden farklı

nasıl bir kültürel tanımlama ile sosyalleştikleri konusunda çalışmaların az olması da bu çalışmanın önemini ortaya koyan bir faktör olacağı düşüncesindeyiz.

Kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamda karşılaştıkları sorunları ve bunların çözümüne yönelik girişimleri içinde bulunduğu ailenin dışında açıklamaya çalışmanın kısmi bir çalışma olabileceği düşüncesinden hareketle bu çalışmada kadını özellikle aile organizasyonu içindeki kültürel tanımlamaları ile ele almaya çalıştık. Bu nedenle sorunun kaynağı ve çözümü olan aileye odaklanmayan çalışmalar, ileride üretilebilecek çözüme yönelik politikalar konusunda sıkıntılar yaratmaktadır. Bu bağlamda çalışma, aile içi kültürel tanımlamaları ele almayı amaç edinirken kız çocuklarının toplum içindeki konumlarını yükseltmeyi ve içinde yaşadığı toplumsal bağlam ve ilişkilerin ürünü olmaktan ziyade kendini ifade edebilen, toplumsal itibar kazanmış, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın her alanında söz sahibi olan bireyler olarak yetişmelerini sağlamaya yönelik bilimsel bir veri olmayı amaç edinmektedir.

Bu çalışmada, aynı zamanda aile içi kültürel tanımlamalardan bahsederken aile odaklı tanımlamaların yanı sıra, bu tanımlamalar üzerinde belirleyici olan eğitim kurumlarının, kitle iletişim araçlarının ve sosyal çevrenin kız çocuklarına hayatlarını şekillendirmede ne tür mesajlar ilettiği ve bu mesajların onlar tarafından nasıl içselleştirdiğinin incelenmesi de amaçlanmaktadır. Bu yönüyle de çalışmamız kısmi çalışma düzeyinde kalmadan, çok yönlü bir yelpaze içinde değerlendirme yapmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, daha güçlü aileler için ‘güçlendirilmiş kadın’ anlayışının yaygınlaşmasını sağlarken kız çocuklarının yaşadığı sosyal dünyayı algılayışları, yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik önemli bir veri oluşturması açısından da önem arz etmektedir. Bu nedenle farklılıkların bilgisine dayanan farklı renkleri kabul eden ve bireyleri var olduğu değerler sisteminin dışında algılamaya zorlamayan bir anlayış uygun politikalar üretilmesinde de etkili olacaktır. Türkiye gibi ataerkil ilişkiler ağının ekonomik, siyasi ve kültürel yapılar üzerinde etkili olduğu ve kız çocuklarının kamusal hayata katılımının kısıtlandığı toplumlarda, bu tür çalışmaların, var olan durumu betimlemesi açısından önemli bilgi temellerini oluşturacağı düşünülmektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalara göz attığımızda sosyalleşmenin ilk gerçekleştiği mekanın

aile olduğu ve burada da cinsiyetçi işbölümünün yoğun olarak yaşandığı görülmüştür. Bu çalışmada ise, kız çocuklarının eğitim, meslek edinme, arkadaş seçimi, boş zamanları değerlendirme ve evlilik gibi yaşamlarını belirleyen önemli karar mekanizmalarında ne derece etkili olduğunun incelenecek olması hem daha önce yapılmış çalışmalarla karşılaştırma imkanı sağlarken hem de daha derinlemesine bilgi toplanması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye’de özellikle Cumhuriyetin ilanından bu yana, kadınların konumunda yasal ve siyasal değişimler önem kazanmıştır. Sosyal bilimciler öteden beri bu değişmelerin kadınların yaşam koşullarını temelde ne ölçüde etkilediğini sorgulamışlardır. Böylece, toplumsal değişme süreci içerisinde kadının yerinin yapısal belirleyicilerini dolaylı ve dolaysız bir biçimde vurgulayan araştırmaların sayısı giderek artmıştır. Buna karşılık, kadınların kendilerini ve cinsiyetleriyle ilgili rol beklentilerini ne şekilde algıladıkları, duydukları öznel baskıların ne olduğu hakkında bilğimiz çok daha sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de kadın konusunda şimdiye kadar yapılmış bilimsel çalışmaların genellikle köy, kasaba ve küçük kent düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırılması daha güç olan büyük kentin orta ve üst tabaka kadını konusunda bilgilerimiz ise daha azdır. Oysa Cumhuriyet döneminin kadınlara sağladığı olanaklardan en fazla yararlanabilmiş kesim budur (Kandiyoti, 1979, s.331). Kentin farklı kesimlerinde yaşayan kadınlar, siyasal ve toplumsal modernite projesinin kendisine sunmuş olduğu haklardan ne ölçüde yararlanabilmiş ve cinsiyet kimliklerini ne şekilde dönüştürebilmiş sorusuna aranacak cevabın çalışmamızı zenginleştireceği düşüncesi de önemlidir. Bu nedenle Ankara gibi büyük bir kentte farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerle kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları tespit etmeye yönelik bu çalışmanın sosyal bilimler açısından önemli bir veri kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN SORU CÜMLELERİ

Soru Cümleleri

Kırda ve kentte farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin ne tür tanımlamalar yapılmaktadır? Diğer bir ifadeyle, kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar kır ve kent yaşam alanına göre hangi sosyo-

ekonomik ve kültürel özellikler üzerinden kurulmaktadır? ve bu tanımlamaların onların yaşam alanları (eğitim, meslek edinme, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) üzerindeki dönüştürücü etkisi nedir?

Bu bağlamda;

1. Toplumda kadından ve erkekten beklenen roller nelerdir?
2. Aile içerisinde kadından ve erkekten beklenen roller nelerdir?
3. Aile içerisinde kız ve erkek çocuklardan beklenen roller arasında farklılık var mıdır?
4. Anne-baba ve erkek kardeşler kız çocuklarını nasıl tanımlıyor?
5. Kız çocukları, kadınlara ilişkin nasıl bir toplumsal rol tanımı yapıyorlar?
6. Kız çocukları sosyal kimlik açısından kendilerini nasıl tanımlamaktadır?
7. Kız çocuklarının kendilerini tanımlamaları üzerinde aile üyelerinin tanımlamaları etkili midir?
8. Aile içerisinde başlayan kültürel tanımlamalar kız çocuklarının sosyal kimlik tanımlamalarını ne yönde etkilemektedir?
9. Ailede erkek kardeş ya da ağabey kız çocukların sosyal kimlik tanımlamalarını etkilemekte midir?
10. Kız çocukları ailedeki kültürel tanımlamalara karşı nasıl bir duruş sergiliyorlar?
11. Kız çocuklarının kendilerini tanımlarken okula devam durumunun (ilköğretim sonrası liseye devam) ve medyada verilen kız çocuk tanımlamalarının etkisi var mıdır, varsa nedir?
12. Yaşanılan çevrenin (kır-kent) kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalara etkisi nedir?
13. Kız çocuklarının aile yaşamında kendilerine biçilen rol ve beklentilere yönelik düşünce ve görüşleri nelerdir? Bu kır ve kentte farklılaşıyor mu?
14. Ailenin sahip olduğu kültürel sermaye, kız çocuklarının sosyal yaşam alanları (eğitim, meslek edinme, güvenlik durumu, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ile ilgili karar mekanizmalarına ulaşmasını hangi yönde etkiler?
15. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, kız çocuklarının sosyal yaşam alanları (eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri,

arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ile ilgili karar mekanizmalarına ulaşmasını hangi yönde etkiler?

16. Kız çocukları aile üyeleri ile nasıl bir iletişim içindedir?
17. Kız çocukları aile ve sosyal yaşam alanında en çok kim ya da kimleri model alıyor?
18. Kız çocuklarının geleceklerine ilişkin beklentileri ve hedefleri nelerdir?
19. İçinde yaşanılan ailenin kız çocuğuna ilişkin kültürel tanımlamaları onların geleceğe ilişkin hedeflerini ve kararlarını nasıl etkilemektedir?
20. Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar onların gelecekte sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarına ulaşmalarında ve karar mekanizmalarına katılmalarında ne yönde etkili olmaktadır?
21. Kırdaki ve kentte yaşama, kız çocuklarının geleceğe ilişkin beklentilerini hangi yönde etkilemektedir?
22. Kız çocuklarının aile içindeki kararlarda rolü nedir?
23. Kız çocukları geleceğe ilişkin ne tür kaygılar taşıyorlar?
24. Kız çocukları yaşam taleplerini ailelerine ve topluma hangi kanallarla iletmektedirler?
25. Anne-babalar, kız çocuklarının üzerinde denetim kurmaları konusunda erkek çocuklara ne tür görevler yüklemektedirler?

1.4. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmada, ilk olarak literatür taraması yapılarak bu konuda Türkiye’de ve yurt dışında yapılmış araştırmalar ve bu araştırmalardan elde edilen bulgular taranmıştır. Bu bağlamda, kız çocuğuna ilişkin aile içi kültürel tanımlamaları, farklı sosyo-kültürel ortamlar içinde değerlendirip kır-kent farklılaşmasından yola çıkarak betimleyici ve karşılaştırmalı bir çalışma ortaya konmuştur. Farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin annenin, babanın, erkek kardeşin tanımlamaları verilmeye çalışılırken kız çocuklarının kendilerini onların gözüyle ifade ediş biçimine de yer verilmiştir.

Çalışmamızın diğer aşaması ise saha araştırmasıdır. Kız çocuklarına ilişkin aile içi kültürel tanımlamaları saptama ve bunları görünür kılma çabası niteliksel araştırma

yönteminin seçilmesine neden olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, kız çocukları kimdir, neler hisseder, neler düşler, kendilerini nasıl görür, toplum ve aile onları nasıl tanımlar, gündelik deneyimleri ve gelecekle kurdukları ilişki nasıldır ve bu pratiklerin deneyimlenmesinde etkili olan sosyal, ekonomik ve kültürel nedenler neler olabilir? sorularından hareket edilerek kız çocukları tanımlanmaya ve toplumsal yapıda daha görünür kılınmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Türk toplumunda kırsal ve kentsel kesimdeki farklı aile yapılarının cinsiyet rollerine ilişkin kültürel tanımlamaları, bu tanımlamaların kız çocuklarının gelecekteki hedeflerini ve kendi yaşamlarına ilişkin kararlara katılımını hangi yönde biçimlendirdiği sorularına kız çocukları ve ebeveynleri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak cevap aranmaya çalışılacaktır.

Kız çocuğunun durumunun betimlenmesinde karşılaşılan ilk güçlük, cinsiyete göre düzenlenmiş verilerin kadın ve erkek şeklindeki yetişkinlere yönelik olmasıdır. Buna karşılık çalışmamızın kapsamına giren 13-18 yaş aralığındaki kız çocuklarına ilişkin elimizdeki verilerin daha çok onların eğitim hayatına katılımını ve cinsel istismarları gösterir tablolardır. Bir diğer güçlük ise, “çocukluk” kavramının tanımına yönelik belirsizlikte karşımıza çıkar. Çünkü hangi yaşların çocukluk dönemine girdiği, birbirinden farklı ulusal, kültürel, hukuki, siyasal, medeni ve dini değerler ve hükümler tarafından belirlenmektedir. Gene de, tek tek ülkeler düzeyinde bazı farklılıklar olsa da, pek çok araştırmacı, çocukluk döneminin kızlar için 0-18 yaşları kapsadığında birleşmektedir.

Nüfus resmi olarak “çocuk”, “yetişkin” ve “yaşlı” olarak ayrılır ve tüm düzenlemeler bu ayrımlar üzerinden yapılır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca 18 yaşına kadar birey ‘çocuk’ olarak tanımlanmakta ve sözleşmenin önsözünde çocuğun fiziksel, ruhsal ve zihinsel açıdan tam erginliğe erişmemiş olmaması nedeniyle özel bakıma ve güvenceye gereksinimi olduğunun da altı çizilmektedir. Bu bağlamda araştırmada, kız çocuğu tanımı içine 13-18 yaş aralığında olan kız çocukları dahil edilmiştir. Özellikle 13-18 yaş aralığının seçilmesinin, bir diğer ifadeyle 13 yaşın altındaki kız çocukların araştırma kapsamına alınmamasının nedeni ise aile içindeki toplumsal cinsiyet tanımlamalarına ilişkin soruları tam olarak algılayıp cevaplayamayacakları sebebiyledir. Çünkü kız çocuklarının, biyolojik cinsiyetlerinin

farkında olmalarıyla cinsiyetine ilişkin toplumsal norm ve değerleri kazanması, bunu içselleştirmesi ve toplumsal yaşamına yön vermesi farklı dönemlere rastlar.

Çocuk büyürken toplum ve aile çocuğun önüne cinsiyetine uygun kurallar, şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koyar. Aile toplumun değerlerini ve normlarını sosyalizasyon süreci içinde fertlere aktararak davranışların uyumlu olmasında etkin bir role sahiptir. Toplumun her yeni neslin yeterli bir şekilde sosyalleşmesinde ailelere ihtiyacının olduğunu belirten Straus, kültürel yapıda hakim değer ve normların aile tarafından gence aktarıldığını vurgulamıştır. Aileyi küçük bir grup olarak tanımlayan Klein ise, sosyalizasyon süreci içinde aile içi etkileşimin, özellikle kültürel değer ve normların aktarılmasında anne ve çocuk arasındaki etkileşimin önemini vurgulamıştır (Burcu, 2007, s.187).

Bu doğrultuda, çalışmada kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlama; 13-18 yaş aralığındaki kız çocuklarından beklenen aile içi ve toplumsal roller, kız çocuklar için planlanan gelecek ve bu bağlamda kız çocuklarına ilişkin yapılan kültürel tanımlamaları içerecek şekilde operasyonelleştirilmiştir.

1.4.1. Araştırmanın Katılımcı Grupları

Çalışmanın temel amacını oluşturan kırsal ve kentsel alanlarda ailelerin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları, kır-kent bağlamında karşılaştırılacağı için bu iki yapıyı da içerecek bir şehir seçilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın katılımcı grupları Ankara'dan seçilmiştir. Grupların Ankara'dan seçilmesinin bir başka nedeni ise, çalışmanın gerek maddi ve zamansal olanakları, gerekse yapılan görüşmelerin eldeki imkanlarla sınırlı olması sebebiyledir.

Araştırma kapsamına göre seçilen ailelerde şu nitelikler aranmaktadır:

1. Ailede görüşülecek olan kız çocuklarının 13-18 yaş aralığında olması,
2. Ailede erkek çocuklarının da bulunması,
3. Kır ve kent ailesi olarak farklı yerleşim yerine göre ailelerin seçilmesi. Buna göre kent ailesi alt, orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere göre seçilirken kır ailesi kendi içinde ele alınmıştır.

Bu doğrultuda denilebilir ki, çalışmanın katılımcı gruplarını 13-18 yaş aralığındaki kız çocukları, anne-babaları ile erkek kardeşleri oluşturmuştur. Katılımcılar kent ve kırsal olmak üzere iki farklı bölgeden seçilmiştir. Kent kendi içinde alt, orta, üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzey olmak üzere üç bölgeye ayrılmış ve her gruptan üç aile seçilerek 13-18 yaş aralığındaki kız çocukları, anne, babaları ve erkek kardeşleri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kırsal ise daha homojenize olması sebebiyle gruplara ayrılmadan 13-18 yaş aralığındaki kız çocukları, anne- babaları ve erkek kardeşleriyle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 48 kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 5-6 saat sürmüştür. Yapılan görüşmeler, katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Araştırmada, niceliksel ve genelleştirici değil, niteliksel ve keşfedici bir yaklaşım benimsenmiştir. Herhangi bir “temsiliyet” kaygısı gözetmeden, her bir görüşme kendi içinde kendi anlam çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonraki aşamada ise, görüşmelerin birbirleriyle karşılaştırılmasına ve bunların değerlendirilmesine geçilmiştir.

Türkiye’de kadın konusunda şimdiye kadar yapılmış bilimsel çalışmaların genellikle köy, kasaba ve küçük kent düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırılması daha güç olan büyük kentin orta ve üst tabaka kadını konusunda bilgimiz ise daha azdır. Oysa Cumhuriyet döneminin kadınlara sağladığı olanaklardan en fazla yararlanabilmiş kesim budur (Kandiyoti, 1979, s.331). Bu bağlamda öncelikle, TÜİK’ten alınan veriler ışığında Ankara merkezde Çankaya, Yenimahalle ve Mamak İlçeleri olmak üzere üç farklı (alt, orta ve üst) sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip aileler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. İkinci olarak Ankara’nın Ayaş ilçesi Çanılı kırsalında üç aile ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Buradan hareketle Ankara’nın üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip bölgelerinde (alt, orta ve üst) ailelerle görüşme yapabilmek için öncelikli olarak TÜİK’in verilerine başvurulmuştur. Buna göre TÜİK’in Ankara’ya ilişkin çalışması 2000 Genel Nüfus Sayımı çerçevesinde yapılan “Ankara Nüfusunun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri” (DİE,2000)’ni gösteren çalışmanın dışında bölgeler bazında bizim çalışmamıza ışık tutacak istatistiki bilginin bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık İçişleri Bakanlığı Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün numarataş yöntemi

ile Ankara'nın sosyal ve ekonomik açıdan alt, orta ve üst gruplarını ilçe ve semt bazında tespit ettiği bir çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaya ilişkin veriler TÜİK aracılığıyla İçişleri Bakanlığı Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Ulusal Adres Veri tabanına bağlanmak suretiyle elde edilmiştir. Bu veri tabanına göre, alt sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip semtler 3 olarak belirtilirken, orta sosyo-ekonomik ve kültürel özellikte yer alan semtler 2, üst sosyo-ekonomik ve kültürel özellikte yer alan semtler ise 1 olarak belirlenmiştir. Bu konuda yapılmış araştırmaya bakıldığında aslında Ankara'nın farklı ilçeleri ve bu ilçelerdeki semtlerin çok heterojen bir yapı sergilediği gözlenmiştir. Bir başka ifadeyle örneğin, Çankaya ilçesinin Ayrancı semtinde hem orta, hem üst hem de alt sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri taşıyan farklı sokak ve caddelerin yer aldığı gözlenmiştir. Bölgeler arasındaki bu iç içe geçmiş yapı çalışmanın yapılacağı bölge ve semte ilişkin sıkıntılara sebep olmuştur. TÜİK ve İçişleri Bakanlığı ortak veri tabanından alınan semt ve ilçe bazındaki istatistiki bilgiler incelendikten sonra önce valilikten alınan izin kararı ve ardından Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Araştırmalar yapılmasına ilişkin izin belgesi ile Mamak, Yenimahalle ve Çankaya İlçelerindeki semtlerde Haziran ayından başlamak üzere 7 aylık bir süreci kapsayan çalışma yapılmıştır. Kişilere ulaşmak için yoğunlukla araştırma yapılacak bölgedeki okullardan yardım alınmış, erkek çocuk ve kız çocukların yaş aralığı ve anne ve babalarının bu görüşmelere katılıp katılamayacağını tespit etmek amacıyla bir ön görüşme yapılmıştır. Ayrıca çalışma sorularının anlaşılabilirliğini ölçmek amacıyla sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri bakımından üç farklı bölgeden (alt, orta ve üst) birer aile seçilerek pilot çalışma yapılmış ve görüşme sorularının seçilen yaş aralığına uygunluğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın ikinci ayağı olan kırsal bölgedeki çalışma için ise Ankara'nın Ayaş ilçesinin Çanılı kırsalı seçilmiştir. Öncelikli olarak köy muhtarının evinde bir ön görüşme yapıp bölgede yaşayan ailelerden bizim çalışmamıza uygun yani 13-18 yaş aralığında kız ve erkek çocukları olan aileler tespit edilmiştir. Çalışmamıza katılabilecek ailelerin bilgileri alındıktan sonra aileler ile görüşme yapılarak izinleri alınmıştır. Kırsal yapılan araştırmanın yaz aylarına denk gelmesi ve bu dönem içinde ailenin hemen hemen tüm fertlerinin sabah 06:00'da tarlada çalışmaya başlayıp akşam 20:00'a kadar sürmesi çalışmamızda bir takım güçlükler yaşanmasına sebep olmuştur. Bunlardan en

önemlisi görüşme yapılacak kişiler zamanlarının büyük bir kısmını tarlada çalışarak geçirdikleri için görüşme soruları çoğunlukla bağ ve bahçede, tarlada aile üyeleriyle yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

1.4.2. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme

Bu çalışmada, niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel görüşme, yapılaşmış soru formlarının kullanıldığı nicel görüşmelerden farklı olarak katılımcıların bakış açılarını ortaya çıkaran ve deneyimlerine ilişkin daha derin, zengin veriler sunan bir veri toplama tekniğidir. Derinlemesine görüşme tekniğinde ise; sosyal dünyadaki ‘görünür’ birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma amaçlanmaktadır. Araştırılan konuya odaklanan, bu konu etrafında bireylerin görüş, düşünce ve değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluşturmayı amaçlayan etkin bir tekniktir. Bu teknik ile doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansımayaabilen, ancak belli bir süreç içinde ortaya çıkabilecek anlamalara, niyetlere, beklentilere bakarak, bireylerin dünyalarını nasıl oluşturdukları, dış dünyaya ilişkin algıları ile kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyma fırsatı yakalanabilir. Bireylerin anlatı ve ifadelerine yansıyanlarla, onu ve içinde yer aldığı koşulları derinlemesine anlama çabası bu tekniklerle gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte bu teknik, insanların yaşamlarına yükledikleri anlamlara erişimi mümkün kılmakla birlikte kendileri adına konuşmalarına imkan tanımaktadır. Bu durum ise araştırmacıya, katılımcıların bakış açısını keşfetme yolları sunmaktadır. Özellikle görüşme sorularının açık uçlu olması bu süreci besleyerek katılımcıların kendi yaşamları hakkında görüş bildirmelerine fırsat vermektedir (Miller& Glassner, 1997, s.99-110).

Derinlemesine görüşme süreci iki yönlü iletişimin sürdüğü bir etkileşimdir. Görüşme sürecinde, başka tekniklerle almakta zorluklar yaşanabilecek ve yüzeysel bilgi toplama süreçlerine yansımayaabilen anlamları, duyguları, düşünceleri, niyetleri, algıları kavramak amaçtır. Özellikle kişilerin dış dünya ile ilgili algılarını ve bu algılarla sosyal

yaşamı nasıl değerlendirdiklerini derinlemesine görüşme süreci boyunca karşılıklı bir etkileşim içinde deneyimlemek mümkündür (Kümbetoğlu, 2005, s.72).

Bundan başka nitel görüşme tekniğiyle sadece ‘veri toplama’ değil, aynı zamanda ‘veri yaratımı’ süreci de gerçekleştirilmektedir. Veri yaratımı, nitel araştırmaların ontolojik sayıtlılarına daha uygun düşen bir adlandırmadır. Sosyal gerçeklik, olgusal ve ‘dışarda’ değil, araştırmacıların da bir parçası olduğu sürekli yeniden inşa edilen etkileşimsel bir süreç olarak sayıtlılanmaktadır. Bu nedenle görüşme ortamında görüşmeci ve katılımcı birlikte sosyal gerçekliği inşa etmektedirler. İşte bu nedenle, görüşmecinin kendisi de bu veri yaratımı sürecinin bir parçası olarak görülmektedir (Saillard, 2009, s.3).

Buradan yola çıkarak, araştırmanın nitel saha uygulamasında farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin annenin, babanın, erkek kardeşin tanımlamaları verilmeye çalışılırken kız çocuklarının kendilerini nasıl tanımladıkları da araştırılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın yarı yapılandırılmış soru formu çalışmanın soru cümleleri paralelinde hazırlanmıştır. Sorular katılımcıların sosyo-demografik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerini tespit etmeye yönelik olmalarının yanı sıra ailelerin kültürel tanımlamalarının kız çocukları tarafından algılanışı, bu tanımlamaların kız çocuklarının yaşam alanlarına ve karar mekanizmalarına ulaşmalarında engel teşkil edip etmediği, kız çocuklarının geleceğe ilişkin hedefleri, beklentileri ve yaşamdan memnuniyet durumlarını betimlemeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede yapılaşmış kapalı-uçlu soru formlarının kullanıldığı survey tipi görüşme ya da anket tekniğinden farklı olarak açık uçlu soruların yöneltildiği, görüşülen kişilerle sosyal etkileşimin sağlandığı ve bir araştırmadan çok sohbet havası içinde soruların yöneltip konuşan kişinin kendisini rahatça ifade edebileceği bir sürecin yaşanmasına ortam hazırlanmıştır. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazının kullanılacağı görüşmecilere bildirilmiş ve bu konuda onayları alınmıştır. Görüşmeler 2009 Haziranında başlamış ve 2010 Ocak ayına kadar devam eden 7 aylık bir dönemi kapsamıştır.

Her bir görüşmenin kaydı tutulmuş ve araştırma boyunca gözlem notları da alınmıştır. Gözlem notları çoğunlukla aile ile yapılan görüşmeler sırasında anne ve babanın kız

çocukları ile iletişimlerini ve sorulara vermiş oldukları cevaplarla davranışların ne derece benzeştiği noktasında karşımıza çıkmaktadır. Görüşme sonrasında elde edilen transkripsiyon ise, araştırmada hazırlanan sorularla bağlantılı olan genelleştirilmiş temaları geliştirmede yararlanılacak bir analize izin vermiştir.

1.4.3. Araştırmanın Veri Analizi

1.4.3.1. Niteliksel Analiz Süreci ve Nitel Verilerin Kodlanması

Nitel verilerin analizi konusunda literatür, farklı kavramlar ve yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Ancak bu yaklaşımlarda göze çarpan önemli nokta verilerin betimlenmesine ve temaların ortaya çıkarılmasına verilen önemdir. Bunun yanında araştırmaların yorumları ve ortaya çıkan temaların anlamlı bir biçimde ilişkilendirilmesi de önem arz etmektedir. Bu nedenle yurt içinde ve yurt dışında yapılmış nitel çalışmalar incelenerek verilerin analizine ilişkin detaylı bir ön bilgi edinilmiştir (Broom, Hand ve Tovey, 2009, Sell 2004, J. Frost, A. Shaw, A. Montgomery ve DJ Murphy 2009, Madigan, 2002, Mennesson, 2000).

Türkiye’de derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel çalışmalara baktığımızda ise bunların tıp ve hemşirelik alanında yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunlardan biri, Saillard (2009)’ın *"Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalanmaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler"* isimli uygulamalı çalışmasıdır ve nitel araştırma konusunda oldukça detaylı bir bilgi içermekte olup nitel araştırmalara kaynak niteliği taşımaktadır.

Literatürde karşımıza çıkan bu nitel çalışmalardan da yola çıkarak kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları analiz edebilmek için ilk olarak araştırma soruları kapsamında hangi problem cümlelerinin hangi görüşme sorularına karşılık geldiği ile ilgili bir tablo hazırlanmıştır. Bu tablo, araştırma sorularının görüşme formundaki soruları ne ölçüde karşılayıp karşılamadığını tespit edebilmemiz açısından önem arz etmektedir. Veri analizinin birinci adımı olarak, yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları birebir çözümlenmiştir. Kasetlerin çözümlemesi çok zaman alan ve sabır

gerektiren bir iştir. Kümbetoğlu (2005, s.164) “*Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*” adlı kitabında Bell’in verilerin çözümlemesinde karşılaşılan güçlüklerle ilişkin şu sözünü hatırlatır: “Bir saatlik bir görüşme kaydı on saatlik bir çözümleme ve dinleme seansı gerektirir. Bu yüzden araştırmacı, araştırmanın hızla akan zamanı ile doğru bir çözümleme arasında sıkışabilir.” Bu nedenle bu tür bir zaman sıkıntısı yaşamamak için yapılan görüşmelerden sonra hemen ilgili görüşmenin ses kayıtları çözümlenmiştir. Ses kayıtlarından yapılan çözümlemelerin yanı sıra gözlem notları da tutulmuştur. Bir başka ifadeyle, araştırmamızda öncelikli olarak çok hacimli veri yığınının bir bütünlüğe kavuşturabilmek için alanda yapılan görüşmelerin ses kayıtlarının hiçbir kelime atlanmadan transkripsiyonu yapılmıştır. Görüşme kayıtlarının yanı sıra gözlem notları da kayıt altına alınmıştır.

Nitel veri analizinde bütün bir veri grubunun öncelikle “analitik kategorilere yani temalara indirgenmesi” gerekmektedir. Nitel verinin değerlendirilmesinde analitik kategorilerin oluşturulması kodlama adını alır. Bir başka ifade ile niteliksel veri analizinde kavram ve kategoriler kodlar olarak ayrıştırılır. Her bir kod bir grup kelimeyi sınıflandırmak için uygulanan bir semboldür. Kodlama süreci aslında araştırmacı için yönlendirici bir araçtır. Yani kodlama, araştırmacıya niteliksel veri yığını içinde ne yöne doğru gideceğini gösteren bir rehberdir. Nitel veri analizinde temel süreç kodlama (kategorilere veri parçalarının yerleştirilmesi) olarak düşünüldüğünde kodlama sürecinin sistematik yürütülebilmesi için kategori içeriklerinin kontrolü, verileri orijinal bağlamında yeniden inceleme gibi adımlar büyük bir önem taşımaktadır. Kodlama süreci, elde edilen verileri bölümlere ayırmayı, incelemeyi, karşılaştırmayı, kavramlaştırmayı ve ilişkilendirmeyi gerektirir (Kümbetoğlu, 2005, s.152-154).

Verilerin kodlanması aşamasında elde edilen bilgiler incelenerek anlamlı bölümlere ayrılmış ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiği bulunmaya çalışılmıştır. Bu bölümler bazen bir kelime bazen de bir cümle olabilmektedir. Kodlamada kullanılan kavramlar araştırmacının kendisinden, okuduğu literatürden ya da verinin içinden gelebilir. Önemli olan kavramın o bölümde geçen anlamı ya da olayı en etkili bir biçimde yansıtabilmesidir.

Araştırmamızda kodlama yaparken benzer olanlar, düzenli olanlar incelenmiş ve bunları temsil edecek bir kelime, kavram ve sözler konuşma metninin yanına not edilmiştir. Bu kavram ve sözler bir anlamda kodlama kategorileridir. Kodlama yaparken üç tür kodlama esas alınmıştır. Bunlar açık kodlama, eksen (ilintilendirme) ve seçici kodlamadır. Bu yönüyle analizimiz makrodan mikroya doğru bir yol izler.

Açık kodlama, kavramların tespit edildiği, bu kavramların özelliklerinin ve boyutlarının verilerde keşfedildiği analitiksel bir süreçtir. Diğer bir anlatımla incelenen verilerde araştırılan konuyu belirgin bir şekilde ortaya koyan kavramlar, sözcükler ve bunları şekillendiren özelliklerin genel bir kategori haline getirilmesidir. Kategorilerde doygunluk oluşturulana kadar sürekli bir karşılaştırma yapılır. Bu kategoriler içerisinde alt kategoriler oluşturulur. Eksen kodlama ise, kategorilerin alt kategorilerle birleştirilmesi sürecidir. İlk kategoriler açık kodlama sürecinde oluşturulduktan sonra araştırılan konuyu belirgin şekilde gösteren temel olarak görülebilecek tek bir kategorinin oluşturulması gerekir. Bunun amacı, araştırılan konu hakkında daha açık ve tam bir açıklama oluşturmaktır. Burada kategoriler sistematik olarak geliştirilir ve alt kategorilerle birleştirilir. Seçici kodlama ise, kuramın birleştirilmesi ve düzenlenmesi sürecidir. İlk iki kodlama bittikten sonra bu kodlama içerisinde veriler daha da analitik seviyede düşünülerek kuram oluşmaya başlar. Bu kodlamada kategoriler birleştirilir ve bunlar tekrar düzenlenerek yeniden oluşturulur. Gerçekte bu kodlama genel bir kuramsal yapı yada çerçeve oluşturmak için yapılır (Ekiz, 2009, s.91-92).

Bu üç tür kodlamanın ışığında sürekli karşılaştırma metoduyla araştırmamızın veri analizi daha pratik bir şekilde yapılmıştır. Bu veriler ışığında araştırmamızın görüşme kayıtları tekrar tekrar okunarak bir kod listesi hazırlanmıştır. Bu kodlamada sürekli tekrarlanan cümleler ya da kelimeler metin analizinden çıkartılarak birbirleri ile karşılaştırılmış ve tek bir kodlama kategorisi oluşturulmuştur.

Yapılan bu çalışmada önce araştırmamızın görüşme kayıtlarının deşifre edilmesi işleminden sonra metinde katılımcıların kadın olmaya, erkek olmaya, kız çocuk ve erkek çocuk olmaya yönelik tanımlamalarından yola çıkarak tekrarlanan kavramlar bulunmuştur. Sürekli tekrarlanan kavramlar bir diğer görüşmedeki kavramlarla

karşılaştırılarak bir doygunluğa ulaşıncaya kadar devam etmiş, bu kavramlardan genel bir kategori oluşturulduktan sonra bunlardan alt kategoriler çıkarılmıştır. Oluşturduğumuz genel kategoriler ve bunlarla uyumlu olan alt kategoriler birleştirilmiştir.

Araştırmanın diğer bir adımı temaların oluşturulmasıdır. Toplanan verilerin kodlanması ve bu kodlara göre sınıflandırılması yeterli değildir. İlk aşamada ortaya çıkan kodlardan yola çıkarak verileri genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların bulunması gerekmektedir. Verilerin analizi sürecinde ortaya çıkan temaların anlaşılması için ayrıntılı tanımlamalar ve derinlemesine yapılan alıntılar da çalışmanın içine alınmıştır.

Yapılan görüşmelerden yola çıkarak nitel araştırmamıza paralel bir şekilde verileri organize edip yorumlamak için tematik bir "çatı" oluşturulmuştur. Geliştirdiğimiz çatı kapsamında, araştırmamızda elde edilen bulgularla büyük ölçüde uyum sağlayan ve tüm kayıtlara uygulanabilecek temalar belirlenmiştir. Böylelikle çatıyı kullanarak, gelişigüzel dağıtılmış kayıt parçalarını tarafsız bir şekilde yorumlanması sağlanmış ve bu veri parçaları tematik çatı sayesinde tasniflemiştir. Böylelikle verilerin sadece belirlenen temalar kapsamında incelenmesi sağlanmıştır.

Araştırma çerçevesinde oluşturduğumuz başlıca tematik kategoriler şunlardır: Roller, Kültürel Tanımlamalar, Ailenin Kültürel Sermayesinin Kız Çocuklarına İlişkin Tanımlamalar Üzerine Etkisi, Kız Çocuklarının Gelecek Beklentileri ve Geleceğe İlişkin Kaygıları. Bu tematik kategorilerde kendi içinde mikro parçalara ayrılarak analiz edilmiştir. Bu tematik kategoriler belli başlıklar altında ele alınırken betimsel ve sistematik bir analiz yapılmıştır. Bunu yaparken de görüşme çözümlemelerindeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve oluşturulan temalar altında incelenmiştir. Bir anlamda kuram oluşturma süreci olan bu adımda kategoriler ve yapmış olduğumuz görüşmelerin problem cümlemizi ne ölçüde destekleyip desteklemediği de tespit edilmiştir.

II. LİTERATÜR TARAMASI ve TANITIMI

Günümüzde kadın konusu, özelde sosyoloji genel olarak da sosyal bilimlerde daha fazla ilgi gören konuların başında yer almaya başlamıştır. Kadın çalışmalarındaki niceliksel artışın yanında göreceli olarak içeriğinde ya da niteliğinde bazı çeşitlenmelerin olduğu söylenebilir. Türkiye’de aile tipleri, modernleşme ve batılılaşma sürecinde kadının statüsü, ev içi ve ev dışındaki kadın ve erkeğin rollerindeki değişimler, geleneksel ve modern kadın tipi, kadının ezilmişliği, erken yaş evliliği, cinsiyetler arasındaki farklar vb. tartışmalar yapılan çalışmaların genel çerçevesini oluşturmaktadır. Buna rağmen kız çocuklarına ilişkin aile içi kültürel tanımlamaların onların yaşam alanlarında ne tür etkiler yarattığı konusunda yapılan çalışmalar oldukça sığ kalmaktadır.

Yakın dönemlere kadar Türkiye’de kadın konusu üzerinde yapılan çalışmalar merkezden çevreye, teoriden pratiğe doğru ele alınıp incelenirken; günümüzde daha çok kadınların yaşadıkları pratik hayattan hareketle incelenmeye ve işlenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buradaki merkez kavramı, daha çok kadın politikasını yönlendiren ve destekleyen kurumlar ve elitleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Asıl sorun, kadının yaşadığı çevre ise kendi sorununu çözmede edilgen durumda olan ve sorunu aşmada kendinde güç bulamayanları tanımlamaktadır. Merkezden sorunu tanımlamak ve ona göre çözüm bulmak, çevrenin çıkarmış olduğu sorunların bir kısmının görülmesiyle sınırlı kalmaktadır. Bu yaklaşım olayı yerinden anlamayı zorlaştırmaktadır (Orçan, 2008, s.36-37).

Kız çocuklarına ilişkin araştırmalar daha çok eğitim ve erken yaş evliliği üzerinde odaklanırken bu konuda nitel çalışmalara hemen hemen rastlanmamaktadır. Kız çocuklarının eğitim hayatına katılımı ve erken yaş evliliği konusundaki çalışmalar daha çok istatistiki bilgilere dayanan nicel araştırmalardır. Kız çocukları üzerine yapılan çalışmaların kısıtlılığına karşın kadın konusunda yapılan çalışmalar ise özellikle son yıllarda literatürde oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Kadın konusundaki çalışmalar, meslek hayatında karşılaşılan engeller, cinsel istismar, boşanma, şiddet, aile ve toplumda cinsiyet ayrımcılığı gibi konuları kapsayan çalışmalar olup giderek üzerinde çok konuşulan ve çok yazılan bir boyut haline gelmiştir. Bu nedenle araştırmalarda bu

yönde ağırlık kazanmaktadır. Bunlardan biri, DİE tarafından 2005 yılında yapılan “Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri” araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre kadınların Türkiye’de işgücüne katılma oranı kırdan %33.7, kentte %19.3’dir. Erkeklerde ise bu oran, kırdan %73.5, kentte %71.5’dir. Kadınlarda işsizlik oranı, kırsalda %4.1, kentte %17.0’dır. Erkeklerde ise kırdan %8.1, kentte %11.6’dır. (DİE, 2005) Kadınların iş yaşamına katılımını belirleyen temel unsur eğitimidir. 2000 yılında, 25 ve daha yukarı yaşta ki kadın nüfusun %27.4’ü okur yazar değilken, yüksekokul ve fakülte mezunu kadınların oranı sadece %5.4’dür. Aynı oranlar erkek nüfusta %7 ve %10.2’dir (<http://www.tuik.gov.tr>). 2007’ye gelindiğinde ise kadınların okur yazar olma oranları %80,6 iken erkeklerin okur yazar olma oranları %93.9’dır. Bununla birlikte 17 ve altındaki yaşlarda evlenen kadınların oranı %39.54 iken erkeklerde bu oran %9.24’tür (TUİK, 2007).

Toplumsal değişimin hızla geliştiği, gelişmiş ülkelerde kadının aile içi rollerinde ve kararlara katılımı konusunda bazı değişmelerin kadın lehine olduğu varsayılmaktadır. Fakat bu değişimin niteliği de önemlidir. Bu nedenle kadının rolünü, statüsünü ve aile içinde erkeğe karşı konumunu sadece bir değişkene bağlamak yeterli olmayacaktır. Eğitim seviyesi ve çalışma durumu en belirleyici değişkenler olarak görülebilenken yaşanan yer ve o yerin sosyo-kültürel yapısı da etkili olabilmektedir.

Araştırma konumuz çerçevesinde literatüre bakıldığında bazı yabancı ülkelerde ve Türkiye’de yapılmış kız çocuklarına ilişkin araştırmalar arasında nicel bakımdan önemli farklılıklar bulunmakla birlikte tartışılan konu ve sorunlar genelde global düzeyde tüm dünyanın gündeminde olan konulardır.

Yabancı kaynaklı araştırmalar, daha çok dünya gündeminde önemli bir yer teşkil eden, kız çocuklarının eğitimden yoksun bırakılması, aile ve toplumdaki cinsel istismarlar, toplumda kız çocuklarına yönelik şiddet, cinsiyet ayrımcılığı, erken evlilik gibi sorunlar ve bunların çözümüne odaklı olduklarını görüyoruz. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri kızlara ve yoksul çocuklara ilişkin araştırmalara öncelik vererek eğitimde ve çalışma hayatındaki ayrımcılıktan kaynaklanan sorunların üstesinden gelinebileceği üzerinde yoğunlaşmışlar ve bu konuya ilişkin önemli bildiriler yayınlayarak bunu tüm ülkelerin

gündemine almışlardır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmalarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal problem olarak görülen kız çocuklarının eğitime ve cinsel istismara ilişkin zengin bir veri tabanına sahip oldukları gözlenmektedir. Bu konuda Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), 1990’larda geliştirdiği stratejilerle kız çocuklarının durumunu göz önüne alarak onların ihtiyaçlarına yönelik beslenme, sağlık ve eğitimde cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu politikaların en önemli amacı, kız çocuklarının okula gönderilmesiyle mesleki eğitim almaları ve ileri düzeyde eğitim imkanlarından yararlanmaları noktasında ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamda güçlenmiş kadınların ortaya çıkmasıdır.

UNICEF (2000), “*Dünya Çocuklarının Durumu ve Eğitim*” başlığı altında yapmış olduğu çalışmalarda eğitim almış kız çocuklarının yaşamlarını daha fazla denetleyebildiklerini, yurttaşlık haklarından daha fazla yararlandıklarını ileri sürerken gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarının kız çocuklarının eğitimden yoksun bırakılmaları olduğunu tüm çalışmalarında dile getirmişlerdir.

Türkiye’de ise kız çocuklarına ilişkin yapılan araştırmaların özellikle nicel açıdan diğer ülkelerdeki araştırmalara göre yetersiz kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar daha çok istatistiksel verilere dayanan nicel çalışmalar olup, nitel çalışmalar oldukça az sayıdadır. Ülkemizde yapılmış çalışmalar özellikle eğitim ve erken yaş evliliği üzerinde odaklanan çalışmalardır. Bu çalışmalardan Uyanık ve Doğan (1998, s.1) tarafından sunulan, “Kız Çocukları Açısından Erken Yaş Evliliği” başlıklı bildiride, yaşanan yerin coğrafi yapısı ve ailelerin geleneksel değerleri nedeniyle kızların erken yaşta evlendirildiğine işaret eder. Araştırma bulgularına göre ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirme gerekçesi olarak da kız çocuklarının mürüvvetini bir an önce görme isteği, başlık parası ve kızın ekonomik anlamda varlıklı bir ailede daha saygın olacağına inanılması olarak sunulmaktadır. Bu durum kız çocuklarının eğitim imkanlarından yararlanmasını da engellemektedir. Kız çocuklarına ilişkin bir başka çalışmada ise, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Kız Çocuklarının Mesleki Eğitime ve İstihdama Yönelimleri” (2000) başlıklı araştırmadır. Bu çalışmada kız çocuklarının eğitime erkek çocukların

ki kadar önem verilmediği vurgulanırken kız çocuklarının kadın-erkek rollerine dayalı olarak toplumsallaşmış olmalarının bir sonucu olarak çoğu kez ana babalarının kararlarına katılmak ve kendi yaşamlarına ilişkin eğitim ve sosyal kararlarda söz sahibi olamamalarının altı çizilmektedir.

“Zorunlu Eğitim Çağında Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri” (Dilli, 2006), başlıklı tez çalışması da yine kız çocuklarının eğitimde fırsat eşitsizliklerinin sınıfsal farklılıklarla birlikte cinsiyet ayrımı ekseninde oluştuğu üzerinde durur. Feodalitenin kısmi kalıpları ölçüsünde eğitim gören kız çocuklarının, edilgen görülen sosyal konumlarından ötürü eğitim-öğretim haklarından yararlanmalarına gerek duyulmamakta ve onlara eğitim yoluyla, gelecek inşa etme imkanı tanınmamaktadır. Bu fırsat eşitsizliği de kadının dar kapsamlı istihdamının altyapısını meydana getirmektedir. Kadının istihdam alanı sınırlandırılırken bir taraftan da toplumda 'kadın ucuz iş gücüdür' gibi bir ezber oluşturulmaktadır. Bu sınırlandırmanın bir nedeni de kadınların ekonomik özgürlüğünü kazanmalarının engellenmesi isteğidir. Böyle bir bakış açısına göre ekonomik özgürlük, beraberinde toplumsal yaşamla ilgili daha fazla hak taleplerini ve özgürlükleri gündeme getirecektir.

Türkiye’de kadınlarla ilgili yapılan çalışmaların bir diğer boyutu, kadının çalışma hayatındaki konumu üzerine odaklanmaktadır. “Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri” (Gönüllü ve İçli, 2001, s.81-100), “Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadınların İşyerinde Karşılaştığı Mesleki Baskılar: Trakya Bölgesinde İmalat Sektöründe Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma” (Güler, 2005), toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığının çalışma hayatında yarattığı baskı ve bu baskının neticesinde kadının aile ve sosyal yaşamda karşılaştığı sorunlara ilişkin konular üzerinde durmaktadır.

Aile içinde kadın ve erkek kimliğinin ilişkisel olarak nasıl inşa edildiği, kadın ve erkeğe ilişkin kültürel tanımlamaların ne yönde değişmekte olduğu ve bu değişimlerin onların yaşam alanlarını hangi açılardan etkilediği konusunda yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmalar bir taraftan, aile yapısını erkek ve kadın olmak üzere iki odaklı olarak ele alırken diğer yandan da bir birlik olarak göstermektedir. İki

odaklılık ve birlik oluşturma normları ailede bir takım gerilim ve çelişkiler yaratmaktadır. Bu çelişkiler çocukların yetiştirilme sürecinde ve cinsiyet rollerinin öğrenilerek toplumsal konumlarını belirleme konusunda yadsınamayacak etkiler doğurmaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet olgusunun sosyolojik araştırmalarda kapsamlı olarak ele alınması son yıllarda önem kazanmıştır. Cinsiyet sosyolojisi alanında yapılmış çalışmalara bakıldığında çalışmaların çoğunlukla çeşitli sektörlerde çalışan kadına yönelik olup, eğitim ve istihdam alanında kadınlara ilişkin cinsiyet ayrımları üzerinde durulmuştur. Buna karşılık literatürde kız çocuklarına yönelik ailenin kültürel tanımlamaları ve bu tanımlamaların aile içindeki yansımaları konusu toplumsal cinsiyet yaklaşımı içinde irdelenmemiştir. Bu durum çalışma konusunda literatür açısından sıkıntılar yaratmakla birlikte önemli bir sosyal problemi ele alması açısından önem taşımaktadır.

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Kültürel Değerlerin Yeniden Üretildiği Bir Mekân: Aile

Bir toplumdaki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlardaki temel ve köklü değişimleri en fazla etkileyen ve sonuçlarından en fazla etkilenen kurumlardan birisi belki de en önemlisi olan aile, değişik bilim alanlarında farklı boyutlarıyla ele alınmış ve incelenmiştir. Ailenin yapısı, aile içindeki insan ilişkileri ve bir kurum olarak toplumdaki düzenleyiciliği, geçirdiği çelişkili ve çatışmalı evreler her toplumda araştırmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır (Tokuroğlu, 1991, s.37).

İnsanlığın sosyal/kültürel gelişmesinin hemen her basamağında yer alan aile kurumu genelde iki cins arasındaki ilişkileri, neslin devamını düzenleyen, standartlaştıran bir sistemdir. Hatta belli bir insan birlikteliğini kastettiğimiz takdirde bir gruptur da. Yani aile, “akrabalık” kelimesiyle özetleyebildiğimiz bir ilişkiler sistemi olduğu kadar bir grup dinamiğine de sahiptir.

Ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü tarih boyunca toplum nasıl değişikliklere uğramışsa, aile boyutları, yapısı ve işleyişi bakımından büyük dönüşümler göstermiştir (Aydın, 1997, s.36).

Çeşitli düşünürler ailenin sınırlarını çizmek için farklı kriterler kullanmışlardır. Neslin devamı bakımından birbirleriyle bağlantılı olan ve genel olarak da “anne-baba ve çocuklardan oluşan insan birliği” şeklinde yaygın tanımlama bile belli bir aile biçimini anlatmaktadır. Mesela burada öncelikle “neslin devamıyla ilgili bir yakınlık ilişkisi” vurgulanmıştır. Ama böylesi bir tanım aile kapsamı dışında tutamayacağımız üstelik tarih boyunca toplumlarda yaygın biçimde süregelen geniş kapsamlı akrabalık sistemini ihtiva etmemektedir.

Buna göre ailenin kesin ve evrensel boyutlu bir tanımı yerine, belli özelliklerini sıralayan bir “açıklama” yapılabilir ve şöyle denebilir: Aile biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, kültürel, hukuksal ve benzeri yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Önal, 1990, s.2). Dolayısıyla bir sosyal sistem olarak aile, bireylerin sosyal kimliklerini kazanmasında etkilidir ve her toplum kendi kültür çevresi içinde kendi aile yapısını biçimlendirir.

Aile yapısı ise; aile büyüklüğü, ailenin yaşam tarzı, aile kompozisyonu, aile bütünlüğü, anne-babanın mesleki statüleri, ev dışında anne-babanın faaliyetleri, ailenin ekonomik durumu ve aile içi üyelerin birbirleriyle ve çevresiyle olan ilişkileri gibi değişkenleri kapsayan ve bu değişkenlerle belirlenen bir yapıdır. Aile yapısı Yorburg’un da belirttiği gibi birbirlerine belirli şekillerde bağlılık içinde bulunan fertlerin karşılıklı ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkileri Klein dört ana noktada toplamış ve ilişkiler, roller ve bunların gerektirdiği fonksiyonlar ile aile yapısının temellendiğini belirtmiştir.

Karı-koca (eşler arası ilişkiler, roller, görevler vb.)

Karı-koca ve kadının annelik rolü

Rol ilişkilerindeki değişimler

Karı-koca ve çocuk (anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkiler, roller, görevler v.b.)
(Burcu, 2007, s.188).

Aile, M. Maus’un tanımına göre, “topyekün toplumdan soyutlanamayacak olan toplumsal bir olaydır.” Dolayısıyla ‘genel olarak’ aileden söz etmek pek mümkün değildir. Bölgelere, sosyal sınıflara, bir toplumdaki alt gruplara göre değişen, çok sayıda aile tipi mevcuttur. Ancak aile tipleri sadece bunlarla oluşmaz. Çünkü ailenin bir sosyal sistem ve kültürel gerçeklik olarak düşünülmesi gerekir. Ayrıca ailede önemli olan, biyolojik bağ değil, sosyo-kültürel ilişkidir ve aile, sosyal kontrolden bağımsız düşünülemez. Bu sebeple aile tipolojilerinde aileyi meydana getiren grup üyelerinin sosyal ilişki, sosyal statü ve rollerine dikkat edilmesi gerekir. Fakat Türkiye’de aile

tipolojilerinde çoğunlukla otorite, yerleşilen mekan ve özellikle hane halkı dikkate alındığı için, aile tipolojileri genelde hane halkına göre, “büyük aile” ve alt grupları, “kök ailesi, “birleşik aile”, “geleneksel geniş aile”; “küçük aile” ve alt grupları, “çekirdek aile”, “parçalanmış aile”, “tamamlanmamış aile” şeklinde ya da “modern aile-çekirdek aile” şeklinde yapılmıştır. Mekanı dikkate alarak da “kır ailesi-köy ailesi”, “gecekondu ailesi”, “kent ailesi”, olarak isimlendirilmiştir.

Mekanı dikkate alarak geliştirilen tipoloji de, aslında öncekinden muhteva olarak farksızdır. Çünkü buradaki “kır ailesi” “geleneksel aile”yi, “gecekondu ailesi” “geçiş ailesi”ni ve “kent ailesi” de “çekirdek aile”yi ifade etmektedir. Bu sebeple nasıl yapılsa yapılsın; Türkiye’de aile üç grup halinde ve evrimci bir anlayışla ele alınmıştır. Zaten “geçiş halindeki aile” ya da “gecekondu ailesi” tabirleri bu görüşü doğrular niteliktedir (Aksoy,1998, s.2).

En genel tanımıyla geleneksel geniş aile, birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı ailedir. Çekirdek aile ise anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Bu ana tipten farklı yan tipler de karşımıza çıkabilmektedir. Kongar, famille souche adlı aile tipinin anne, baba, evlenmemiş çocuklar, büyükanne, anneanne, büyükbaba ve dedelerden birinin bulunduğu aile tipinden bahsetmektedir. Çelebi’nin ve Kocacık’ın uzamış çekirdek aile tipi ise, çekirdek ailenin bir yan tipi olup, anne-baba ve evlenme çağını geçtiği halde hala anne babasıyla birlikte oturan çocukların oluşturduğu ailedir. Geleneksel otorite tipi erkeğin otoritesini ifade etmekte, aile içinde güç ve karar merkezinin erkek olduğuna işaret etmektedir. Eşitlikçi tipte ise kadın ve erkeğin tüm kararlara eşit katılımı beklenmekte, kadın ve erkek otoriteyi paylaşmaktadır (Gönüllü ve İçli, 2001, s.84).

Sjoberg’e göre sanıldığından farklı olarak geniş aileler kırsal alanlarda değil, kentlerde görülmektedir. Çünkü, kentlerde yukarı sınıf geniş aile biçiminde örgütlenmektedir. Yoksul tabaka ise hem kentte, hem de kırsal alanlarda çekirdek aile biçiminde kümelenmektedir (Türkdoğan, 1991, s.31).

Aile yapısında zaman içinde meydana gelen dönüşümler göstermiştir ki çekirdek ya da geniş aile tanımlaması, aileyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle toplumda

egemen aile yapısını incelemek için, ailede varolan hakim ilişki tarzını belirli tarihsel ve kültürel ortamda ve toplumsal yeniden üretimi sağlayan ilişkiler bütünü içinde ele almak gerekmektedir. Bu bakış açısı bize hanehalkı içinde yaşanan dönüşümü ve ilişkileri daha iyi anlamamıza ve aileyi esnek sosyal bir varlık olarak algılamamıza fırsat vermektedir (Dedeoğlu, 2000, s.155).

Aile, bir yandan bireylerin fizyolojik, toplumsal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamakta, diğer taraftan da toplumun-kültürün devamlılığını sağlamaktadır. Bell ve Vogel, ailenin sahip olduğu temel fonksiyonlarını;

- Üyelerin sosyalizasyonu
- Toplumun üyelerini kabul etmelerini sağlama
- Üyelerin topluma katılımı için gerekli motivasyonları sağlama şeklinde sıralamışlardır. Onlara göre aile, bireye toplumun kültürel değerlerini aktaran, onu topluma uyumlu bir fert haline getiren bir sosyalizasyon merkezidir. (Burcu 2007:189)

Denilebilir ki, birçok toplumda evlilik ya da biyolojik yeniden üretim işlevini yerine getiren, yaş ve cinsiyet hiyerarşilerine göre düzenlenmiş, süreklilik arz eden birliktelikler görülmekle birlikte aile kavramının tezahürü sadece yaş ve cinsiyet gibi doğal ayrımların ötesindeki farklılıklara gönderme yapan bir ilişkiler sistemini de ihtiva eder. Yani aile, ilişkili olduğu toplumsal sistemin kavramsal çerçevesi içindeki yerine göre anlam kazanmaktadır (Aytaç, 2007, s.34).

Türk toplumunda yaygın olan aile tipi ataerkil ilişkilerin egemen olduğu geleneksel geniş ailedir. Bu ailenin temel işlevi, kendi kendine yeterli bir üretim birimi olmayı sürdürmesidir. Bu geleneksel yapı içerisinde kız ve erkek çocukların toplumsallaşmaları, temel ve kesin farklılıklar çerçevesinde gerçekleşir; bu durum geleneksel ailenin, gerek kendisini, gerekse toplumsal değer ve normları yeniden üretmesinin en önemli aşamasıdır (Tolan, 1991, s.209).

Aile içindeki çocukların toplumsallaşması Parsons'a göre iki temel süreçle gerçekleşir. Kültürün içselleştirilmesi ve kişiliğin yapılanması. Bu toplumsallaşma için, karşılıklı

destek, sıcaklık ve güven sağlayan bir ortam gereklidir. Parsons, aileden başka bu ortamı sağlayabilecek hiçbir kurumun olmadığını iddia eder (Ecevit, 1993, s.11).

Aile bir kurum olarak geleneklere, göreneklere, örf ve adetlere dayalıdır. Clinard sosyalizasyonun başlama merkezi olarak kabul ettiği ailenin, bireyin topluma uyumlu olmasında yani bireye kültürel değerleri aktarması, uygun davranış biçimlerini öğretmesi ve dolayısıyla onu topluma uyumlu bir birey haline getirmesinde önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir. Merton'da ailenin yeni kuşaklara kültürel standartları aktarması ve taşıması açısından öneminin büyük olduğunu belirtmiştir. Ona göre aile, toplum içinde fertleri gelenekler, görenekler, örfler ve adetler ile kültürel hedefler doğrultusunda disipline etmektedir (Burcu, 2007, s.190).

Üyelerin sosyalizasyonu, kültürel aktarım mekanizması ile kadın ve erkeğin davranışlarını belirleyen kuralları, değer ve normları barındıran aileye ilişkin tanımlar çalışmamızda birleştirilerek cinsiyet rolleri ve işbölümüyle ilgili değerlerin çocuğa aktarıldığı, kültürel aktarıcı olarak operasyonelleştirilmiştir.

Buradan yola çıktığımızda araştırmamızda kız çocuklarına ilişkin aile içi kültürel tanımlamaları kır ve kent ailesi bağlamında değerlendireceğiz. Buna göre aile üyelerinin sayısı bakımından kır ve kentte çekirdek aile dediğimiz anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir aile birliği mevcutken aile içi işbölümü, aile içi ilişkiler bakımından ise kent ve kırdaki farklı bir yapılanma söz konusudur. Şöyle ki kırsal toplumsal yapıda ve kentin alt sosyo-kültürel ve ekonomik gruplarında yaygın olan aile tipi geleneksel ilişkilerin hâkim olduğu ailedir. Geleneksel toplumsal yapıda kız ve erkek çocuklara kültürel aktarımlar cinsiyetçi temeller bağlamında verilmektedir. Bir başka ifadeyle geleneksel ailede önce babasının ve erkek kardeşlerinin egemenlik ve baskısı altında toplumsallaşan kadın, böylesi bir varolmayı, evlendiğinde kocası ile olan ilişkilerinde de sürdürmektedir. Kadın ya birinin kızı ya da karısıdır; tek başına varolması neredeyse mümkün değildir. Bu bağımlılık ilişkisi kız çocuğa çok küçük yaşlardan başlayarak benimsetilirken, “bağımsız” erkek çocuk ilerde evinin ekonomik yükümlülüğünü ve genel sorumluluğunu tek başına yerine getirmeye yönlendirilecek şekilde koşullandırılır (Tolan, 1991, s.209).

Kentte ise, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim imkanlarının artması, kadının çalışma hayatına katılması ve çocukların bakımının başka kurumlara devredilmesi ve kadının ev içi zamanının azalması, kentteki aile içi ilişkileri dönüştürmüştür. Kentsel ailede, aile içi ilişkiler modern yaşam koşullarına göre dizayn edilirken kız ve erkek çocukların yaşam alanlarına ulaşmaları daha eşitlikçi bir zemine oturtulmuştur.

Sonuç olarak denilebilir ki, aile, yapısı ve ilişkileri bakımından ne kadar değişikliğe uğrasa da kültürün yeni nesillere aktarılmasında önemli görevleri her dönemde yerine getirmektedir. Bu nedenle aile, toplum ve birey arasında kültür aktarım mekanizmasıdır. Her sosyo-kültürel sistemde kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen, doğan çocuğun bakımından, beslenmesinden, sağlık ve eğitiminden sorumlu olan aile kurumu kültürel değerlerin yeni kuşaklara aşılmasında ve iletilmesinde büyük sorumluluk taşımaktadır. Bu sorumluluğun altında bulunan aile, toplumsal yaşamda kültürün devamlılığını sağlarken kültürün desteği ile de kendi yaşamını devam ettirmektedir (Burcu, 2007, s.191).

2.1.1.1. Aile İçi Roller ve Cinsel Kimliklerin Toplumsal İnşası

Aile, kadın ve erkeğin, birlikte yaşamının gereklerini toplumsallaşma sürecinde içselleştirdikleri davranış kalıplarına uygun bir biçimde, yapısı toplumsal normlarca belirlenen işbölümü temelinde oluşturdukları bir “yeniden üretim” birimidir. Değerlerin ve hatta duyguların kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve türün idamesini içeren bu birimi oluşturan kadın ve erkeğin rolleri, tarihsel-kültürel-toplumsal birikimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bir çatı altında hizmetleri paylaşarak yaşayan bireylerin, toplumsal konum ve sorumluluklarını öğrendikleri ve kendinden sonraki kuşaklara öğrettikleri bir geri beslenme mekanizması olan bu birim, toplumun yeniden üretilmesi işlevini, insanlık tarihinin her aşamasında korumuştur.

Aile içindeki rol beklentileri, cinsiyet kimliklerinin ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile içinde var olan cinsiyete dayalı işbölümü ve bireylerin hiyerarşik konumları nedeniyle ailenin

devamlılığını sağlamaya yönelik işbölümünün eşitsiz dağılımı cinsel kimliklerin toplumsal inşasını da zorunlu kılmıştır.

Cinsiyete ilişkin rollerin biyolojik olarak değil, sosyal faktörlerle belirlendiği, yapılandırıldığı ve öğrenildiği görüşünden yola çıkılırsa erkek ve kadın olarak “doğru” davranışın nasıl sergileneceği, toplumsal ve aile içi ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle cinsiyete ilişkin roller sosyal pratiğin bir ürünüdür (Onur ve Koyuncu, 2004, s.34).

Bu çerçevede aile içindeki cinsiyetin konumlanması bize “erkek” ve “kadın” olmanın çok katmanlı anlamlarının nasıl sosyal olarak oluşturulduğunu; kadın ve erkek olmanın ev içinde oluşan her türlü günlük faaliyette gömülü olduğunu gösterir (Dedeoğlu, 2000, s.114).

Geleneksel ailede, kadın rollerinin çamaşır, bulaşık, yemek, ütü, temizlik, çocuk bakımı gibi ev işleri olarak özetlenen yeniden üretim faaliyetleri, erkek rollerinin ise, evin dış dünya ile başta ekonomik olmak üzere tüm bağlantıları sağlama faaliyetleri doğrultusunda şekillendirilmesi, sanayi öncesi toplumun sürekliliğini gerçekleştiren temel işlevlerden birisidir (Tolan, 1991, s.209).

Kadının iş hayatına atıldığı ve eğitim imkanlarının arttığı kentsel ailede ise, geleneksel cinsel roller dönüşmüş ve erkek-kadın açısından daha eşitlikçi bir yapılanma ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte kırsal toplumsal yapıda ev ve ev ile ilgili alanları genelde kadınlar ile ilişkilendirme yolunda belirgin bir eğilim gösterilirken kent yaşamında kadınların çalışma hayatına katılması ev dışı yaşamı gerekli kılmıştır. Bu durumda ailede kadına düşen geleneksel roller başka kurumlara devredilmiştir. Kırsal aile yapısında çocuk yetişkin rolüne erkenden girmektedir. Örneğin anne tarlada çalışırken, evin işlerini yapmak, küçük kardeşlerine bakmak, ilkokul çağındaki bir kız çocuğunun; hayvanları otlatmak, tarlada yetişkinlere yardım etmek gibi görevler ise bu çağdaki erkek çocukların günlük uğraşları içindedir. Kent ailesi ise yapısal olarak genellikle çekirdek

ailedir. Baba otoritesi etkili olup, babanın eğitim düzeyi yükseldikçe otoritesi azalmakta, aile içinde otoritenin anne ile paylaşımı artmaktadır (Burcu, 2007, s.192).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, hemen her toplumda olduğu gibi toplumumuzda da bir yandan hem üretim ve tüketim hem de türün idamesi işlevini sürdürürken, diğer yandan da toplumsal değerleri ve buna bağlı olarak cinsel rolleri yeniden üretmektedir. Ancak her düzeyde izlenen ekonomik ve toplumsal değişme kaçınılmaz olarak Türk ailesinin geleneksel yapısını da dönüştürdüğünden, aileyi oluşturan bireylerin cinsel rollerinin belirlenmesi süreç ve sonucunu da etkilemekte, böylece geçiş dönemine özgü, giderek çoğalan, çeşitlenen ve farklılaşan bir ara tipler olgusu gözlemlenmektedir.

Türk aile yapısı ve aile yapısında kısmen görülen değişmeler ve buna bağlı olarak kadının aile içindeki rolü, bu duruma örnek verilebilir. Çok yakın zamanlara kadar, Türk aile yapısının Batılı toplumlarda olduğu gibi dönüşüm yaşayarak, geleneksel aile tipinden çekirdek ya da atomik aile tipine geçileceği öngörülmekteydi. Aile yapısının ve şeklinin olduğu kadar aile ve çevre ilişkilerinin de değişeceği öngörüsü bulunmaktaydı. Bir başka vurguyla sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak, kadının aile içindeki rolünde ciddi değişme beklentisi vardı. Fakat günümüzde gelinen noktadan bakıldığında, kadın eksenli değişimlerde durumun hiç de bu kadar kolay tanımlanamayacağı anlaşılmıştır.

Geleneksel toplumsal yapı kadının sorumluluk sınırlarını çizerek onun yaşam alanını belirlemektedir. Buna göre kadına atfedilen rollerin en önemli karakteristiği, kadını ev içi rolleriyle, daha çok bir “anne” ve “eş” olarak tanımlaması şeklinde olmuştur. Bu rollere paralel olarak kadının sosyalleşme süreci, erkek egemen toplumsal yaşamda kadın olmak ve buna uygun olan tutum ve davranışların öğretilmesi ya da benimsetilmesi şeklinde gelişmiştir (Akın ve Aydemir, 2007, s.44).

Opprangement ve Apu (1985, s.7), kadının yedi temel rolünden bahsetmiş ve bunları annelik, eşlik, ev kadınlığı, akrabalık, topluluk, mesleki ve bireylik rolleri olarak sınıflamıştır:

Annelik rolü, kadının çocuğu yetiştirmesi ve topluma hazırlamasıyla ilgilidir. Kadından, annelikle ilgili olarak beklenen rolleri elinden geldiğince en iyi biçimde oynaması beklenmektedir. Aile içinde baba, kardeşler, aile büyükleri ve akrabaların, aile dışında da komşu, öğretmen çocuğun bakımına, yetiştirilmesine ve topluma hazırlanmasına katkıları olabilmekte ise de bu konuda asıl “görevli” mevcut değer yargılarına göre, kadındır. Toplumsallaşma süreci içinde kadın, annelik rolünü en iyi biçimde gerçekleştirmesi gerektiğini öğrendiği için bu rolü oynamaya hazırdır.

Eşlik rolü, kadının kocasına karşı oynadığı roldür. Toplumda beklenen eşlik rolü kocasını rahat ettirmeyi, kocasının isteklerini karşılamayı, kocasına sadık olmayı gerektirir.

Ev kadınlığı rolü, kadının evde oynadığı rol olup, kadın evlenmemiş bile olsa, yine de ev işleriyle, evin bakımıyla, evin düzeniyle ilgilenmesi beklenir.

Akrabalık rolü , kadının kız kardeş, annecanne, babacanne, teyze, hala, gelin, elti, yeğen gibi çeşitli akrabalık pozisyonları içinde oynadığı rollerin tamamını işaret etmektedir.

Mesleki rol, kadının gelir getirici mal ve hizmet üretimine katılması ile oynamaya başladığı role işaret eder. Kadının ev içinde annelik, eşlik veya ev kadınlığı gereği (ev içinde veya evin bağ bahçe gibi işlerde) harcadığı emek, ne denli üretici ve fonksiyonel olursa olsun, yine de mesleki rol bağlamında değerlendirilmez.

Topluluk rolü, kadının yaşadığı aile ve meslek mekanının dışında kalan alanlardaki rolüdür.

Bireylik rolü, kişinin birey olarak kendini ortaya koyması, kişisel gelişimi, dünyaya, yaşama, olan bitene katılma sürecinde sergilediği davranışlardır.

Bunlar içinde en yaygın olan ve kadından istenen rol beklentileri “annelik”, “eşlik” ve “ev kadınlığı” rolüdür. İster geleneksel isterse modern toplumlar açısından olsun kadından bu rolleri yerine getirmesi beklenir. Bu rollere erkekler sadece “yardımcı”

olarak katılmaktadırlar. Bu konuda Collins'in İngilterede yapmış olduğu bir araştırmada erkekler, eşleri çalıştığında veya kendileri işsiz olduklarında, evdeki işlere yardım ettiğini ortaya koymuştur. Kadınlar bunun dışında ev işlerinin yapılmasından esas sorumlu kişilerdir. Bu olgu, kadının sosyal sınıfı veya istihdam durumu ne olursa olsun değişmez. Geleneksel işbölümü, genellikle kabul görmüş inanç ve değerlerin etkisiyle görünürde değişiyormuş gibi olsa da devam etmektedir (Collins 1985:71).

Bununla birlikte sanayileşme, kentleşme ve modernleşmeye rağmen Türk toplumunda kadınların/kız çocuklarının aile ve toplum içindeki bazı rolleri halen geleneksel değerlerin gölgesinde şekillenmektedir. Kadınlara ilişkin rollerin değişmemesinin nedeni, kadınların bir takım geleneksel rolleri içselleştirmesinden ve isteyerek bu rolleri yerine getirmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin yapılan araştırmalarda kadının ev içi rolü, kadınların çalışmasından ve diğer rol ve fonksiyonlarından daha önemli çıkmıştır (Orçan, 2008, s.6-7).

1988 yılında DPT tarafından yirmi bin civarı hane halkı ile yapılan ankette “kadınların aile içindeki en önemli görevi” olarak ev işlerini yapmak, çocuklarını yetiştirmek, onları terbiye etmek, eşine ve çocuklarına manevi destek olmak, çocuklarına ve kocasına bakmak, çocuk doğurmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak şeklinde sıralanmıştır. Erkeklerin büyük bir kısmının kadınların çalışıp gelir getirmesi yönünde bir beklentiye sahip olmadığı söylenebilir. Çünkü bu sonuca bakıldığında kadınların kendileri de dahil olmak üzere asli görevlerin ev eksenli işler olduğu sonucu çıkmaktadır.

2006 yılında TÜİK tarafından yapılan bir başka ankette, ev işlerinde Türk kadın ve erkeğinin iş paylaşımına bakıldığında, cinsiyete bağlı geleneksel alışkanlıkların ve paylaşımın ev ve aile ortamında halen yoğunluklu bir şekilde devam ettiği görülecektir. Yemek yapma, ütü yapma ve sofranın kurulup kaldırılması gibi ev işlerinde kadınların bu işleri daha fazla yaptığı görülürken; faturaların ödenmesi ve bakım-onarım işlerinin yapılması konusunda erkeklerin oranı fazla çıkmıştır (Orçan, 2008, s.47).

Geleneksel ailede çocuk yaşlarda başlayan sosyalleşme sürecinde kız çocukları, hem yetiştikleri hem de gelin gidecekleri ailede erkek otoritesine tabi olduklarından, ataerkil

yapıyı sorgulamaksızın uyum sağlamak üzere yetiştirilirler. Bu aile tipinde kız çocuğu, giderek genç kız ve kadın olurken, yeniden üretim çerçevesinde ev içi işlerden sorumlu tutulmaktadır. Bu nedenle kız çocuk küçük yaşlardan başlayarak evdeki kadınların yaptığı işlere yardım eder; onları taklit etmeye özendirilerek ve bunu gerçekleştirerek yeniden üretim sürecine girmiş olur. Kız çocuklarının bu doğrultuda toplumsallaşmasını sağlayan en önemli öğelerden biri oyun ve oyuncaktır. Kız çocuğu bebek, minyatür mutfak eşyaları gibi oyuncaklarla, çok küçük yaşlardan başlayarak ev içi rollere ısındırılmaya çalışılırken, erkek çocuk, şiddet ve saldırganlık simgelerini barındıran silah, araba, uçak vb. oyuncaklara yönlendirilir (Tolan, 1991, s.209).

Sears ve Pintler, erkek çocuğun cinsiyet rollerinin öğrenmesinde babanın çok etkili olduğunu ileri sürerek etkileşim halindeki bir grup içinde bulunan çocuğun cinsiyet rollerini anne-babasından öğrendiğini ifade etmiştir. Özellikle anne, kültür aktarımında odak nokta olduğu için cinsiyetine bağlı olarak davranışlarda bulunmasında yani cinsiyetine uygun davranış standartlarını benimsemesinde rolü çok büyüktür. Türk aile yapısında kadının annelik rolünün önemi büyük ve kutsaldır. Kadının “annelik rolü”, çocuğun yetişmesinde etkilidir. Örnek’in de belirttiği gibi öncelikle çocuğun annesinden kültürlendiği düşünülürse, o annenin hangi değerler sisteminde kültürel kişiliğini kazandığı, hangi halk inanmalarından etkilendiği önemlidir. Bu açıdan çocuğu nasıl bir annenin, babanın, çevrenin, ailenin, kısaca kültürel ortamın yetiştirip kalıplandırdığı noktası her zaman etkin bir rol oynamaktadır (Burcu, 2007, s.194).

Bu noktada ailenin sosyal yönden gelişmesinde en etkili birey olan kadının eğitilmesi büyük önem taşımaktadır. “Bir erkeği eğitirsen bir bireyi, bir kadını eğitirsen bir aileyi eğitmiş olursun” atasözü kadının aile ve toplum içindeki stratejik önemini yansıtmaktadır (Hasipek, 1990, s.365).

Bu argümandan hareketle, Türk aile yapısı içinde kadının sosyal hayattaki rolünü anlamak için kadınların ve ailelerin geleneksel yapılarla ilişkisini anlamak çok önemlidir. Bu nedenle kırsalda yaşayan kadın/kız çocukları, hayatın en basit ve yalın zamanlarında ve mekanlarında biçimlenen, daha çok kendi sınırları içerisinde etkilenen ve etkileyen, sadece kendi çevresiyle ilişki kurabilen, gelenek ve göreneklerin hakim

olduğu, henüz tam parasallaşmamış bir hayatın hüküm sürdüğü bir ortamın şekillendirdiği kadındır. Çoğunlukla gündelik hayatı idame ettirecek ve günü kurtaracak kadar eğitime katılır. Köydeki ailelerde ev içi ve ev dışı iş paylaşımı olsa da kadınlar her işe koşabilirler. Bu nedenle kırdaki yaşayan kadının yükü ağırdır. En önemli avantajı, mekanın vermiş olduğu bir rahatlık içinde bunları yapmalarıdır. İbni Haldun'un dediği gibi, samimi ilişkilerin ve katı tutumların olduğu mekanın kadınlarıdır (Orçan, 2008, s.24).

Kentlerde ise gecekonduda dediğimiz bölgelerdeki alt sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kadına/kız çocuklarına daha çok ev içi geleneksel roller verilirken, orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe kız ve erkek çocuklara verilen sorumluluklar daha eşitlikçi bir görünüm kazanmaktadır. Bir başka ifadeyle kentin alt gruplarında kadınlar daha çok geleneksel cinsiyet rolleri dediğimiz temizlik, bulaşık, ütü, çocukların bakımı gibi işlerden sorumlu olurken, orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde prestije, statüye ve özgürlüğe dayalı ilişkiler güçlendikçe cinsler arasında daha esnek ve eşitlikçi bir işbölümü söz konusu olmaktadır.

Türk toplumunda yaygın olan aile tipi, geleneksel geniş ailedir. Geleneksel yapı içerisinde kız ve erkek çocukların toplumsallaşmaları, temel ve kesin farklılıklar çerçevesinde gerçekleşir; bu durum, geleneksel ailenin gerek kendisini gerekse toplumsal değer ve normları yeniden üretmesinin en önemli aşamasıdır. Böyle bir yapı içerisinde gelişen geleneksel roller, mevcut üretim kalıplarının ve toplumsal düzenin değişikliğe uğramadan sürdürülmesi için vazgeçilmez bir ön koşul oluştururlar. Bu düzenin sarsılarak dönüşmeye başlaması, sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş geleneksel rollerin de değişmesine yol açar ya da en azından zemin hazırlar. Ancak dönüşümün ilk aşamalarında temele ilişkin değişiklikler değil, mevcut rolün daha iyi yerine getirilebilmesi yönünde talep ve uygulamalar söz konusudur. Örneğin kadınlar ancak analık rolü aracılığıyla toplumda statü sahibi olunabileceği normunu sorgulamak yerine bu rolün gereklerini daha iyi uygulayabilmek için çaba gösterirler (Tolan, 1991, s.208-209).

Aile içi roller açısından Parsons ailenin iki temel yapı taşı olduğunu varsayar. Bunlar nesiller arası hiyerarşi ve yetişkinlerin dışavurumcu ve araççı roller için farklılaşmasıdır. Ailede kadın, ‘dışavurumcu’; kocası da ‘araççı’ rolleri oynamalıdır. Parsons’a göre kadınların sosyo-duygusal faaliyetlerde; erkeklerin ise görevleri tamamlamada ve aileyi diğer kurumlarla ilişkilendirmede uzmanlaşması kaçınılmazdır (Ecevit, 1993, s.14).

Aile içindeki roller geleneksel toplumsal yapıda erkeği ev içinde olduğu kadar dış dünya ile kurduğu ilişkiler açısından da incelenmiş, kadın ise sadece aile içinde oynadığı roller bağlamında değerlendirilmiştir. Bu açıdan erkek gelir sağlama ve aileyi geçindirme açısından “aile reisi” olarak değerlendirilmektedir. Kadın ise ev içi düzeni sağlayarak temizlik, bulaşık, ütü ve çocukların bakımıyla görevli “ev kadını” rolünü üstlenmektedir.

Cinsiyet rollerinin sosyalleşmesine yönelik Kağıtçıbaşı ve Kansu (1991, s.92)’nin yapmış olduğu bir araştırmada ise, kentsel kesimdeki kız çocuklarının erkek çocuklardan daha geleneksel rollerle yetiştirildiği sonucunu ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaya göre kız çocukları aile baskısı içinde anneleriyle özdeşleşerek erken yaşlarda kadınlarla ilgili toplumsal rol beklentilerini kabullenmektedirler. Böylelikle kadınlar cinsiyet rolleriyle ilgili tanımlamaları erkeklere nispetle daha fazla benimseyerek kendilerine mal etmektedirler.

Erkeklerin ve kadınların rolleri kültürden kültüre çeşitlilik gösterse de, erkek rollerine genellikle daha fazla değer yüklenir ve bu rollerin ödülleri daha büyüktür. Neredeyse her kültürde çocuk yetiştirme ve ev işleri konusundaki sorumluluklar öncelikle kadınlara aittir; erkeklerse geleneksel olarak eve ekmek getirmek ve ailenin refahını sağlamakla yükümlüdürler (Giddens, 2008, s.514).

Çalışmamızda kız çocuklarına ilişkin cinsel kimliklere dayalı rol beklentileri, aile içi kültürel tanımlamaları da ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. Kız çocuklarının toplumsal ve kültürel yaşamdaki fırsatlara ulaşmalarında, kararlara katılmalarında onlara atfedilen rol ve statülerin etkisi büyüktür. Buradan yola çıkarak bu çalışmada,

cinsiyet ayrımının ilk üretildiği birim olarak aile içinde kız çocuklarına ilişkin farklı tanımlamaların nasıl şekillendiğinin ortaya konması önem arz etmektedir. Öte yandan aile içi ilişkilerde kız çocuğunun yeri, anne-baba tarafından kız çocuğuna atfedilen değerler, erkek kardeşlerin kız çocuğunu algılayış biçimleri, bu tanımlar karşısında kız çocuklarının kendilerini nasıl ifade ettikleri aile içi rol dinamikleri bağlamında araştırmamızda operasyonel hale getirilmiştir.

2.1.1.2. Kültürel Sermayenin Şekillendirdiği Aile İçi Kültürel Tanımlamalar

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından sıkça kullanılan ve böylece sosyoloji literatürüyle tanışan *kültürel sermaye* kavramı, eğitim yoluyla elde edilen hünelerinin bütünüdür ve yüksek kültüre ait malumatın ta kendisi olarak tanımlanabilir. Eğitim, sadece okulda gerçekleşmez, o aileden gelen kimi özelliklerin de aktarımını içerir. Egemen sınıfa tabi bireyler okula, aileden edindikleri bir takım sosyal ve kültürel işaretlerle yüklü olarak, yani onlara sahip olarak gelirken, işçi sınıfının çocukları, okula, bu malumatı ve hüneri edinmek üzere gelirler. İşçi sınıfına mensup bireyler, okulda, her ne kadar orta ve üst sınıflara ait sosyal, kültürel hünelerine edinseler de, hiçbir zaman onların doğuştan vasfı olan bu hünere doğal bir aşinalık geliştiremezler. Bu bakımdan, hem okul hem de ailedeki sosyalizasyon süreci neticesinde edinilen kültürel sermaye, kültürün sınıflar üzerindeki etkisini ve sosyal yapıyla eylem arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere kullanılmaktadır. Kültürel sermaye, sınıfsal pozisyonun işaretleyicisi olarak önemlidir ve kültürel tavır, tercih ve davranış, yani bir bütün olarak kültürel sermaye, kişinin beğenileri yoluyla toplumsal seçimi seferber edecek biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürel sermaye sosyal ayrımın da işaretleyicisidir.

Bourdieu'ya göre kültürel sermaye, resmi eğitim düzeyi, kişinin kültürel etkinliklere katılımına olanak veren doğduğu ve yaşadığı yerleşim yerinin büyüklüğü ve bireyin kültürel faaliyetlere katılım sıklığı gibi değişkenlerden bir indeks yaratmak suretiyle ölçülebilir. Başka bir deyişle, resmi eğitim ve habitus, kültürel sermayenin iki önemli bileşeni olarak kavramsallaştırılabilir. Toplumsal dönüşümün, bireysel dönüşüm ve gelişimle başlayacağı düşünüldüğünde, bireylerin sahip olacağı daha hacimli kültürel sermaye, onların daha elverişli bir dünya yaratmalarına da olanak sağlayacaktır (Arun, 2008, s.3-4).

Bourdieu'ya göre habitus, kültürün bir bireyde cisimleşmiş halidir. Buradan kalkarak bireylerin kendi tercihlerini yaptıklarını fakat tercihlerinin arkasındaki prensipleri kendilerinin seçmediğini söyler. Habitus, aktörlere belli şeyleri mecbur etmez fakat bir temel sağlar. Habitus insanın eylemlerinde, zihninde ve birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkar. Böylece bireysel olan ile toplumsal olan ilişkilendirilmiş olur (Alver ve Doğan, 2007, s.61-62).

Habitus, bireyin sosyal konumunun ürünüdür. Dolayısıyla sosyal aidiyet kazanımlarını yapılandırır ve sınıf habitusu üretir. Kazanılmış en eski dolayısıyla en kalıcı yatkinliklardan oluşan birincil habitus, aile içerisinde çocukluk döneminde kurulmuştur. Oysa her aile, sosyal evrende bir konum işgal eder: Bir eğitim almak, genel olarak bir sınıf konumuna bağlı bir eğitim almak demektir; acemilik döneminde var olan sosyal ilişkilerin, düşüncelerin, sözlerin, eylemlerin içerisinde ve yeniden üretimini sağlayacak yatkinlikler kazanmaktır. Böylece habitusu Bourdieu, dışsallığın bir içselleştirme mekanizması olarak değerlendirmektedir. Biz sosyal evrendeki ebeveynimizin konumuna bağlı özellikleri içselleştiririz. Zamanla birincil habitusların üzerine ikincil habituslar gelip yerleşirler ki bunlar genellikle aile habitusunun yerini alacak olan ve onu ikiye katlayacak olan okul habitusudur (Ünal, 2004, s.121).

Bu bağlamda çalışmada, ailenin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları Bourdieu'nun teorisinde yer alan kültürel sermaye ve habitus kavramıyla ilişkilendirilerek verilecektir. Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar söz konusu olduğunda bu tanımlamaları biçimlendirdiğini düşündüğümüz ailenin kültürel birikimi Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramlarıyla örtüşmektedir. Bourdieu (1986, s.242), sosyalleşme sürecinde elde edilen birikimin toplamını dile getiren kültürel sermayeyi, formel eğitimle sağlanan ve diplomalarla objektif bir görünüm kazandırılan “okul sermayesi” ile aileden kaynaklanan ve doğal bir biçimde aile hayatı içerisinde kazanılan niteliklerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu savunur. Bourdieu'ya göre kültürel sermaye, resmi eğitim düzeyi, kişilerin kültürel etkinliklere katılımına olanak veren doğduğu ve yaşadığı yerleşim yerinin büyüklüğü ve bireyin kültürel faaliyetlere katılımı ile doğru orantılıdır.

Buradan yola çıktığımızda kültürel birikimi edinme sürecinde insan, içinde doğduğu kültürün normlarını, değerlerini, sembollerini öğrenir, içselleştirir ve bu süreç ile “anlam” veren bir varlık olarak toplumsal hayata dahil olur. Kültürün öncelikli işi insanların varoluşsal durumuyla konuşan bir anlam inşa etmektir. Kültürel pratikler, mümkün olan bir yaşam tarzının sürmesini sağlayan dünyevi pratiklerle örülmüş kolektif bir sembolleştirme aracılığıyla anlam kaynakları sunarlar. Bu anlam kaynakları, kişilerin yaşam biçimlerini ve hayata karşı duruşlarını belirlemede etkindir (Alver ve Doğan, 2007, s.64).

Bu bağlamda aile içinde ve toplumsal yapıdaki kültürel değerlerin çocuklara aktarılması bir anlamda aile üyelerinin eğitim düzeyi ve yaşanılan yerin özelliklerine göre biçimlenir. Çalışmamızın temelini oluşturan, aile içi kültürel tanımlamalar, kırsal alanda ilk çocukluk yıllarından başlayarak aile içinde gerçekleşen “hayat terbiyesi” yanı sıra örgün eğitim süreci boyunca da süren cinsel rol eğitimi, kır kökenli kadın ve erkeklerin bulundukları bölgeye özgü geleneksel kültür kalıplarını benimseyerek sosyalleşmelerini sağlamaktadır. Bu tür sosyalleşme süreci içerisinde kadına (özellikle kırsal alan kadınına), kendi yaşamının her döneminde (kız çocuk, genç kız, eş, ana) bir erkeğin desteğine ve yönetimine gereksinimi olduğunu pekiştiren değer kalıpları öğretiltiğinden sonunda kadın bu inanışları kendi benlik duygusuyla bütünleştirmekte ve kendisine işlenen “erkeğe bağımlılık” rolünü yaşamı boyunca kabul etmektedir. Bu arada, kendi yetiştirildiği (kırsal ve de bölgesel) kültür değerlerinden farklı değerlerin geçerli olduğu yeni bir ortamla temasa geçmesi yanı sıra hane dışında ücretli bir işte çalışması bile kır kökenli kadının, kendisinde yer eden belirli rol davranışlarından kolaylıkla vazgeçmesini sağlayamamaktadır (İlbars, 1988, s.419).

Kentte ise endüstrileşme ve şehirleşme süreci ile birlikte kültürel doku kadının çalışma yaşamına katılımını ve eğitim imkanlarından yararlanmasını kolaylaştırmış ve daha iyi eğitim almış, geliri yüksek bir işe sahip olan kadınlar, sosyal yaşamı kendi lehine çevirebilmiştir. Bu durum biriken kültürel sermayenin diğer nesillere aktarımıyla kadın-erkek ilişkilerini de daha eşitlikçi bir zemine kavuşturmuştur. Böylelikle değişen dünyada cinslerarası ilişkiler çerçevesinde kadınlar, seyrek olarak kültürel anlamları şekillendirecek bir iktidar konumunda yer almaya başlamışlardır.

Böyle bir sürecin sonunda kadınlar ataerkil kültüre boyun eğme biçimlerinin yanı sıra meydan okuma stratejilerini de barındıran bir kültürle yetişmeye başlamışlardır. Kültür, kadınlar için sorunsuz bir alan değildir, hem kimlik kazanma, hem de baskıya uğramanın kaynağıdır. Sosyo-kültürel yapılar belirli kimlikleri, belirli kadınlık ve erkeklikleri cinsiyet terimleri içinde oluşturmakta ve bu kimlikleri, kadın ve erkek bireyler, cinse dayalı öznellikler olarak yaşamaktadırlar. Kültürel süreçler öyle bir tarzda işlemektedir ki, kadınlar öznelliklerini erkeklerden daha fazla cinsiyetlendirilmiş öznellik olarak yaşamaktadırlar (Durakbaşı, 2000, s.39-40).

Dolayısıyla, kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına ulaşmalarında, geleceklerine ilişkin hedefleri belirlemelerinde bireysel dönüşüm ve gelişimin önemli bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde ailenin sahip olacağı kültürel sermaye önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, kadınların ve erkeklerin üstlendikleri rollerin keskin hatlarla belirlenmiş sınırlar çizdiğini belirten Beal'e göre (2006, s.31), çocuğun cinsiyetine ilişkin kültürel tanımlamalar onun olası geleceğine ilişkin ayrıntılı bir reçete sunar. Beal, özellikle kırsal toplumda, yeni doğan bir kız çocuğun büyük olasılıkla “çocukluğu boyunca küçük kardeşlerinin bakımıyla uğraşacağı”, “ergenlik döneminde anne-babasının belirleyeceği birisiyle evleneceği” ve “yetişkinlik yıllarını da dört duvar arasında inzivaya çekilerek geçireceği” saptamasını yapar. Böyle bir yaklaşım kız çocuklarına ilişkin toplumdaki sosyal kimlik tanımlamalarının ve kültürel kodların olası sonuçlarından biridir. Bu kimlik ve kültürel tanımlamalar yeniden ve yeniden üretilerek kız çocuklarının toplumsal yaşamdaki fırsatlara ulaşması yönünde engeller oluşturabilmektedir.

2.1.2. Evin Küçük Kadınları: Kız Çocukları

Kız çocuğu tanımına ilişkin betimlemede karşılaşılan ilk güçlük, cinsiyete göre düzenlenmiş verilerin elde bulunmaması ve kız çocukları ile ilgili çalışmaların sayısal veriler üzerinden okullaşma oranlarıyla sınırlı kalmasıdır.

Bununla birlikte “çocukluk” kavramının tanımında da belirsizlikler vardır. Hangi yaşların çocukluk dönemine girdiği, birbirinden farklı ulusal, kültürel, hukuki, siyasal, medeni ve dini değerler ve hükümler tarafından belirlenmektedir. Gene de, tek tek ülkeler düzeyinde bazı farklılıklara olanak tanınsa bile, pek çok kaynak çocukluk döneminin kızlar için 0-18 yaşları kapsadığında birleşmektedir.

Bazı önemli gerçekler, bugün kız çocukların içinde bulundukları duruma ışık tutacak niteliktedir.

- 60 milyon kız çocuk, ilkokula gitme olanaklarına sahip bulunmamaktadır. Bu sayı aynı olanaksızlıklar içinde bulunan erkek çocukların sayısından 20 milyon fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde, erkeklere göre daha az sayıda kız çocuk okula kaydolmakta, okullarını yarıda bırakıp ayrılan kız çocukların sayısı da aynı konumdaki erkek çocukları aşmaktadır.
- Pek çok ailede, ailenin geçimini sağlayan yetişkin erkeklerle erkek çocuklar aynı aileye mensup kadınlar ve kız çocuklarından çok daha iyi beslenmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelere 30’unda, 1 ile 4 yaş arasındaki kız çocuklar için geçerli olan ölüm oranlarının gene aynı yaş aralığındaki erkek çocukların ölüm oranlarına eşit ya da daha yüksek olduğu saptanmıştır.
- Kız çocuk gerek evde yapılacak işler gerekse diğer kardeşlerin bakımı alanlarında erkek çocuktan daha fazla yük altında bulunmaktadır.
- Kızlar erkeklere göre daha erken yaşlarda evlenmektedirler. Erkeklerin evlenme yaşları, kızlarınkine göre oldukça yüksektir.
- Kızların evlenip genç yaşta anne olmaları yaşam beklentilerini azalttığı gibi, sağlık, beslenme, eğitim ve çalışma alanlarındaki olanakları da olumsuz yönde etkilemektedir (UNDP, 1990).

Kadın-erkek rollerine ilişkin geleneksel kalıp tanımlamalar, kızların eğitime yönelik öğretmen tutumlarına da yansıtılmakta; okul kitapları, müfredat programları, okul ve program seçimi vb. yollarla erkek-kız ayrımı eğitim programlarında da sürdürülmektedir (Akhun, 2000, s.6).

Kız çocuklarının içinde bulundukları eşitsiz konumlandırılmalarının yaygın nedeni, kültür ve adetler çerçevesinde yerleşiklik kazanmış bazı ön yargılardır. Pek çok toplum, kız çocuk söz konusu olduğunda, farklı ve ayrımcı bir değerler ve beklentiler kümesini devreye sokmaktadır. Bazı kültürlerde doğacak erkek çocuk için gösterişli törenler ve kutlamalar hazırlanırken kız çocuğa böyle bir ilgi gösterilmemekte, hatta büsbütün bir kenara itilmektedir.

Bununla birlikte pek çok kültürde kız çocuk, evleninceye kadar geçici olarak beslenecek, geçici bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Gelenekselliğin ağır bastığı pek çok ortamda erken evlilik, kız çocuğa sunulan tek “gelişme” seçeneğidir. Oysa böyle bir evlilik kız çocuğun konumunun daha da gerilemesi sonucunu verebilmektedir; özellikle çeyiz evlilik açısından bir ön koşul durumundaysa. Bu tür zorunluluklar, kız çocuğu ekonomik bir külfet olarak gören anlayışları daha da pekiştirmektedir (UNDP, 1990)

Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin birinci maddesinde ‘18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak tanımlanır’ ibaresinden yola çıkarak 13-18 yaş aralığındaki kız çocuklar araştırma kapsamına alınmıştır. 13-18 yaş aralığının seçilmesinin, bir diğer ifadeyle 13 yaşın altındaki kız çocukların araştırma kapsamına alınmamasının nedeni ise aile içindeki toplumsal cinsiyet tanımlamalarına ilişkin soruları tam olarak algılayıp cevaplayamayacakları sebebiyledir. Çünkü kız çocuklarının, biyolojik cinsiyetlerinin farkında olmalarıyla cinsiyetine ilişkin toplumsal norm ve değerleri kazanması, bunu içselleştirmesi ve toplumsal yaşamına yön vermesi farklı dönemlere rastlar.

Bu çalışmada kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaların onların gelecekteki hayallerini ve kaygılarını ne yönde etkilediği sorusu da yine kız çocuklarına ilişkin açılımı gerekli kılmaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin

12. Maddesi, “Çocukların Düşünce ve Görüşlerine Değer Verilmesi” hususunda şunlara değinir: ‘Aileler çocukları ile ilgili sürekli karar almaktadırlar. Ancak bu kararları alırken çocuklarının düşüncelerini de dikkate almalıdırlar. Bu, çocukların ebeveynlerine istedikleri her şeyi yaptırmaları anlamına gelmemelidir. Ancak çocukların da kendi görüşlerini özgürce açıklama hakları olmalıdır’. Bu nedenle bu araştırma, bir anlamda kız çocuklarının topluma ve ailelerine kendilerini ifade etmek için bir kapı aralayacağı noktasında önemli bir zemin oluşturmaktadır.

2.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.2.1. Kültürel Tanımlamalar Bağlamında Kadın Kimliği

Çocukların sosyalizasyon süreçleri ve bu süreçteki kültürel tanımlamaları içselleştirmeleri önce ailede belli aşamalardan geçerek oluşur. Sosyalizasyon sürecinin özündeki değerler, inançlar ve imgeler ailede küçük yaştan başlayarak çocuğa kazandırılmaya çalışılır. Kız ve erkek çocukların doğdukları andan itibaren başlayan sosyalleşme pratikleri birbirine tamamen zıt kodlarla gerçekleşir. Her iki cinse özgü davranış kalıpları ve değerlerin öğrenilmesi sosyalleşmenin önemli bir boyutunu içerir ve bütünüyle cinsiyetçi iletilerle yüklüdür.

Bununla birlikte bireylerin davranış kalıplarını öğrendikleri sosyalleşme süreci, içinde bulundukları toplumsal yapı ve o yapıyı şekillendiren dönüşümlerden de etkilenir.

Buradan yola çıktığımızda Türk modernleşmesinin kadın ve aile söylemleri alt ve üst kadın kimliklerini tanımlayarak sınıflararası farkların düzenlenmesinde temel bir rol oynamaktadır. Bu özellikleri itibariyle modern kadın ve aile tanımlamalarının orta sınıf, modernleşmeci, kentli erkek kurucuların tahayyülünü yansıttığı söylenebilir. Bu tahayyül gereği modern kadın mazbutluk, fedakarlık ve aileye sadakat özellikleri ile üst sınıf aşırılıklarına karşıt olarak; eğitilmiş, haklarını bilen, kamusal görünürlüğe sahip özellikleri ile de alt sınıf gelenekselliğine karşı bir duruş olarak yaşam bulur (Sancar, 2004, s.207).

Aile, toplumun değerlerini ve normlarını sosyalizasyon süreci içinde fertlere aktararak davranışların uyumlu olmasında etkin bir role sahiptir. Toplumun her yeni neslin yeterli bir şekilde sosyalleşmesinde ailelere ihtiyacı olduğunu belirten Straus, kültürel yapıda hakim değer ve normların aile tarafından gence aktarıldığını vurgulamıştır. Aileyi küçük bir grup olarak tanımlayan Klein ise, sosyalizasyon süreci içinde aile içi etkileşimin, özellikle kültürel değer ve normların aktarılmasında anne ve çocuk arasındaki etkileşimin önemini vurgulamıştır (Burcu, 2007, s.187). Bu nedenle kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaların yeniden ve yeniden üretiminde ailenin rolü büyük bir öneme sahiptir. Kız çocuklarına yaşamının ilk yıllarında ailede sosyalizasyon süreciyle verilmeye başlanan kültürel tanımlamalar ailenin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak biçimlenmektedir. Bununla birlikte ailede verilen kültürel kodların kız çocuklarının ileride sosyal yaşam alanlarına (eğitim, meslek, boş zamanlarını değerlendirme, karar verme sürecine katılım) ulaşabilmelerinde önemli bir payı olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede ailenin, bireyleri toplumsal süreçlere bağlayan ve hazırlayan ilişkisel boyutu, bireylerin yaşam dünyasını şekillendirirken geleceğe yönelik karar alma yönünde de belirleyici olabilmektedir.

Ailede verilen norm ve değerler ile sosyal kurumların aileden ve bireyden beklentileri iç içe geçmiş bir yapı sergileyerek kadınların, erkeklerin ve çocukların kimliklerini oluşturur. Toplumsal işbölümünde kadın-erkek arasındaki farklılığı ve güç hiyerarşisini temel alan ataerkil anlayış içinde bireyler farklı kimlikler edinirler. Bir taraftan modern aile yaşamına ilişkin değerler diğer tarafta ataerkil ilişkiler kız çocuklarına ilişkin sosyal kimlikleri biçimlendirir. Bu kimlik tanımlamaları içinde kız çocuklarının kendilerini toplumsal yaşamda ve aile içinde nerede gördükleri önem taşımaktadır. Çünkü bu sorunun cevabı bir anlamda kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına ulaşmalarını ve karar mekanizmalarında söz sahibi olmalarını da sağlayabilecek bir süreci beraberinde getirmektedir.

Bu bilgidен hareketle çalışmada, tarihsel dönüşüm süreci içinde stratejik bir öneme sahip olan ailenin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları, bu tanımlamaların onların sosyal kimliklerini nasıl dönüştürdüğü toplumsal cinsiyet, kültürel feminist söylemler ve Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramları ışığında tartışılacaktır.

2.2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları Bağlamında Kadın Kimliği

Toplumsal cinsiyet teorilerine ilişkin yaklaşımları incelemeden önce bu alanda kullanılan birbiriyle bağımlı fakat birbirinden farklı iki kavramın tanımı ile başlamak uygun olacaktır. Bunlar cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (Gender). Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Oakley (1998, s.441)’e göre cinsiyet; biyolojik olarak erkek ve kadın arasındaki ayrımı anlatırken, toplumsal cinsiyet; erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan ortaya çıkan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır.

Guyle Rubin ise toplumsal cinsiyeti, toplumsal olarak dayatılmış bir “cinsiyetler-arası bölünme” ve “toplumsal ilişkilerin bir ürünü” olarak tanımlamaktadır. Yani kadın-erkek ilişkilerinin biyolojik temellerinden farklı, fakat onunla bir biçimde ilintili toplumsal bir kategoridir. Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların maruz kaldığı çeşitli tabiiyet ve baskı biçimlerini, kadınlarla erkekler arasındaki bazı temel biyolojik farklılıklardan türeten cinsiyetçi ideolojinin elinden biyolojik determinizm silahını almaktır. Toplumsal cinsiyet kavramı bu haliyle, cinsiyetler arası ilişkileri toplumsal müdahalenin bir alanı haline getirmektedir (Savran, 2004, s.234).

Genel anlamıyla toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında sosyal ve kültürel olarak yapılandırılmış, tanımlanmış olan ve cinsiyetlerden birine yüklenen kimliklere, statülere, rol ve sorumluluklara dayanan ilişkiyi tanımlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kadın ve erkeklerin rollerini, sorumluluklarını, sınırlamalarını, fırsatlarını ve ihtiyaçlarını analiz etmeye yarayan sosyo-ekonomik bir değişkendir.

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tanımlamalar sosyal yapıların bir ürünüdür. Bu tanımlamalar zaman ve kültürün de etkisiyle toplumdan topluma farklılıklar gösterse de hemen hemen tüm toplumlarda kadınların ikinci plana atıldığı eşit olmayan güç ilişkilerini doğurmuştur (Plaskow and Ross, 2007, s.208-209).

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet tanımlamaları iki ayrı kategoride incelenecektir. Bunlardan biri toplumsal cinsiyete ilişkin teorik tartışmalar ve bu tartışmalarla bağlantılı olarak uygulamalı çalışmaların ortaya koyduğu sosyal araştırmalardır.

2.2.1.1.1. Teorik Tartışmalar Işığında Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları

Bazı araştırmacılar doğuştan gelen biyolojik karakteristiklerin cinsel kimlikler ve cinsel eylemler üzerinde kalıcı etkisi olduğunu iddia ederken, diğer bir grup, sosyal rol teorisinden yola çıkarak sosyalleşme sürecinin önemine dikkat çekmektedir. Üçüncü bir grupta “karma” bir görüş benimseyerek cinsiyet tanımlamalarına yönelik farklılıkların nedeninin kültürel ve biyolojik etmenlerde yattığını ileri sürmektedir (Eagly, 1998, s.101).

Bütün toplumlarda, doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de özünde ortak noktalar vardır. Bu öz, toplumsal cinsiyet temelli asimetrisinin, yani farklılıklar ve eşitsizliklerin varlığıdır.

Her toplum; erkek ve kadını, farklı nitelikleri, davranış modelleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına, eril ve dişile yavaş yavaş dönüştürür. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri psikolojik ve sosyolojik yani tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiştir (Bhasin, 2003, s.2).

Türkiye’de yapılmış çalışmalarda kullanılan kavram, toplumsal cinsiyet kavramıdır. Toplumsal cinsiyet herhangi bir zamanda, herhangi bir konumda bir kadın veya erkeğe biyolojik cinsiyeti nedeniyle atfedilen toplumsal, kültürel ve ekonomik davranış biçimleri, beklentiler, sorumluluklar ve roller bütünü olarak tanımlanmaktadır (Erkal, 2007, s.1). Bir başka ifadeyle toplumsal cinsiyet, kadın ve erkekler için toplumsal

olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından bu yana yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil, sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü ve eşitsizlikleri de içine alarak genişlemiştir.

Toplumsal cinsiyet, sabit ve doğuştan değildir ancak zamanla ve kültürel olarak yapılanmaktadır. Bu yapılanma sürecinde özellikle aile kurumu ve sosyal çevrenin rolü büyüktür. Toplumsal cinsiyet bu açıdan bakıldığında, hem kişinin toplumsal rolünden hem de içsel tanımlamasından –kadın veya erkek- ve onların temsil edildiği dişil ya da eril olmasından bahseder.

Kadın ve erkeğin toplumsal rolleri toplumun belirlediği kurallar çerçevesinde oluşur. Toplumlarda yaşanan her alandaki değişiklik, toplumsal cinsiyet kavramının değişmesinde de etkili olur. Bununla birlikte toplumsal cinsiyetin algılanışı ve sunuşu kültürel bir olgu olduğu için kültürden kültüre farklılık gösterir. Her toplum kendi özellikleri doğrultusunda bu kavramı oluşturur. Birey her ne kadar uzak kalmak istese de içinde bulunduğu toplumun değer yargılarından ve o toplumun kendine biçtiği rollerden kurtulamaz (Demez, 2005, s.22-23).

Giddens’a göre toplumsal cinsiyet, toplumsallaşmanın çok güçlü olduğu noktalarda daha etkin olarak sınırları çizmiştir. Bir kez toplumsal cinsiyet ‘yüklenildiğinde’, toplum bireylerden ‘kadınlar’ ve ‘erkekler’ olarak davranmalarını beklemektedir. Bu beklentilerin yerine geldiği ve yeniden üretildiği yer, gündelik yaşamın pratikleri içindedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet sadece var olan bir şey değildir; hepimiz başkalarıyla olan toplumsal etkileşimimizde toplumsal cinsiyeti oluşturmaktayız (Giddens, 2008, s.98).

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kavranması için bütünsel bir analiz gerekir. Bütünsel bir analiz için ise, kadının birey olarak varlığının ve özel alandaki konumunun

irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle kadının kamusal alanda, çalışma yaşamında, eğitim alanında edindiği yerin yanı sıra aile içinde, dolayısıyla özel alanda ne şekilde konumlandırıldığının analiz edilmesi de önemlidir. Bunun için kadının birey olarak erkek karşısında ne şekilde konumlandırıldığının yanı sıra erkeğin de ne şekilde kurgulandığı, kültürel tanımlamaları şekillendirmesi açısından önemlidir.

Kişilerin toplumsallaşmasında etkili bir kurum olan aile, cinsiyete dayalı ayrılaşmanın önemli ölçüde yaşandığı yerdir. Aile evrensel bir kurum olmamasına ve toplumdan topluma ya da tarihsel olarak değişiklik göstermesine rağmen çocukların içinde doğduğu, onları yetiştiren kişiler tarafından sosyalleştirildiği ekonomik, duygusal, eğitimsel işleviyle fiziksel ve ideolojik yeniden üretimin gerçekleştiği bir birim olarak önemlidir (Temizarabacı, 2005, s.21).

Bu nedenle sosyalizasyon sürecinde öncelikli olarak aile içinde verilmeye başlanan toplumsal cinsiyet rolleri, erkeklerin ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan gerçekleştirmeleri beklenen farklı görevleri ortaya koyar. Bu davranışlar bireye erken çocukluk döneminden verilmeye başlanır. Yaşama ilk adımını atmalarından itibaren kız ve erkek çocukların davranışları, oyunları ve oyuncakları farklılaşmaktadır. Kız çocukların oyunları evcilik gibi anne ve aileyi model alan oyunlardan oluşmaktadır. Erkek çocuklara sunulan oyuncaklar ise soyut düşünme ve mekanik yeteneklerin gelişmesine yöneliktir. Bu model içinde, kız çocuklarına kadının yeri ve statüsünün ev içi alanla sınırlı olduğu mesajı verilirken, erkek çocuklara dış dünyayla daha fazla iletişim kurabileceği, güç ve otoritesini kullanabileceği, toplumla bütünleşmesi konusunda daha fazla kanallar açabileceği mesajı verilmektedir (Gönenç ve diğerleri, 2002, s.1).

Kız ve erkek çocukların biyolojik cinsiyetlerinin farkında olmalarıyla cinsiyetine ilişkin norm ve değerleri kazanması, bunu içselleştirmesi ve toplumsal yaşamına yön vermesi farklı dönemlere rastlar. Bu yaklaşımın başlıca argümanı şematik olarak şu şekilde işlemektedir. Yeni doğan çocuğun biyolojik bir cinsiyeti vardır, ama henüz toplumsal bir cinsiyete sahip değildir (Conell, 1998, s.255). Çocuklar oldukça erken bir dönemde kız ya da erkek olmanın ne anlama geldiğini biyolojik cinsiyeti temelinde

öğrenmektedirler. Çocuklar özellikle üç yaşlarında cinsiyete uygun davranış ve beklentileri içselleştirip kendi cinsel kimliklerini benimsemektedir. Üç buçuk yaş dolaylarında ise cinsiyetlerine ilişkin kalıpları oyun, oyuncak, giysi ve eşya seçimlerinde kullanmaya başlayarak göstermektedir. Dört-beş yaşlarında ise kendi cinsiyetlerine ilişkin geleceğe yönelik hedefler belirlemektedirler; kızların hemşireliği erkeklerin ise doktorluğu meslek olarak istemeleri gibi. Çocuk büyürken toplum ve aile çocuğun önüne cinsiyete uygun bir kurallar şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koyar. Belirli sosyalleştirme etkenleri ya da failleri –özellikle temel rol ana-babaya yüklenmekle birlikte aile, medya, arkadaş grupları ve okul- söz konusu bu beklentileri ve modelleri somutlaştırarak çocuğun bunları sahipleneceği ortamları hazırlar. Bunun yanı sıra çeşitli öğrenme mekanizmaları da işin içine girmektedir: Model alma, özdeşleşme, kuralları öğrenme, gözlem yapma gibi. Toplumsal modeller ya da kurallar, ayrıntıları ne olursa olsun az ya da çok içselleştirilirler. Bunun sonucunda normalde belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar (Connell, 2006, s.255). Bu nedenle toplumsal cinsiyet, bir kız ya da erkek olarak davranmayı öğrenmekten daha fazla bir şeydir.

Bununla birlikte kız ve erkek çocuklardan farklı beklentiler, değişik cinsiyet rolleri sosyalleşmesine yol açmaktadır. Şöyle ki, erkek çocuktan daha çok şey beklendiğinden ona daha çok değer verilir ve üstüne düşülür. Çünkü erkek çocuk özellikle kırsal toplumlarda çoğu zaman ana-babanın tek yaşlılık güvencesi olmasının yanı sıra ailesine sosyal beğeni ve saygınlıkta sağlar. Öyle ki, kırsal toplumlarda oğlu olamayan kadın hor görülür. Bu şekilde üstüne düşülen erkek çocuğun özerk kişilik gelişimi bakımından pek elverişli bir ortama sahip olmadığı ileri sürülebilir. Özellikle erkek çocuğuna, ana-babasına bakma yükü eklenince ailesinden bağımsızlaşması daha da güçleşir. Kızlar ise daha küçük yaştan kendilerinin daha değersiz olduğunu öğrenirler. Erkeklerden farklı bir sosyalleşme sürecinden geçen kızlar baskı ve kontrol altındadırlar. Sonuç, kız çocuklarına daha tutucu, daha az başarı güdüsüne sahip bir kişilik yapısı verilerek yetiştirilmeye çalışılırken geleneksel rol beklentilerine uymaları öğretilir (Kağıtçıbaşı, 1990, s.197).

Her toplum kendi kültürüne göre “erkeklik” ve “kadınlık” değerlerini yaratırken bunları kavramlaştırır. Geleneksel toplumlarda kadınlar genelde ev içi yaşamın barındırdığı rollerle sarmalanmıştır. Bu rollerden başlıcaları “annelik” ve “eş” olmaktır. Bu roller neredeyse kadının tüm yaşamı boyunca devam eder. Kadın çalışıyor olsa bile toplum tarafından, yaptığı işle değil toplum tarafından atfedilen rollere göre değerlendirilmektedir. Bu oldukça daraltılmış ve belirlenmiş bir alandır. Erkekler ise kamusal alanın içerisinde tanımlanarak kazanç sağlayan ve karar veren konumda olmaktadır. Erkek, çalışma yaşamındaki önemini kazanç sağlayan olduğu için ev sınırları içinde de korumaya devam etmektedir (Temel ve diğerleri, 2006, s.28-29).

Geleneksel toplumsal yapıya karşılık modern dünyanın gündelik yaşam pratikleri, insanların tercihlerinde ve alışkanlıklarında geri dönüşümsüz bir etki bırakmış, dahası kadınlık ve erkeklik rollerini de zorunlu olarak bir dönüşüme uğratmıştır. Modern dünya sarmalında kadına ve onun kamusal hayattaki görünümüne atfedilen değerin artması, modern yaşam tarzları bağlamında anlaşılması gereken bir olgudur. Modern kültürün taşıyıcıları olan moda, reklam gibi kavramların öne çıktığı, popüler kültür ya da tüketim kültürü gibi kavramsallaştırmaların işaret ettiği günümüz toplumu, kadına öncelikli olarak kendi bireysel kimliğini keşfetme ve bu kimliği ile toplumda var olmasını telkin etmektedir. Bu süreç aile yapısını dönüştürerek üyelerin görevlerini, sorumluluklarını dahası geleneksel cinsiyet tutumlarını değiştirmiş ve yeniden tanımlamıştır (Akın ve diğerleri, 2007, s.44).

Bazı sosyal bilimciler ise toplumsal cinsiyete bağlı ayrımın temelini üretim biçimlerine bağlamaktadır. Erkek toplumsal üretim ve yeniden üretimden sorumlu iken, kadın ise hayatın üretiminden sorumludur. Bu doğal ayrım, kadının toplumsal üretime katılmasını önler. Üretim hem erkeğin fiziki gücünü hem de hareket serbestliğini istemektedir. Oysa kadın hem fizik olarak güçlü değildir, hem de çocuk bakımı nedeniyle serbest değildir. Bu durum kadın için sorun oluşturmaktadır. Erkeğin egemenliğindeki toplumsal üretim faaliyetleri, kadını bağımlı hale getirirken, kadının tekelinde olan yaşamın yeniden üretimi bu bağımlılığı eşitliğe dönüştürmez aksine onu daha da derinleştirir (Tekeli, 1982, s.56).

Bireyin toplumsal rollerini öğrendiği bir başka ifadeyle sosyalleşmeye başladığı ailenin taşıdığı değerler, inançlar birbirinden farklı olmakla birlikte, bunlar, içinde yaşanılan toplumun sosyo-kültürel yapısı tarafından şekillenir. Bu nedenle toplumların en önemli kurumlarından birisi olan aile, cinsiyete dayalı değer, norm ve tutumların ilk üretildiği önemli bir birim olmakla birlikte cinsiyet kimliklerinin ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak da tanımlanmaktadır. Aynı zamanda cinsiyete dayalı işbölümü ve patriyarkal ilişkilerin, bireyler arasında süzüldüğü ve beslendiği yerdir ki bu da Barret'in 'aile ideolojisi' dediği olgunun temel taşıdır oluşturmaktadır. Aile, daha geniş bir yapı olan akrabalık sisteminin değerlerini de belirli ölçüde kendinde taşımaktadır. Bu değerler bireylere verilirken cinsiyetçi yaklaşımlar ön planda tutulur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını çözümleyebilmek için toplumdaki kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların nasıl biyolojik olanın ötesinde sosyal olarak oluşturulduğunu ve yine bu toplumsal cinsiyet rollerinin ve ideolojisinin aile içinde nasıl yeniden üretilip dönüştürüldüğünün anlaşılması gerekir. Aynı zamanda toplumun temel hücrelerinin birbirleriyle nasıl ilişkilendiğini belirleyen aile, kadınların toplumda edinecekleri statülerin de belirlendiği alandır. Bu anlamda aileyi anlamak, bireyler ve gruplar arasındaki, ev içi alan ile kamusal alan arasındaki ilişkileri anlamının da anahtarıdır (Ktapisch, 1992, s.160).

Bu bağlamda aile içinde kız ve erkek çocuklardan beklenen davranış örüntülerinden yola çıkarak aile içi rolleri iki gruba ayıran Parsons ve Bales'in görüşleri, ev içi alan ile kamusal alan arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir. Parsons'a göre erkek, araçsal rolü (toplumla bağ kurma) kadın ise dışavurumcu (anamlı rol) rolü üstlenir. Ailede "erkeğin rolü" gelir sağlayan, ekmeği kazanan birey olması ve "yaptığı iş" yoluyla ailenin dış dünyayla ilişkisini kurması nedeniyle "araçsal rol", "kadının rolü" ise, ev ve çocukların sorumluluğuyla ilgilenecek, ailenin gereksinimlerini tatmin etmesi nedeniyle "duygusal rol" olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kadın ücretli olarak istihdam edilse bile, bu ücret aile bütçesine katkı olarak görülmekte, esas yerinin "ev" olduğu anlayışı değişmemektedir. Bu yaklaşımın ardında, biyolojik cinsiyete dayalı özelliklerin, kadın ve erkeklerin rollerine yansıtılması yatmakta, böylece kültürel ve sosyal olarak yapılandırılmış toplumsal cinsiyet rolleri ortaya çıkmaktadır. Parsons ve Bales bu rollerin yıllardır nesilden nesile aktarıldığını ve çocukların toplumsal cinsiyet

rollerini anne-babalarının rollerini görerek öğrendiklerini ve benimsediklerini vurgulamaktadır (Parsons ve Bales, 1956, s.137).

Bu nedenle aileye ilişkin açılımlar ev içinde var olan toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında farklı çerçeveler sunarken, aynı zamanda “gerçekliğin” farklı boyutlarını incelemeye açarlar. Aile, ortak ikamet ve yeniden üretimin birlikte yer aldığı sosyal organizasyonun temel birimi olmakla beraber aynı zamanda karmaşık bir yapısı olan, kültüre göre farklılık gösteren ve zaman içinde değişen bir dizi kurumsal düzenlemelerden oluşmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet hem aile içinde var olan hem de aileye bağlı olmayan kurumlardaki ilişkileri anlamak için önemli bir analitik araç haline dönüşmekte ve aynı zamanda bu ilişkilerin tanımlandığı, bir anlamda mihenk taşı olmaktadır. Ailenin bileşimi ve organizasyonun kadının hayatı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu kadar kadınların ileride sahip olacağı eğitim, meslek edinme, eş seçimi, karar mekanizmalarına katılımı ve kaynaklara erişim konusunda da önemli etkiler sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyetin kazanılmasında ailenin yanı sıra, diğer tüm sosyal kurumların da etkisi vardır. Kişilerin toplumsallaşması sürecinde etkili olan okul ve diğer eğitim kurumları, işgücü piyasaları, medya gibi pek çok yapı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yaygın olarak yaşandığı ve aktarıldığı alanlardır.

Türkiye’de yaşanan tarihsel ve toplumsal dönüşümler, özellikle de sanayi devrimi, endüstrileşme, kentleşme kadının toplumsal yaşamla bütünleşmesi ve çalışma hayatına katılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu süreç, aile yapısını dönüştürerek geleneksel cinsiyet rollerini yeniden dizayn etmiş gibi gözükse de geleneksel cinsiyet rollerinin gündelik yaşam, eğitim sistemi, yerleşim alanlarının muhafazakar yapısı, dini kabuller, kültürel unsurlar gibi söylemler ışığında erkek egemen yapıya gönderme yapan etkiler taşıdığı gözlenmektedir (Akın ve Aydemir, 2007, s..44).

Ders kitaplarındaki yazılar ya da resimlerde, öykü ve masal kitaplarında var olan cinsel kodlar, kız ve erkek çocuklar için belirlenen hedefler, erkek çocukların kamusal yaşama katılımının desteklendiği, kadınlara ise genellikle ev içinde daha edilgen bir rol

verildiğini göstermektedir. Erkek aktif, girişken, atletik, başarılı ve otorite sahibi bir birey olarak gösterilirken, kadın hem kitaplarda nicelik olarak erkekler kadar yer almamakta hem de genellikle ev işi yaparken kadına ait mesleklerde çalışırken kocasını beklerken görülmektedir. Böylece kız ve erkek çocuklar, özel ve kamusal alanda nasıl davranmaları, hangi özellik ve değerlere sahip olmaları gerektiğini, kadın ya da erkek olmanın ne anlama geldiğini “öğrenirler” (Helvacıoğlu, 1996, s.13-18).

Daha yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, durumun biraz olsun değişmiş olduğunu düşündürse de çocuk yazınının çoğunluğunun büyük ölçüde aynı olduğunu göstermektedir. Örneğin masallar, kız ve erkek çocuklardan sahip olmaları beklenen amaçlar ile hedeflere yönelik olarak, geleneksel bir tutum ortaya koymaktadırlar (Demez, 2005, s.60-61). Ders kitaplarında, erkekler kamusal alanda etken olmaya yönlendirilirken, kadınlar eşleri, çocukları ve ev işleriyle sınırlanmaktadır. Bu kitaplardaki anneler sürekli temizlik, yemek, turşu, salça, konserve yapan, çamaşır/bulaşık yıkayan, çocuk ve hasta bakan kişiler olarak anlatılır. Kadınların bir işte çalıştığını belirten metinler de bile asıl görevlerinin ev içinde olduğu sıklıkla vurgulanır. Bunun “doğal sonucu” olarak kadınlar aile içinde kocalarına olduğu kadar, çocuklarına da bağımlı kişiler olarak tanımlanırken erkekler ise “her türlü işin yapılmasına karar veren kişiler” olarak ders kitaplarında yer almaktadır (Gümüšoğlu, 1998, s.103).

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımlaşma çalışma yaşamında da kendini göstermektedir. Çalışma yaşamında kadının statüsü, aldığı maaş ya da iş bırakma eğilimleri konusunda yapılan araştırmalar, kadınların genellikle geleneksel ev kadınlığı rolünün uzantısı olarak görülen yaşlı, hasta ve çocuk bakıcılığı, ev ya da büro temizliği, yiyecek ve içecek üretimi, öğretmenlik, hemşirelik gibi işlerde istihdam edildiğini göstermektedir. Kadınlarla erkeklerin aynı işi yapmasına rağmen daha düşük maaş aldıkları, ev işlerinin sorumluluğunu tek başına taşıdıkları için çoğu zaman yarı zamanlı işleri tercih ettikleri sağlıksız çalışma koşullarında ve sosyal güvence olmaksızın çalıştıkları, işyerlerinde cinsel tacize maruz kalabildikleri ve özellikle ekonomik kriz dönemlerinde işten çıkarılan grup oldukları bilinmektedir.

Kadına ilişkin cinsiyetçi yaklaşım yazılı ve görsel basında da yansımalarını bulmaktadır. Kadınların var oluş biçimleri, reklamlarda kadın ve erkek için belirlenmiş olan davranışlar ve tüketimin buna göre yönlendirilmesi bugün yaşamımızda çok etkin bir rolü olan medyanın toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden ürettiğini göstermektedir.

Connell, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesine ilişkin temel amaç olarak iki mantıksal adayın varlığından bahseder. Bunlardan biri toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması, öteki ise toplumsal cinsiyetin yeni temellerde kurulmasıdır. Connell'e göre eğer toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması kayda değer bir amaçsa, tıpkı sınıfların ortadan kaldırılmasına karşı öne sürülen geleneksel argüman gibi, toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmasına karşı önerilen basmakalıp argüman sonucunda cinsiyet farklılığı olmayınca kaçınılmaz olarak kasvetli bir tek tipliğe mahkum oluruz. Toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmasının bedeli aynılık değil, belirli türde yapıların yitirilmesidir. Toplumsal cinsiyet bu anlamıyla yapılı ve kendine özgü cinsiyetçi duyarlılıklara sahip bir kültürdür. Kendi bedenlerimizin duyumundan bir evi çekip çevirmeye ilişkin eski inanışlara, popüler şarkılara ve günlük mizaha kadar günlük yaşamın ince dokusunun büyük bir bölümü toplumsal cinsiyet üzerinde temellenmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri her türlü kurumda bulunur ve bu kurumlar için sistematik bir öneme sahiptir. Okullar gibi resmi kuruluşlar, piyasalar gibi yayılmış kurumlar, devlet gibi büyük ve düzensiz biçimde yayılmış kurumlar, arkadaşlık grubu gibi gayri resmi toplumsal çevreler toplumsal cinsiyet kapsamında yapılanırlar. Toplumsal cinsiyete ilişkinin örüntünün tümünün dışlanması, bildiğimiz bir yaşam biçimine kıyasla ciddi biçimde yoksullaştırılacak bir yaşam biçimini gösteriyor gibidir. Önemli olan toplumsal cinsiyet tanımlamalarının kadın erkek arasındaki farklılıkları en aza indirgeyerek onu toplum içinde yaşatabilmektir (Connell, 2006, s.166-167; 372-374).

2.2.1.1.2. Türkiye’de Yapılan Uygulamalı Çalışmalar Işığında Toplumsal Cinsiyet Tanımlamaları

1970’lerde toplumsal cinsiyetin varlığını, kültürel açıdan egemen fikirlerin gerçekliğe kabaca denk düşen stereotipleri temsil ettiklerini kanıtlamaya yönelik sosyolojik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu çalışmalarda, toplumsal cinsiyetle ilgili düşünceler ve

erkeklerle kadınların rolleri söz konusu olduğunda çok büyük değişiklikler olduğu ortaya konmuştur. Yapılan araştırmalar, erkek ve kız çocukların yetiştirilme biçimi, gençlik kültürü ve aile ideolojisi alanlarındaki toplumsallaşma süreciyle yetişkin erkek ve kadınlara dönüşmelerini toplumsal cinsiyet bağlamıyla ele almıştır. Yapısal düzeydeki araştırmalar ise ev içindeki eşitsiz iş bölümüne eğilmektedir (Erkal, 2007, s.1).

Toplumlar hızlı toplumsal değişimleri yaşarken kültürel yapıda hakim olan unsurlarda da bir takım değişimler söz konusu olmaktadır. Ancak bilindiği üzere toplumda en geç değişen öğeler kültürel değerler, normlar, inançlar ve tutumlardır. Türk toplumunda da genellikle geleneksel yapının temel özelliklerini taşıyan aile kurumu özellikle cinsiyete bağlı değer, norm ve tutumları hala korumaktadır (Burcu, 2007, s.193).

Bu nedenle Türk toplum yapısında özellikle kırsal toplumlarda kadınları sadece bir eş ve anne olarak gören, kadının asli görevinin ev işi yapmak ve çocuk bakmak olduğunu düşünen ve kadını çalışma yaşamının dışında tutan geleneksel ataerkil bakış açısı halen çok güçlüdür. Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda (Ertürk, 1991, Gönenç ve diğerleri, 2002) kız ve erkek çocukların gelecek beklentilerinin toplumsal rollere uygunluk gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda, geleneksel kültürün benimsenmiş olan kalıpları kırsal kesimde, geçerlilikleri sorgulanmayan cinsiyet rollerine ilişkin inanç ve töreler, kız çocuklarının kendi beklentilerine ilişkin karar alanını daralttığını ve karar verme süreçleri ile rol paylaşımında kadınların en düşük düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarının toplumsal koşullanma sonucunda gelecek beklentisi olarak evlenmeyi düşündükleri, bu oranın 14-15 yaş grubunda okula gönderilmeyen kız çocuklarında % 63.93’u bulunduğu tespit edilmiştir. İstatistiklerde kırsal alanda kız çocukları erkek çocukları ile karşılaştırıldığında genellikle ya örgün eğitime hiç katılmadıkları ya da örgün eğitimin ilk basamaklarında okuldan alındıkları yönündedir. Bu nedenle kırsal kesimde ve alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde kızların eğitimlerini zorunlu eğitim sonrası sürdürmesinin çok olumlu karşılanmadığı, kız çocukları için evde anne tarafından uygulamalı ev işi eğitiminin öncelikli görüldüğü söylenmekte ve uzun yıllar ev işi, çocuk bakımı sorumluluğunu tek başına yüklenmiş anneler açısından kız çocukların ev içine katılım yükünü azalttığı vurgulanmaktadır. Özellikle eğitimi

sürdüremeyen alt sosyo-ekonomik sınıflarda yer alan pek çok kadın bu gerekçeyi dile getirmektedir.

Türk kültür yapısında kız çocukları özellikle geleneksel kültürde evde daha düşük statüye sahiptirler ve kız çocuklarının okula gitmesinin fırsat maliyeti erkek çocuklarından daha yüksek olduğu görüşü hakimdir. Bu bir anlamda erkek çocuğuna bir üstünlük sağlandığını göstermekle birlikte kız çocuğunun da sosyal yaşam alanlarına ulaşmada arka plana atılmasına neden olmaktadır. Özellikle eğitimden mahrum bırakılan genellikle kız çocukları olmaktadır. Çünkü kız çocukları kırsal toplumsal yapıda ev içinde çok çeşitli işler üstlenirler. Kardeşlerine bakmak, ev işlerine yardım etmek ve çeşitli başka işleri yapmak genellikle ailedeki kız çocuklarının “görevleri” arasında yer alır. Kadınların pazara dönük işlere katılacak zamanı bulabilmesi için bu yardımlara büyük ihtiyaç vardır. Kız çocuklarının eğitimlerinin engellenmesinde bir diğer neden ise kırsal toplumlarda ergenlikten sonra kız ve erkek çocukların birlikte olmasını ailelerin uygun bulmamalarıdır (UNICEF, 2000, s.54).

Bu durum Türk kültür yapısında kendini en çok “namus” konusunda göstermektedir. Kız çocuğunun ya da kadının namusunun korunması önemlidir. Örneğin, erkeğin yapacağı çapkınlık elinin kırı iken kadının bu şekilde bir davranışı onun namusunu yitirmesi demektir ve ailede kadının/kız çocuğunun namusunu korumak erkeğin görevi olarak kabul edilmektedir (Burcu, 2007, s.196). Kadınlar ister ev içinde ister ev dışında olsun namus ve iffetine yönelik tehditler karşısında direnmek zorundadırlar. Kadının namusu uğruna her şeyinden vazgeçmesi, toplum tarafından üretilmiş cinsiyet kültürünün belirleyiciliğini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle namusunu korumakla yükümlü genç kızların ev dışına çıkışları toplumsal denetim mekanizmaları tarafından belirlenmektedir. Kız çocuklarının dışarı çıktıklarında gidecekleri yerler aileleri tarafından sınırlandırılır. Kırsal toplumlarda, kız çocuklarının birinci derecede korumakla yükümlü oldukları namus kavramıdır. İkincisiyse, baba ve ağabeyin otoritesine karşı çıkmamaktır. Babanın otoritesine karşı gelerek ailenin namusuna leke süren kıza verilen ceza toplumdan yalıtılmış mekanlarda bir başına bırakılmaktır (Ölçer, 2003, s.19, 23,28).

Sanayileşme ve kentleşme sürecine paralel olarak köyden kente göç, nüfus artışı, toprak-insan dengesinin bozulması, makineli ve sulu ziraatin yaygınlaşması, ulaşım imkanlarının artması sonucunda köy-kent bağlantısının kolaylaşması, kitle iletişimin yaygınlaşması, eğitim imkanlarının artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, iş imkanlarının fazlalaşması, kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmaya başlaması, kadın ve çocuğun ev içi zamanlarının giderek azalması gibi faktörler aile yapısının değişmesinde etkili olmuştur. Bu faktörler ailenin fonksiyonlarından bazılarını kaybetmesine, bu fonksiyonlardan bir kısmını diğer kurumlara devretmesine, bazı geleneksel rollerin değişmesine, ilişkilerin farklı biçimler almasına, bazı değer ve normların farklılaşmasına neden olmuştur. Bu durum aileyi neslin devamlılığını sağlayan, fertleri topluma hazırlayan, sevgi-ilgi-koruyucu merkez olma özelliklerinin hakim olduğu bir konuma getirmiştir (Burcu, 2007, s.192).

Geleneksel aile yapısında kız ve erkek çocuklar farklı kültürel kodlarla yetiştirilirken sanayileşme, endüstrileşme ve eğitimin başat rol oynamasıyla farklı bir kimliğe bürünmüştür. Bu nedenle toplumsal değişimin dinamikleri, toplumun bireyi tanımlama biçimini, bireyin kendisine ilişkin algısını, kendini tanımlama biçimlerini ve buna bağlı olarak kendini toplumsal ilişkilerin içinde nasıl konumlandırması gerektiğini de yeniden ve sürekli olarak üretmektedir.

Kadın kimliğinin konumlandırılmasında, aile içi ilişkilerin düzenlenmesinde ve kendilerine ilişkin tanımlamalarda gerek kırsal aile yapısında gerekse kentsel aile yapısında “anne” önemli bir rol üstlenmiştir. Bunun nedeni ise anne, çocukların yetiştirilmesinde daha fazla sorumluluk yüklendiğinden cinsiyet rollerinin aktarımında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle toplumların devamlılığı için yeni kuşakların yetiştirilmesinde, toplumsal-kültürel kodların iletilmesinde kadınlar, annelik rolleri nedeniyle tüm toplumsal projelerde merkezi bir rol üstlenir.

Özellikle anne, kültür aktarımında odak nokta olduğu için çocuğun cinsiyetine bağlı olarak davranışlarda bulunmasında, yani cinsiyetine uygun davranış standartlarını benimsemesinde rolü çok büyüktür. Cinsiyet, sosyalizasyon ve aile yapısı arasındaki ilişkiyi araştıranlar arasında Cook, orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde, annelerin

kızlara kıyasla erkek çocuklara daha mantıksal açıklamalarda bulunduklarını, alt sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerdeki annelerin ise kızlarını duygusal yönden erkek çocuklarına oranla daha fazla kontrol ettiklerini belirtmiştir. Hoffman ise çalışmasında, hızlı değişmelere paralel olarak annelerin daha fazla çalışma hayatına katılmalarıyla birlikte, kız ve erkek çocuklara eşit davrandıklarını ve buna bağlı olarak da cinsiyet farklılıklarının giderek azaldığını ortaya koymuştur (Burcu, 2007, s.193).

Stewart ve Friedman (1987) yapmış oldukları bir araştırmada şu sonuçlara ulaşır: Annesi çalışan kız çocuklar sosyal anlamda kadınlık rolüne daha fazla sahip olurken akademik başarı ve daha fazla kariyer tutkusu göstermektedirler. Annenin çalışması, kız çocuğunun kendini yüksek eğitimsel ve mesleki hedeflere yöneltmesinde güdüleyici olmakta ve annelerini önemli bir rol modeli olarak görmektedirler. Bu rol modeli, okul öncesi dönemde özellikle kız çocukları üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kimliğinin gelişiminde annenin önemini vurgulayan bir başka çalışma ise Chodorow'un çalışmasıdır. Chodorow, kız ve erkek çocukların önce anneye duygusal olarak bağlı olduğunu ve her iki cinsin anne ile kendini özdeşleştirdiğini söyler. Ancak zamanla anne-kız ilişkisi anne-oğul ilişkisinden daha sıkı ve güçlü hale gelir. Kızın annesi ile kendini özdeşleştirmesi devam eder ve kız annenin yaptığı davranışları yapmaya, onun gibi giyinmeye çalışır. Kız çocukların, annelerine benzeme çabalarının bir sonucu olarak kız çocuğu hayatı boyunca karşısındaki kişi ile bu yolla ilişki ve iletişim kurma çabası güder. İşte bu özellik "kadınların erkeklere oranla daha empatik, duyarlı ve yakın" olmalarının nedenidir.

Chodorow'un kuramına göre, erkek çocuklar ise büyüdükçe annelerine duygusal yakınlık beslememeye başlarlar. Erkek çocuk yıllardır anneye duyduğu yakınlığı saklamaya ve dişil olarak gördüğü, anladığı ve bildiği her şeyden kaçmaya çalışır. Chodorow'a göre bu dönem erkeklerin toplumsal cinsiyet kimlik oluşumunun en önemli dönemidir. Çünkü erkek çocuğu özellikle babayı ve eril hareketleri kendine örnek almak ister. O yüzden bu dönem, erkek çocuğunun annesinden uzaklaşıp babasını örnek alacak davranışlar geliştirdiği için önemlidir. Eğer bu dönemde babalar ev işlerine yardım eder

ve çocuklarının bakımına yardımcı olurlarsa, babayı örnek alan erkek çocuğu da büyüdüğünde daha sevecen, yardımcı ve şefkatli olacaktır (Chodorow, 1978, s.49-50).

2.2.1.2. Feminist Söylem Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak

Kadınlar, dünya nüfusunun yarısını oluşturan oldukça geniş bir grup olarak yakın zamana kadar hak ettiği dikkati çekmese de artık günümüzde toplumsal bir hareket olarak global düzeyde en etkin gruplardan birini oluşturmaktadır. Birçok feminist bağlam olsa da feminizm, en genel anlamıyla cinsler arasında kadınlar aleyhine var olan bir eşitsizliğin olduğu ve bu eşitsizliğin giderilebileceği anlayışına dayanır.

Feministler sosyo-kültürel yapıda kadına ilişkin kavramlaştırmalarda sorunlu bir alan olarak değerlendirilen kalıp yargılardan yola çıkarak çalışmalarını başlatırlar. Bu kalıp yargılar, “kadın” ve “kız” terimlerinin kavramlaştırılmasında karşımıza çıkar. Feministler, “kadın hakları”, “kadın hareketi” derken, “kadın” kelimesinin tekil olarak kullanılmasına dikkat çeken bir dilsel fenomeni “kadın”ı sosyal statü açısından bir ölçüde müphem bir terimle adlandırdığını dile getirir. Çünkü “kadın” kelimesi konuşma dilinde gerek ayrımcı/cinsiyetçi gerekse “bakire olmayan” anlamında kullanıldığı için bir rahatsızlık taşır. Türkçede kadın kelimesi “kadın”ı bakire kız’dan ayırır. Günlük dilde kadın aşağı statüyü gösterir, çünkü terim doğrudan doğruya birincil olarak cinsiyet statüsüyle ilişkilidir. Bir terim olarak “kadın”, temel cinsel ve üremeye ilgili işlevlerle bağlantılı böylesine olumsuz nosyonlarla yüklü olduğu, ayrıca “bakire olmayan” anlamıyla cinsel ahlaka ilişkin bir kaygıyı yansıttığı için feministler kadın kavramına pozitif bir anlam yükleyerek ve böylesi bir ikilemi dışlayarak yeniden oluşturmaya çalışmışlardır (Durakbaşı, 2000, s.15-16).

“Kadınların kamusal alana dahil olması”, tarihe ve günümüze bakan feministlerin önemli çıkış noktalarından biridir. Ama günümüzde kadınların değişen rollerine ilişkin olarak “içeri” ve “dışarı” kavramları muğlaklaşmış durumdadır. Yani tarih boyunca evi kadınların, sokaklarıysa erkeklerin yeri olarak gören ayrımın sorunlu boyutları ortaya

çıkılmış; kamusal alanda, hali hazırda kadınların varlığıyla oluşmuş bir fikir olarak yeniden tanımlanmıştır (Akşit, 2009, s.8).

Feminist düşünce, kadınların pratikte yaşamlarına yön verecek kararların alınmasında denetimi ellerinde tutamadıklarını savunur. Feminizme göre kadınların, içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle feministler sadece yasal hakların elde edilmesi mücadelesinde değil, toplumsal düzeyde köklü dönüşümler gerçekleştirme amacıyla da öncü olmuşlardır. Kadınlar için gerçekleştirilecek köklü dönüşüm için ise aile alanından yani ev içinden başlamak gerekir.

Bu doğrultuda, tüm toplumsal kurumlara eleştiriler yönelten feminizm özellikle aile kurumu üzerinde durmaktadır. Feminist araştırmalar, erkek ve kadınlar arasındaki farklı güç dengesi, kız ve erkek çocukların toplumsallaşması, cinsiyete dayalı rol ayrımı, aile içi şiddet gibi cinsiyete dayanan sorunlar üzerinde yoğunlaşarak aile ve kadın olgusuna farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Feminist araştırmaların ayırt edici en önemli özelliklerinden biri sorunları kadın deneyimleri açısından ele almasıdır. Feminist bakış açısıyla kadının özel alanda (evde) çocuklarının ve kocasının günlük gereksinimlerini karşılayan bir işgücü konumunda olması, erkeklerin bu işlerden bağımsız olarak kendi ilgileri doğrultusunda vakit geçirebilmelerine olanak vermektedir. Kadınların eve hapsolmaları, ev kadını ve ana kimliğine bürünmelerinin temeli durumundadır. Bunun bir uzantısı olarak ücret karşılığında çalıştıklarında kadın kimliğiyle tanımlanmış iş alanlarına, mesleklere yönelmektedirler. Kadınların eve hapsolmaları kendi toplumsal konumlarını geliştirebilme yolunda kolektif çabalara girmelerini de engellemektedir. İşgücü piyasasında da evde kadınla erkeğin konumları eşit değildir. Kadın ev işlerini yapması karşılığında bir ücret almamaktadır. Bu durum, kadını ev işleri yapan, erkeği de ekmek parası kazanan bir konuma yerleştirmektedir (İçli, 1996, s.53-55).

Dolayısıyla, feminizme ilişkin tartışmaların odağında kadına ilişkin söylem ve pratiklerin öncelikle aile ortamı ve ataerkil sistemin egemenliğinde olduğu gerçeği yatar. Aile her yeni kuşakta yeni yöneten erkekler ve yönetilen kadınlar üretir. Eve, aile içine kapanmaya zorlanan ve orada çok önemli birçok görevi yüklenmekle sorumlu

tutulan kadın aile içinde ona verilen cinsiyeti benimserken evcilleşir. Ancak bu evcillenme süreci kadın açısından acı ve aşağılamalarla doludur. Kadın çeşitli baskılar altında ezilerek sınırlar içinde yaşamayı öğrenir. Kadını ezen bu ekonomik ve politik sistem bitmez tükenmez bir monotonlukla sonsuz çeşitlilik göstererek kendini ortaya koyar (Doltaş, 1995, s.53-54).

Oysa aydınlanma düşünürlerinin iddia ettiği gibi kadın doğası erkekten farklı değil, aksine kadın, hem doğası gereği hem de rasyonalitesi itibariyle erkekle aynıdır. Aydınlanma düşüncesinin etkisinde kalan Wollstonecraft “akıl” kavramına özel bir anlam yükler ve kadınla erkek arasındaki ilişkiyi bu kavram çerçevesinde tahlil eder. Erkekle aynı akıllı paylaşmasına rağmen kadınlar, toplumda geleneksel olarak “aklı kısa yaratıklar” olarak kabul edile gelmiş ve bu nokta aydınlanma düşünürleri tarafından bir ön kabul olarak görülmüştür. Wollstonecraft’a göre, kadınların mükemmel bir doğaya sahip olmalarının ve üstün bir mutluluğa erişmelerinin yolu akıl, fazilet ve bilgiden geçer. Bu üç nokta cinsiyet ayrımına gitmeden tüm insanlarda ortak olarak kabul edildikten sonra problem kalmayacak, cinsiyete dayalı üstünlük iddiaları da ortadan kalkacaktır. Kadında akıllı ön plana çıkaran Wollstonecraft, aydınlanma düşünürlerinin kadın doğasını aile ile özdeş tutan iddialarına, kadın doğal olarak “ zevk verici” veya “ zevk arayıcı” özelliğe sahip olmadığı yönündeki argümanı ile karşılık verir (Çaha, 1996, s.46-47).

Feminizm, kadın özgürleşme hareketini üç farklı dönemde ele alır. Tarihsel olarak bakıldığında öncelikle, birinci dalga feminizm olarak değerlendirilen 1920’li yıllarda İlk olarak kadınlar oy hakkı kazanmaları ile demokratik süreç içinde politik haklarına ulaşmışlardır. Kadınların oy hakkı elde etme hareketi, 19.yüzyıl boyunca süren genel orta sınıf hareketinin bir parçası olmuştur. İkinci dalga feminizm ile birlikte 1960’lardan itibaren kadınların kamusal yaşam, iş ve kültür alanına tam ve eşit katılımını engelleyen yasal ve toplumsal süreçleri ortadan kaldırmaya yönelik hareketler oluşmuştur. Böylece 1960’lardan itibaren feminist hareket yeni bir boyut kazanmıştır. Son olarak, 1970’li yıllara rastlayan üçüncü dalga feminist hareketinde asıl ortaya koyulan amaç, kadına karşı cinsiyet ayrımcılığı ve ön yargıların kaldırılması şeklinde kendini göstermiştir.

Kadınların ataerkil toplumsal yapı içinde değersizleştirildiklerinden yola çıkarak eleştirel bir yaklaşım geliştiren feminist görüşü bir bütün olarak çözümlemeye imkan tanıyan bir teori geliştirilemediğinden, feminist düşünürler, Liberalizm, Marksizim, Radikalizm, Varoluşçuluk, Kültürel gibi düşünce akımlarının etkisinde kalarak oluşturdukları teoriler ile kadın haklarına alternatif çözüm arayışlarını sürdürmüşlerdir. Bu feminist teoriler, kadınların ataerkil toplumsal düzen yapısı içinde değersizleştirildiklerini varsaymakta ve bunun nedenini sorgulamaktadırlar (İmançer, 2002, s.156).

Feminizmin güçlenmesi liberal feminizmin ortaya çıkması ile aynı zamana denk gelir. 19. yüzyılın başlarında yaşanan sanayi devrimi ile daha fazla ön plana çıkma fırsatı bulmuştur. Sanayileşme süreci kadını ev merkezli yaşamın dışına çıkarmış ve kamusal alana taşımayı başarmıştır.

19. yüzyılda temel uğraş alanları olarak yasa önünde eşitlik ve kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca, kız ve erkek çocuklara aynı eğitimin verilmesi, bu konuda ayırım gözetmeksizin eğitim hakkının yaygınlaştırılması, yine kadınların her mesleği yapabilecek yeteneğe sahip oldukları, kadın yaşamının ev içi etkinliklerle sınırlandırılmasının yanlışlığı da yine liberal feministler tarafından dile getirilmiştir. Liberal feminist görüşe göre, kadının ekonomik yaşama etkin biçimde katılması ve bu biçimde toplumsal bağımsızlığını ve özerkliğini kazanması önem arz etmektedir. Kadın siyasal, ekonomik, sosyal ve hukuksal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahip olmalıdır (Tezcan, 2005, s.81).

Bu akımı savunanlar, kadınların zihniyet gelişimi ve eğitimine vurgu yapmaktadırlar. Liberal feminist felsefenin ilk temsilcisi olan Mary Wollstonecraft, bireyin sahip olduğu zihinsel kapasite özelliğini vurgular ve sahip olunan potansiyel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir farklılığın olmadığı görüşünü dile getirir. Vurgulanması ve üzerinde durulması gereken noktanın eğitimdeki fırsat eşitliği olduğunu savunur. Eşit eğitim imkanlarının erkek ve kadın arasındaki eşitsizliği gidereceği üzerinde durur. Liberal feminist kuram tam olarak kadının özgürlüğe kavuşmasının ekonomik olarak erkekten bağımsızlaşmasına ve onunla eşit haklara sahip olmasına bağlı olduğunu

savunur (Demir, 1997, s.145). Bu nedenle liberal görüşe göre kız ve erkek çocuklar ayrım gözetilmeksizin aynı eğitim imkanlarından eşit olarak yararlanabilmelidirler (Jaggar, 1998, s.3).

Bu bağlamda, kadının/kız çocuklarının eğitim almaları, yaşamlarına ilişkin karar mekanizmalarında belirleyici olmalarını sağlayacaktır. Kız çocuklarının eğitilmesi özellikle geleceğe yönelik kendi yaşamlarına yatırım yapmalarına yardımcı olurken kişiliklerinin gelişmesinde, güven kazanmalarında, ev dışı dünyayı tanımalarında ve çalışma hayatına katılarak ekonomik özgürlüklerini kazanmalarında bir anlamda kendi çabalarıyla sınıf atlamalarında büyük bir paya sahip olacağı düşünülmektedir. Özellikle dinin ve geleneklerin kadınları kısıtladığı ve yaşam alanlarını daralttığı geleneksel toplumlarda bu gereklilik daha fazla su yüzüne çıkmaktadır.

Bununla birlikte kadının okur-yazar olması, aile içindeki sağlık, beslenme ve çocukların eğitimini geliştirmesini, kadınlara kendilerini ifade etmelerini sağlayacak yeni bir dilin kazandırılmasını, kadınların yaşamdaki fırsatlardan ve risklerden haberdar olarak toplumda, ailede karar alma süreçlerine katılmak için güçlenmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle liberal feministler için eğitim kadının diğer sosyal yaşamlarına ulaşmalarını sağlayacak en önemli anahtardır.

Kadın ve erkeğin yaratılış itibarıyla birbirinden farklı eğilimlere sahip olduğu varsayımına dayanan ve kadınlarla erkeklerin ayrı alanlarda eğitilmesini öngören bir eğitim sisteminin ise kadınların kendilerini geliştirmelerini engellediği gibi, toplumun da gelişimine olumlu bir katkıda bulunmayacak, sonunda sadece kadınların değil, erkeklerin de zarar göreceği bir uygulama alanına sebep olacaktır.

Akılcılık, serbest seçim, eşit haklar, fırsat eşitliği liberal kuramın temel ilkeleridir. Kadında erkek kadar rasyoneldir. Bu nedenle kadınlar erkekler kadar bağımsız ve kendi seçimlerini yapmakta serbest olmalıdır. Liberal feminizm bir anlamda kadının birey olarak özgürlüğünü ve erkekle eşitliğini vurgular. Bunların temel iki söylemi, “erkekle eşitlik” ve “kadın özgürlüğü” biçiminde oluşur. Talep ettikleri eşitlik ise, çalışma yaşamında, aile yaşamında ve toplumsal yaşamda olmak üzere üç noktada toplanır.

Kamusal alanda çalışmak, kadının özgürlüğünün teminatıdır. Çalışma, kadın için başarıyla aynı anlamı taşır. Başarı ise kadının kendine güven ve mutluluğunu getirir. Aynı zamanda ekonomik özgürlüğe sahip olan kadın, toplumda ve aile içindeki kararlarda da daha fazla söz sahibi olur. Aile içi eşitlik ise, kadınların icra ettikleri roller, alınan kararlar ve serbest olma noktasında erkeklerle aynı yetkilere sahip olmasını beraberinde getirir (Tezcan, 2005, s.82).

Radikal feministler, kadınların ezilmesinin sebebini, ataerkillik, ataerkil aile, hatta ataerkil kapitalizm olarak sıralarlar. Ataerkinin sözlük anlamı babanın egemenliğidir. Feminist teorilerin çoğunun ortaklaştıkları nokta özel bir ekonomik modelin dışında erkek egemenliğinin sürekli devam ettiğidir (German, 2006, s.70). Bir başka tanımda ataerkil terimi, Chris Weedon'un belirttiği gibi "kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkisi"dir ve bu güç ilişkileri, cinsel işbölümü ve üremenin toplumsal örgütlenmesinden, yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş normlarına değin birçok biçimde görülür. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal anlamlara yaslanır. Ataerkil söylemde kadının sosyal rolü ve doğası yine eril olan normlara göre tanımlanır (Pira ve Elgün, 2000, s.527).

Kadının ezilmesinin kaynağını, cinsiyetin toplumsal olarak kurumsallaşması olduğunu savunan radikal feministler, bu düşünce yapısının kapitalizmin getirisi değil, ataerkil toplum yapısının bir sonucu olduğunu vurgularlar. Radikal feministlere göre, insanlar arasındaki en temel çatışma biçimi cinsiyet çatışmasıdır (Demir, 1997, s.66).

Radikal feministler için patriyarki, erkek dünyası ile kadın dünyasını kesin çizgileriyle ayırırken, erkek dünyasını üretim, kadın dünyasını ise yeniden üretim sürecine bağlamıştır. Patriyarkal ideoloji, erkekleri sosyalleşme sürecinde hareketlilik, güç, insiyatif, üretim ve rasyonalite gibi niteliklerle donatırken kadınlara da ev işleri, çocuk doğumu ve bakımı ile erkeğin cinsel objesi olmasını yüklemiştir. Bu ideoloji aynı zamanda kadında "utanma" ve namus" gibi kavramları taktikli bir biçimde geliştirerek kadınları erkeksi kültürlerin bir alt ögesi haline getirmiştir (Çaha, 1996, s.156).

Bununla birlikte radikal feministler kadının baskı altında olması ve kadın erkek arasındaki çelişkinin temelde aile kurumundan türediğini savunmaktadırlar. Kate Millett'e göre, aile gençleri ataerkil ideolojinin rol, mizaç ve statü kategorilerince öngörülen tutumlar içinde toplumsallaştırmaktadır. Aile, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü kabul ettirmeye şartlandıran erkek egemen ideolojinin, yeniden üretilmesini sağlayan kurum olarak görülmektedir. Bu nedenle aile kurumunu radikal feministler reddetmektedirler.

Aile kurumundaki birçok sorumluluğun kadına ait olması ve aile içi rollerde kadınların fazla sorumluluk alması kadını kamusal ve sosyal alandan soyutlamaktadır. Ataerkil toplumların tümünde de geçerli olan bu yapı cinsiyetçi işbölümünün izlerini günümüzde de görmek mümkündür. Bu bakış açısı kadını öncelikle ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutmaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu da bu nedenle üretimden ve iş hayatından uzak kalmakta ve kendi özel alanında yaşamaya zorlanmaktadır (Kamanlioğlu, 2007, s.106).

Dolayısıyla, sistemin kendisi cinsiyetçidir ve toplumsal iktidar ataerkil politikalar üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle radikal kadın hareketi, cinsiyet, toplumsal sınıf, aile, evlilik, aşk, kültür gibi geniş bir yelpazede toplumsal sistem ve iktidar ilişkilerini inceler. Kadının ataerkil ilişkiden kurtuluşunu sadece ekonomik koşullar ve yapıda meydana gelecek değişikliklerde görmeyen radikal feminizm, kamusal alan ile bireysel alanı birleştirmeye çalışır. Kadın kültürü içinde kadınların kendi dil formlarını ve anlamlandırmalarını kurmaları gerektiğine dikkat çekilir. Çünkü ancak bu şekilde kamusal alan ile bireysel alan birleşecektir (Kamanlioğlu, 2007, s.107).

Ataerki kavramını radikal feministlerden ödünç alan marksist feministler, kadınların emeğinin kocaları tarafından sömürüldüğüne dikkat çekmişlerdir. Engels'in öngördüğü gibi kadınlar, toplumsal emek gücüne katılarak özgürleşmek yerine iki işi birden yapmak zorunda kalmışlardır: Kamusal alanda ücret için çalışmak, fakat özel alanda ücretsiz ev işi yapmaya devam etmek. Engels'e göre bu durum, kapitalist düzende kadınların özel alanda ev işleriyle sınırlı tutulmalarına ve çalışma hayatından dışlandıkları sürece toplumsal bağlamda erkeklerle eşit olanaklara kavuşamayacağına

işaret etmektedir (Donovan 2005:158-159). Engels'in kadınların gelecekteki kurtuluşuna ilişkin tasarımı; toplumsal olarak örgütlenmiş üretimde ekonomik kurtuluşa kavuşma, ev işiyle sınırlı olmaktan kurtuluş ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığından da kurtuluş olarak özetlenebilir.

Marksist teoriye göre, kadının ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale gelmesi, onu diğer sosyal alanlarda da erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Zaten ataerkil yapıların varlığından bu yana hakim düşünce de budur. Kadının bağımlı yaşamı onu “ikinci cins” olarak belirleyen temel faktördür. Özellikle ev ve aileye tam bağımlı olarak yaşamakta olan kadın özel hayata kapatılarak, kamusal alandan bilerek uzaklaştırılmıştır. Evi geçindirme yani ekonomik rolü erkek üstlenirken kadın bu rol için uygun olmayı sergilemektedir. Bu durum kadında yabancılaşmaya neden olur. Marksist feminist teorisyenlerden Foreman, kadınların duygusal hayatın bekçileri yapılarak eve kapatılmalarının “kadınlığa” içkin bir yabancılaştırıcı toplumsal cinsiyet yapısı oluşturulduğunu savunur. Foreman gibi diğer Marksist feministler de ev içi alanı kadınlar için başlı başına yabancılaştırıcı olarak görmüşlerdir. Özellikle ev işinin gerçekte yabancılaşmış emek olduğunu savunmuşlardır. Çünkü emeğin cinsel işbölümü özellikle kadınlar için yaratıcı olmayan ve soyutlayıcı iş örgütlenmesi demektir (Donovan, 2005, s.152).

Marksist feministler için, kadının kamusal alana çıkışını engelleyen en önemli faktör, kamusal ve özel alan ayrımına göre dizayn edilen modern kentlerdir. Ekonomik ve sosyal aktiviteler olan eğitim, ticaret, üretim gibi etkinliklerin hepsi aileden koparılmış ve aileye uzak yerlerde kurumlaşmışlardır. Modern şehirlerin planlamasıysa kadınların buralara ulaşmasına müsaade etmemektedir. Dolayısıyla kentler büyüdükçe ev ile iş yeri arasındaki mesafe uzamakta; çevre, sağlık ve güvenlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kadınlar ancak belli saatlerde sokağa çıkmakla sınırlandırılmaktadır. Bu yapılanma içinde erkekler işle bütünleşirken kadınlar geride çocuk bakmakta, ev temizlemektedir (Çaha, 1996, s.169).

Temelde insanların kadın ve erkek konusundaki zihinsel matrislerini hedef alarak geleneksel norm ve düşünceleri sarsmayı amaçlayan feminist gruplar, toplumda mevcut

olan kadınlar hakkındaki düşünce tarzında değişiklik yapmayı amaçlamışlardır. Bu anlamıyla feminizm, kadın kimliği yönünde siyasal ve kültürel bir dönüşümü hedeflemiştir.

Feminist kuramlar içinde kadının kişi olarak kendi benliğini oluşturması gerektiği görüşü varoluşçuluk felsefesinden türetilmektedir. Bu konuda Simone Beauvoir “İkinci Cins” isimli kitabında “kadın doğulmaz kadın olunur” diyor ve kadınların rollerinin doğadan değil yüzyıllardır sürmekte olan ve kadınlarında içselleştirmiş olduğu toplumsal ön yargılar ve geleneklerden kaynaklandığını ileri sürüyordu. Beauvoir, kadının ev kadınlığı görevinin onu aşkın bir varlık olmaktan uzaklaştırdığı, evlilik kurumunun kadını ikincillığe mahkum ettiği ve kadınların mutlaka bir meslek edinerek ekonomik yönden özgür olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Beauvoir’ın bu görüşlerinden etkilenen ve 1990’lardan itibaren hızla gelişen ikinci dalga feminist hareket, 19. yüzyılın temel hedefi erkekle eşit olmak olan liberal feminizmden farklı olarak kadınların erkeklerden farklı oldukları, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesini içerir (Temizarabacı, 2005, s.23).

Varoluşçu felsefeye göre insan doğayı aşabildiği ölçüde insandır. İnsan olmak sadece yaşamak değil, yaşama değer katacak projeler üretmek, yeni araçlar icat etmek, geleceği biçimlendirmektir. Var olan koşullara boyun eğen, insanlıktan uzak yaşama koşullarını da benimsemiş olmaktadır. Kısacası insan yaşadığı sürece varlığının anlamını sorgulamak zorundadır.

Beauvoir kadınların kurtuluşunu, varoluşçu bir anlayıştan hareketle, onları birer “kendi başına varlık” ile “başkaları” için varlık arasında bir yerlerde tutmaya çalışan her türlü uygulamaya karşı çıkararak, kadınların da aynı erkekler gibi ve onlar kadar “kendi için varlık” olduklarını ortaya koymalarından geçtiğini söyler. Bunun için kadına ilişkin tüm varsayımları terk edip bütün toplumsal rolleri yeniden kurarak işe başlamak gerekir. Bu kolay değildir, böyle bir girişim büyük bir dirençle karşılaşacaktır.

Kadınların tradejisi, onlara atfedilen rolleri bizzat kendilerinin seçmemeleri, bu rollerin onlara dayatılmalarında yatmaktadır. Dolayısıyla kadınlar kendilerine dayatılan tüm rolleri reddetmek, yeniden tanımlamak özgürlüğüne sahiptirler (Demir, 1997, s.77).

Tüm bu belirtilenlerin ışığında, feminist söylemler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlamaya yönelik farklı vurgular yapmış olsalar da hepsinin ortak yanı, toplumsal cinsiyet politikaları ve iktidar ilişkilerinin ataerkil bir sistem içinde yeniden ve yeniden üretildiğidir. Bu nedenle ataerkil toplumu sorgulayan farklı feminist söylemler kadının erkeğe göre ikinciliğini sorgulama noktasında birleşirler. Segal (Lynne 1990:260)'in de belirttiği gibi, eril ve dişil cinslerin tarihsel ve toplumsal tanımlamalarında ya da açıklamalarında erkekleri merkezine yerleştiren bir kültürle karşılaşırız. Bu yüzden ideolojide “erkek” ve “kadın” tanımlandığımızın araştırılıp soruşturulması feminizmin ortak vurgusudur (Lynne, 1990, s.260).

Bu noktalar paralelinde, tüm feminist teorilerde kadına ilişkin sosyal, kültürel ve siyasal anlamda yapılan vurgu iki kilit kavram üzerinde odaklanmaktadır: Bunlardan biri “ataerkillik”tir. Bu bağlamda feministler, ataerkil sisteme ve erkek egemenliğine karşı bir duruş sergilemişlerdir. Feministler, kapitalist ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan metalaşma sürecinin ataerkil düzeni yeniden ürettiğini savunur. Kadının metalaştırılmasına farklı bir yaklaşım geliştiren feministler, ataerkil kültürün kadın cinselliğine yüklediği anlamları eleştirerek ancak feminist bir yöntemle kadınların kültür içerisindeki konumlarının dönüştürülebileceğine işaret etmektedir (Kırca, 2001, s.28).

İkinci kilit kavram ise “kültür” kavramıdır. Feministler “kültür”ün kadınlar için taşıdığı birbiriyle uyuşmayan anlamları irdemişlerdir, çünkü “kültür” kadınlar için hem ayrımcılık hem de güçlenme kaynağıdır. Cinslerarası ilişkilerde, kadınlar seyrek olarak kültürel anlamları şekillendirecek bir iktidar konumunda yer alırlar. Buna karşılık, ataerkil kültüre boyun eğme biçimlerinin yanı sıra meydan okuma stratejilerini de barındıran bir “kadın kültürü”nden söz edebiliriz. Farklı kültürler, kadınlara farklı iktidar imkanları sunarlar. Bununla birlikte kadınların hayatlarında erkelerin tahakkümü

vardır, fakat bu alanlarda kadınlar pasif kurbanlar değildir. Üzerlerindeki kısıtlamalar içinde stratejiler yürütmenin yollarını ararlar.

Feministlere göre kültür kadınlar için sorunsuz bir alan değildir. Kültür, hem kimlik kazanma hem de baskıya uğramanın tek kaynağıdır. Bu nedenle, sosyo-kültürel yapılar belirli kimlikleri, belirli kadınlık ve erkeklikleri cinsiyet terimleri içinde oluşturmakta ve bu kimlikleri, kadın ve erkek bireyler, cinse dayalı öznellikler olarak yaşamaktadırlar (Durakbaşı, 2000, s.38-39).

Dolayısıyla, sosyolojik boyutta feminist yaklaşımlar, kadınların ailelerindeki, siyasetteki ve iş alanındaki konumlarıyla ilgili geleneksel yaklaşımı eleştirmişlerdir. Çünkü, kadına ilişkin belirlenmişlik erkeği kamusal alana çıkarırken kadını özel alan içinde bırakmaktadır. Özel alanın objesi olarak sunulan kadına ilişkin söylemler, kadının farklı sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarına katılımı yönünde engeller yaratmaktadır. Bu engeller çoğunlukla kadınların/kız çocuklarının eğitim imkanlarından mahrum bırakılması, işgücüne katılım konusunda erkeklere öncelik verilmesi gibi süreçler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, feminizm, kadının hep ikinci planda kalan, edilgen, güçsüz ve eksik kabul edilmesine karşı çıkar. Kadın kimliği, kadın-erkek ikili karşıtlığında hep olumsuz taraf olduğu için toplumun kadınlardan beklentileri de kadınlara öngörülen roller çerçevesinde olmuştur. Bu tür bir tartışma zemininin oluşmasında şüphesiz toplumun kadını nasıl tanımladığı önem arz etmektedir.

Kadının erkeğe göre değersiz görülmesi toplumun her düzeyine, tüm kurumlarına ve ilişkilerine yerleşmiştir. Kadın kimliği; televizyon, dergiler, reklam endüstrisi, sinemalar, gibi popüler kültür ürünleri ile belirlenmektedir. Kadınların özgür, kendi kimliğini kurgulayan bireyler olabilmeleri için egemen kültürün her yere yayılmış, kurumsal yapılarla desteklenmiş olan kadın rol modellerine, kadınlık tanımlarına karşı gelmeleri gerekmektedir (Weedon, 1997, s.3,5).

Aile üyeleri arasında görevlerin cinsiyete dayalı bir işbölümü ilkesi çerçevesinde dağıldığını belirten feministler, bu işbölümünün aile ekonomisine katkı konusunda eşitsiz bir durum yarattığını belirtmektedirler. Bu işbölümünde kadın, çok veren ama az

alan taraf durumundadır. Aile içindeki eşitsiz dağılım bu koşullarda aile içi tabakalaşmada erkeğin daha üst konumda yer almasına neden olmaktadır. Ailesel işbölümü bir çeşit baskı oluşturmakta ve bu baskı değişik toplumsal kurumlarda erkeğin gücüne dayalı bir toplumsal kontrol sistemi tarafından şekillendirilmektedir. Walby, bu toplumsal kontrolü “patriyarka” olarak belirtmektedir. Bu nedenle tüm feminist tartışmalar, kadın üzerindeki baskıyı patriyarkal ilişkilerin bir sonucu olarak görmektedir. Toplumsallaşma süreci, kadın ve erkek kategorileri açısından farklı gerçekleşmektedir. Feministler temeldeki bu farklılığın ideolojik nedenlere dayandırılabilceği görüşündedirler. Kadın tüm toplumsallaşma sürecinde toplumsal cinsiyet rollerine ait kavramlaştırmaları (annelik, eşlik ve erkeklik, aileyi geçindirme, koruma) aile, okul ve toplumsal çevresinden öğrenir. Einstein, patriyarkal kültürün bir tarihsel süreçten diğerine toplumdaki cinsiyet hiyerarşisini korumak için sürdürüldüğünü belirtmektedir. Böylece kadının kimliğini özel alanda, erkeğin kimliğini de kamu alanında somutlaştıran yapılanma tarihsel bir veri olarak günümüze kadar gelmiştir (İçli, 1996, s.54).

Erkeklerle eşit haklar hedefi doğrultusunda başlayan feminist tartışmalar, modernleşmenin beklentileri gerçekleştirememesi ve kişilerde yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle değişime uğramıştır. Zamanla kadınlar, farklılık bilincine sahip olmuş, eşitlik mücadelesinin ataerkil yapıyı daha da pekiştirdiğini gözlemleyerek erkek merkezli değerler örüntüsüne alternatif bir dünya oluşturma mücadelesine girişmişlerdir. Böyle bir bakış açısı, kadınların dünyaya ve sosyal yaşama erkeklerin gözlerinden ve onların çıkarları doğrultusunda değil, kendi gözlerinden, kendi bakış açılarına sahip olarak bakmalarını getirmiştir. Denilebilir ki, kadınların kendilerini sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda daha özgür bireyler olarak görmelerinde ve kendi kararlarını verebilen, yaşamlarını sorgulayan bir kimliğe bürünmelerinde eğitim önemli bir paya sahiptir.

Bu tartışmalar bağlamında, geleneksel rolleri tercih etmekle ve eğitim imkanlarından mahrum bırakılmakla kadın hem yaratıcı kapasitesini kaybedecek hem de çocuklarının pasif yetişmesine yol açacaktır. Çünkü çocuklara kazandırılmaya çalışan toplumsal değerler, normlar ve kurallar öncelikli olarak ailede özellikle anne tarafından verilmeye

çalışılan yaşam pratikleri ile gerçekleştiğinden anneler bu anlamda önemli bir misyon üstlenmektedir. Bu nedenle kadının sadece aile içindeki rolüyle yani özel alanla sınırlanmayıp kamusal alana çıkması liberal feminizmin de vurguladığı gibi, öncelikli olarak eğitim imkanlarının iyileştirilmesi ile sağlanırken aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam fırsatlarına (eğitim, meslek, boş zamanları değerlendirme, arkadaş edinme, kararlara katılma) ulaşmasını da beraberinde getirecektir.

Feminizmin bir diğer boyutu olan kültürel feminizm, kadınların toplumdaki ikincil ve baskı gören konumunun, toplumun kültür yapısına göre temellendiğini düşündüğünden, kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını açıklamaya çalışmışlardır. Bundan dolayı, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumunun biyolojik farklılıklardan ve ayrıcalıklardan ziyade toplumsal sorunlardan ve kültürel yapıdan kaynaklandığını savunan kültürel feminist söyleme ilişkin tartışmalar çalışmamız için önemli açılımlar sağlayacağı düşüncesiyle ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Kültürel feminizme göre kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalar biyolojik farklılıklardan öte toplumsal çevrenin ürünüdür ve kadınlara ilişkin geleneksel değerler sistemi özel alandan başlayarak kamusal alana doğru yayılır. Eğer durum böyleyse o zaman kadına/kız çocuklarına ve dolayısıyla erkeğe atfettiğimiz özellikler değişebilir olarak görülmelidir. Kültürel feminizm, kültürün maskülen kimliğine ek olarak feminen kimliğinin varlığını ortaya koymayı ve kültürün cinsiyetsizleştirilebilmesini hedefler. Bu teoriyi savunanlar, kadınların toplumdaki ikincil ve baskı gören konumunun toplumun kültür yapısına göre temellendiğini düşündüklerinden kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını ve bu tanımlamaların nasıl dönüştürülebileceğini açıklamaya çalışırlar (Donovan, 2005, s.126).

2.2.1.2.1. Kültürün Cinsiyetsizleştirilmesi: Kültürel Feminizm

Kadının ötekiliğini kuran kültür ve değerlerin neler olduğu ve bunların kadınların deneyimlerinin tarihsel maddi değerleri ile nasıl bağlantılı olduğuna ilişkin kuramsal bir açıklama getiren kültürel feministler, sosyal değişime odaklanmak yerine daha geniş bir kültürel dönüşümü ararlar.

Kültürel feminizmin savunucularından Fuller, kadınların “özgüvenlerini” geliştirmek zorunda olduklarını belirtir. Fuller, “kadınlara çok uzun bir süre kendi içlerinden gelen yasaları değil, dışarıdan dayatılan kuralları öğrenmeleri gerektiği öğretilmiştir” der. Fuller’in düşüncesine göre, her birey üzerinde eşsiz bir desen damgalanmış bir tohum olarak dünyaya gelir. Bununla kadının dış dünyadan dayatılan kurallarla diktatörce yönetilmesi düşüncesinin aksine, içten gelen kuralları izlemeyi öğrenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu tür bir öz belirlenim kadının dış dünya ile karşılaşmasında kişisel bir kuvvet geliştirmesini sağlar. Fuller’e göre, kadınların sadece birey olarak kendi hakikatlerini keşfetmeye ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğüne sahip olmaya değil, hep birlikte kim olduklarını keşfetmeye ihtiyaçları vardır (Donovan, 2005, s.72-73).

Kültürel feminist kuram ile ilgili belirtilmesi gereken soru kadın ile erkek arasındaki kimlik farklılığını ve epistemolojik “farklılığı” neyin ortaya çıkardığı sorusudur. Bu biyolojik olarak mı temellenmiştir yoksa kültürel olarak mı kurulmuştur? Kültürel feminizme göre, erkek-kadın farklılığı eğer genlerde değilse, o zaman bu toplumsal çevrenin bir sorunudur. Eğer durum böyleyse o zaman kadın ve erkeğe atfettiğimiz özellikler değişebilir olarak görülmelidir. Bununla beraber, eğer toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşumu bir toplumsal inşa sorunuysa kimlikler ve kültürler üzerine temellenen kültürel feminizm gibi siyasal bir ideoloji, biyoloji türünden değişmeyen bir yapı üzerinde temellenen bir ideolojiden daha az güvenilir olacaktır (Donovan, 2005, s.124-125).

Kadınların ötekiliğini vurgulayan bir kültürel anlayışın, kadınların eğitimden uzak tutulması sorununu gündeme getirdiğini savunan kültürel feministlere göre, kadınların aydınlanma dönemine kadar akli çalışmalara dahil edilmemeleri ve ev işlerini idame ettirecek biçimde ve dine göre temellenen toplumsal işbölümü çerçevesinde eğitilmeleri, “ötekilik” konumunu pekiştirmektedir. Bu yüzden kültürel feministler, kadınların eğitim alarak, toplumsal yapıda etkin rol almalarının toplumu değiştirmeyi sağlayacağını düşünürler.

Bu bağlamda, kültürel feministlerin vurguladığı gibi kadınlar, sosyo-kültürel yapının doğurduğu kimi nedenlerle (ev içi ve dışında işgücüne duyulan ihtiyaç, toplumun baskısı ve dinsel faktörler) erkeklere göre eğitimden daha düşük oranda yararlanmaktadırlar. Bu nedenle kadınlarda özgüven duygusunu geliştirmek, toplumsal ve ekonomik hayatın üyesi haline getirmek, böylelikle kadınların daha huzurlu ve güvenli bir geleceği amaçlayan kalkınma süreçlerine entegrasyonunu sağlamak açısından kültürel yapının dönüştürülmesi önem arz etmektedir (Mustafaoğlu, 2006, s.34).

Kültürel feminist kuramcılara göre, aile ilişkilerine ilişkin konular eril bakış açısından düzenlenmiştir. Bu durum kadının erkek himayesinde insanca gelişmesini engellenmiştir. Bu duruma son vermek için ev hayatında radikal değişiklikler gerekmektedir. Bunun da ancak babaların ev hayatına katılımı ve özel alanın annelerin varlığı ile yükseleceği düşüncesini uygulamaya geçirmekle mümkün olacaktır.

Bu noktalar paralelinde, kadınların kamusal alanda çok yer almamasının ve ev içinde bütün sorumluluğu alarak kadınların diğer alanlardan soyutlanmasını eleştiren bu yaklaşımla, kadınların yaşadıkları sorunların daha belirgin bir şekilde anlatılması sağlanmıştır.

2.2.1.3. Kültürel Tanımlamalar Bağlamında Kişisel ve Sosyal Kimliğin İnşası

Kız çocuklarının kültürel kimliklerini ve toplumdaki duruşunu belirlemede, aile ve sosyal kurumların kız çocuklarına yönelik kimlik tanımlamaları önem arz etmektedir. Toplum tarafından kabul edilmiş davranışsal kurallar olan normlar ve kültürel değerler sosyalizasyon süreci ile ferde kazandırılmakta ve ergenlik dönemi ile birlikte ailenin yanı sıra akranlar, okul, işyeri ve kitle iletişim araçlarının öneminin arttığı kabul edilmektedir (Özbay ve Öztürk, 1995, s.47). Bu nedenle kız çocuklarının yaşam biçimlerini, geleceğe ilişkin beklentilerini, toplumla olan entegrasyonunu belirleyen “sosyal kimlik” ve “kişisel kimlik” tanımlamaları önce sosyalizasyon süreci ile ailede bireylere verilmeye başlanır. Böylece, kişilik gelişiminde önemli bir paya sahip olan kimlik tanımlamaları bireyin sosyal yaşamdaki duruşunu belirler. Dolayısıyla, kız

çocuklarının, aile ve toplum tarafından kendilerine ilişkin kültürel tanımlamaları nasıl anlamlandırdıkları ve yaşadıkları toplumda nasıl bir iletişim kanalı açtıkları önem arz edecektir.

Sosyal kimliği tanımlama girişimlerinin çoğu sosyal kimlikle kişisel kimlik arasındaki ayrımı ele alarak işe koyulur. Bu ayrımı ele alan Tajfel her bireyde “kişisel ve sosyal kimlik” olmak üzere iki tür kimlik olduğunu söyler. Kimi zaman diğerlerine ilişkin davranışlarımızı, belirli bir kişiliği, beğenileri, becerileri, tutumları ve düşünceleri olan biricik bir varlık olarak, kişisel kimliğimizle belirleriz. Kişilik özelliklerimizi dikkate alarak, kendimize ilişkin yaptığımız bu tanımlama belirli bir grup ortamında da varlığını sürdürebilir ve belki de, grupla güçlü bir uyumsuzluk yaşadığımızda daha çok belirginleşebilir. Ancak grup ortamında, yeni bir kimlik seçeneği daha vardır; kendimizi bir toplumsal grubun üyesi ve o grubun özelliklerine sahip birisi olarak algılayabiliriz. Kendimizi bir kadın, bir futbol oyuncusu, bir üniversite öğrencisi ve benzeri şekillerde de tanımlayabiliriz. Tüm bu tanımlamamız sosyal kimliğimizi oluşturur (Demirtaş, 2003, s.130).

Bütün bireylerin kimlikleri hem kişisel hem de sosyal öğeler içermekle birlikte insanlar bu öğelere atfettikleri önem açısından farklılıklar gösterir. Bu farklılık ise bireylerin toplumda sosyal olaylara ilişkin bakışını belirler.

Kimliğin kişisel yönleri yetenekler, inançlar, duygular ve hedefler gibi sadece bireye ait olan ve kişinin kendisini tanımlamasına ilişkin özelliklerin bileşenidir. Sosyal kimlik ise, çeşitli grup ve kategorilere aidiyetin veya üyeliğin bireyi ne ölçüde tanımladığını gösteren bir kavram olarak tanımlanmasıdır. Bu doğrultuda, sosyal kimliğin aile üyeleri ve toplum tarafından inşası bireyin sosyal yaşamda var olma ve geleceğini şekillendirme konusundaki mücadelenin de yönünü belirleyecektir.

Kadın-erkek ilişkilerindeki rol yükümlülükleri ilk olarak aile kurumunda ebeveynlerin değerlendirmesine ve yol göstermesine bağlı olarak bir şekil kazanır. Çocuklar karşı cinsle olan arkadaşlıklarında, aile içindeki rol paylaşımında, ileride yapacakları meslek seçiminde ve hatta evlilik tercihlerinde ebeveynlerinin sosyal değerlerini ve cinsiyet

tutumlarını model olarak almaktadırlar. William James'e göre, bireyler onu tanıyan insanların zihinlerinde bulunan kendisi hakkındaki imajların sayısı kadar sosyal kimliğe sahiptir. Birey toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Bu durum bireyin toplum içinde değişik kimliklerle farklı sosyal konumlara yerleşmesini sağlamaktadır. Bu kimliklerin toplamı bireyin sosyal kimliğidir. Bu nedenle çalışmamızın temel problematiğini oluşturan kız çocuklarına ilişkin babanın, erkek kardeşin (ağabeyin) tanımlamaları onun farklı kimlikler açısından değerlendirilmesini de sağlayacaktır. Bu tanımlar kritik bir öneme sahiptir. Çünkü kız çocuğuna yönelik sosyal kimlik tanımlamaları, değer yargıları onun ileride kendi geleceği üzerinde söz sahibi olmasını etkileyecektir. Buna göre bireyin sosyalleşmesinde ve kimlik kazanmasında, kazanmış olduğu bu kimliklerden birini toplumda başat rolleriyle yerine getirmesinde aile ve sosyal kurumların büyük bir önemi vardır (Birkök, 1994, s.97).

Birey özellikle modern toplumlarda “benim” dediği bazı kimliklere sahiptir. Bunlar bireyin yaşamını zenginleştirir. Bu kişisel kimliktir ve çok sayıda kimliği bütünleştiren bir sistemdir. Kişisel kimlik ayrılmayı, özerkliği ve kendini ortaya koymayı içerir. Çünkü sosyal sistemin bireye sunduğu çeşitli seçenekler, içinde bulunduğu koşullara ve ihtiyaçlarına göre birey tarafından yeniden tanımlanır. Bu sebeple sosyal kategori ve modellerin pasif kabulü yerine onu yeniden dönüştürüp tanımlayan bir özgürlük alanı yaratılmış olur.

Bir insanın kendini “öteki”ne göre tanımladığı ötekiden ayrılma ve ötekinin karşısında belli bir insan grubuyla özdeşleşerek güç oluşturma ihtiyacı duyduğu her yerde kimlik sorunu var demektir. Sosyal aktörün kimliği, yapması ve olması gereken ile yaptığı arasındaki bir karışımdır; kimlik iki şey arasında yer almaya mahkumdur. Bu nedenle kimlik, salt bireyin topluma uyumu ve toplumun bireyden beklentilerine cevap vermesi şeklinde gerçekleşmez. Bunun yanı sıra, bireyin, sosyal sistemin kendisine sunduğu kimlik tanımlamalarını kendi bireyselliği ve özlemlerine uygun olarak yeniden dönüştürmesini de gerektirir. Birey toplumun kendisine sunduğu bu tanımlamalardan kimilerini benimserken kimilerini de reddeder. Çeşitli kimlikler arasındaki bu tür gerilimler, pek çok sosyal çatışmanın da temelini oluşturmaktadır (Bilgin, 1994, s.245).

Geleneksel toplumlarda daha çok sosyal kategori ve modellerin pasif kabulünü ve sosyal etkinin otomatik olarak içselleştirilmesini içeren ve bireyi sosyal roller, normlar ve kurallarla sarmalayan bir kimlik tanımı mevcuttur. Bu nedenle geleneksel toplumlarda birey daha çok katı bir hiyerarşik yapılanmanın beraberinde getirdiği kimlik tanımlamaları ile karşı karşıyadır. Modern toplumlarda ise bireyin tercihlerinin önem kazandığı, yani dayatılmış kimliklerin yerini seçilmiş, yaratılmış kimliklerin aldığı daha eşitlikçi, bireyselliği ön plana çıkaran kimlik tanımlamaları ile bireye düşenen gelecekler konusunda alternatifler sunulmuştur. Bireyin kendini algılaması ve tanımlaması sorunu modern toplumlarda daha çok hissedilir bir hal almıştır. Çünkü modernlik, birincil toplumsal ilişkileri çözücü ve insanları bireyselleştirici yönü ile toplumsal yapıyı dolayısıyla da bireyi dönüştürmüştür.

Modernlikte insanlar çeşitli kimlikler arasında bir seçim yapma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Birey ne veya kim olacağına karar vermek özgürlük ve sorumluluğuna sahiptir. Olası kimliklerin sayısı arttıkça insan edinmek istediği kararlı, muteber bir kimliğin kabul edilmesini sağlamak zorundadır. Mevcut kimlik tipleri içinden seçilen kişisel kimlik, seçimin yapıldığı andan itibaren fark edilen yeni kimlikler (sosyal kimlikler) tarafından sürekli bir sorgulamaya tabi tutulur. Modernlik sürekli bir değişme, devinim, devrilme ve yenilik sürecini kapsadığı için herhangi bir kimliğin mutlak olarak sabitlenmesi mümkün değildir. Bu durum bireylerin dinamik bir biçimde kimliklerini yenilemesini gerektirir. Bu hiç şüphesiz gerilimli bir süreçtir ve insanlara bir yerlere doğru sürüklendiği, sahici özelliklerini kaybettiği duygusunu verir. Kellner'ın belirttiği gibi bunun sonucunda birey bir anomi durumu, dünyada kendini hiçbir yere ait hissetmeme gibi çok büyük bir yabancılaşma durumu ile de karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle, özellikle modern toplumda bireyin çok katmanlı ilişki içinde olması kişisel kimliğin belirlenmesinde gerilimleri ortaya çıkarabilir (Özyurt, 2005, s.187-188).

Bu noktalar paralelinde kadın/erkek arasındaki toplumsal farklılığı ve güç ilişkisini temel alan ataerkil anlayışın, diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla modern aile yaşamına nasıl uyarlandığı ve bireylerin hem ataerkil, hem modern özellikler içeren

kimliklerini ve ilişkilerini nasıl biçimlendirdiği sorunsalı iki temel soruyu beraberinde getirmektedir: Bunlar;

1. Bireyler, geleneksel ve modern toplumlarda kendi kişisel kimliklerini nasıl kuruyorlar, tanımlıyorlar ve anlamlandırıyorlar?
2. Bireylerin kimlikleri diğer toplumsal kurumlar tarafından tanımlanan sosyal kimliklerle bütünleşip yeniden üretilebiliyor mu? Yoksa kişisel kimlik ve sosyal kimlik tanımlamaları bireylerin yaşamlarında gerilimlere mi neden oluyor? Bu geleneksel ve modern toplumda nasıl bir fark oluşturuyor?

Bu bağlamda denilebilir ki; modernleşen toplumumuzda ve bugün postmodern olduğu ileri sürülen toplumlarda bile kadınlar, diğer toplumsal kurumlarca pekiştirilmeye devam eden ataerkil değerleri içselleştirerek, kimliklerinin parçası haline getirmekte, kişisel ve sosyal kimliklerini bu doğrultuda biçimlendirmekte ve ataerkil değerlerden hemen kurtulamamaktadır. Bu nedenle demokratik ilişkilerin gerçekleşebilmesi ve özerk kimliklerin oluşabilmesi için önce aileye sonra diğer toplumsal kurumlara büyük görevler düşmektedir (Berkem, 1995, s.164).

2.2.1.4. Kültürel Sermaye: Sosyal Yaşam Alanlarında Kız Çocukları

Hem okul hem de ailedeki sosyalizasyon süreci neticesinde edinilen kültürel sermaye, kültürün sınıflar üzerindeki etkisini ve sosyal yapıyla eylem arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere kullanılmaktadır. Kültürel sermaye, sınıfsal pozisyonun işaretleyicisi olarak önemlidir ve kültürel tavır, tercih ve davranış, yani bir bütün olarak kültürel sermaye, kişinin beğenileri yoluyla toplumsal seçimi seferber edecek biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürel sermaye sosyal ayrımın da işaretleyicisidir (Arun, 2008, s.3).

Tam da bu noktada kültürel sermayenin farklı toplumsal yapılarda nasıl ortaya çıktığını ve yeniden üretildiğini anlayabilmek için Bourdiue'nun kültürel sermaye kavramını izah etmek gerekmektedir. Bourdiue, sosyal yapı ve özgür eylem arasında bir tercih yapmak yerine bireyin, belli bir sosyal yapıda kısmen özgür olduğu ve bu yapıyı şekillendirdiği, kısmen de yapıyı içselleştirdiği bir sistem geliştirmiştir.

Bourdieu'nun sosyolojisinin kavramsal arka planı sosyal sınıflar ve bu sınıflarla bir arada bulunan kültürel biçimlerdir. Bourdieu temelde üretim araçları ile ilişkili Marxist sınıf teorisi ile statü gruplarının (yaşam tarzları, zevkler, prestij) ve politikaların (bir sınıf kültürünün hakim olması için harcanan örgütlü çabalar) Weberci analizini birleştirmektedir. Bu bileşimin merkezini ekonomik kaynaklara sahip olmak oluştururken bunun yanı sıra sosyal, kültürel ve sembolik boyutları da içine alan bir sermaye kavramı oluşturmuştur.

Bourdieu sermaye kavramını, toplumsal sınıf ve tabakalaşmaya bakış açısındaki kilit noktadan yola çıkarak oluşturmuştur. “Sermaye” kavramı, onun çalışmasında normlar, rol beklentileri ve sosyal saygınlığı da içermektedir. Bourdieu, sermaye kavramından yola çıkarak teorik olarak bireylerin konumlandığı sosyal bir evren (sosyal uzam) kurgulamıştır. Bu nedenle Bourdieu, ampirik olarak gittikçe artan bir aynileşmeye rağmen kişilerin yer aldıkları sınıfsal konumlarına bağlı olarak yaşama tarzları bakımından farklılıklarını koruduklarını ortaya koymaktadır. Bourdieu'nun açıklamasına göre, ekonomik ve kültürel bakımdan üst toplumsal sınıflarda yer alan ailelerin yaşam tarzları onların kişisel gelişimlerini etkilemektedir. Buna karşılık alt toplumsal sınıflarda ekonomik imkanlar daha sınırlı olduğundan bireylerin seçme özgürlükleri ve yaşam tarzları da ekonomik koşullardan etkilenmekte ve kültürel sermayelerini biçimlendirmektedir (Bourdieu, 1995, s.20-21).

Bourdieu'ya göre sosyal sınıfların ayrışmasında etkili olan sermaye türü kültürel sermayedir. İlk olarak kültürel sermaye, farklı sosyal sınıflardan ve sosyal sınıf içindeki farklı gruplardan gelen çocukların eşit olmayan akademik başarılarını açıklamak için benimsenmiştir. Kültürel sermaye kavramıyla Bourdieu, kaynakların eşitsiz dağılımına yeni bir boyut ekler. Toplumdaki eşitsizliklerin tek sebebi ekonomik değildir. Bireyler kültürel sermayeleri ile de toplumda eşitsiz bir donanımına sahiptir. Kültürel sermaye, geniş anlamıyla eğitim –başka bir deyişle, “sosyalleşme”- sürecinde elde edilen birikim toplamını dile getiren sermaye türüdür. Kişiler arasındaki enformal yetileri, alışkanlıkları, tarzları, dilsel üslupları, eğitimsel özellikleri, zevkleri ve yaşam tarzlarını anlatmaktadır (Erdem, 2003, s.116).

Kültürel sermaye, “okul sermayesi” ve aileden kaynaklanan ve aile hayatı içerisinde kazanılan nitelikleri ifade eden “kültür sermayesi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Okul sermayesi, kişinin okulda aldığı, eğitimi, kültürel değerleri, alışkanlıkları ve tüm bunların diploma gibi belgeler sayesinde somut ve objektif halde bulunmasını ifade etmektedir. Aileden gelen sermaye ise kişinin ailesinden kazandığı kültürdür. İster okul sistemi yoluyla elde edilmiş olsun ister aileden devralınmış olsun entelektüel niteliklerin toplamına karşılık gelir. Bu sermaye üç biçimde var olabilir: Kalıcı eğilim olarak bedene bağlı durumda “içselleştirme” ile meşru kültürel tavırları, tercihleri ve davranışları içerir ve sosyalizasyon sürecinde içselleştirilir, (örneğin başkaları karşısında rahat konuşma); kültürel meta olarak nesnel durumda “nesnelleştirme” ile, kitap, resim, bilgisayar gibi devredilebilir, aktarılabilir ürünleri içerir, (tablo ve eserlere sahip olmak gibi); kurumlar tarafından sosyal olarak onaylanmış durumda “kurumsallaşma” ile (okul unvanları, diploma ve sertifikalar gibi) (Bourdieu, 1971, s.45-79).

İçselleştirme ile kültürel sermayenin kişi tarafından uyarlanması kastedilmektedir ki bu zaman ister. Bu içselleştirmeyi bireyin her seferinde gerçekleştirmesi gerekir ve bizzat kendisi tarafından yapılması gerekir. Müze ve operaya zorla götürülen çocuklar kültürel sermayeden de pay almış olurlar. Kendileri o müzikle ilgilenmemiş olsalar bile bir kez gitmekle burada nasıl davranacaklarını öğrenirler. Bu nedenle “yüksek kültür mekânları”na girişte engel oluşturan şey, ekonomik yokluklar değil, duruş, giyim ve konuşma şeklinde görünür hale gelen bir aşına olmama, kendini yabancı hissetme durumudur (Heacke ve Bourdieu, 1990).

Kültürel sermaye sıklıkla nesnelleştirilir. Bununla kastedilen bir tablonun satın alınmasıdır. Nesnelleştirilmiş haliyle kültürel sermayenin ekonomi ile ilgisi büyüktür. Belirli bir zenginlik olmadan kültürel sermayenin nesnelleştirilmesi mümkün değildir. Kültürel sermayenin üçüncü görünümü ise kurumsallaşmadır. Özellikle eğitim yoluyla alınan unvanlar ve derecelerdir (Bourdieu, 1986, s.242-258).

Boudieu’ya göre eğitim yoluyla elde edilen unvan ne kadar yüksek ise kültürel sermaye de o kadar yüksektir. Aile geleneği tarafından miras alınır ve geliştirilir. Kültürel

sermayeye sahiplik belirli bir habitusla (örneğin bir dil veya kıyafet) bağlantılıdır. Bu işaretlerin yüksek bir tanıtıcı gücü vardır. İçer doğru güveni sağlamakta, dışarı doğru da sınır çizmektedir.

Habitus, Bourdieu tarafından sosyal ve kültürel yeniden üretim süreçlerinin açıklanmasında kullanılmıştır. Bu kavram tıp literatüründen, sosyal eyleyenlerin toplumsal kökenlerinden ve statülerinden kaynaklanan ‘oluş’ biçimlerini belirtmek amacıyla sosyoloji diline taşınmıştır. Bourdieu’ya göre habitus kavramı, her insanın yaşam deneyimleri sonucu etrafa taşıdığı kültürel ve kişisel deneyimlerin (konuşma biçimleri, görgü kuralları, giyim tarzı, sofrada adabı, beden duruşu vb.) oluşturduğu birikimin ürünüdür (Erdem, 2003, s.146).

Bourdieu’ya göre eğitim, kültür ve estetik yeterlilikler sadece parasal olanaklarla edinilemez, belli yatkınlıklar gerektirir. Yatkınlıklar; algılama, hissetme, yapma, düşünme eğilimleri ve tutumlardır. Kazanılmış en eski dolayısıyla en kalıcı yatkınlıklardan oluşan birincil habitus aile içerisindeki çocukluk döneminde kurulmuştur. Oysa her aile sosyal evrende bir konum işgal eder: Bir eğitim almak, genel olarak bir sınıf konumuna bağlı bir eğitim almak demektir; acemilik döneminde var olan sosyal ilişkilerin, düşüncelerin, sözlerin, eylemlerin içerisinde ve onlar aracılığıyla daha sonraları yeniden üretimini sağlayacak yatkınlıklar kazanmaktır. Eyleyenin hayat çizgisinde, birincil habitusun üzerine ikincil habituslar gelip yerleşir ki bunlar arasından genellikle aile habitusunun yerini alacak olan ve onu ikiye katlayacak olan okul habitusunun özel öneminin altını çizmek gerekir.

Bourdieu kültürel sermayenin eğitime olan etkisini yapmış olduğu çalışmalarla desteklemiştir. Ona göre ekonomik ve sosyal açıdan iyi konumlanmış ailelerin çocukları kendilerine göre daha elverişsiz ortamdan gelen çocuklardan daha fazla fırsatlara sahip görülmektedir. Ailelerin kültürel ve ekonomik sermayeleri, çoğunlukla çocuklarının insani sermayelerine –ki bunlar, yetenekler, bilgi ve vasıflardır- yansımaktadır.

Aynı zamanda ailelerin kültürel sermayeleri, bireyin toplumda farklı sosyal çevreler içine girmelerine ve sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine de katkıda bulunur.

Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar söz konusu olduğunda Bourdieu'nun geliştirdiği sermaye ve habitus kavramlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sermayenin farklı düzeylerdeki birikimi aynı zamanda bireylerin sosyal konumları ve yaşam fırsatları (eğitim, sosyal güvence, iş imkânı, boş zamanlarını değerlendirme, evlilik ve arkadaş edinme, kararlara katılma) noktasında da belirleyici olmaktadır. Bireylerin sahip olduğu kültürel sermaye onların yaşamları ile ilgili anlam sistemlerini ve bu anlam sistemlerini nasıl dönüştürüp kendi yaşamlarına ilişkin stratejik araçlar haline getirdiklerini etkilemektedir.

Bourdieu'nun yaklaşımından hareket ettiğimizde ailenin sahip olduğu kültürel sermayenin derecesi kız çocuklarının eğitim imkanlarına ulaşp/ulaşmamalarını etkilemektedir. Dolayısıyla kişilerin çevreleriyle düzenli bir iletişim kurabilmelerinde, kendilerine ve çevrelerine olan güvenlerinin düzeyinde, toplumsal yaşam alanlarına dahil olmalarında, ait oldukları ailenin kültürel sermayesinin etkisi azımsanamayacak düzeydedir. Çünkü aile kurumu bir taraftan sosyal bağlar ile kuralların oluşturulmasında diğer yandan da üyelerin yaşantılarında ihtiyaç duydukları sosyal iletişim ağlarını kurabilmelerine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca aile kurumu, kişilerin eğitim aldıkları ilk sosyal örgüttür. Bu nedenle ailede alınan ilk eğitimin, hem formal eğitimdeki başarıda hem de sosyal ilişkilerin gelişmesinde pozitif anlamda etkili olduğu tespit edilmiştir (OECD, 2001, s.45).

Bourdieu kültürel sermayeyi, kişinin okulda aldığı okul sermayesi, eğitimi, kültürel değerleri, alışkanlıkları ve tüm bunların diploma gibi belgeler sayesinde somut ve objektif halde bulunması olarak ifade ederken aileden gelen sermayeyi ise kişinin ailesinden kazandığı, örfler, adetler, gelenekler, görenekler, norm ve değerler bütününi oluşturan kültürel birikim olarak ifade etmektedir. Toplumsal dönüşümün, bireysel dönüşüm ve gelişimle başlayacağı düşünüldüğünde, bireylerin sahip olacağı daha hacimli kültürel sermaye, onların daha elverişli bir dünya yaratmalarına da olanak sağlayacaktır (Arun, 2008, s.3).

Kültürel sermaye bağlamında kız çocuklarının eğitim ve meslek seçimlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre değil de kendi yetenek ve gelecek tasarımlarına göre

seçim yapabilmeleri ailenin kültürel dokusuna göre farklılaşmaktadır. Kız çocuklarının yaşam niteliklerinin geliştirilmesinde en önemli ortam aile olduğu, özellikle geleneksel aile yapısında çocukların bakımı, eğitim ve sorumlulukları hep annelere bırakıldığı için bu yapıyı korumakta olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde annelerin ve kız çocukların eğitimi sorunu öncelikli bir önem kazanmaktadır. Çünkü annenin eğitim düzeyi ailenin refahını yükseltmenin başlıca ğgelerinden biri olmaktadır (Arat, 1990, s.95).

Henüz bir tarım ülkesi durumunda olan Türkiye’de özellikle kırsal alanlarda kız çocuklarının eğitimine erkek çocuklardan daha az önem verilmesi, kız çocuklarının ifti ailenin yardımcı işgücüne duydukları gereksinmeye, kız çocukların erken yaşta evlendirilmeleri ise, çoğunlukla onların bir çeşit yatırım sermayesi olarak görülmelerine bağlıdır. Bu nedenle kırsal alanlarda erkek işgücünün kadın işgücüne oranla daha geçerli olmasına karşın kadın işgücünün bol bol ve acımasız bir biçimde kullanılması, kız çocuklarının eğitimine önem gösterilmemesi onların statüsünü daha da düşürmüştür (Arat, 1990, s.97).

Kentlerde kız çocuklarının eğitim imkanları kırsala göre daha fazla eşitlenmekle birlikte karşılaşılan sorun işgücüne katılım açısından imkanların erkeklere göre daha sınırlı oluşunu beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte kırsal toplumdan kente gelişle birlikte eğitim görmemiş ya da az eğitilmiş kadınların işgücünden büyük ölçüde koptukları görülmektedir. Bu durum bir ölçüde köyden kente göç eden tarımsal işgücünün kentlerde tarım dışı uğraşlara dnştrlmemesinden ileri gelmektedir (zbay, 1982, s.217).

Kadınlara evlilik ve aile yaşamı ile eğitim ve çalışma yaşamı iki farklı seçenek olarak sunulmaktadır. Kadınlar, özellikle kırsal kesimde hem namus anlayışı, hem de aile içi rollerin cinsiyetlere göre dağılımı nedeniyle eğitimlerini tamamlayamamakta, kendilerini geliştirememekte ve meslek sahibi olma yönünde engellerle karşılaşabilmektedir.

Kültürel sermaye içinde değerlendirebileceğimiz bir diğer konu bireylerin toplumda kendini ifade etme biçimleridir ve bunlar Bourdieu'nun habitus adını verdiği konuşma biçimleri, görgü kuralları ve beden duruşları ile kendini gösterir. Türk aile yapısı içinde, aile içi ilişkiler ve örgün okul sistemimizin yapısına baktığımızda ortaya çıkan genel tablo özgür ifadenin, yaratıcı yaklaşımların pek fazla yer almadığı ya da özendirilmediği yönündedir. Köy ortamında çocuk oyun dışında pek fazla serbest etkinlikte bulunmazken hatta gerektiği zaman yetişkinlerin yanında düşüncelerini bile rahatça ifade edemezken, şehirde özellikle sosyo-kültürel düzeyi yüksek aile ortamında bu konuda daha fazla imkana sahip görünmektedir. Dolayısıyla, ailenin kültürel düzeyi yükseldikçe çocuğa kendisini ifade etme konusunda sağlanan imkanlar artmaktadır. Bu tür aile ortamlarında çocuk, hem kendi düşüncesini rahatlıkla ifade eder, hem de kendisini ifade edebilmek için dilin dışındaki resim, müzik, dans, dramatik oyunlar, tiyatro gibi yaratıcı sanatsal etkinlikleri kullanabilme fırsatlarını bulur (Oktay, 1989, s.213).

Ailelerin sahip olduğu kültürel sermayenin derecesi, kız çocuklarının yaşamsal fırsatlara ulaşmasını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kültürel sermayenin kazanılmasında ailenin ekonomik düzeyi de belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda yapılan bir araştırmada (Kazgan, 1978, s.157) ailenin gelir düzeyinin kız çocuklarının eğitim imkanlarını ve meslek seçimlerini belirlediğini ortaya koymuştur. Bu araştırmaya göre, orta ve yüksek gelir düzeyindeki ailelerde kız çocukları daha iyi eğitilip çalışma hayatına girerek aile gelirini yükseltme olanağına daha fazla sahip olabilmektedirler. Bu kategori kızlar için çalışma imkanları yaratırken aynı zamanda kendi benliğini ifade, başarı ve saygınlık kazanma, ev işlerinin tek düzeliğinden kurtularak daha yaratıcı ve gerek maddesel gerekse tinsel yönden daha doyurucu bir yaşam alanı oluşturabilmelerini sağlamaktadır. Oysa köyde yaşayan kızların yüksek öğrenim yaparak bir meslek edinme olasılığı çok daha düşüktür.

Aileden alınan kültürel sermayenin eğitimle pekiştirilmesi kız çocuklarının özel ve kamusal alanda güçlenmelerini sağlarken kendi hayatlarını bağımsız sürdürebilecekleri iş, meslek, sosyal güvence olanaklarına sahip olmalarını da sağlayabilmektedir.

Bu açıklamalardan yola çıktığımızda bireylerin sosyalleşmesinde, eğitim ve çalışma hayatına katılmasında, boş zamanlarını değerlendirmesinde ve karar mekanizmalarına katılmalarında kısacası sosyal yaşam alanlarına kavuşmalarında ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve kültürel sermayesi belirleyici olmaktadır. Kız çocuklarına atfedilen değerler çocuğun ailedeki konumunu etkileyecek yeni yaşam alanlarına ilişkin kanallar açabildiği gibi aynı zamanda toplumsal yaşamda da kendine güvenen ve sosyal yaşam fırsatlarına ulaşabilecekleri bir toplumsal mobilizasyon imkanı da yaratmış olacaktır.

Bourdieu gibi Weber’de, yaşamsal fırsatlara ulaşma noktasında sosyal tabakalaşmanın belirleyici olduğundan bahseder. Weber (1961, s.182)’e göre bireyler eğitim yoluyla dikey sosyal hareketlilik yapabilmekte orta ve üst düzey profesyonel ve yönetsel koşullara ulaşabilmektedir. Bu nedenle Weber’e göre sınıf durumu yaşam şanslarını belirleyen bir argüman olarak karşımıza çıkar.

Weber’e (1961, s.183) göre, sınıfsal konumlar, bireyin eğitim, bilgi, beceri ve yetenek farklılıklarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Sınıfsal yapının doğurduğu güç eşitsizlikleri, farklı yaşam şanslarını ortaya çıkarır. Bireylerin yaşam şansları ve dikey hareketlilik fırsatları, endüstri ve modern kent yaşamında sınıfın yapılanma süreci ile karşımıza çıkar. Kadının yaşam fırsatlarından biri olan ve onu sosyal yaşam alanlarına ulaştıracak olan eğitim düzeyinin düşüklüğü, ev dışı alanlara özgü aktif bir kimliklenme sürecini engelleyerek konumunu önemsizleştirebilmektedir. Statüsü gelişkin kadın, sosyo-kültürel, ekonomik ve kamusal alanlarda belirgin bir görünürlük pozisyonuna sahip olabilmektedir. Bu düzeyin de, eğitim faktörü ile gerçekleşeceği savunulmaktadır.

Genel olarak, kadının eğitim düzeyinin yükselmesiyle toplumda farklı sosyal fırsatlar kazanacağı, yapılan çalışmaların (Kazgan, 1978; Arat, 1990) ortak vurgusudur. Bu kazanımlar sayesinde, kadınlar kendi sorunlarına çözüm arama yönünde aktif bir tutum geliştirirken, özgüven sahibi ve güvenli bir gelecek hedefleyen, kalkınma süreçlerine uyumlu, sosyal ve kültürel sermayelerinin kazanımlarıyla yaşam kalitelerinin yükseldiği bireyler olarak toplumda bir kimlik edineceklerdir. Bu nedenle sosyal bilimcilerin yaşam şanslarına sahip olma konusunda, üzerinde hem fikir oldukları nokta eğitimin başat rol oynamasıdır. Sosyal sınıf kökenleri ile karşılaştırıldığında bireylerin eğitim yoluyla orta sınıf olarak kabul edilen profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşma

durumunda bir dikey sosyal hareketlilik gerçekleşmiş olur. Bu konuda yapılmış olan bir çalışma da (Savage, 2000, s.73), farklı sosyal sınıf kimliklerine sahip bütün sosyal sınıf üyeleri, çok sıkı çalışmanın, iyi eğitimin, yüksek yeteneğin ve güçlü kişiliğin yukarı doğru sosyal hareketliliğe yol açtığını ileri sürmüştür. İngiltere’de 1987’de yapılan sosyal tutum araştırmasında bireyler maddi açıdan iyi duruma gelmek ve iş yaşamında ilerlemek için en önemli gördüğü faktörleri bu çalışmada şu şekilde sıralamışlardır. Bireylerin %72’si eğitime, %84’ü çok sıkı çalışmaya işaret etmişlerdir. Daha alt düzeyde ise, “bir şeyi elde etme” ve “başarma tutkusu” yer almaktadır. Bu çalışmada dikkati çeken bir diğer husus, zengin bir aileden gelme ve iyi eğitilmiş anne-babaya sahip olmanın yaşamsal şansları etkilemede sınıfsal yapının önemli olduğunu vurgulamasıdır. Bir başka deyişle, insanlar eğitimsel kazanımın, çok sıkı çalışmanın ve yeteneğin yararına inanmakla birlikte sosyal avantajların değerini inkar etmemektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın teorik çerçevesi, kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları ailenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel özellikler ile ilişkilendirerek saptamayı amaçlamaktadır. Çocukların yaşam niteliklerinin artırılıp geliştirilmesinde ve sosyal yaşam alanlarına ulaşabilmelerinde aile önemli bir kilit noktadır. Aile biriminden başlayıp daha geniş sosyal çevreye doğru giderek, sosyal yapı ve değerlerin aile ile etkileşimi ve bu etkileşimin kız çocuklarına yönelik kültürel kodları ne şekilde dönüştürdüğü toplumsal araştırmalar için veri kaynağı olmaktadır. Bu nedenle kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları tartışırken, bu tanımlamaların ortaya çıktığı sosyo-kültürel yapı ve bu yapıyı biçimlendiren ekonomik kaynakların varlığı da önem kazanmaktadır.

Aile içindeki işbölümü ve iktidar ilişkileri ile aile bireylerinin kompozisyonu, aileyi barındıran toplumun yapısından kaynaklanmaktadır. Aile kimi zaman kaynakların eşit paylaşılmadığı, erkeğin kadın üzerinde kontrol sahibi olduğu, gücün eşitsiz bir biçimde dağıldığı bir kurum da olabilmektedir. Bu bağlamda, özel alanda ortaya çıkan eşitsiz bölünme, içinde bulunulan toplumun yapısından, erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasından ve toplumdaki ataerkil kurumların egemenliğinden ayrı düşünülemez.

Dolayısıyla kişinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapı, ailenin demografik yapısı (anne-babanın eğitimi, geliri, sahip olduğu çocuk sayısı, yaşadığı sosyal çevre ve almış olduğu eğitim) ve kültürel yapı, sosyal yaşam alanlarına ilişkin fırsatları (eğitim, sosyal güvence, iş imkânı, boş zamanlarını değerlendirme, evlilik ve arkadaş edinme, kararlara katılma) belirler. Aslında bunların hepsi birbiri içine geçmiş karmaşık bir yapı sergiler. İnsanlar yaşamın kendilerine sunduğu seçeneklerden bazılarını ya doğuştan ya da sonradan toplum içinde aktif bir rol alarak kazanır. Her ne kadar ait olduğu sınıfsal yapı, ailenin sosyo-ekonomik statüsü ve cinsiyet gibi etmenler bireyin sosyal yaşam alanlarına ilişkin yaşamsal fırsatlarını belirliyor olsa da toplumda eşitsiz konumlanma içinde olan birey büyük bir mücadele içine girer. Kişinin eğitim, saygınlık, evlilik, mesleki başarı gibi alanlarda belli bir yere gelme, belli kaynakları kullanabilme konusunda ailede aldığı özerklik ve aile içinde verilen kontrol mekanizmaları bu mücadelenin yönünü belirler. Bu nedenle kız çocuklarına aileleri ve toplum tarafından yapılan sosyal kimlik tanımlamaları; yaşamlarına ilişkin kararlarda, uygun kararları alabilmek için gereken bilgi ve kaynaklara erişebilmelerinde, sosyal yaşamda karşılarına çıkabilecek süreç ve koşullara uyum sağlayabilmelerinde ve sorunları çözmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte kız çocuklarının eğitim görmelerinde, meslek seçiminde, boş zamanlarını değerlendirmelerinde, karar mekanizmalarına katılmalarında, bir anlamda sosyal yaşam alanlarına ulaşmalarında önemli etkenlerden biri olan ailenin sahip olduğu sosyal ve ekonomik düzey ile ailenin kültürel sermayesi belirleyici olabilmektedir. Buradan yola çıkarak çalışmada, ailenin gündelik yaşam içinde kodlanmış cinsiyet rollerini yeniden üreterek kız çocuklarına nasıl ilettiği ve kendisine biçilmiş roller karşısında kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına ulaşma konusunda nasıl bir mücadele sergiledikleri geleneksel ve modern toplumlar bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Özellikle Türk toplumuna ilişkin çözümlemeyi verirken geleneksel yapılardaki kadına ilişkin kültürel tanımlamaları belirleyen ataerkil ideolojinin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıyı nasıl dönüştürdüğü ve kız çocuklarının yaşamlarına ilişkin ne tür engeller oluşturduğu konusu tartışılacaktır. Bununla birlikte, cinsiyet rollerinin oluşumunda kültürel kodların önemli bir yeri olduğu düşüncesinden hareketle çalışmada bu tanımlamaları biçimlendiren ailenin sosyal,

kültürel ve ekonomik özellikleri de göz ardı edilemez. Bu nedenle, çalışmada toplumsal cinsiyet ve kültürel feminist söylemler, Bourdieu'nun kültürel sermayesine eklemlendirilerek analiz edilmeye çalışılacaktır. Kültürel feministlerin vurguladığı gibi, toplumsal cinsiyet ayrımı, sosyo-kültürel yapının birey üzerinde kurduğu baskıdan doğar ve bunun aşılabilmesi için öncelikli olarak kadınların eğitim hayatına katılması gerekir. Kız çocuklarının/kadınların eğitim imkanlarından yararlanabilmesi ise ailenin kültürel sermaye birikimine bağlıdır ve bu sermaye bireyin kültürel etkinliklere katılımına olanak veren, ona toplumda prestij sağlayan bir kaynak oluşturur.

Özellikle Anadolu'da aileler çocuklarına sosyal, kültürel değerlerden çok ekonomik değerleri sunma eğilimindedirler. Bir başka deyişle, sosyal ya da kültürel sermayeden daha çok, ekonomik sermaye edinildiği ölçüde ve eğer kültürel sermaye geçerli bir akçe olarak değerlendirilebiliyorsa, kişi ve onun eyledikleri önem kazanır. Kendini kurtarma şartıyla ve kendini kurtaracak kadar okumak kıymetli olandır (Arun, 2008, s.4). İşte tam bu nedenden dolayı kültürel sermaye toplumsal gelişmenin önemli bir sinyalıdır.

Daha öncede belirtildiği gibi, ailenin kültürel dokusu içinde, kız çocuklarının geleceğe ilişkin beklentileri ve kontrol edebilecekleri bir yaşam fırsatını kendi elleriyle kurma düşüncesi noktasında bir takım gerilimler yaşanabilir. Bununla birlikte aileyi de etkileyen toplumsal yapının kız çocuklarına ilişkin yaygın kabulleri ve kültürel kodları onların sosyal yaşam alanlarına ulaşmasında bir takım engellerle karşılaşması sorununu gündeme getirebilmektedir. Kız çocuklarının eğitim, meslek ve eş seçimi, gibi geleceğine ilişkin konularla ilgili karar verme sürecinde yaşadığı gerilim, geleneksel ve modern toplumlarda farklı şekillerde kendini hissettirmiştir. Bu niteliği ile birey içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel dokusundan etkilenir. Bu konu ile ilgili yapılmış bir çalışmada (Çerik, 2001, s.3), özerklik bilincinin aile içindeki kültürel örüntülerle verildiği modern toplumlarda kız çocuklarının daha aktif, özgüven sahibi oldukları ve bu anlamda eğitim, meslek seçimi ve evlilik gibi geleceğini etkileyen kararlarda belirleyici ve bu kararların sorumluluğunu alabilecek bir yetkinliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmada, geleneksel değerlerin hâkim olduğu tarım toplumlarında ailenin statükoyu koruma, var olanla yetinme, risk almaktan kaçınma, yaşamsal fırsatları değerlendirmekte çekingen bir davranış biçimi geliştirme ve

toplumsallaşma sürecinde bu değerleri benimseme konusu kız çocuklarının kendi yaşamlarını ne şekilde inşa ettiklerini belirlemek açısından önem arz etmektedir.

Denilebilir ki, Türk modernleşme sürecinde kadınların konumlandırılışı ve toplumsal yaşamda bir statü edinebilmeleri cinsiyetçi tanımlamalardan, aile içindeki iktidar ilişkileri ve toplumsal yapının kadınlara ilişkin geleneksel değer ve tutumlarından etkilenmiştir. Özellikle kız çocuklarının toplumdaki kaynaklara ulaşabilme (eğitim, meslek edinme, sosyal güvence vb.) ve bu kaynakları kendi hayatlarını kolaylaştırma noktasında kullanabilme konusunda farklı engellerle karşılaşmaktadır.

III. BÖLÜM

BULGULAR

Bu çalışmanın bulgular kısmında, araştırmanın problem cümleleri ve amacına uygun olarak katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmamızda kategorileştirme sürecimiz esas olarak açık, eksen ve seçici kodlama ile yapılarak araştırmanın ana kategorilerine ulaşılmıştır. Ana kategoriler Roller, Kültürel Tanımlamalar, Gelecek Beklentileri ve Geleceğe İlişkin Kaygılar şeklinde belirlenmiştir. Belirtilen kategorilere, ilişkili kodlar üzerinden ulaşılmıştır. Diğer taraftan elde edilen her ana kategori kendi içinde problem cümleleriyle ilişkili olarak açıklayıcı alt kategorilerle verilmiştir.

3.1. ROLLER

3.1.1. Kadın ve Erkekten Beklenen Roller

Yaptığımız görüşmelerde kadınlık ve erkeklığe ilişkin yaygın inançların toplum ve aile içindeki değerler kümesi bağlamında somut ilişkilere nasıl yansıdığı, nasıl üretildiği kırsal kent bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkarak kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadın ve erkekler ile kırsal görüştüğümüz kadın ve erkeklere, “toplumumuzda kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir?”, “ev işlerinde ve çocuk bakımında kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir?”, “ev işlerinde nasıl bir işbölümü var” şeklindeki sorularla kadın ve erkek rollerine ilişkin bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

3.1.1.1. Kadının Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kadından Beklenen Roller

Annelik Rolü

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelere mensup kadınlarla yapılan görüşmelerde katılımcı kadınlardan alınan cevapların birleştikleri ortak noktalardan biri annelik rolüdür. Bu noktada kadından annelik rolünün en iyi biçimde

yerine getirilmesi beklenmektedir. Araştırmamıza katılan alt, orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki kadınların belirttiklerine göre, toplum ve ailede yaygın olarak dile getirilen “annelik rolü”, çocuklarını en iyi şekilde hayata hazırlayan, çocuklar konusunda eşine sorun taşımayan, eğitim konusunda çocuklarına yardımcı olan, özverili, şefkatli ve uzlaşmacı rolü üstlenen bir biçimde tanımlanmıştır. Görüşmeciler kadınlar, sıklıkla eşlerinin ve çocuklarının kendilerinden annelik rolünü en iyi biçimde oynaması gerektiğine yönelik bir beklenti içinde olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda aile ve toplumun kadına yüklediği bu sorumluluklar özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan katılımcı kadınlar tarafından kaderci söylemlerle dile getirilmiştir. Kaderci olmaları birazda onların toplumsallaşma sürecinde edindikleri telkinle ilgili olduğu gibi aynı zamanda bulundukları durumu değiştirebilme araç ve imkanlarının sınırlı olması ile de alakalıdır. Yeterli imkanlardan yoksun olmak çaresizliği, telkin ise güçsüzlüğü doğurmaktadır. Bu nedenle kadının temel rolünün annelik olarak görüldüğü, çocuklarına ve kocasına koşulsuz şartsız hizmet etmesi gerektiği yönündeki anlayış kaderci bir düşünceyle birleşince katılımcıların ifadelerine şu şekilde yansımıştır:

“Bizim toplumumuzda kadın hep özverili olan taraf, hep alttan alan taraf konumunda. Erkek akşam işten eve gelince kadından kusursuz bir hizmet bekliyor. Mesela ben eşim yorgun olduğu için ona ev ve çocuklar konusunda herhangi bir sorun taşımamaya çalışıyorum. Kadınların kaderi sanırım ezilmek. Bizim toplumumuzda kadın, yemek yapan, ev temizleyen, bulaşık yıkayan, çamaşır, ütü gibi işleri yapan biri olarak değerlendiriliyor. Özellikle çalışmıyorsanız bunların hepsi sizin göreviniz oluyor. Mesela ben çalışsaydım bu işlerin bir kısmını eşimle paylaşırdım. Ama bütün gün evde olunca ister istemez bu hizmeti eşim benden bekliyor. Yapmayınca da akşama kadar ne yaptın diye soruyor. Ben de kendime laf gelmesin diye bu işleri tek başıma yapmaya çalışıyorum.” (B.A., anne, kent-alt grup)

“Bence bizim toplumda kadının en önemli yerine getirmesi gereken rol bir annelik, iki iyi bir eş olma. Çocukların bakımı ve sorumlulukları bütünüyle biz kadınların üzerinde. Şimdi sorsanız kaç tane baba, çocuğu küçükken altını değiştirmek, yemeğini yedirmek, uyutmak işiyle uğraşır. Ya da ne biliyim büyüyünce ona arkadaşlık edip dersleri ve sorunlarıyla uğraşır. Çocukların okul ve arkadaşlarıyla sorunlarıyla ilgilenen biz kadınlar oluyor genelde. Sadece çocuk hastalandığında ya da bir kursa yazılacağında baba kendi görevlerini hatırlıyor. Biz anne olarak görevlerimizi yerine getirirken daha çok eşlerimizden değil de anne ya da kayınvalidemizden yardım alıyoruz. Yani annelik kadının işi olarak şu zamana kadar görülmüş ve böyle görülmeye de devam edecek.” (G.K., anne, kent-orta grup)

“Toplumumuzda kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir?, “Aile içerisinde kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir?” şeklindeki problem cümlemize dayanarak yapmış

olduğumuz analizler ışığında kadın ve erkeklere ilişkin rol tanımlamaları kırdı da, kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde olduğu gibi birincil olarak annelik rolü üzerinden tanımlanmıştır. Kırdı yapmış olduğumuz görüşmelerde annelik rolü görüşmeciler kadınlar tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

“Kadının en büyük görevi analıktır diye bir söz var ya hani. Aslında öyle. Kadın önce anaç olmasıyla, anne olmasıyla bilinir. Sonraki görevleri annelikten sonra gelir. Bana göre annelik kadının ailesine, eşine bakışını değiştiriyor. Anne olmak kadını daha hassaslaştırıyor, daha merhametli yapıyor. Ama annelik de bizim buralarda zor zanaat. Çünkü bir taraftan bağ-bahçe işleri, kışın soba, yakacak sıkıntısı, bir de çocukların sorumlulukları tamamen bize kalınca çok zor oluyor. Burada erkekler sebze satmak için şehre giderler. İşleri olmadığında da kahveye giderler. Yani çocukların sorumlulukları tamamen biz kadınlara kalır.” (M.Y. anne, kır)

“Bizim toplumumuzda kadının annelik rolü çok önemli. Hele ki burada kadın çocuk doğurabildiği kadar değer kazanıyor. Ama annelik önemseniyor da babalık hep para kazanmak gibi görülüyor. Bizim toplumda çocuğu yetiştiren bence sadece anne. Babanın pek bir rolü yok yani. Var diyen de yalan söyler. çünkü akşama kadar hele ki çalışmayan bir kadınsanız çocukların her türlü problemiyle siz uğraşıyorsunuz. Babalar en son duyuyor. Çocuğa iyiyi de kötüyü de gösteren anne. O yüzden annelik çok büyük sorumluluk istiyor bana göre.” (E.Ç. anne, kır)

“İyi” Bir Eş Olma Rolü

Yaptığımız görüşmelerde kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınları tarafından “iyi” bir eş olma rolü; ev işlerinde becerikli olan, bir işte çalışıyor olsa bile ev içi sorumlulukları aksatmayan, eşine her anlamda sadık ve ona hizmet eden, ailenin tüm yükünü omuzlarına alsa da hiçbir zaman bu konuda eşine sorun taşımayan, yeri geldiğinde ev içindeki sorumluluklara ilişkin hesap sorulan, ev içi ve ev dışı sorumluluğu üzerine alabilecek kadar akli her işe yetebilen, erkeği her anlamda memnun eden bir anlayışla günlük dilde ifadesini bulmaktadır. Bu konudaki görüşlerini anne A.A. şu şekilde aktarmıştır:

“Ailelerimiz, büyüklerimiz bize bir kadın olarak hep eşimize karşı susmayı, saygılı olmayı ve örnek bir eş olmayı öğretti. Eğer “iyi ve örnek” bir eş olursak kocamızın da bize karşı sadık olacağı, bize sahip çıkacağı, hatta bizi aldatmayacağı sürekli sürekli hatırlatıldı. Özellikle annelerimiz bize susmayı, fedakar olmayı ve aileyi birleştirmeyi öğretti. Biz bir köprüyüz aslında. Eşimin ailesi ile kendi ailemi, eşimle çocuklarımı, eşimle kendimi dengede tutan köprü benim aslında. Eşim geç saatlere kadar çalıştığı için akşam işten yorgun dönüyor. Bana dokunmayın, gürültü yapmayın diyor. Sofra hemen hazır olsun her hizmeti anında görülsün istiyor. Çocukların bakımını, kendi ailesinin eksiklerini hep ben görüyüm istiyor. Ben de eşim işten yorgun geldiği için ona ev ve çocuklar konusunda herhangi bir sorun taşımamaya çalışıyorum. Ailesinin eksiklerine koşuyorum. Hafta sonu bir pazar

günü evde. O gün ev işi yapıp onu rahatsız etmemeye çalışıyorum. Ailecek çocuklarla hoşça vakit geçireceğimiz ortamlar hazırlıyorum. Ne biliyim bir pasta, börek yapıp oturur onu yeriz, televizyon izleriz. Bir akrabaya gezmeye gideriz, bunun gibi şeyler yani. Kadın olarak gerek eşime, eşimin ailesine, gerekse çocuklarıma karşı tüm sorumluluklarımı yerine getirdiğimi düşünüyorum.” (A.A., anne, kent-alt grup)

“Kadın hasta olsa da, morali bozuk olsa da eşine karşı hep güler yüz göstermekte. Mesela benim eşim hep güler yüz bekler, ona güzel yemekler yapıyorum, eve geldiğinde huzurlu bir ortam bekler yani. O nedenle çok hasta da olsak bunu eşimize hissettirmeden her şeye rağmen iyi görünmeye çalışıyoruz. Ama onlar bir hasta olsa bizden başında pervane olup onunla ilgilenmemizi istiyorlar. Kadın bakımlı olmalı, kadın güler yüz göstermeli, kadın güzel yemekler yapabilmeli ki iyi bir eş olsun. Bu isteniyor kadınlardan bence.” (A.T., anne, kent, orta grup)

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup kadınlarında “iyi” bir eş olma rolü alt ve orta düzeydeki gibi geleneksel kadınlık görevleri ile değil kadının maddi anlamda sahip olduğu güç ve evin geçiminde üstlendiği katkıyla değerlendirilmektedir. Bu konudaki görüşlerini N.P. şu şekilde aktarmıştır:

“Bence bizim toplumumuzda kadın akıllı, tasarruflu, kariyeri ile iyi bir eş olma sıfatını kazanıyor. Şöyle ki eğer kadın kariyer sahibi ve maddi anlamda güçlü ve bu gücünü eşi için kullanıyorsa o erkek için kadın bana göre “iyi” bir eş olarak görülür. Böyle erkekler, eşlerini her ortamda yüceltirler. Şu açıdan da düşünülebilir. Eğer kadın eşinin çalışma hayatına yönelik destek oluyorsa, işte yükselmesi için ev içinde her türlü koşulları hazırlıyorsa bu da “iyi” eş olma anlamına gelir. Mesela benim eşimin şehir dışı görevleri çok oluyor. Şehir dışına gidişlerde onun her tür hazırlığı ve en iyi şekilde yolculuğa çıkması için elimden geleni yaparım. Aynı şekilde geldiğinde en güzel şekilde karşılarım. Bu eşimin çok hoşuna gider ve her ortamda “eşimin hakkı ödenmez” diyerek beni yüceltir.” (N.P., anne, kent-üst grup)

Kırsal kesim kadını “iyi” bir eş olma rolünü içinde bulunduğu fiziki, sosyal ve kültürel mekanın özelliklerine göre kentteki kadından daha farklı bir şekilde tanımlayıp yorumlamıştır. Kırdaki kadın için “iyi” bir eş olma, çocuk doğurabildiği ve tarladaki ürünleri ekip biçecek ve hasat zamanı ürünü toplayacak güce sahip olduğu oranda mümkündür. Bulgularımıza yansıyan ilginç bir konu, araştırma yaptığımız bölgedeki kadınların belirttiklerine göre evlenmeden önce erkek ailesi tarafından kız istenirken kızın ev ve tarla işlerinde yeterli bir fiziki güce sahip olmasına özen gösterilmiş. Aktarılanlara göre o bölgede geçim kaynağı bağ ve bahçeden elde edilen ürünü pazarda satmak olduğundan kadınların aile içinde ve tarlada çalışabilecek güçte olmaları istenmektedir. Kadınların ailedeki bu sorumlulukları, şikayetçi olmadan yerine

getirebilmeleri eşlerinin gözünde “iyi” bir eş olma durumunu da beraberinde getirmektedir. Bu durumu E.Ç. şu sözlerle ifade etmiştir:

“Buralarda kadının güçlü kuvvetli olması istenir. Hem ev işleri hem tarla işleri Herkes kaldıramaz yani. Eğer erkeğin istediği kız şöyle cılız, küçük bişey olunca oğlanın anne babası ‘oğlum o zayıf, küçük, onun kendine hayrı olmaz’ derler. Çok afedersin sanki bir eşya gibi görürler. O yüzden kızlarıma söylüyorum. Okuyup meslek sahibi olun, bizim gibi hamallık yapmayın diye. Biz burda çok yıpranıyoruz. Mesela benim kocam bir misafir geleceği zaman gecenin bir yarısı da olsa uyutmaz, ertesi güne hazırlık yapmam için iş buyurur durur. Eşime her anlamda yardımcı olduğumda onun gözünde benden iyisi yoktur. Böyle yani.”(E.Ç.anne, kır)

Ev Kadınlığı Rolü

Yapmış olduğumuz çalışmada annelik, eşlik ve ev kadınlığı rolleri aynı düzlemde birbirini tamamlayan ve birbirine bağlantılı şekilde ifade edilmiş roller olsa da kentte ve kırsal kesimdeki görüşülen kadınlar her birinde rollerin kendilerine yüklediği baskın sorumluluklardan bahsederler. Örneğin kadının “*annelik rolü*”, çocukların yetiştirilmesi ve hayata hazırlanması için yerine getirilmesi gereken önemli bir görevken, “*“iyi” bir eş olma rolü*”, eşini her anlamda destekleyen ve ev içi sorumluluklar konusunda eşine sorun taşımayan, fiziki olarak güçlü, maddi anlamda eve katkı sağlayan rol çerçevesinde tanımlanmıştır. Ev kadınlığı rolü ise bunların bir devamı diyebileceğimiz fakat evlenmemiş kadınları da içine alabilen farklı bir boyutu içermektedir. Bu boyut, kadınlar ister evli olsun ister bekar, ister bir işte çalışsın isterse çalışmasın ev kadını olma statüsüne ilişkin rollerini öncelikli olarak yerine getirmesi noktasında karşımıza çıkar. Bununla birlikte kadının bir işte çalışmıyor olması durumunda mesleksi açıdan sorulduğunda kadının mesleği “ev kadını” olarak değerlendirilmektedir.

Görüşmeler sırasında genel anlamda “ev kadınlığı” rolü, yemek yapmak, ev temizlemek, bulaşık yıkamak, ütü yapmak, aile bütçesine katkıda bulunacak el işleri yapmak, çocuklara bakmak, gibi birçok görevi içerecek şekilde tanımlanmaktadır. Bu konuya eleştirel bir gözle bakan D.Y. ve A.T. şunları aktarmışlardır:

“Biz kadınlar geleneksel olarak bize uygun görülen rolleri bir zorunluluk gibi yerine getirmeye çalışıyoruz. Aslında anne olmak ya da ev kadını olmak bireyin kendi seçimi olabilmeli. Toplumsal dayatmalarla, sen çocuk doğuracaksın ya da sen evin tüm işlerinden sorumlu olacaksın gibi bir görev tablosu bireylere

verilemez. O zaman zaten birey olmaktan çıkar başkalarının denetiminde kuklalara döneriz” (D.Y., anne, kent-üst grup)

“Bence toplum ve erkekler bizden evle ilgili hizmetleri yapıyor muyuz yapmıyor muyuz bunları bekliyor. Yapıyorsak ne kadar başarılıyız. Yani becerikli bir ev kadını mıyız, yoksa beceriksiz, elinden hiçbir iş gelmeyen bir kadın mı? Kimse akıllı olduğumuza ya da ne biliyim okuyup okumadığımıza bakmıyor. Bizi mutfaktaki marifetlerimizle değerlendiriyorlar.” (A.T., anne, kent-orta grup)

Yapmış olduğumuz görüşmelerde özellikle kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınlar tarafından ev kadınlığı rolünü çalışan kadınların bakış açısıyla değerlendiren katılımcılar kendilerini pek de işe yaramayan bir kategori olarak görmekte-dirler. Ev kadınlığının gerek toplumda gerekse ailede eve gelir getirmeyen, eğitimsiz ve erkeğe bağımlı olarak değerlendirildiğini belirten alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki katılımcı kadınlar bu durumun kendilerini değersizleştirdiğini dile getirmişlerdir. Bunu orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan kadınlardan L.K. şu şekilde açıklamıştır:

“Ev kadınları çalışmadıkları, eve para getirmedikleri için bana göre bizim toplumda değersiz görülüyor. Çalışan kadınların ne biliyim ailede olsun toplumda olsun daha çok sözü geçiyor. Evde ne kadar ağır bir iş tempomuz olsa da pek önemsenmiyor. Eve geldiklerinde ne güzel yemeğim hazır, ne güzel evim derlenmiş toplanmış diyen yok. Ev kadını olarak her şeyden önce bir sosyal güvenceniz yok. Ev kadını televizyon izleyen, komşularıyla gün yapan, örgü örüp kendini yetiştirememiş eğitimsiz bir kişi olarak değerlendiriliyor.” (L.K. anne, kent-orta grup)

Görüşme yaptığımız kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki kadınlar ile kırdaki kadınların hemen hemen hepsi kadın rolleri deyince aile ve toplumda ilk olarak ev kadınlığı rolünün anlaşıldığı ve bunun bir kadının olmazsa olmaz rolleri arasında değerlendirildiğinin altı çizilmişlerdir. Ev kadınlığı rolü, kadının aile içinde, evde oynadığı rol olup, kadından evlenmemiş olsa bile, yine de evin bakımı, ev işleri ve evin düzeniyle ilgilenmesi beklenir. Bununla birlikte kadın evli veya bekar, eğitilmiş yada eğitimsiz de olsa yine de ev temizlemek, bulaşık yıkamak, yemek yapmak gibi ev kadınlığı rollerini yerine getirmesi gerektiği öğretisiyle yetiştirilmektedir. Kırdaki görüştüğümüz kadınlardan E.Ç. ev kadınlığı rolünü şu şekilde yorumlamıştır:

“Ev kadını olmak bizim gibi eğitimi ve mesleği olmayan kadınların işi. Ben küçükken annem bana derdi ki “iyi bir ev kızı” olmalısın. Yemeği, pastayı, böreği güzel yapmalısın. Ne biliyim el işlerinde becerikli olmalısın gibi. Bize o zamanlar öğretilen buydu yani. Evlendik, okumadık, bir işe de giremedik ev kadını olduk. Ama en zor mesleklerden biri ev kadınlığı.” (E.Ç. anne, kır)

Kentsel alanın alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınlarla yapmış olduğumuz görüşmelerde katılımcılardan anne A.A.'ya göre kadının çalışmıyor olması ve eğitimini devam ettirememesi onun ev kadını olma rolünün daha da pekiştirilmesine neden olmaktadır. Alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınlara göre bu durum kadını, erkeğin ve toplumun gözünde statüsü düşük bir konuma sürüklemektedir. A.A ve E.Ş. bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Bana göre bizim toplumumuzda kadın olmak çok stresli bir şey. Kendimi omuzlarımda koca bir yükü taşıyor gibi hissediyorum. Bence okumadığımız için yükümüz daha ağır. Okumuş insanlara önem veriliyor. Yani sınıf atlamış gibi davranıyorlar. İki sınıf var toplumda birinci sınıf okumuş, yani her şeyi bilen. İkinci sınıf okumamış, cahil, hiçbir şey bilmiyor. Okumamışlar hayatta daha çok pişmiş halbukisi, daha çok bilgili ve tecrübe sahibiler. Ama okumamış diye onu hep küçümsüyorlar. Herkes böyle bir ayırım yapıyor. Hem evde eşi bu ayrımı yapıyor hem de toplumda bu ayırım yapılıyor. Düşünmüyorlar ki bu kadın okumamış ama hayatta pişmiş, öğrenmiş, eziyet çekmiş, yokluğu, sıkıntıyı görmüş. Ben okumadım ama okuyandan daha çok hayat tecrübem var.” (A.A. anne, kent-alt grup)

“Bazen anneme sorarım beni niye dünyaya getirdin diye ya da neden kadın olarak dünyaya geldim diye. Çünkü sürekli ağır bir yük taşıyoruz sırtımızda. Mesela ben çalışmadım. Aman çocuklar ona buna muhtaç olmasın bir tas çorba önlerine konsun diye. Sonra ne oldu. Bir baktım ki eşim süslenip püslenip dışarı işe giderken ben pespaye şekilde kendimi harap etmişim. Ayda yılda özel bir şey olacakta kendime bakacağım. Saç boyamı evde kendim yaparım. Bir kuaförüm, öyle teferruatlı bir alışverişim yoktur. Peki kimin için. Giden benim ömrümden. Kimseye bir şey olmamış. Hayatımı anlamsızlaştırmışım. Ev kızı olarak başladığım yolda ev kadını olarak ömrümü tüketeceğim yani. Bizim gibiler için kadın olmak zor.” (E.Ş. anne, kent-alt grup)

Yaptığımız görüşmelerde ve gözlem notlarına baktığımızda kırsal yapıda kadınların/annelerin yoğun bir iş yükünü üstlenmek zorunda oldukları gözlenmiştir. Sabahın erken saatlerinde kalkan kadınlar; ekmek yapmak, inekleri ve keçileri sağmak, onları süt tankerlerine boşaltıp akşamın alacakaranlığına kadar tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak zorunda olduklarından bahsetmişlerdir. Akşam eve döndükten sonra yemek hazırlamak, sofrayı kurmak ve bulaşık yıkamak, çocukların bakımları için gereken sorumlulukları yerine getirmek kadınlar açısından hemen hemen günün büyük bir kısmını kapsamaktadır. Bu nedenle kadınların ve zaman zaman da erkeklerin vurguladıkları, zor olan doğa koşullarına ve yaşam şartlarına maruz kaldıklarıdır.

Araştırma bulgularımıza dayanarak özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yaşayan ailelere mensup kadınlar ile kırsal alandaki kadınlar tarafından yapmış olduğumuz görüşmeler ışığında, cinsiyetin asıl olarak özel alanda tanımlandığı, bu alanın

aynı zamanda cinsiyetler arasındaki farkın da üretildiği yer olduğu, bu farkın kadın ve erkekler tarafından içselleştirildiği bir tabloyu da görmekteyiz. Bu tablo katılımcıların sözlerine ve davranışlarına yansımaktadır. Buradan yola çıktığımızda gerek kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki görüşme yaptığımız kadınlar gerekse kırdaki kadınlar açısından genel olarak aile içinde işbölümü olması gerektiği, eş ve çocuklarından bu konuda destek almak, üzerlerindeki iş yükünü hafifletmek için eşlerinden yardım almak istedikleri, eşlerinin empati kurmalarını bekledikleri özellikle vurgulanmıştır. Diğer taraftan alt grupta ve kırsal kesimde geleneksel değerlerle yetişen kadınlar her ne kadar eşitlik olmasından yana bir duruş sergileseler de ev işlerinin kadına ait olması gerektiğini belirterek diyalektik bir söylem geliştirmektedirler. Görüşme yaptığımız kadınlar, bunda eğitim görmemeleri ve çalışmıyor olmalarının birinci derecede etkili olduğunun da altını çizmektedirler. Özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınlar ile kırdaki kadınların ortak değindikleri konu ataerkil zihniyet kalıplarının bir önceki kuşaktan devralındığı ve yeniden üretilerek gelecek nesillere aktarıldığı yönündedir. Bu konudaki görüşlerini katılımcılar şu şekilde değerlendirmişlerdir:

“Kadın olarak kendimi ezik görüyorum. Bir eğitimim yok, bir işte çalışmıyorum. Benim yaptığım ve bildiğim tek şey bulaşık-çamaşır yıkamak, ev süpürmek, yemek yapmak, çocuk bakmak, bu yani. Çalışsaydık bizimde söz söylemeye, kocamıza karşı çıkmaya, haklarımızı savunmaya gücümüz olurdu. Güçte bu devirde para bence. Paran varsa sözün geçiyor, yoksa susup şöyle bir kenarda oturman isteniyor. Evde çalıştığımız görülüyor. Mesela biz salça yaparız, tarhana, turşu yaparız, bütçeye katkıdır bu aslında. Dışarıdan pahalıya almak yerine kendimiz evde yapar bütün kış onu yeriz. Yerlerken demezler bu nasıl emeklerden çıktı geldi. Erkekler dışarda çalışır da eve para getirirler ya onların ki iştir. Çünkü ayın başında ellerinde sayacakları paraları vardır. Bu yüzden bizim gibi toplumlarda kadın evin her türlü sorumluluğunu alacak, kocası işten geldiğinde onun her hizmetini görecektir, nazını çekecek başka ne olsun. Kadın olmak çok zor... Bir de geleneklerimize, törelerimize bakarsanız erkeğe öyle ev işleri, çocuk bakımı verilecek bir kültürle yetişmedik biz. Annem hep derdi ki o senin kocan onu hoş tutacaksın, öyle herşeyi sorun yapmayacaksın, o iki söylerse sen bir söyleyeceksin. Biz annelerimizden böyle gördük, böyle işittik. Ben ne kadar eşitlik desem de benim aldığım kültürde kocama evi süpürmek, ne biliyim bulaşıkları yıkayıp cam sildirmek yoktur.” (E.Ş. anne, kent-alt grup)

“Ev kadını olmak biz kadınların hem görevi hem kaderi. Kadın olduysak bu sorumlulukları da bileceğiz. Yok ben yapmak istemiyorum demek gibi bir söz söylemekte saçma olur. Sonuçta çocukları besleyecek, yemekleri yapacak, salça, ekmek yapmak kadınların işi. Bunun başka bir yolu yok yani.” (A.Z. anne, kır)

Hizmetçi Olma Rolü

Kentteki kadının bakış açısından değerlendirildiğinde, üst ile orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınlar açısından değil fakat alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki kadınlar tarafından hem aile hem de toplum içinde sadece ev içine “hapsedilmiş” olan kadının sosyal yaşam alanlarına katılmak adına haklarının görmezden gelindiği ve kadına daha çok “hizmetçi olma” rolünün verildiği belirtilmektedir. Bu konudaki görüşlerini anne E.Ş. şöyle özetlemektedir:

“Kadınlar bana göre hem ailede hem toplumumuzda hizmetçi gibi görülüyor. Çünkü kadın yıkayacak, pişirecek, çocuk doğuracak, bir de erkek çocuk doğurması da özellikle bizim oralarda çok önemli. Kadınlar için güzel bir kolaylık ne biliyim sen de insansın, senin de ailede hakların var diyen bir Allah'ın kulu görmedim çevremde. Sürekli vermen isteniyor. Kimse senin de isteklerin olabileceğini düşünmüyor. İsteklerimizi söylediğimizde de ağzımızın payını alıyoruz. Bizim kaderimizde payımıza düşen hamallık bence.” (E.Ş. anne, kent-alt grup)

“Bence kadından ve erkekten beklenen roller demek yerine sadece kadından beklenen roller demek daha doğru olacak. Çünkü bizim toplumumuzda daha çok kadın, ev içi ve zaman zaman da ev dışı sorumluluğu ve bu sorumluluğun yerine getirilip getirilmemesi noktasında toplumsal denetime maruz kalıyor. Erkek için biçilen roller kadıninkine kadar ağır değil. Evin hemen hemen tüm sorumluluğu, çocukların yetiştirilmesi ve bakımı, ev işleri, erkeğin memnun edilmesi genel anlamda kadına biçilen roller. Aslında bir nevi ev içi ve ev dışında her işin üstesinden gelebilecek erkeklerin deyimiyle ‘aklı her işe yetebilen becerikli kadın’ olması da isteniyor.” (N.A. anne, kent-üst sınıf)

Yapılan görüşmelerde kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup kadınlar tarafından vurgulanan önemli bir konu da kadın ister bir işte çalışsın ya da çalışmasın cinsiyetine ilişkin rol tanımlamalarını her zaman yerine getirmek zorunda olduğudur. Bunu katılımcılardan G.K. şu şekilde dile getirmiştir:

“Ben çalışan bir kadıyım. Ama bu bana kadın olarak bir avantaj sağlamıyor mesela. Yani çalışan kadın olmaktan ziyade sadece “kadın” yanımda ön plana çıkarılıyor. İşteki zorluklar ve başarı hiç gündeme getirilmiyor. Toplumun aileye bakışından ziyade ben erkeğin kadına bakışından bahsetmek istiyorum. Aslında toplum bence erkeklerin beklentilerini bize veriyor. Aynı şekilde ailede öyle. Ataerkil bir yapıdan geldiğimiz için erkeklerin istekleri onlara göre her şeyden önemli. Ben işten eve geç geldiğimde veya yemek yapmadığımda eşim o gün işte yaşadığım zorlukların hiçbirini merak etmeden bana söylenmeye başlıyor. Sanki her zaman evi ihmal ediyormuşum ve hiçbir iş yapmıyormuşum gibi.” (G.K. anne, kent-orta grup)

Kırda ise hizmetçi olma rolü; eşine, akrabalık ve komşularla ilişkilerinin düzenlenmesine kadar varan geniş bir yelpazeyi içermektedir. Kırda yaşayan kadınlar

zaman zaman eşinin ailesinin ev içi sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kaldıklarını ve bu durumun kendileri için yıpratıcı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu yüzden kırsal bölgedeki birincil ilişkiler kadınlar açısından zaman zaman dezavantaj olarak görülmektedir. Bununla birlikte kayınvalide ve kayınpederle aynı evde yaşıyor olması kadınlar açısından hizmet etme rolünü daha da farklı boyutlara taşımaktadır. Kırdaki yaptığımız görüşmelerde kayınvalide ve kayınpederi ile yaşayan A.Z. şunları aktarmıştır:

“Ben yıllardır kaynanam ve kayınbabamla birlikte oturuyorum. Bana zaten bildiğim işleri sürekli hatırlatması, evdeki o kadar nüfusa rağmen benden güler yüz beklemesi, yemeğin hazırlanmasından, önlerine kadar konması hep bana ait. Kızımdaya yardım ediyor. Ama o çocuk bizim gibi tahammülü yok. Böyle bütün gün onların etrafında ne isterlerse yapmak zorunda kaldığım için kendimi bir hizmetçi, bir köle gibi görüyorum dersem abartmış olmam yani.” (A.Z. anne, kır)

“Eşim bazen benden akrabalarının da yardımına koşmamı istiyor. Sanki beni öyle işi gücü olmayan, değersiz gibi biri görüyor. Oysa ki benim ailemin sorumlulukları zaten bana çok geliyor. Bir de bir başkasının işlerinin peşinde koşmaktan yıprandım. Herkes beni 40 yaşlarında sanıyor. Halbuki ben 32 yaşımdayım.” (M.Y. anne, kır)

Kadına ilişkin “hizmetçi olma rolü”, kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde eşine ve çocuklarına geleneksel roller çerçevesinde hizmet etmesi olarak değerlendirilirken kırsal yapıda buna geniş aile çevresi de eklenmektedir. Bu durum kırsal toplumsal yapıdaki görüşülen kadınların söylemine göre, kendi yaşamlarına ilişkin yabancılaşma sorununu da gündeme getirmiştir. Çünkü kırdaki görüşülen kadınlar kurdukları ailenin aslında kendi ailesi olmadığını, hayatının birileri tarafından yönetildiğini, kendilerine bu hayat içinde sadece hizmet etme rolü verildiğini ve bu durumun kendilerini değersizleştirdiğini vurgulamışlardır.

İtaatkar ve Fedakar Kadın Olma Rolü

Kentteki kadının bakış açısıyla değerlendirildiğinde alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailelerde kadınlarla yapmış olduğumuz görüşmeler esnasında toplumsal cinsiyet ideolojisiyle bağlantılı olarak aile ve toplumsal ilişkilerde kadından “itaatkar ve fedakar” kadın, anne ve eş olma rolünü yerine getirmesi bir “ödev” olarak beklenmektedir. Kadınların söylemlerinde bu durum, kendilerinin yaşam alanlarından uzaklaştırılmalarına ve pasifize edilmelerine neden olarak gösterilirken, yaşamlarına

ilişkin kaderciliği de beslediği noktası vurgulanmaktadır. Anneler/kadınlar, toplumdaki sosyo-kültürel yapının kendilerine yumuşak, boyun eğici, fedakar, şefkatli, birleştirici, sadık ve aileye yönelik olma adına birçok sorumluluklar yüklediğini dile getirmişlerdir. Anne A.A. bu durumu şu şekilde açıklar:

“Çocuklarımı iyi yetiştirebilmek için elimden gelen tüm özveriyi gösteriyorum. Elimden geldiği kadar gerek eşim ve gerekse çocuklarımın her zaman arkasında olacağım. Ama şu da bir gerçek ki benim için çocuklar ön planda. Yani annelik görevlerim eş olmaktan ve gelin olmaktan önce gelir.” (A.A., anne, kent, alt grup)

“Eşim ve çocuklarım benden hep fedakarlık istiyorlar. Ama bilmiyorlar ki bu beni çok yıpratıyor. Bakın erken yaşta saçlarım beyazladı. Hep bir yerlere yetişmeye çalışmaktan, herkesi memnun etmekten kendi hayatımı yaşayamadım. Bunu eşime söylediğimde de anne ve kadın olmak kolay değil diyor. Yani yapmak zorunda olduğum bir iş gibi görüyor yani. Bu beni daha çok sinirlendiriyor.” (A.T., anne, kent-orta grup)

Kadınlar gerek eşleri ile gerekse çocukları ile olan ilişkilerinde hep fedakar ve itaatkar olma yönünde bir baskıyı yaşadıklarını ve bu durumun sosyal yaşam alanlarına çıkma konusunda engelleri de beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir.

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine doğru gidildikçe kadının eğitim düzeyinin yükselmesi ve meslek sahibi olması itaatkarlık ya da kadının koşulsuz şartsız eşine boyun eğmesi durumunu ortadan kaldırmaktadır. Çünkü itaatkarlığa neden olan en temel sebep kadının ekonomik bağımsızlığının olmamasıdır.

Kentte olduğu gibi kırdan da kadına, özellikle eşine ve çocuklarına karşı hep alttan alan ve idare eden birey olma rolü verilmiştir. Böyle bir bakış açısı kadını karşı çıkmamaya ve her şeyi olduğu gibi kabullenmeye götürmüştür. Bu durumu kırdan görüştüğümüz kadınlar şu şekilde açıklar:

“...Annem bana hep der ki kocan sinirlendiğinde onun karşısına çıkma, onu sakinleştirmek için sus. O yüzden eşim mesela çocuklarla ilgili bir duruma sinirlendiğinde ben pek karşılık vermem. Biz kadınlar eğer bunu yapmazsak bir aile ortamını kendi elimizle yıkmış oluruz. Eğer ben desem ki ben evin her işini yapıyorum, o zaman onun erkeklik gururunu yıkmış olurum. Bir de eşime karşı diklenirsem bu işi de sen yap diye ortama iyice bir tatsızlık girer, ortamı germiş olurum. Ben biraz daha uzatsam Allah korusun ayrılığa kadar gider bu mesele. Ben her zaman düşünürüm bunu yani. En iyisi susmak...” (M.Y. anne, kır)

“Biz kadınlara düşen en önemli görev susmak ve çenemizi tutmak Bunu da korkumuzdan yapıyoruz. Evlenmeden önce anne babamız, evlendikten sonra da

kocamız sindirmiş bizi. Bize de katlanmak ve boyun eğmek kalmış.” (E.Ç. anne, kır)

Namusun Temsilcisi Olma Rolü

Yapılan görüşmeler ve gözlem notlarına baktığımızda annelik, “iyi” bir eş olma, hizmetçi olma, itaatkar ve fedakar olma rolleri kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde ve kırdaki kadınlar tarafından farklılık göstermezken namus konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Yapmış olduğumuz araştırmadan elde ettiğimiz bulgulara göre, dikkat çekici nokta orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınlarda namus vurgusu alt gruptakilere göre daha yoğun bir şekilde dile getirilmektedir. Bir başka ifadeyle, alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınlardan çok orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki kadınlar tarafından “kadından namuslu olması beklenir”, “kadın namusun temsilcisidir”, “ailenin ve eşinin adına leke gelmemesi için kadın namusunu korumalıdır” şeklinde verilen cevaplar dikkat çekicidir. Orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki kadınların belirttiklerine göre namus, kadının giyiminden oturup kalkmasına, davranışlarından konuşmasına kadar her anlamda bir denetimi de gerekli kılmaktadır. Bunu katılımcılar şu şekilde açıklamaktadırlar:

“Gerek toplumumuzda gerekse ailede kadından önce namuslu olması bekleniyor. Bir adın çıkmaya görsün, hiçbir şey yapmasan da giden daha geri gelmez.” (L.K., anne, kent- orta grup)

“Kadınlardan çok şey bekleniyor. Çocukların yetiştirilmesi, geleceğe hazırlanması, iyi bir anne olmak, iyi bir eş olmak en çok bunlar bekleniyor. Bir de kadının namusunu koruması. Çünkü kadının namusu hem erkeğin hem de ailenin namusu demek. Mesela ben görücü usulüyle evlendim. Yani ailelerimiz tanıştırdı bizi. Severe evlenmedim ben. Sanırım annem bu isteksizliği görmüş olacak ki bana bir nasihat verdi. Dedi ki kızım hiçbir zaman ne kocanın ne de bizim başımızı yere eğme, adına leke getirme. Şimdi daha iyi anlıyorum annemin ne demek istediğini. Çünkü benim de bir kızım var ve onun için endişeleniyorum. Kızıma güveniyorum elbette ama özellikle bu son dönemlerde gençlik çok dejenere oldu. Gençlerde yasaklanan şeylere karşı bir merak var ve bu meraklarını bir şekilde yaşayarak gidermeye çalışıyorlar. Bizim kuşağın bize öğrettiği en önemli şey ailenin kutsal olmasıydı. Bana göre kutsal olanın öyle kolay kolay kirletilmesi doğru değil.” (A.T., anne kent- orta grup)

Orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelere mensup kadınlarla yapılan bir görüşme ve gözlem sırasında anne G.K.'nın kızına otururken tişörtünün yakasını toplaması gerektiğini sürekli hatırlatması bu konuya örnek verilebilir. Ayrıca anne G.K.'nın görüşme sırasında dışarı çıkmak için kendisinden izin alan kızına daha kapalı kıyafetler giymesi hususunda uyarıda bulunduğu gözlenmiştir. Bir anlamda anne tarafından kızının bedeninin denetimi söz konusudur. Bu konuda bir açıklama gereği hisseden G.K. bize dönerek şunları iletmiştir:

“Cadde kenarında oturuyoruz. Şimdi dışarı çıktığında yetişkin çocuklar da oralarda olabilir. Kızım gösterişli, beyaz tenli, al benisi var yani. Ne olur ne olmaz. Kandırırılar, o da çocuk nihayetinde şeytan şerine uyabilir. Ben bu yaptığımın kızıma korunması gerektiğini öğretiyorum. Aslında şu da bir gerçek ki erkeğin de önemli namuslu olması ama bizim toplumumuzda erkeğin namusuna kimse bir şey söylemiyor. Ama biz kadınlar karalanıyoruz, toplumdaki aileden dışlanıyoruz. Vebalı gibi görüyorlar bizi. Karşımızdakinin suçlu olabileceğini hiç düşünmüyorlar. Tek suçlu biz kadınlar ne acıdır ki. Kısacası hem mağduruz, hem de suçlu.” (G.K., anne kent-orta grup)

Görüşmelerimiz sırasında dikkat çeken bir başka nokta ise kadının namusunun korunması yalnızca ev dışında değil, ev içinde de önemli görüldüğü yönündedir. Diğer bir ifadeyle namus konusu sadece dışarıda değil, aile üyeleri ve akrabalarının yanında da önemli görülmektedir. Bunu anne A.T. şu şekilde dile getirmiştir:

“...Size bir şey anlatıyorum. Bir erkek akraba geldiğinde ben kızımı kendi yatağıma alırım. Yanımda yatar, odasında yatırmam. Ohur ya şeytan dırter kalkar gider kızımın başına. O yüzden eşim kızımın odasında yatar o günlük; ben de kızımı yanıma alırım. Belki ben kızımın psikolojisini bozuyor olabilirim. Erkeklerle karşı güvenini azaltıyor olabilirim. Ama kızımda şunu anlamalı ki ben bunu sadece onun güvenliği için yapıyorum. Ben kızımın güvenliğini sağlamak zorundayım, özellikle de tam ergenlik çağındayken. Ben, kızım yaşlarındayken erkeklerle hiç güvenim olmazdı. Ailem öğretti bana da bunu. Babam derdi ki kızım kardeşin de olsa odanın kapısını kitle. Öyle tam kilitleme, yarım kitle ki açılmasın, tam kilitlersen açılır derdi. İnsan kardeşine güvenmez mi tabiki güvenir. Ama durumun ciddiyetini göstermek için söylenmiş bir söz bu yani. Beni sağlama alırdı babam, kendide rahat uyurdu. Ben de babamın yaptığı gibi kızımı sağlama alıyorum. Ne olur ne olmaz, işimi sağlama almak için yanıma alır, rahatça uyurum.” (A.T., anne kent-orta grup)

Kadına ilişkin namus kavramının ve davranış boyutundaki yansımalarının gerek özel gerekse kamusal alanda bir denetimi içinde barındırdığını ve bunun sürekli toplum ve aile tarafından üretilerek kız çocuklarına öğretildiğini belirten S.E. bunun kız çocukları açısından doğabilecek olumsuz yansılarını annelerin görmediğine ilişkin bir uyarıda bulunur ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde aktarır:

“Kadın hem meslek hayatında hem de özel hayatında bir oto-kontrol sistemi geliştirmek durumunda. Otururken, kalkarken, yürürken, konuşurken hep hanımefendiliğini korumak zorunda. İşin bir de namus boyutu var ki, zaten biraz önce belirttiğim hanımefendilik kriterleri biraz da bu namus kavramının içini dolduran şeyler, bu kriterler sadece kadına atfediliyor. Her ne kadar biz eğitilmiş aileler bunları bir tabu olarak kabul ediyorsak ta yine de bu konuda Türk toplumu olarak henüz tabularımızı yıkmış değiliz. Bekaret hala önemli bir konu, kadının namuslu bir şekilde yaşamını devam ettirmesi ve özellikle kız çocukları yetiştirilirken namusun öncelikli olarak kızlarımıza hatırlatmamız belki de toplumun bir dayatması. Kızlarımıza ikili ilişkiler kurması ve bunu en sağlıklı bir şekilde sürdürmeleri için özgüven vermiyoruz. Onlara verdiğimiz tek şey kendilerini dış dünyaya karşı sürekli korumaları gerektiği. Hal böyle olunca da sürekli temkin ve tedirginlikle yaşamını devam ettirmeye çalışan sorunlu bireyler yetiştiriyoruz.” (D.Y., anne, kent-üst sınıf)

Bütün bu söylenenlerin yanında medyanın kadına ve kız çocuklarına ilişkin cinsel istismar konusunu sürekli gündeme getirmesi de ailelerin kız çocuklarını koruması gerektiği fikrini pekiştirmiştir. Namusun sadece kız çocukları ve kadınlar üzerinden tanımlanması, kadın ve kız çocuklarının gerek davranışları gerekse giyimleriyle bedenlerinin denetimini sağlanmak zorunda oldukları alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup görüşmeciler kadınlar tarafından dile getirilen ortak konulardır.

“.....Akşama kadar televizyonlarda duymuyor muyuz şöyle yapmışlar kızlara, böyle yapmışlar diye. Televizyonlarda neden o kadar fazla namus cinayetleri ile ilgili haberler var. Daha 14 yaşındaki kız çocukları öldürülüyor. Bu haberleri de duyunca korkuyoruz haliyle. Mesela kızımı bir arkadaşşıma gönderdiğimde o gelene kadar iş yapamıyorum. Acaba başına bir iş gelir mi, göndermese miydin diye düşünüyorum. Kızımın namusunu düşünmek zorundayım, o daha ergenlik döneminde, tam yanlışlar yapacak çağları onların. Ne olur ne olmaz akşama kadar televizyonlarda izliyoruz. Ben kızımın arkadaşlarıyla akşam dışarı çıkmasına izin vermiyorum. Giyimini de çok serbest bırakmıyorum. Maalesef kız çocuğuna sahip olmak çok zor. Kadın olmak çok zor. Gazetelerde, reklamlarda, dizilerde kadın dış görünüşüyle teşhir ediliyor. Sonra tecavüz ve kaçırma olayları arttı diye haber yayınlanıyor. Bence bu zemini görsel medya hazırlıyor.” (L.K., anne, kent orta grup)

Namusa yüklenen anlam ve atfedilen değer kentte olduğu gibi kırdaki da kadın açısından önemli bir yere sahiptir. Görüşme yaptığımız kırsal toplumsal yapıda kadının namuslu olması, ailenin istediği kişiyle evlilik yapması ve bu evliliği her şeye rağmen sürdürmesi, ailenin hatta yörenin namusu olarak görülmektedir. Erkek sorumlu olduğu kadınların (anne, eş, kızı, kız kardeşi) namusunu korumalıdır anlayışı satır aralarında katılımcılar tarafından sürekli vurgulanmaktadır. Bu konuda anne A.Z. şunları aktarır:

“Sadece bizim buralarda değil bizim ülkemizde kadının namusu her şeyden önce gelir. Erkek hem kendi ailesindeki kadınların namusunu korumak ister. Çünkü

kadının namusu onların şerefi ve onurudur. Kadın erkeğin helalidir. O yüzden bir kadının başka biriyle kaçması, başka birine gönül vermesi demek buralardan gitmesi demektir. Kimse barındırmaz. Çocuklarımıza kadınlarımıza kötü örnek olur diye düşünülür.” (A.Z., anne, kır)

Dolayısıyla namus konusu sadece kentte değil aynı zamanda kırdaki kadınlardan istenen asli görevlerden biridir. Erkeğin yapacağı çapkınlık elinin kiri iken kadının bu şekilde bir davranışı onun namusunu yitirmesi demektir. Kır ve kent fark etmeksizin görüşmelerde kadının namusunu korumasının toplum tarafından kendisine gösterilen saygılığında bir ölçütü olduğu katılımcılar tarafından sürekli vurgulanmıştır.

Maddi Kaynakları Kullanabilme ve Kontrol Edebilme Rolü

Kentin özellikle üst ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailelerinde kadına, eş tarafından sahip olunan maddi kaynakları kullanabilme ve kontrol edebilme rolü verilmiştir. Özellikle “yuvayı yapan dişi kuştur” söyleminden yola çıkarak üst gruptaki kadınlar, eşlerinin kendilerine aylık kazançlarını verdiklerini ve bunun idaresinin de kendi ellerinde olduğunu vurgulamışlardır. Bir anlamda bu gruptaki erkekler tarafından kadın, tasarruf eden, artıran ve sahip olunan kaynağı biriktiren bir birey olarak görülmektedir. Böyle bir bakış açısı onların ekonomik ve dolayısıyla sosyal kararlarda da söz sahibi olduğunu gösterir bir durumdur. Bu, kentte yaşayan üst ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup kadınlar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Bizde eve bir eşya alınacağı zaman eşim bana sen bak, beğen, uygun olan hangisi ise alırsın der. Bana güvenir. İyi pazarlık yaptığım için, kaliteli ama uygun fiyatlara ihtiyacımız olan şeyi aldığım için evdeki bu tür kararlar genelde bana aittir. Aynı zamanda bankaya para yatırılacağı ya da aylık harcamaları hangi ihtiyacımıza ayıracağımız konusunu genelde benim kararlarım ve kontrolüme bırakır. Ben de bu konuda üzerime düşen vazifeyi en layıkıyla yaparım. Bu konuda kendime güveniyorum.” (N.A. anne, kent-üst sınıf)

“Eşim maaşını aldığı zaman bana verir. Ben de onu evin ihtiyaçları ve çocukların okul masraflarına harcarım. Bir kısmını da tasarruf amaçlı bankaya yatırırım. Eşim bu konuda bana güvenir. Güvendiği için de hiç sormaz bu para nereye gidiyor diye. Bilir ki bu parayı ben çok iyi değerlendirmişimdir. Bence bir evi ev haline getiren kadındır. Çünkü her ne kadar bir işte çalışıyor olsak da mutfak ve ev işleri ile çocukların bakımı ve ihtiyaçları hep biz kadınların kontrolindedir. O yüzden erkekler akıllı ve tasarruf eden, evini çekip çevirecek güçlü kadınlara ihtiyaç duyarlar.” (G.K., anne, kent-orta grup)

Buna karşılık kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerinde ve kırdaki gerek maddi gerekse sosyal konularda herhangi bir tasarruf yetkisine sahip olmayan kadınlar bu tür konularda söz sahibi olamamalarının nedenini eğitimsiz olmalarıyla ilişkilendirmektedirler. Günlük alışverişten dayanıklı tüketim mallarına kadar kadın daha çok talep eden, erkek ise karar veren ve kararı uygulayan konumundadır. Bu durumu katılımcı kadınlar şu şekilde açıklamışlardır:

“Ben çalışmadığım ve eğitimim olmadığı için eşim bana maddi konularda pek söz hakkı tanımaz. Benim bu işlere kafamın çalışmadığını söyler. Ben de direktmem illaki benim de sözüm geçsin diye. Kendi düşünecek. Bizim buralarda bir söz vardır. Yiyen değil, doğrayan bilir diye. Ben artırıyorum, paylaşıyorum, yetiştiriyorum. Asıl zor olan da o değil mi? Evi ev yapan biz kadınlarız bence. Okumasak da bir tecrübemiz var yani. Belki de okumuş kadınlardan daha fazla bir tecrübeye sahibiz. Ama maalesef erkeğin gözünde bir maaşımız olmadığı için sözümüz de yok.” (A.A., anne, kent-alt grup)

“Bizim buralarda erkek kazanır ve kadın bu kazançla ilgili çok şey sormaz. İhtiyacımız olan parayı isteriz. Onlarda varsa verirler. Onun dışında ailedeki her konuda karar ve uygulama erkeğin elindedir.” (A.Z., anne, kır)

Araştırmamızda maddi kaynakları kullanabilme ve kontrol edebilme rolü daha çok eğitim ve gelir düzeyi ile bağlantılı olarak gündeme gelmektedir. Şöyle ki eğitilmiş ve kariyer sahibi kadınlar sahip oldukları ekonomik güçle erkeğin gözünde hem zeki hem de değerli görülmektedir. Diğer taraftan ev işleri konusunda becerikli olan ve kendini yetiştiren ve erkeğin üzerinde söz sahibi olabilecek donanıma sahip kadınlarda maddi konularda tasarruf yetkisine sahip olabilmektedirler. Erkeğin eğitim düzeyi düştükçe ve ataerkil zihniyet yapısı aile içi ilişkileri yönlendirdikçe kadın maddi kaynakları kullanabilme ve kontrol edebilme sorumluluğundan uzaklaşmaktadır.

Ücretsiz Aile İşçiliği Rolü

Kentte kadından beklenen rollere kırsal kesimde yenileri eklenmektedir. Çünkü kırsal kesim, kadına ev içinde olduğu kadar tarla, bağ, bahçe gibi mekanlarda da sorumluluklar yüklemekte olup bu sorumluluklar daha çok ücretsiz aile işçiliği şeklinde kendisini göstermektedir. Kadınların anlattıklarına ve gözlemlerimize dayanarak erkek ya da kadın işi olmasına bakılmaksızın kırdaki kadının, her türlü tarımsal faaliyete yoğun bir biçimde katıldığı buna ek olarak çocukların bakımı, yemek, temizlik, kış için

yiyecek hazırlanması gibi işleri de üstlendiği görülmektedir. Bu konuda A.Z. şunları aktarmıştır:

“Bir kadın olmak hele de köy yerinde olmak çok zor kızım. Çamaşır yıkamak, çocuk büyütmek, yetiştirmek, bulaşık yıkamak, yemek yapmak hep biz kadınların görevi. Yetişkin kız çocukları olan ailelerde yine kız çocukları yardım edince kadının yükü biraz hafifliyor ama. Kızınız yok, tam aksine oğlan evlada sahipseniz işiniz daha zor. Oğlan çocukları haylaz olur. Evde kapıda gözleri olmaz. Tarlada bağda yardımcı olmazlar. O zaman hakikaten işimiz zor. Neyse ki benim kızım var da bana yardım ediyor. Sabah erkenden kalkıp tarlaya gider burdaki çoğu kadınlar. Sabah gün ışıırken çıkarız, akşam gün batımına kadar tarladaki ürünleri ekeriz, biçeriz, hasat zamanı ürünü kaldırırız. Torbalara doldurup satılmak üzere hazır ederiz. Benim kocam köyün okulunda hademe. Getir götür işlerine bakıyor. Ama o parayla geçinemeyeceğimiz içinde ekip biçiyoruz. Okullar tatil olunca işi olmadığı için tarladaki ürünleri şehre götürüp satıyor. Tarlada işimiz bitince bu sefer traktöre bindiğimiz gibi evin yolunu tutuyoruz. Ama iş bitmiyor ki bizim için. Eve gidince de yorgun argın yemek hazırla, sofrayı kur, kaldır, yıka. Çocuklar küçükkken daha zordu. Tarlada büyüttük çocukları. Napacaksın geçim kaygısı. Ama dedim ya kızım tek dinlendiğimiz zaman kışın. Aslında kışında soba yak, odun taşı, çocukların okulu var, onlarla uğraş. Şehirdekiler gibi bir gezmemiz, giyinmemiz, şöyle çarşı pazar görmemiz pek mümkün olmuyor.” (A.Z., anne, kır)

“Buradaki kadınların çoğu tarlada kocaları ve çocuklarıyla hep bir arada çalışırlar. Kadınların işi tarladaki işlerle bitmez. Kocalarımız kahveye gidip biraz dinlenirler. Ama biz eve gelip yemek yaparız, çocuklar banyo yapacaksa sobayı yakıp suyu ısıtırız. Kışın soba yakarız. Sürekli çalışırız da yaptığımız görülmez.” (M.Y., anne, kır)

Yapmış olduğumuz çalışmada kentteki kadınla kırdaki kadın rolleri açısından farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ücretsiz aile işçiliği rolü dikkat çekicidir. Tarımsal ekonominin ön planda olduğu kırsal toplumsal yapılarda ücretsiz aile işçiliğine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Kente göçle birlikte tarlada çalışan kadın emeği ev içi alana yönelmiş olup çocukların bakımı ve günlük ev işleri şeklinde görülmektedir. Fakat görüşmeler ve gözlem notlarımıza baktığımızda kırsal kesim kadını için ücretsiz aile işçiliği rolü var olan rollerine daha fazla sorumluluklar yüklemesine neden olmaktadır.

Üretken Olma Rolü

Kırsal kesim kadını, aile ve toplumun kendilerinden beklenen roller konusundaki görüşlerini belirtirken çocuk doğurabildiği ve maddi-manevi hiçbir karşılık beklemeden evinde ve tarlasında çalışabildiği ölçüde göreceli olarak saygınlık kazandığını ancak

yine de kendisini "ikinci sınıf vatandaş" olmaktan kurtaramadığını kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak dile getirmektedir.

“Bizim toplumumuzda kadın hep üreten ama hep ezilen kesim bana göre. Tarlada çalışıyoruz, evde çalışıyoruz, çocuklar dünyaya getiriyoruz. Aslında bakınca bu dünyaya ne çok katkımız var. Ama çalıştığımız işten bir para almıyoruz, sigortamız yok. Yarın birgün kocamızın başına bir iş gelse yada boşasa bizi napamaz. Bir hayat sigortamız yok yani. Kadın olarak hep ikinci sınıf vatandaşız anlayacağınız.” (M.Y. anne, kır)

Bununla birlikte kırdaki görüşme yaptığımız kadınlar genelde oturdukları mekanın ya da mahallenin, ekip biçtikleri toprağın çevresinde çalıştıkları ve ev içi alanla sarmalandıkları için sosyal ilişki ağlarının sadece çevresiyle sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun kadının kendisini sosyal dünyadan soyutlanmış hissetmesine yol açtığı düşünülebilir. Bu konu, görüşülen kadınlar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Yaşamımız sadece bu köyden oluşuyor. Ne bir sinemamız, ne bir gazetemiz ne de gezemiyoruz gideceğimiz bir alışveriş merkezimiz var. Bizim bulunabildiğimiz tek yer çok afedersiniz ahır, tarla, bağ-bahçe gibi yerler. Tek lüksümüzse kışın burda yazın olduğu kadar çok iş olmadığı için kadınlar, konu-komşu bir araya gelip birinin evinde toplanmak. Hep aynı çevredeyiz. Şehre gitme imkanımız sadece sebze arabalarıyla ya satış için ya da hastane işleri için oluyor. Devlette demiyor ki bu kadınların da kendilerine göre köyde bazı imkanlara ihtiyacı vardır. Burda bizim sesimizi ne duyan var ne de halimizi gören.” (E.Ç., anne, kır)

“Burası Ankara’ya çok yakın ama çok uzak bir yer. İstedığımızda şehre gidip çoluğumuzla çocuğumuzla. Burda yollar kötü, eğer arabanız yoksa ulaşımımızda zor. Ama kendimize ait bir dünya kurmuşuz burda. Hoş buralardan çıkacak zamanımızda olmuyor. Yazın bağ-bahçe işleri, kışın çocukların okulu derken kadın olarak işimiz hiç bitmiyor.” (A.Z., anne, kır)

Yapmış olduğumuz görüşmelerde elde edilen bulgulara göre, kadının toplumsal rollerine ilişkin yaygın kabullerde eğitim görmemeleri ve ücretli bir işte çalışıyor olmamaları da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki kadın eğer bir işte çalışmıyorsa çocukların bakımı, ev işlerinin sorumluluğu onu bir taraftan eve bağımlı kılmakta ve çocukların yetiştirilmesinde birincil derecede sorumlu tutmaktadır. Diğer taraftan ise görüşmelerde katılımcı kadınların vurguladığı önemli bir konu çalışma hayatından uzaklaşarak tüm enerjisini ve zamanını ev içi sorumluluklara harcayan kadın kendi yaşamına ilişkin bir sorgulama içine girmektedir.

Sonuç olarak aile ve toplumun kadına ilişkin rol tanımlamaları gerek kırdaki gerekse kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde görüşülen kadınları tarafından

cinsiyetçi rolleri çok fazla sorgulamadan kabul etmesi yönündeki ortak söylemlerinde ifadesini bulmuştur. Bu, görüşmecilerin sözlerine şu şekilde yansımıştır:

“Aslında gerçeği söylemek gerekirse kadının üzerine düşen görevleri yapması gerektiğine inanıyorum. Bilmiyorum artık bu düşüncemiz köy yerinde olduğumuzdan mı, annelerimizden, babalarımızdan, büyüklerimizden duyduklarımızdan mı, dışarıya fazla açılmadığımızdan mı. Annelerimizden, teyzelerimizden evimizin kadını olmamız gerektiği sözlerini çok duyduk. İşin gerçeği, bir kadın olarak eğitimimiz olmadığı için eşimize pek söz söylemeye de gücümüz olmuyor. (E.Ç., anne, kır)

“Bizim gibi toplumlarda kadın evin her türlü sorumluluğunu alacak, kocası işten geldiğinde onun her hizmetini görecektir, nazını çekecek başka ne olsun. Kadın olmak çok zor... Bir de geleneklerimize, törelerimize bakarsanız erkeğe öyle ev işleri, çocuk bakımı verilecek bir kültürle yetişmedik biz. Annem hep derdi ki o senin kocan onu hoş tutacaksın, öyle herşeyi sorun yapmayacaksın, o iki söylese sen bir söyleyeceksin. Biz annelerimizden böyle gördük, böyle işittik. Ben ne kadar eşitlik desem de benim aldığım kültürde kocama evi süpürmek, ne biliyim bulaşıkları yıkayıp cam sildirmek yoktur.” (E.Ş., anne kent-alt grup)

Araştırmamızda dikkat çeken ve özellikle üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan kadınlar tarafından dile getirilen bir konu da, kadına ilişkin kültürel tanımlamaların yine kadınlar/anneler tarafından yeniden ve yeniden üretildiği yönündedir. “Kadın yemek yapar”, “kadın temizlik yapar”, “kadın çocuk doğurur”, “kadın pazara gider”, “kadın kocasını memnun eder” gibi söylemlerin erkeklere anneleri tarafından öğretildiği görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Üst gruptaki kadınlar bu yapının birileri tarafından kırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Kadına atfedilmiş ev işleri ve çocuk bakımının bir kısmının kadının üzerinden alınmasını ve kadınların kendilerine ayırabilecekleri fırsatlar yaratılmasını belirten katılımcılar bunu başarabilmek için önce kadının eğitilmesi gerektiğini belirtmektedirler:

“Ben eşimle evlendiğimde ev işleri konusunda bana yardım etmesini ilk başlarda sürekli hatırlatıyordum. Mesela ev temizleneceği zaman elektrik süpürgesini ona açtırıyordum, silme ve toz almayı ben yapıyordum. Ya da ben yemek yaparken o da çıkan bulaşıkları yıkasın istiyordum. Sonuçta ikimizde çalışıyoruz ve eve yorgun geliyoruz. Ama o evlenmeden önce ailesinin yanındayken el bebek gül bebek yetiştirmiş annesi. Hiçbir işe elini sürmemiş. Sofra önüne gelmiş, çayı doldurulmuş, yatağı toparlanmış, ütüsü yapılmış. Anlayacağınız anne bir fiil oğluna hizmet etmiş. Sonra evlenince aslında doğrusunun işleri paylaşmak olduğunu ona öğretmem epey zaman aldı. Tabiki ne yalan söyleyim bu konuda çok tartışmalarımız oldu. Geleneklerle yetişmiş ve kadına ikinci sınıf muamele yapılmış bir aile yapısından geliyor. Bu konuda kayıncımda da suçlamıyorum. Çünkü ona da birileri öğretmiş. Bu devredile devredile bizim kuşaktaki kadınlara kadar ulaşmış. Ama ben bu yanlışları gördüğüm için kızıma da oğluma da eşit sorumluluklar veririm.” (N.A., anne, kent-üst grup)

“Ağaç yaş iken eğilir diye bir atasözümüz var. İşte bu atasözünü kadınlarımıza, annelerimize hatırlatmak zorundayız. Çünkü çocukları yetiştiren bence kadın. Baba ya da erkek figürü kadın kadar dominant değil bence. Hayatın eşit sorumluluklardan oluştuğunu ve ben merkezli olmanın hiçbir kişiyi ileriye taşıyamayacağını hem kızımıza hem de oğlumuza öğretmeliyiz. Aksi taktirde pamuk ipliğine bağlı aileler kurarız. Bu konuda boşanan çok arkadaşım var. Bana ev işlerinde yardım etmiyor, hayatımı kolaylaştırmıyor, evin bütün sorumluluğu bende diyenler var. Peki sorarım onlara bu model kim tarafından veriliyor. Tabii ki anne tarafından. Çünkü bifiil erkeğin gözünün içine bakıp ona hizmet etmeye hazır bir kadın modeliyle yetişmiş. Baba işten gelir ve sofranın önüne gelmesini bekler. Yemek bitince kadınlar, kızlar hep birlikte sofrayı toplarlar. Erkek çocukta görür ailede işler bu şekilde yürüyor. Kadın erkeğe hizmet etmelidir mesajını zaten ailede yetişirken alıyor. O yüzden tekrar söylüyorum kadınlar önce eğitilmeli.” (N.P., anne, kent- üst grup)

3.1.1.2. Kadının Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Erkekten Beklenen Roller

Aileyi Geçindirme Rolü

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınların bakış açısıyla aile ve toplumda erkekten beklenen rollerin başında ailenin maddi gereksinimlerini karşılama ve aileyi ayakta tutma rolü gelmektedir. Böyle bir görev geleneksel toplumlarda “evin reisi erkektir” ve “ailenin geçimi erkeğin kontrolündedir” anlayışını da beraberinde getirmektedir. Maddi açıdan otoriteyi ve dolayısıyla gücü elinde bulunduran erkek, kadının ekonomik kararlarda söz sahibi olmasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu şekilde “*evin ekmeğini getiren*”, her işte son sözü söyleyen ve zihinlerde otorite kavramıyla özdeşleyen erkek, kadınının karşısında daha güçlü kılınmaktadır. Bu nedenle maddi açıdan erkeğe bağlı ve bağımlı olan, çalışmayan kadınların söyleminde eşitsiz ilişkilerin başladığı yer aile içi ilişkilerdir. Bu konudaki görüşlerini katılımcılardan L.K. ve N.P. şu şekilde aktarmıştır:

“Bizim toplumda sanki erkek kadını hem fiziki hem de maddi gücüyle koruması gerekiyormuş gibi bir anlayış var. Halbuki bana göre öyle değil. Kadın da kendini koruyabilir. Kadında çalışıp kendi ayakları üzerinde durabilir. Kadınları bu kadar güçsüz ve erkeğe bağımlı olarak görmelerinden rahatsız oluyorum.” (L.K., anne, kent-orta grup)

“Bence kadın-erkek arasındaki eşitsiz ilişkiler aile içinde başlıyor. Aile içi işbölümünde kadına geleneksel ev işlerinin verilirken erkeğe maddi açıdan güçlü olma ve aileyi ayakta tutma görevi verilirken aslında erkek güçlendirilmiş oluyor. Bu durumda kadın da erkeğe tabi olarak görülüyor. Ailedeki boşanmaların ve geçimsizliklerin nedeni de burda başlıyor bana göre. Erkeğin gücüne dayalı bir tabakalaşma da diyebiliriz buna.” (N.P., anne, kent-üst grup)

Kentteki kadınların bakış açısıyla erkeğin rollerine ilişkin aileyi geçindirme vurgusu kırsalda da sıklıkla vurgulanmıştır. Yaşam koşullarının zorluğunu kırsalda daha çok hissettiklerini belirten kadınlar, çocukların eğitimi konusunda aile bütçesinin yeterli olmadığını dile getirmişlerdir. O yüzden kadınlar kendi kızlarının daha varlıklı biriyle evlenip daha rahat bir yaşam sürmesini arzulamaktadırlar. Bir anlamda kız çocuklarının iyi bir yaşam koşulunun varlıklı bir erkekle evlenmesinden geçeceğinin vurgusu erkeği maddi bir güç olarak görmelerinin de bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki görüşlerini A.Z. şu şekilde açıklamıştır:

“Biz görücü usulüyle evlendik. Annem babam dürüst, efendi çocuk diyerek verdi eşime. Rahat bir yaşam sürerler mi, kızımı maddi açıdan doyurabilir mi bunu düşünmediler demek ki. Evlendim ve eşimle birlikte tarlada ırgat gibi çalışıyorum ama elime bir maaş geçmiyor. Süt satarak, sebze satarak nereye kadar varlık kazanabiliriz ki. O yüzden kızıma diyorum oku, iyi bir mesleğin olsun ki kendi çevrenden bir adamla evlenesin. Biz yaşamadık ama kızımın rahat yaşamasını isterim.” (A.Z., anne, kır)

Eşini ve Çocuklarını Koruma ve Kollama Rolü

Erkeğe ilişkin koruyucu, kollayıcı, güçlü ve cesur olma rolü kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınlar tarafından ortak bir vurgu olarak dile getirilmiştir. Bu durum aynı zamanda kadın ve çocukları dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruma şeklinde de ifade edilmiştir.

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yapılan görüşmelerde katılımcı kadınlar, aile ve toplumda erkeğin rollerinin özellikle ailedeki kadın, kız kardeş, kız çocuk gibi ailenin tüm kadınlarını dışarıdan gelebilecek kötülöklere karşı korumak şeklinde bir biçim kazandığının altını çizmişlerdir. Özellikle alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde gelenekselci bir bakış açısıyla babanın evde olmadığı durumda koruma ve kollama görevi erkek çocuğa verilmiştir. Görüşmecilerden D.Y. ve A.A. şunları aktarmıştır:

“Türk toplumunda ve aile geleneğinde erkek, kadını ve çocukları korumak görevini üstlenmiştir. Biz kadınlar ne kadar güçlü olsak da hep bir dayanak isteriz. Ne biliyim akşam geç saatlerde dışarıdaysak yanımızda eşimizin olmasını, onun bizi korumasını isteriz. Bir iş yapacağımız zaman onun hep desteğini hissetmek isteriz. Ne kadar mesleğimiz de paramızda olsa o manevi güce ihtiyacımız vardır.” (D.Y., anne, kent-üst grup)

“Biz gecekonduda yaşıyoruz. Buradaki hayat şartları kent merkezine göre zor. Yani başımızda Çingeneler çadır kuruyorlar. O yüzden bir bayan olarak burada hava karardıktan sonra dışarı çıkmak zor. Yanımızda bir erkek olmadan akşam dışarı çıkamıyoruz. Bence nereye giderseniz gidin kadınların akşam dışarıda yanında bir erkek olmadan gezmesi çok zor. O yüzden erkekler bizi koruyan ve sahip çıkan önemli varlıklardır.” (A.A., anne, kent-alt grup)

Kırsal bölgede koruma ve kollama daha çok namus kavramı etrafında tanımlanmaktadır.

Bu konudaki görüşleri E.Ç. ve M.Y. şu şekilde anlatmıştır:

“Bana göre erkeğin görevi karısını, çocuklarını dışarıdaki tehlikelere karşı korumasıdır. Etraftaki insanlar bilmeliler ki bizi koruyan başımızda bir büyüğümüz var. Erkek cesur, mert olmalı. Kadın şöyle başını yastığa koyduğunda rahatça uyuyabilmeli, kendini güvende hissedebilmeli.” (E.Ç., anne, kır)

“Bana göre erkek kadına hiçbir kimseden söz getirtmemesi gerekiyor. Erkek karısına ve çocuklarına sahip çıkarsa kimse onları üzemez. O yüzden aileyi korumak ve ona sahip çıkmak erkeğin işi.” (M.Y., anne, kır)

Baba Olma Rolü

Baba olma rolü, kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel dokusu değişmeksizin ve kırdaki kadınlar tarafından annelik rolünü tamamlayan ve onun devamı olabilecek bir rol olarak vurgulanmıştır. Fakat baba olma rolünün içeriğini kadınlar, sadece maddi anlamda çocuklarını besleyip büyüten olarak değil, çocukların sorunlarıyla ilgilenen ve çözümler arayan, ona yaşamında rehberlik eden, dersleriyle ilgilenen, çocuklarıyla arkadaş gibi olup onlarla hoşça vakit geçiren bir “baba olma” durumuyla tanımlamışlardır. Bunu söylerken kır-kent fark etmeksizin toplumumuzda baba olmanın sadece bir çocuğa sahip olmak anlamında değerlendirildiğini söyleyen kadınlar bu anlayışın değişmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bunu görüşmeciler kadınlar şu şekilde aktarmışlardır:

“Aslında biz, çocuklar dünyaya getiriyoruz. Ama o çocukların yetiştirilmesini kadınlar olarak tek başımıza üstleniyoruz. Çocuğumuz hastalandığında sabahlara kadar başında bekleyen biz kadınlarız mesela. Ya da ne biliyim okulda bir sorunu olsa koşup giden biz. Baba dışarıda çalıştığı için bu görevlerin hepsi biz kadınların başında. Akşam işten geldiğimde eşim hiç demez çocuklarımı karşıma alıyım onlarla bir sohbet ediyim, sorunları varsa dinliyorum.” (B.A. anne, kent-alt grup)

“Baba deyince benim ailemde hep bir otorite aklıma gelir. Babam hep mükemmel olmamız konusunda bize adeta bir baskı yapmıştır. Ama bize sevgisini pek göstermemiştir mesela. O yüzden baba demek bence bir baskı aracı demek değil. Yaşamında bir rehber olabilmeli bence.” (N.A., anne, kent-üst grup)

Araştırmamız sırasında kırsal bölgede yaptığımız bir görüşme ve gözlemlerimize yansıyan dikkat çekici nokta çocukların istediği ve savunduğu konularda ne kadar haklı

olurlarsa olsunlar babanın son sözü söylediğidir. Baba genellikle son söz olarak “ben senin babanı ve benden daha iyi bilemezsin, tecrüben yok her şeyden önce” dediği noktada babanın o kararı kabul edilmiş demektir. Bu anlamda erkek, baba olma rolünü otorite ve son sözü söyleyen birey olarak karşı tarafa aktarmaktadır.

3.1.1.3. Erkeğin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kadından Beklenen Roller

Kadın ve erkek olmak gibi heterojen sosyal kategoriler, kadın ve erkek arasındaki ayrımın ilişkisel boyutlarını ortaya çıkarmak için geliştirilmiştir. Bu kategoriler sosyal çevre içinde değişiklikler göstermektedir. Bu perspektiften bakıldığında kadın ve erkek arasındaki rollerin ilişkisel boyutuna yönelik sorulara erkeklerin/babaların vermiş oldukları cevaplar iki düşünce etrafında toplanmıştır. Bunlardan bir kısmı ataerkil toplum değerlerini ve davranış kalıplarını sürdürme eğilimindedir. Diğer bir grup ise toplumsal yaşamın kadın ve erkekler açısından bir eşitliği de bünyesinde barındırması gerektiğini savunur. Bu anlayışı savunan erkekler kadınların ev içi sorumluluğunun onlara ağır yükler getirdiğini, bu sorumlulukların eşler arasında eşit bir şekilde paylaşılması gerektiğini savunurlar.

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelere mensup erkekler ile kırdaki erkeklere, aile ve toplumda kadından beklenen rollere ilişkin yönelttiğimiz sorulara, annelik ve ev kadınlığı rolleri cevabı öncelikli olarak verilmiştir. Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde erkeklerin ataerkil toplum değerlerini ve davranış kalıplarını sürdürme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Araştırma sorularına verilen yanıtlarda alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan erkekler, kadının geleneksel olarak “kadın işi” diye nitelenen –ütü, yemek yapmak, kahvaltı hazırlamak, evi temizlemek, çocukların günlük bakımı gibi- işlerden sorumlu olması gerektiğini belirtirken geleneksel işbölümü çerçevesinde erkeğin katkısının olduğu işler ise genellikle parayla ilgili ve ev dışı işler olduğu vurgulanmıştır.

Kadının Erkeği Memnun Etme Rolü

Özellikle kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde kadının erkeği memnun etme rolü daha çok ev içi hizmetlerle ifade edilmektedir. Ev işleri kadına

devredilirken erkeği her anlamda memnun etmesi ve hizmette kusur etmemesi erkek görüşmeciler tarafından vurgulanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının güzel yemekler yapması, aile içinde huzuru sağlayıcı ortamlar hazırlaması, anne ve eş olarak aile içinde dengeleri kurması erkeğe göre kadının rolleri arasındadır. Kadın sadece geleneksel ev işleri açısından değil, görsellik anlamında da kişisel bakımıyla öne çıkmalıdır. Kadının erkeği memnun etme rolü kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan erkekler tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Bana göre bir kadının erkeği memnun etmesi ailedeki huzurun da kaynağıdır. Kadın sürekli dır dır ediyorsa, ev ve çocuklar konusunda sorun taşıyorsa, ev işlerinde yeterli bir becerisi yoksa bu hiçbir erkeği memnun etmez. Hatta o erkek eve bile gitmek istemez.” (E.A., baba, kent-alt grup)

“Bana göre kadın zekasıyla, mutfaktaki becerisiyle eşini memnun eder. Bir de erkeğe ve ailesine saygısıyla. Ben eşimden benim aileme saygı duyup hürmet etmesini isterim. O zaman bir erkek olarak memnuniyetim artar.” (H.T., baba, kent-orta grup)

Kadın kırsal toplumsal yapıda erkeği hem yaptıkları ev işinde gösterdikleri becerilerle hem de anne ve eş rolleriyle gösterdiği fedakarlık neticesinde eşini ve zaman zaman da eşinin ailesini memnun etmektedir. Bu konuda yapılan görüşmelerde kırdaki kadınlar şunları aktarmışlardır:

“Ben eşimden bir kadın olarak beni yaptıkları yemeklerle, hizmetlerle memnun etmesini isterim. Bence hangi erkeğe söylerseniz söyleyin karısından istediği bir huzurdur, ne biliyim memnuniyettir. Sürekli dır dır eden, sürekli konuşan kadının bir erkeğe nasıl bir faydası olur ki.” (H.Z., baba, kır)

“Bana göre kadın bence anaç yönüyle koruyup, kollayan ve çevresini memnun eden kucaklayıcı bir yanı olmalı. Eşini dostunu, akraba çevreni, anneni babanı memnun etmeli. Yani yanında taşıdığın eşin seni her yerde temsil edecek bir anaçlığa sahip olmalı ki güzel bir hayat geçsin.” (Ş.Ç. baba, kır)

Kadının erkeği memnun etme rolü aynı zamanda kadının erkek açısından “iyi” bir eş olması ile de açıklanabilir. Araştırmamızda vurgulanan önemli bir konu, kadının eş olma rolünün çoğunlukla ev kadınlığı rolü ile eş zamanlı olarak devam etmesi yönündedir. Erkeğe göre kadın eşine ev işleri ve çocukların bakımı konusunda sorun taşımadığı müddetçe ideal bir eştir. Görüşme yaptığımız erkek katılımcılar, kadının her şeyden önce “iyi bir eş” olması gerektiğini, bu rol başarıyla yerine getirilirse diğer rollerinde buna bağlı olarak bir adım sonra geleceği üzerinde durmuşlardır. Bu konudaki görüşlerini katılımcı erkekler şu şekilde aktarmışlardır:

“Bana göre bir kadın her şeyden önce nasıl eş olduğu sorusuna verilen cevaptan anlaşılır. Öyle kadınlar var ki evini ihmal ediyorlar, çocuklarını, eşini ihmal ediyorlar. Sonra da bizden yakınıyorlar. Erkekler kadından ilgi ve şefkat bekler. Bunu bulamazsa da erkekte ona göre davranır. Kadın iyi bir eş olursa kocası da ona sahip çıkar, koruyup kollar. Sürekli dırdırın olduğu bir evde ne kadar huzur olur ki. Öyle değil mi?” (A.Ş., baba, kent-alt grup)

“Her iki tarafta mutlu bir aile olmak istiyorsa önce birbirlerine iyi bir karı-koca olmak zorunda. Erkek nasıl ki kadını, çocuklarını ve ailesini koruyup kolluyorsa, evi geçindiriyorsa, kadında üzerine düşen vazifeyi yapacak. Bir de bir evi manevi olarak ayakta tutacak kadındır bana göre.” (E. A., baba, kent-alt grup)

Ailesine ve Eşine Sadık Olma Rolü

Yapılan görüşmelerde erkeklerin/babaların en çok vurgu yaptıkları diğer bir konu ise erkeğin rolünün kadına göre daha zor olmasıdır. Çünkü özellikle kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aileler ile kırdaki ailelerde erkeklerle yapılan görüşmelerde aktarılanlara göre, “bir evin geçimini sağlayıp ayakta tutacak olanın” kendileri olduğu toplum tarafından sürekli dile getirilmektedir. Bunu da çocuklarını kimseye muhtaç etmeden yaşatması ve maddi-manevi anlamda ailesi için bir hayat sigortası olması düşüncesiyle ifade etmişlerdir. Buna karşılık eşinden kendisine güler yüz göstermesini, ailesine sadık olmasını, eğer çalışmıyorsa ev işleri ile çocuklarının her tür bakımını üstlenmesini ve ev ile ilgili işler konusunda kendisine çok fazla sorun taşımamasını beklemektedirler. Bu konudaki düşüncelerini katılımcılar şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Toplumumuzda kadından beklenen roller ev temizlemek, yemek yapmak, çocuklara bakmak, eşine karşı sorumlulukları yerine getirmek. Eşi işten geldiğinde onu güler yüzle karşılamak gibi şeyler. Ev işleri bence birebir kadınların ilgileceği bir iş. Hele ki kadın çalışmıyorsa bence ev işleri kadına ait olmalı. Aslında ne yalan söylüyüm benim düşünceme göre erkek ev işi yapmaz. Onu da ben yapsam o zaman o ne yapacak. Kadın bir işte çalışıyorsa tabiki kadın-erkek paylaşacak işleri. İkisi de dışarıda ekmek parası getirmek için çalışıyor olacak o zaman, yani şartlar aynı olacak. Belki ikisi de işten geç gelecek. O zaman eşime ben oturuyum da sen yap demem. Ben de onunla birlikte işe koyulurum.” (A.Ş. baba, kent-alt grup)

Gerek kentte gerekse kırdaki kadının aile ve toplumda üstlendiği roller genellikle cinsiyetçi açıdan değerlendirilmiştir. Kırdaki yaptığımız görüşmelerde erkeklerden bir kaç kadının erkeğe boyun eğmesi gerektiği konusunu üstü örtük bir şekilde ifade etmişlerdir. Buna göre Bourdieu’nun da belirttiği gibi, “erkek olma süreci, kadının

erkeğe sürekli baş eğmesinden ve takdirinden geçmektedir” görüşü anlam kazanmaktadır. Katılımcılardan baba Ş.Ç. şunları aktarır:

“Kadının asli görevi kocasını memnun etmesidir. Her şeyden önce kadın gerektiğinde susmasını bilecek. Öyle erkeğin her işine karışmayacak. Çok konuşan, çok karışan kadınlardan hoşlanmam. Çok konuşan kadın karşı çıkan kadındır. Erkeğini bilecek.” (Ş.Ç., baba, kır)

“Bizim evde eşim benim sözümünden pek çıkmaz. Ona danışırım ama kararın son aşaması benden çıkar. Sonuçta o ev hanımı ve ticaretten anlamaz. Ondan istediğim evini ve çocuklarını çekip çevirsin, gerisini bana bıraksın. Ben kendi işlerime pek karıştırmam. O da bildiği için karşı çıkmaz yani.” (H.Z., baba, kır)

“Bizim buralarda kadının iki tane iş alanı vardır. Biri evdeki işler. Bunun içine yemek, bulaşıktır, ütüdür, temizliktir girer. Diğeri de ev dışı diyebileceğimiz tarla işleridir. Tarlada erkek-kadın birlikte çalışır. Çünkü koca arazi ürün de çoksa erkeğin tek başına yapması kolay olmaz. O yüzden tarladaki işimiz ortaktır. Sabahdan akşama kadar birlikte çalışırız. Ama eve gidince mutfaka kadın yakışır. Burada ailelerin %90’nın da kadındır evle ilgili işleri yapar. Çok nadir erkeklerin de yaptıkları. Yapanlarda etrafa çok sezdirmezler bu durumu.” (S.Y. baba, kır)

Katılımcıların verdikleri cevaplara ek olarak gözlem notlarına baktığımızda alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzey ile kırdaki erkekler/babalar görüşme esnasında çay ve yiyecek servisi yapılması için aynı mekanda yetişkin erkek çocuğu olmasına rağmen sürekli eşi ve kız çocuğuna “su getir”, “çay doldur”, “sigaramı getir” gibi isteklerde bulunması erkeğin gözüyle “ev içi sorumluluk kadına aittir” düşüncesini pekiştirici bir davranış modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu gruptaki erkekler geleneksel toplumların cinsiyete ilişkin ürettiği kültürel kodları benimserken ev içi sorumlulukları eşleri ile paylaşmamalarının sebebini işlerinin yorucu olmasına ve kadının çalışmıyor olmasına bağlamaktadırlar.

“Toplumumuzda kadından beklenen roller ev temizlemek, yemek yapmak, çocuklara bakmak, eşine karşı sorumlulukları yerine getirmek. Eşi işten geldiğinde onu güler yüzle karşılamak gibi şeyler. Ev işleri bence birebir kadınların ilgileneceği bir iş. Hele ki kadın çalışmıyorsa bence ev işleri kadına ait olmalı. Aslında ne yalan söylüyüm benim düşünceme göre erkek ev işi yapmaz. Onu da ben yapsam o zaman o ne yapacak. Kadın bir işte çalışıyorsa tabiki kadın-erkek paylaşacak işleri. İkisi de dışarıda ekmek parası getirmek için çalışıyor olacak o zaman, yani şartlar aynı olacak. Belki ikisi de işten geç gelecek. O zaman eşime ben oturuyum da sen yap demem. Ben de onunla birlikte işe koyulurum.” (A.Ş. baba, kent-alt grup)

Katılımcılardan orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup erkekler/babalar, toplumsal yaşamın kadın ve erkekler açısından bir eşitliği bünyesinde barındırması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu anlayışa göre bu gruptaki katılımcılar,

kadın bir işte çalışmıyor olsa bile ev içi sorumluluğunun onlara ağır yükler getirdiğini, sorumlulukların erkekler tarafından da paylaşılması gerektiğini belirtmektedirler. Bu konuyu katılımcı erkekler şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Artık toplum şartları değişti, yaşam zorlaştı. Kadın işi-erkek işi ayrımı yapacak çağda değiliz. Modernleşme diyoruz, küreselleşme diyoruz. Bu kadar toplumsal değişimin yaşandığı bir dünyada hala eski kalıplara göre kadın işi, erkek işi diye bir durum söz konusu olamaz bence. Mesela bizim ailede hangimiz uygunsu o evin işini yapar. Özellikle kadın şunu yapacak, erkek bunu yapacak gibi bir anlayış yok. Mesela ben yeri geldiğinde işten geldikten sonra çamaşır makineden çıktıysa sererim, ya da hafta sonu eşime yardımcı olmak anlamında camları silerim. Bu çok doğal bir şey bence. Evet ataerkil toplum değerlerinin yaşamımızın her alanını kuşattığı bir ülkede yaşıyoruz. Ama bu yapıyı kıracak olan bizleriz. Bana göre kadına ve erkeğe atfedilen rol ayrımını dönüştürecek eğitilmiş bireylere ihtiyacımız var. Annelerimizi düşünün tek başlarına ne çok sorumluluğu üstlenmişler ve daha yaşları ilerlemeden genç yaşta çökmüşler, şimdi birçok hastalıkları ortaya çıkıyor. Bizim için çok şey ifade eden annelerimize dönüp baktığımızda kadınlara, kızlarımıza yaşamımızda en önemli yerleri vermemiz gerektiğine inanıyorum. Bu konuda da ümitliyim.” (T.P., baba, kent üst grup)

“Bizim iş hayatımız özel sektör olmasından dolayı yorucu ama yine de bir düzen var. Öğle tatilimiz var mesela. Ama eşim hem evin işleri, hem iki çocuğun sorumluluğu, onlarla ilgilenmek gerçekten zor. Empati kurduğum zaman yalnız eşimin değil kadınların işlerinin zor olduğunu anlayabiliyorum. Bazen işten geliyorum ki eşim bitkin, halsiz görünüyor. Ne yazık ki ben sabah 7’de gidip akşam 8’de geliyorum. Akşam geldiğimde de o saate iş kalmıyor zaten. Akşam bir sofrayı kurup kaldırırsam o yani. Ben hiçbir zaman kendimi çalışan ve eve para getiren biri olarak göstermedim eşime. Genelde erkekler bizim toplumumuzda bu durumu kadına bir koz olarak kullanırlar. Yani erkek bir işte çalışıp eve para getiren ve kadını kendisine hizmetçi olarak gören bir anlayışa sahip yani.” (E.K. baba, kent-orta grup)

Akrabalık İlişkilerini Sürdürme Rolü

Araştırma bulgularımızda erkeklerin bakış açısına göre kadından aile içi ilişkilerde olduğu gibi yakın akrabalık ilişkileri çerçevesinde de fedakar olma rolü beklenmiştir. Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine sahip aileleri ile kırdaki yakın akraba çevresinin bir arada bulunması kadına sosyal ilişkileri kurma ve bunu devam ettirme konusunda daha fazla sorumluluklar yüklemiştir. Özellikle nişan, düğün, cenaze töreni gibi dönemlerde kadınlar akrabalık ilişkileri çerçevesinde hemen hemen birçok işi üstlenecek bir beklentiyle karşılaşmaktadırlar. Kırdaki ve kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan erkeklerle yaptığımız görüşmelerde şunlar aktarılmıştır:

“Biz burda hep bir arada iç içe yaşadığımız için akrabalara, eşe dosta yardımcı olmamız gerekir. Yakın akrabalarımızın, eşimizin dostumuzun bir ihtiyacı olduğunda yardımına koşarız. Mesela bir düğün olacaksa ben eşime söylerim

hemen git yardım et ya da evde bir şeyler hazırla götür diye. Bazen karşı çıkar, mızırdanır. Ama sonra benim kızacağımı bildiği için gider yardım eder.” (S.Y.,baba, kır)

“Bana göre kadınlar aile ve yakın akraba ilişkilerini sürdürme konusunda daha başarılılar. Mesela ben eşimden bana olduğu kadar ne biliyim anneme, babama, ablalarım, erkek kardeşlerime, arkadaşlarıma hürmet etmesini isterim. Bazen bir akrabamızın çocuğu olduğu zaman çocuk görmeye gitmek için ne götürülecek, ne alınacak ya da nişan düğün olduğunda ne takılacak bunları kadın bilmeli bana göre. Kadınlar bu konuda daha bir başka oluyolar.” (E.A., baba, kent-altı grup)

Dolayısıyla gerek kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadınlar gerekse kırdaki kadınlar akrabalarla, hemşerilerle, komşularla ilişkilerin düzenlenmesinde gençlerin evlilikle ilgili meselelerin halledilmesinde büyük sorumluluklar almaktadırlar. Eş seçimi, aileler arası anlaşmazlıkların giderilmesi, hediye alışverişinin düzenlenmesi, düğün hazırlıkları ve yeni evlilerin evinin döşenmesi gibi faaliyetlerde kadınlar hem karar aşamasında hem de uygulama aşamasında rol almaktadırlar.

3.1.1.4. Erkeğin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Erkekten Beklenen Roller

Evin Reisi Olma Rolü

Araştırmamızda erkeğin bakış açısıyla aile ve toplumdaki erkek rolleri karar verme, kadın ve kız çocuklarının namusunu koruma, ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılama gibi rolleri de içine alacak şekilde “evin reisi olma” durumu ile açıklanmıştır.

Geleneksel toplumlarda erkeklere biçilen rol çoğunlukla “ev reisliği” şeklinde olmaktadır. Evin reisi olmak; gerek kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerindeki erkek görüşmeciler gerekse kırdaki görüşmeciler açısından, ailedeki önemli kararları veren, maddi anlamda aileyi ayakta tutan, aileyi her tür kötülüğe karşı koruyacak bir zırh gibi niteliklerle açıklanmakta ve “erkeklik” kavramına yapılan atılgan, girişken, güçlü, savaşçı gibi özelliklerle evin reisi olmak kavramının içi doldurulmaya çalışılmaktadır. Evin reisi olmak erkeğe belli sorumluluklar yüklemektedir. Bunlar, mutfak alışverişi, evle ilgili ödemeler, bankaya para yatırmak, borç-kredi ödemek gibi işler olarak tanımlanmıştır. Bunun dışında erkek için toplumun atfettiği roller katılımcılar tarafından şu şekilde dile getirilmektedir. Ailesini korumak, eşine ve çocuklarına sahip çıkmak, evinin güvenliğini sağlamak

erkeklerinde onayladığı ve toplumunda beklediği roller şeklinde dile getirilmiştir. Yine bununla bağlantılı olarak erkeklerin vurguladıkları bir diğer konu kendilerini aileleri için bir hayat sigortası olarak görmeleridir. Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan baba E.A. bu düşüncesini şöyle dile getirir:

“Aslında ben erkek olarak üzerime düşen görevleri yerine getirdiğime inanıyorum. Şöyle ki eşimi ve çocuklarımı kimseye muhtaç etmeden elimden geldiğince tüm ihtiyaçlarını karşılıyorum. Kimi zaman oluyor ki kendi ihtiyaçlarımı görmezden gelip onların isteklerini yerine getirmek için daha çok çabalıyorum. Ek işlere gidiyorum, gece gündüz çalışıyorum kısacası. Niçin? Onların rahat yaşaması için. Onlar için ben bir hayat sigortasıyım aslında. O nedenle bana göre iyi bir baba ve eş olmak, ekonomiye dayanıyor. O yüzden herkesin bir sorumluluğu olacak. Eğer ben bir işte çalışıp para getiriyorsam karım da ev işleri ve çocukla uğraşacak bana göre. Onu da ben yapsam hanım ne yapacak o zaman.” (E.A. baba, kent-alt grup)

“Ben eşim ve çocuklarımın akşam yattıklarında başını yastığa koyduğunda rahatça uyumaları için bir güç olarak görüyorum kendimi. Bana göre erkeklerden istenen de tam bu. Hep büyüklerimiz demez mi kızımız bir evlenseydi, bir sahip çıkamı koruyup kollayanı olsaydı. Ya da çocuklar için başlarında babaları olsaydı diye. Niye demişler bunu. Çünkü erkek sahip çıkandır. Koruyup kollayandır. Yedirip doyurandır. Belki gerikafalı diyebilirsiniz ama erkek evin direğidir. Diyelim ben on beş gün evde yokum. Benim hanım çocukları alıp hemen babasının evine gider.” (H.T. baba, kent-orta grup)

Kırda ise evin reisi olmak kentteki rol tanımlamasına benzer şekilde verilmekle birlikte erkek, ev içinde ve ev dışındaki her türlü işin yapılmasında karar veren otorite figürü olarak görülmektedir. Baba, ailenin başkanı ve ailenin maddi yükünü tek başına üstlenen birey olduğu için de evin reisi olarak değerlendirilmektedir. Kırda yaptığımız görüşmelerde erkek tam yetkili olarak evin reisi olduğu için kadın erkeğin işine karışmaz. Bu durumda kadın kendi statüsünü erkeğe kayıtsız şartsız bağlayarak kocasına karşı gelmekten çekinir. Evin reisi olma rolü, kırda yaptığımız görüşmelere şu şekilde yansımıştır:

“Bizim gibi geleneksel toplumlarda kadın evin hanımı erkek ise evin reisidir. Belki çalışan kadınlarda bu durum farklı olabilir. Ama genelde bu böyledir. Baba aile içi dengeleri sağladığı için evin reisidir bana göre. Şöyle söylüyüm çocuklar konusunda anne daha yumuşak başlıdır ve pek söz geçiremez. Ama çocuklar babalardan korkar ve onların bir dediklerini iki etmezler. Ailenin sağlıklı ve kimseden zarar görmeden devamlılığını sağlaması için erkek evin reisi olmalıdır bana göre.” (H.Z., baba, kır)

Evin reisi olma rolü, kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırda erkekler tarafından dile getirilirken erkeğin eğitimi ve statüsü bu tanımlamayı şekillendirmektedir. Geleneksel yapının hakim olduğu kır ve kentin alt sosyo-ekonomik

ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde erkek ailenin karar mercii olarak değerlendirilirken kadın ve çocuklar tarafından evin reisi olarak değerlendirilir. Diğer taraftan kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine doğru gidildikçe erkeğin ve kadının eğitim seviyesi ve mesleki statüsü arttıkça aile içi ilişkiler daha eşitlikçi bir zemine oturur.

Sonuç olarak araştırmamızın ana kategorisini oluşturan roller çerçevesinde anne ve babaya göre toplumda ve ailede kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir? şeklindeki problem cümlemize dayanarak yapmış olduğumuz analizler ışığında kadın ve erkeklerle ilişkin rol tanımlamaları kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki yapılan görüşmelerde büyük ve kategorik bir farklılık olarak karşımıza çıkmamaktadır. Kadın ve erkekler tarafından vurgulanan ortak nokta, cinsiyetin asıl olarak aile içinde kuşaklar arasında üretildiği ve bunun nesillere aktarıldığı yönündedir. Görüşmeciler, kır ve kent fark etmeksizin aile ve toplum içindeki rol tanımlamalarını geleneksel tanımlamalardan yola çıkarak açıklamışlardır.

Bununla birlikte kadın ve erkeklerin kendilerine ve birbirlerine yönelik rol tanımlamaları farklı dünya görüşlerinin, değerler sisteminin, eğitimlerinin ve yaşadıkları coğrafi ve sosyal çevrenin etkisinde şekillenmektedir. Gündelik yaşama ilişkin “öylesine söylenmiş bir söz gibi görünen” konuşmaların bile, görüşülen kadın ya da erkeğin kendisini ve karşısındakini toplumsal ve kültürel olarak nasıl konumlandığını gösterir mahiyettedir. Dikkat çeken önemli bir nokta, görüşme yaptığımız kadınlardan alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzey ile kırdaki yaşayanlar “kadınlık rolü” olarak genelleştirebileceğimiz bir tanımlamanın (ki bunun içine ev temizlemek, bulaşık-çamaşır yıkamak, çocukların bakımını üstlenmek, eşini her anlamda mutlu etmek, eşine sorun taşımamak, ev işlerini ve kırdaysa tarla işlerini yapacak güce-kuvvete sahip olmak) gerekleri konusunda eşlerinden destek almadıklarını sürekli eleştirel bir tarzla belirtmelerine rağmen bu rollerin kendilerine ait olduğu ve annelerinden kendilerine devredilen kültürel mirasın da bunu pekiştirir bir mahiyet içerdiği yönündedir. Bununla birlikte kır ile kent kadını arasında roller bakımından kısmi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık kırdaki kadının rol tanımlamalarının geleneksel rollerle (yemek yapmak, ev temizlemek, çocuk bakmak, ütü yapmak vb.) sınırlı olmayıp bağ ve bahçe işlerinden de

sorumlu olmalarıyla ilgilidir. Bu durumun kırdaki yaşayan kadınların sosyal yaşam alanlarını daralttığı görüşmelerde katılımcı kadınlar tarafından sürekli olarak dile getirilmiştir.

3.1.2. Kız Çocuktan Beklenen Roller

3.1.2.1. Anne ve Babanın Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kız Çocuktan Beklenen Roller

Yaptığımız görüşmelerde anne ve babanın kız çocuklarına ilişkin yaygın kabullerinde cinsiyete dayalı rol tanımlamaları belirleyici olmaktadır. Aile içi işbölümü ve sorumlulukların çocuklar arasında dağılması noktası kır ve kent yaşamında bazı farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kadın ve erkekler ile kırdaki görüştüğümüz anne ve babalara, “ev içinde nasıl bir işbölümü var?”, “hangi işleri kimler yapar?”, “evde kız ve erkek çocuklarınıza nasıl bir görev dağılımı yapıyorsunuz?”, şeklindeki sorularla anne ve babanın, kız ve erkek çocuğun rollerine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ev İşlerinde Becerikli Olma Rolü

Yapmış olduğumuz çalışmada, kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde anne ve babanın kız çocuğuna yönelik ortak vurgusu kız çocuklarının ev içi sorumluluklardan temizlik, bulaşık, ütü, yemek gibi günlük işleri anneye paylaşmaları yönündedir. Özellikle görüşmelerimizin birçoğunda annelerin ve zaman zaman da babaların esas vurguladıkları konu, kızların ne kadar okusalar ve iyi bir meslek sahibi olsalar da evlendiklerinde ya da ayrı yaşamaya başladıklarında yemek yapmak, ev temizlemek, bulaşık yıkamak, ütü yapmak gibi sorumlulukların büyük bir kısmını üstlenmek zorunda kalacaklarıdır. Kendisini her şeyden önce “anne ve ev hanımı” olarak gördüğünü söyleyen G.K. kendi rollerinin yerine getirilmesi noktasında erkek çocuğundan değil ama kız çocuğundan önemli sorumluluklar istemektedir. Ona göre kız çocuk her koşulda ister çalışsın ister çalışmasın, ister eğitimli olsun ister

eğitimsiz, ister evli olsun ister bekar, geleneksel kadın rollerini yerine getirmek zorundadır. G.K. bu konudaki görüşlerini şöyle aktarır:

“Kızım büyüdü ve bana yardımcı olmaya başlayacak yaşa geldi. Bizim büyüklerimiz derdi ki öğrendiği kendine yaptığı bana. Ben de istiyorum ki kızım her işin altından kalkabilsin. Mesela ne kadar okursa okusun bir ev kadınının işlerini yapacak sonuçta. Okusa da bir işi olsa da ev işlerinden yine kadın sorumlu olacak. Var mı öyle ben çalışan ya da okumuş kadının deyip de ev işlerini yapmamak. İstese de istemese de eli mahkum. Belki şehir dışını kazanıp gidecek, dışarıda okuyacak, belki bizden ayrı bir evde yaşayıp çalışma hayatına atılacak. Her halükarda yemeğini, bulaşığını, temizliğini, yapacak. Biz kadınlar ne kadar eşitlik diye çığlık atsak da bu işler bizim asli vazifemiz gibi...Mesela ben kızıma şimdiden havlu gibi düz şeyleri ütölemeyi öğretiyorum. Kolay yemekleri yapmayı öğretiyorum. Öğrendiği kendine yaptığı bana.” (G.K., anne, kent-orta grup)

Kadının geleneksel işlerden kurtulmasının ancak çok zengin bir yaşamla mümkün olacağını savunan ve televizyonlarda gördüğü film yıldızları gibi bir yardımcı yoksa eşler arasında eşitlik olamayacağını, kadının ve kız çocuklarının her durumda evin işlerinden sorumlu olacağını vurgulayan anne B.A. ise şunları söyler:

“Bizim ekonomik durumumuz gördüğünüz gibi ortada. Benim kızım çok zengin olup yalılarda, villalarda yaşayacak değil. Evine temizlikçi kadın çağırıp çocuğuna bakıcı tutacak değil. Ne biliyim Hülya Avşar gibi çocuğuna bakacak, ev işlerini yapacak, eve geldiğinde yemeği hazır olacak bir yaşamı olmayacak ki. Haklı değil miyim? Kendi yağıyla kavrulacak bir yaşamı olacak sonuçta. O yüzden kendi işini kendi yapacak. Bizim toplumumuzda da kadın yapar evin çoğu işini. Var mıdır ki kadın yan gelip yatacak da erkek yemektir, bulaşıktır, çamaşırdır gibi işleri yapacak. O yüzden kızıma hayatın gerçeklerini öğretiyorum. Kızım bu işleri öğren yarın sana lazım olacak diyorum. O yüzden ben halı yıkamasından yün çırpmasına kadar kızıma her işi öğretiyorum. Öyle nazlı yetiştirmeyiz biz kızları.” (B.A., anne, kent-alt grup)

Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerdeki görüştüğümüz babalar ise kız ve erkek çocuklara verilecek görevlerin anne ve baba tarafından kesin çizgilerle çizildiğinin, bunun nesiller arasında aktarıldığının altını çizerler. Bir anlamda cinsiyete dayalı bir ayrımlaşma bir önceki nesilden aktarılarak kendilerine verildiği gibi kendileri de deneyimlerini çocuklarına aktararak bir döngünün yeniden ve yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Bu bireyler tarafından içselleştirilene kadar devam eder. Bunu baba K.A. şu şekilde dile getirir:

“Ben işe giderken kızıma tembih ederim. Annene ev işlerinde yardım et onu yorma diye. Oğluma da annene ablana sahip çık, eğer dışarıda marketten bir şey alınacaksa sen git derim. Yani bizde herkesin bir görevi vardır. Ve bu düzen bizim toplumlarda bu şekilde gider genelde. Benim babamda bana aynı şeyleri söylerdi.

Ailene sahip çık diye. Bizim oralarda önemlidir kadına kız çocuğuna sahip çıkmak. Sonuçta ortam kötü.”(K.A., baba, kent-alt grup)

Görüşmelerimizde dikkat çeken bir husus, kırdaki ve kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kız çocuklarının evle ilgili işleri bilip bilmemesi anne-baba tarafından onun çevresine olan mahçubiyetinin ya da taktir görmesinin de sebebi olarak değerlendirilmektedir. Yani anne-baba tarafından dile getirilen konu, kız çocuk eğer ev işlerinden ve yemekten iyi anlıyorsa bu onun evlendiğinde de taktir göreceği anlamına gelmektedir. Aksi halde bu işleri bilmemesi hem kız çocuğunu yetiştiren ailenin (anne-babanın) hem de kızın bir eksikliği olarak değerlendirilmektedir. O yüzden kız çocuklarına özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aileler ile kırdaki aileler tarafından ev içi geleneksel kadın rollerini -bulaşık, temizlik, ütü, toz alma gibi işleri- bilmenin önemi sürekli hatırlatılmaktadır. Bunları bilmeyen kız çocukları için özellikle kırsal toplumsal yapıda “evde kalma” endişesi gündeme getirilirken anneler tarafından “komşunun falanca kızı çok güzel pastalar, yemekler yapıyormuş, ekmek açıyormuş” gibi övgüyle bahsedilen bir “becerikli kız olma” durumu yüceltilmiş bir değer olarak aktarılmaktadır. Bu durum anne E.Ş. tarafından şu şekilde dile getirilmektedir.

“Bizim buralarda kızların hamarat olanları makbuldür. Bu kızlardan daha övgüyle söz ederler. Eğer kızın eli iş tutmazsa o pek önemsenmez. Ne biliyim pek kaile alınmaz yani. Kız dediğin evi çekip çevirecek, parayı tutacak biri olmalı. Yarın bir gün evlenecek. Hani bizde bir söz vardır, yuvayı yapan dişi kuştur diye. Tam da söylemek istediğim bu yani. Ben o yüzden mutfakta bir yemek yaparken, ekmek pişirirken ya da ne biliyim pazara giderken kızımı da yanıma alırım. Görerek öğrensün diye. Sonra demesin annem bana bir şey öğretmedi diye. Ya da el demesin ne biçim anneymiş kızına bir kaşık tutmasını bile öğretmemiş diye. Yarın bir gün belki biz ölüp gideceğiz. Kendi işini kendi yapabilmesi lazım en azından.”(E.Ş. anne, kent-alt grup)

Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer husus, anneler, kız çocuklarına yüklenen sorumluluklar konusunda ev işlerinin ağırlıklı olduğu gelenekselliği devam ettiren beklentileri ortaya koyarken; babalar, kız çocuklarının ev içi sorumluluklarla birlikte eğitimlerini tamamlamaları gerektiğinin sürekli altını çizmişlerdir. Kadınlar farkında olmadan ataerkillik örüntülerini hem kendi yaşamlarına hem de kız çocuklarının yaşamlarına aktarıyorlar. Çalışmamız açısından ilginç olan nokta annelerin geleneksel anlayışı kız çocuklarına aktarırken babaların özellikle kız çocuklarının eğitimlerine ve

bu anlamda topluma kazandırılmalarına daha fazla önem veriyor olmalarıdır. Bu konuda baba E.K. şunları belirtmektedir:

“Biz köy kültüründen geldik. Benim annem, babam köylü ve biz yıllardır hep köyümüze gideriz. O yüzden bizim geleneklerimizde kadın ya da kız çocuğu deyince akla evle ilgili işler geliyor. Ama bu demek değil ki biz kızımızın bir ev hanımı gibi olmasını istiyoruz. Ev işlerinden iyi anlasın, yarın bir gün evlendiğinde eşine, ailesine mahçup olmasın. Kendisini idare edecek bir ev işi bilgisine sahip olsun ama okusun da meslek sahibi olsun da. Bunlar daha önemli... İlerde bir aile kuracak, çocuklar yetiştirecek ve bildiğimiz üzere bu konuda kadınlara çok büyük görevler düşüyor. Onlar iyi bir eğitim sahibi olacak, iyi bir mesleği olacak ki sağlıklı bireyler yetiştirsinsinler. Cahil bir anne ve babanın elinde büyüyen çocuk da cahil olur.” (E.K. baba, kent-orta grup)

Kırda ise kız çocuklarının ev işlerinde becerikli olması yemek, temizlik ve ütü gibi işler açısından değil aynı zamanda el işleri (dantel, örgü, dikiş-nakış gibi) ve tarla işlerinde hızlı ve becerikli olmaları ile de açıklanmaktadır. Yapmış olduğumuz görüşme ve gözlem notlarımıza göre, evlenme çağına gelen kız çocuklarından anne ve babaları ile çevredeki yakınları tarafından pek çok meziyete sahip olması beklenir. Bu konuyu A.Z. şu şekilde anlatır:

“Kızın becerikli ve akıllı olması hem etraftan hem de anne-baba tarafından arzulanan bir şey. Hangi anne-baba istemez kızım her işte başarılı, meziyetli olmasın diye. ben isterim ki kızım iyi yemek yapsın, çamaşırını, bulaşığını, ütüsünü tek başına çekip çevirecek becerisi olsun. Koca bir kalabalık misafiri ağırlama konusunda usta olsun istiyorum. Öyle olunca kendine faydası olur yani. Daha çok isteyen, beğeneni olur.” (A.Z., anne, kır)

Erkek Kardeşe Hizmet Etme Rolü

Anne ve baba tarafından kız çocuklarına sadece ev içi sorumluluklar yüklenmiş olmakla kalmıyor aynı zamanda erkek kardeşler ya da ağabeyin sorumlulukları da veriliyor. Ataerkil zihniyet kalıplarının daha çok kendini hissettirdiği kırsal yapıda ve kentin alt gruplarında “erkek değerlidir ve ona hizmet edilmelidir” gibi bir düşüncenin kız çocuklarına sürekli hatırlatılması sonucu onların da bu öğretiyi içselleştirmelerine neden olduğu düşünülmektedir. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Biz kendi örflerimizden, ananelerimizden aldıklarımızı çocuklarımıza iletiyoruz. Belki yanlış diyeceksiniz ama biz kendi atalarımızdan erkeklere karşı hürmet edilmesi gerektiğini öğrendik. Aynı şeyi şimdi de kızlarımızdan bekliyoruz. Mesela sofraya kuruldu ve kahvaltı yapıyoruz. Oğlanın çayı bitince kıza kaş-göz işareti yapıp

ağbının çayını koy ya da ne biliyim tabağını hazırla diyorum. Ya da ütüsü varsa kıza sen yap diyorum. Oğlumuz da kız kardeşine sahip çık, onu koru kolla diyoruz. Sanki bu böyle gelmiş böyle gidecek gibi.” (B.A., anne, kent-alt grup)

“Ben çocuklarımın birini diğerinden ayırmıyorum. Ama biz köy kültüründen geldik. Daha gelenekçiyiz ve erkeğe hürmet, hizmet önemlidir oralarda. Biz ne kadar bunu kabul etmesek de bakıyoruz ki kızımıza daha çok babaya, erkek kardeşe itaat etmesi gerektiğini öğretmişiz. Belki kabul etmiyoruz. Ama ben mesela işten gelince kızımın oturuyorsa toparlanmasını, uzandıysa kendine çeki düzen vermesini, erkek kardeşine yeri geldiğinde saygılı olup onun sözünden çıkmamasını istiyorum.” (K.A., baba, kent-alt grup)

Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde ve kırdaki erkek kardeşe hizmet etme rolü sürekli vurgulanmaktadır. Buna ek olarak yine kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerinde ve kırdaki küçük kardeşlerin bakımı, evin evlenmemiş büyük kız çocuklarına aittir. Bu rol zaman zaman evin yaşlılarına bakmaya kadar gidebilir. Gözlem notlarımızda karşımıza çıkan kız çocuğunun evin hem işlerinden hem de küçük kardeşlerinden sorumlu olması, evin erkeklerine hizmet etmesi bir anlamda kız çocukluklarının kendi yaşamlarına ilişkin bakış açılarını da etkilemektedir.

Kendi Bedenlerini Denetleme Rolü

Özellikle kırsalda ve alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde aile içinde anne, baba, zaman zaman da erkek kardeş tarafından uygulanan denetim ve baskı kız çocuklarına namuslarını ve dolayısıyla saygınlıklarını korumaları noktasında birçok görev yüklemektedir. Bu denetim, bir taraftan kızların kendilerini erkeklere karşı korumalarını isterken aynı zamanda kız çocuklarının erkeklere karşı güvenmemeleri gerektiğini de hatırlatmaktadır. Bununla birlikte yapmış olduğumuz görüşmelerde elde edilen bulgulara göre, kızların sosyal yaşam alanlarının farklı noktalarının aileleri tarafından kontrol edildiği görülmektedir. Gözlem notlarına baktığımızda ise, kız çocuklarının bedenine yönelik (kılık-kıyafet ile makyaj) her türlü faaliyeti anne-baba ve erkek kardeş tarafından eleştirilmektedir.

Denetim ve kontrol mekanizması daha çok kırdaki karşı cinsle ilişkiler (flört, evlilik kararı) noktasında ağırlık kazanmaktadır. Bununla birlikte cinselliğin denetimi ve kız çocuklarının buna ilişkin sorumlulukları ait oldukları toplumsal kökene göre de

farklılıklar göstermektedir. Mesela alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan kızlarda kılık-kıyafet ve flört ilişkilerindeki serbestleşme yakın çevre (komşuluk, akrabalık vb.) tarafından damgalanırken, orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan ailelerde kız çocuklarının bu konularda daha rahat davranması doğal karşılanmaktadır. Böylece cinsiyet ayrımcılığı sınıf ayrımcılığı ile pekiştirilirken birbirini de çoğaltmaktadır. Bu noktada cinsiyete özgü toplumsallaşma ile sınıfa özgü toplumsallaşma kalıplarının örtüştüğünü ve alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki kızlar üzerindeki baskı ve denetimin güçlendiğini görüyoruz. Kızlara verilen öğütler ve buna yönelik davranış kalıpları “namus” üzerinden şekillenirken erkeklere verilen öğütlerde ise “kızların namusunu korumak” temasıyla ön plana çıkarılmaktadır. Bu konuda özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde görüştüğümüz babalar şunları aktarmışlardır:

“Benim kızımdan beklediğim tek görevi var o da annesinin ve benim yüzümüzü egecek bir davranışta bulunmaması. Bana göre ev işini yapmış yapmamış hiç önemli değil. Nasıl olsa bir gün mecburen öğrenecek bu işleri. Ama önemli olan bir konu var ki kendini korumayı bilecek. Ortam kötü, özellikle kız çocuk yetiştiren aileler için zor bir dönemde yaşıyoruz. Benim kızıma hep dediğim ve ondan beklediğim tek sorumluluk bize kötü bir söz getirmesin.” (E.A., baba, kent-alt grup)

“Bence Türk toplumu kızlardan, kadınlardan iffetine yakışır yaşamalarını bekliyor. Ben kızıma okula gitmediği zamanlarda annesine yardım etmesini istiyorum. Bunu şunun için istiyorum. Bizim bu çevre gecekodu bölgesi ve öyle şeyler duyuyoruz ki buradaki kızlar için. Kızlar bu çevrelerde okuldan çıktıktan sonra yanlarına bir erkek alıp geziyorlar. Sonra adları çıkıyor. Felancanın kızı şu serseriyle geziyor diye. Ben kızıma şu evin çevresinde ne aşağı ne yukarı kesinlikle gitmeyeceksin diyorum. Şimdi sadece kuran kursuna gönderiyorum. Allahını kitabını bilsin yanlış yola sapmasın istiyorum. Ne zaman ki kendini bilir doğruyu yanlış da o zaman bilir. Ama şimdi kandırılacak yaşta. O yüzden ben kızımdan evine bağlı biri olmasını istiyorum. Tek beklentim bu yani. Okumasını da istiyorum ama o kendi bileceği iş. Ama bizim adımızı karalamasın başka bir şey istemem. Bizim bu gecekodu bölgesinde kız çocuğu yetiştirmek çok zor.” (K. A., baba, kent-alt grup)

Sosyo-ekonomik ve kültürel doku içinde aile, çocuğun cinsiyetine farklı değer ve anlamlar yüklerken bu durum kır ve kentte farklı bir boyutla karşımıza çıkmaktadır. Daha çok gelenekle terbiye edilmeye çalışan kırdaki ve alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde aileler, kız çocuklarına yönelik olarak namus ve iffet konusunu sık sık dile getirmişlerdir. Buna karşılık namus konusu üst grup katılımcılara göre, toplum tarafından kullanılan bir denetim aygıtı, bir güvenlik sübabı olma görevini üstleniyor. Bununla birlikte yaşları, eğitimleri, toplumsal statüleri ne olursa olsun namus konusu

katılımcılar tarafından kız çocukları ve kadınların yaşamlarında önem arz eden bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bu konu katılımcılar tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

“Toplum namus kavramını ortaya atarken kız çocuklarının kendi bedenlerine ilişkin bir denetimi sağlamaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Aksi taktirde ilişkiler ayyuka çıkardı..” (A.Y., baba, kent-üst grup)

“Bana göre kız ya da erkek çocuklarımız olsun her şekilde toplumsal değerlere sahip çıkacak nesillere ihtiyacımız var. Her şeyden önce Türk aile yapısında ahlaki değerler her şeyin üstünde tutuluyor. Bakın televizyon dizileri bunu ezip geçtiyse de biz çocuklarımıza belli toplumsal değerleri (ne kadar başarılı olduğumuz tartışılır) vermeye çalışıyoruz. Herkes kendi çocuğunu bu anlamda iyi bir kimlikle yetiştirirse hasta ruhlu bireyler değil, ne istediğini bilen, ayakları yere basan, başarılı gençler ve çocuklar yetiştirmiş oluruz. Aksi halde bir daha toparlanamayacak bir ahlaki erozyona uğrayabiliriz. Bunun sonu da felakettir.” (A.A., baba, kent-üst grup)

Gerek kentte gerekse kırdaki kız çocuklarının kendi bedenlerini denetlemeleri giyim-kuşam ve namus konusunda ön plana çıkarken namus kız çocuklarının bekaretlerini koruma ve karşı cinsle ilişkilerinde yanlış adımlar atmama sonucunu da gündeme getirmektedir. Anne ve babanın söylemlerinde kız çocuklarının müdahil olamayacağı, tehlikeli bir sosyal dünyada yaşadıkları ve pişmanlıklar yaşamamak için doğru adımlar atmaları gerektiğidir.

Eğitimi Tamamlama Rolü

Ailede anne ve babanın eğitim düzeylerine bağlı olarak kız çocuğun yetiştirilmesi ve ona atfedilen roller farklılaşmaktadır. Buna göre yapmış olduğumuz görüşmelerde üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan anne ve babalar kız çocuklarına ev içi sorumluluklar vermezken derslerine ağırlık vermeleri gerektiğini sürekli hatırlatmaktadırlar. Kız çocuklarına ilişkin geleneksel rol tanımları bir kenara bırakılırsa ebeveynlerin ortak değindikleri konu, modern toplumun gereklerine uygun ve bu toplumun şartlarına ayak uydurabilecek, kendini toplumda en güzel şekilde ifade edebilecek, haklarını savunacak başarılı bireyler olması yönündedir. Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan aileler için kız çocuk, kendi ayakları üzerinde durabilmeli, özgüven sahibi olabilmeli ve her koşulda haklarını bilmelidir. Bu da ancak eğitimle sağlanabilir. Bu konudaki düşünceler ebeveynler tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Ben oluyum eşim olsun kız- erkek diye bir rol paylaşımımız hiç olmadı. Eşimle bu konuda çocuklara hep model olmaya çalıştık. Çünkü öyle bir çağda yaşıyoruz ki zaman zaman ben bir kadın olarak çivi çakıyorum ya da vida sıkıştırıyorum. Eşimde paspas yapıyor ya da ne biliyim soğan doğruyor. O yüzden kız çocuklarına bence artık toplum da hak ettiği yeri vermeye başladı. En azından okutmak için kampanyalar yapılıyor. Aileler bilinçlendiriliyor. Bence kızlarımıza vereceğimiz en güzel görev ya da ne biliyim rol onların eğitimlerini tamamlayıp kendi ayakları üzerinde durmayı becerebilmeleri yönünde onlara güvenmek. Ekonomik bağımsızlığı olursa daha çok kendine güvenir, daha sağlam yürür” (N. P., Anne, kent-üst grup)

“Kızımdan istediğim tek görev okuyup bir meslek sahibi olması. Kendisini toplumda en güzel şekilde temsil etmesi. Topluma en güzel hizmetleri verebilmesi. Ülkesine faydalı işler yapması. Yani ben aile içi rollerden ziyade topluma yönelik rollerinin olduğunu düşünüyorum. Çünkü kadınlar hep ezilen ve ötelenen kesim olmuş. Bizim kızlarımız bunu değiştirecekler. Ben bu konuda çok ümitliyim.” (A.A. baba, kent-üst grup)

Kız çocuklarına geleneksel ev işleri veren ama onların eğitimlerini tamamlamaları ve ekonomik özgürlüklerinin olması gerektiğini belirten alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan anne ve babalar geleneksel ve modern değerleri birlikte vermeye çalışmaktadırlar. Onlara göre kız çocuk anneye yardımcı olmalı ve ev işlerinden anlamalı ama eğitimlerini de tamamlamalı. Fakat alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki aileler için ileride iyi bir ev kadını olabilecek donanıma sahip olmak kız çocukları için çok tercih edilen bir durumdur.

“Kızım bir gün evlenip gidecek. O zaman kendi evini çekip çevirebilecek bir kadın olmalı. Ama aynı zamanda kendi ayakları üzerinde durabilecek ekonomik bağımsızlığı da olmalı. Onun mesleği kardeşi, annesi, babası olacak. Bizim zamanımızda annemiz vardı önümüzde örnek alabildiğimiz kişi olarak. Annem çok iyi bir ev kadınıydı. Ben hep anneme imrenerek baktım. Şimdi kızımın önünde ben modelim. Ben onun için çok okudum, kendimi yetiştirdim. Konuşmamı düzelttim. Konuşma kurslarına katıldım. Kızıma iyi bir anne oluyum diye. Anne olarak ondan tek istediğim ileride kendiyile gurur duyabileceği bir mesleğinin olması. Bir anne daha ne ister ki.” (G.K., anne kent-orta grup)

Kırda da kentte olduğu gibi kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları önemli görülmektedir. Özellikle anneler yaşadıkları koşulların zorluğundan bahsederek ve bizzat tarla ve bahçede kız çocuklarını çalıştırarak tecrübeyle kendi doğrularını bulmalarına yardımcı olmaktadır. Bu konudaki görüşlerini S.Ç. şöyle aktarmıştır:

“Ben aslında kızımın tarlada çalışmasını ve bize yardım etmesini özellikle istiyorum. Çünkü bizim durumumuzu görürse belki okumanın önemini anlar. Hep diyorum bak bizi gör ve çektiğimiz rezilliği sen yaşama. Daha düzgün bir mesleğin

olsun ve insanlar sana saygı duysun istiyorsan önce okuyacaksın. Biz belki böyle model olarak onun eğitim almasını sağlayabiliriz.” (S.Ç., baba, kır)

Görüşmelerin satır aralarında ve gözlem notlarımızda karşımıza çıkan önemli bir konu kız çocuklarının toplumda iki şekilde statü edinebilecekleri. Bunlardan biri eğitim diğeri evlilik. Kırda ki anne ve babalardan bir kısmı kız çocuklarının statüyü eğitim ve meslekle edinebileceklerini arzularken diğerk kısmı evlilikle de bu statünün edinebileceği görüşündedirler.

Anne ve baba tarafından kız çocuklarından beklenen roller, ev işlerinde becerikli olma, erkek kardeşe hizmet etme, kendi bedenlerini denetleme ve eğitimlerini tamamlama noktasında kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan aileler ile kırdaki ortak payda etrafında toplanmıştır. Buna karşılık kentten farklı olarak kırdaki anne ve babalar, kız çocuktan dini inançlarına sahip çıkma ve yerine getirme ile ücretsiz aile işçiliği rollerini oynamaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Dini İnançlarına Sahip Çıkma ve Yerine Getirme Rolü

Kırdaki kız çocuklarından beklenen roller dinsel inançlar bağlamında da şekillenmektedir. Anne ve babalar erkek çocuktan da aynı isteklerde bulunmalarına rağmen kız çocuk üzerine daha çok vurgu yapmaktadırlar. Şöyle ki anne ve babalar kız çocuklarının belli bir yaşa geldikten sonra örtünmeleri ve dini inançlarına uygun bir yaşam tarzını benimsenmeleri gerektiğini vurgulanmaktadır. Kırdaki görüştüğümüz baba H.B. bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim iki kızım bir de oğlum var. Erkek çocuklar her şekilde kendilerini koruyabilirler. Ama kızlarımız öyle değil. Örtünmeleri tabi kendi tercihleri olacak, ama tabii ki ben örtünsün isterim. Ama örtünmese bile daha mutaassıp giyinmesini, namazını kılıp orucunu tutmasını isterim. Bence insanın Allah inancı ve dini bilgisi varsa yanlışla sapmaz. Ortam kötü. Hadi neyse biz biraz daha kapalı bir bölgede yaşıyoruz. Ama kızımız hep yanı başımızda olmayacak. Okumaya göndereceğiz, çalışmaya göndereceğiz. Bunun için kendine ve bedenine sahip çıkması lazım. Yoksa okumuş, okumamış hiç umurunda olmaz. Kızım kötü yollara düştükten sonra bilgisi olsa ne işe yarar. Önemli olan kendini ve özünü bilerek çevreye karışacak.” (H.Z. baba, kır)

Ücretsiz Aile İşçiliği Rolü

Kırda kız çocukları özellikle eğitim dönemine ara verdikleri yaz tatillerinde tarla ve bağda çalışmaktadırlar. Bununla birlikte anneler tarlada çalışırken kız çocuklarına ya evdeki kendinden küçük kardeşler varsa onlara bakmak ya da ev temizlemek, bulaşık yıkamak, yemek yapmak gibi sorumluluklar vermektedirler. Bu durum anne ve babaların aktardıklarına göre çokta istenilen bir durum olmamakla birlikte yetişmiş işgücünü kendi ailesi içinde karşılamak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bunu anne ve babalar şu şekilde açıklamışlardır:

“Bizim geçim kaynağımız tarlada ekip biçtiğimiz domates, salatalık, fasulye gibi sebzeler ile hayvanlardan elde ettiğimiz süt. O yüzden tarladaki ürünü kaldırmak ve çuvallara koyup satmak için elemana ihtiyacımız var. Ama zaten kazandığımız evin masraflarına ancak yetiyor. O yüzden bu çevrede yetişkin çocukları olan aileler, bu ister kız ister erkek olsun tarlada ve bağda çalışırlar. Daha çok erkek çocuklar tarlada çalıştırılırken kız çocuklarda evde yemek hazırlamak, ev temizlemek, öğlen tarlaya yemek getirmek, bulaşık yıkamak, kardeşlerine bakmak gibi görevler alırlar. Bu mecbur kaldığımız için yoksa ben kız olsun erkek olsun her şeyden önce okumalarını, eğitimlerini tamamlamalarını isterim.” (M.Y., anne kır)

“Kız çocukları buradaki birçok aile için bulunmaz bir nimet bana göre. Çünkü kadın tek başına tarlaya, ev işlerine ve çocukların bakımına yetişemiyor. Kızlar genelde biz tarladayken kardeşlerinin bakımı ve evin işlerine koşuşturuyor. Yazın günler uzun olduğu için bazen de evin işini bitirdikten sonra tarlaya yardıma geliyor.” (H.Y., baba, kır)

Problem cümlemize ilişkin analizlere baktığımızda, anne ve babaya göre kız çocuktan beklenen roller, içinde yaşanan bölgenin sosyo-kültürel dokusundan etkilenmektedir. Buna göre geleneksel ilişkilerin hakim olduğu ve kültürel değerler, normlar, inançlar, tutumların daha sıkı denetimlerle bireylere aktarıldığı kırdaki kız çocukları ev içi alanla daha fazla sarmalanmıştır. Buna göre kırdaki kız çocukları anne-baba tarlada çalışırken evin işlerini yapmak, varsa küçük kardeşleriyle ilgilenmek, geri kalan zamanında anne ve babaya tarla işlerinde yardım etmek konusunda ağır sorumluluklar yüklenmektedir. Kırdaki anneler yaşadığı olumsuz koşulları örnek göstererek kızlarına okuması ve meslek sahibi olması yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Yapmış olduğumuz görüşmelerde vurgulanan bir konu kız çocuklarının kentsel yaşamdan uzak kalışlarının onların sosyal çevre ve yaşam alanlarını daralttığı yönündedir. Bu durum onların ev içinde daha fazla kalmalarına ve ev işleri konusunda daha fazla sorumluluk almalarına sebep olmaktadır. Özellikle eğitim-öğretime ara verilen yaz tatilinde kırsal bölgedeki kız çocukları

bölgenin imkanlarının da dar olması sebebiyle ailenin iş yükünü daha fazla devralmaktadırlar. Kentte ise alt ve orta sosyo- ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan kız çocukları geleneksel rollerle sarmalanmaktadır. Kız çocukları anneye ev işlerinde yardım ederken hem anne-baba hem de erkek kardeş tarafından kendisinden beklenen rolleri yerine getirmektedir. Bununla birlikte, alt ve orta sosyo- ekonomik ve kültürel düzeyde baba ve erkek kardeşin ev içindeki roller bağlamında kız çocuklar üzerindeki otoritesi belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kırsal ile kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel gruplarında, kız çocukları aile içinde bağımlılık ilişkisi temelinde yetiştirilirken böyle bir bağımlılık ilişkisi anne-babaya ve zaman zaman da erkek kardeşe itaat ve hürmet etmeyi de beraberinde getirmektedir.

Ailenin eğitim düzeyi yükseldikçe kız çocuktan beklenen roller eğitim çerçevesinde yeni bir biçim almaktadır. Modernleşme ve değişen sosyal roller kız çocuklarının bağımsız ve kendine yeter olması gerekliliğini vurgularken bunun ancak iyi bir meslek ve eğitimle sağlanacağını da altını çizmektedir.

3.1.2.2. Erkek Kardeşin Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Kız Çocuktan Beklenen Roller

Yapmış olduğumuz görüşmelerde erkek çocuklara, “kız kardeşinizden beklentileriniz nelerdir?”, “size göre kız çocuklarından toplum hangi rolleri yerine getirmesini bekliyor?”, “aileniz size kız kardeşinize ilişkin ne tür sorumluluklar veriyor?” şeklinde sorular sorularak aile içi ilişkilerde ve toplumda kız çocuklarından hangi rolleri yerine getirmesi gerektiği konusu erkek çocukların bakış açısıyla verilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde erkek çocukların karşı karşıya kaldığı sosyalizasyon süreçleri kız çocuklarda olduğu gibi düşünsel, toplumsal ve kültürel yapının gölgesinde şekillenir. Buna göre araştırmamızın bir ayağını oluşturan erkek çocukların gözüyle aile ve toplumun kız çocuklarına ilişkin bakış açıları, içinde yaşanılan ailenin ve dolayısıyla toplumun beklentilerine göre şekillenmektedir. Bu durumda denilebilir ki erkek çocukların kız kardeşlerinden beklediği roller, anne ve babanın erkek çocuklara yüklediği sorumluluklar çerçevesinde şekillenmektedir. Bir başka ifadeyle erkek çocuğun bakış açısı anne ve babanın beklentileri doğrultusunda şekillendiği için diğer

kategoriler içinde değerlendirdiğimiz rolleri kır-kent bağlamında kaçmadan vermeye çalıştık.

Bu bağlamda anne ve babanın kız çocuktan beklentilerinde olduğu gibi erkek çocuklara göre de kız çocuktan öncelikli olarak ev işlerinde anneye yardımcı olması ve kadına ilişkin geleneksel rol diyebileceğimiz ev temizlemek, bulaşık yıkamak, ütü yapmak gibi günlük işleri yapması beklenmektedir. Bununla birlikte kız çocuklarının namuslu olması da beklenen roller arasındadır.

Erkek çocukların, kız çocuklarına karşı beklentilerinde, aile ve toplumun yüklediği sorumluluklar hakkındaki görüşlerini analiz etmeden önce erkek çocukların aile içinde nasıl bir sosyalizasyon sürecinden geçtiğini irdelemek gerekir. Çünkü ailedeki rol beklentisi kız ve erkek çocuklar konusunda bir ayrışmayı da gündeme getirmektedir. Cinsiyete göre ayarlanan işbölümü bir taraftan kız çocuklarının statü farklılaşmasını kabullenmesini, diğer taraftan da bu farklılaşmanın pekişmesini ve sürmesini kolaylaştırdığı düşünölmektedir. Ailedeki erkeklere (baba ve erkek kardeşler) de bu pekiştirmenin sağlanması için önemli görevler verilmiştir. Erkeklerden daha çok erkeksi olarak nitelendirilen rol kalıplarını yerine getirmesi istenirken aynı zamanda aileyi ve ailedeki kadınları korumaları yönünde bir görev de verilmektedir. Bu noktadan hareket ettiğimizde yaptığımız görüşmeler ve gözlem notlarına dayanarak diyebiliriz ki ebeveynler erkek çocuklarını “tipik” erkeksi davranma yönünde terbiye etmektedirler. Bazı anne ve babalar, bu mekanizmaya karşı koyduklarını ve cinsiyet ayrımına itibar etmediklerini, hatta farklılıkları pekiştiren davranış modellerini sunmadıklarını vurgulasalar da gözlemlerimiz tam tersini ortaya koymaktadır. Yaptığımız görüşmelerde, erkek çocuklara daha çok dışarı işlerinin verilmesi, buna karşın kız çocuklarına ev içi sorumluluklar yüklenmesi, erkek çocukların geç saatlere kadar arkadaşlarıyla dışarıda kalmasına izin verilirken kız çocuklarına hava kararmadan önce evde olması gerektiği konusunda uyarılarda bulunulması, erkek çocuğun bir kız arkadaşının olmasına hoşgörü gösterilirken kız çocuğuna aynı toleransın gösterilmemesi düşünöcenin pratiğe dönüşmesindeki zıtlığı gözler önüne sermektedir.

Erkek Kardeşe ve Anne-Babaya Hizmet Etme Rolü

Araştırmamıza ve gözlem notlarımıza yönelik dikkat çeken bir konu, erkek çocuk anneye bağımlı olarak yetiştirilmektedir. Erkek çocuktan daha çok dışarı merkezli işlerle ilgilenmesi istendiği için kendisi ile ilgili tüm ev içi işleri annesi ya da kız kardeşi tarafından yapılmaktadır. Erkek kardeşin sofrasının kurulması, suyunun ve çayının getirilmesi, ütüsünün yapılması çoğunlukla kız çocuğuna anne tarafından verilen görevler olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek çocuğun anneye düşkün ve bağımlı olması, annenin erkek çocuğu koruyucu tavırlarıyla daha da pekiştirilirken bu mesajın anne tarafından erkek çocuğa sürekli hatırlatıldığı araştırma boyunca gözlenmiştir. Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde “hayırlı evlat” olma vurgusu anne babaların üzerinde en çok durdukları konu olmakla birlikte genelde “hayırlı evlat” olma rolü erkek çocuktan istenmektedir. Çünkü onlara göre erkek çocuk, yaşlılığın da güvencesi olarak görülmektedir.

Kentin özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde görüşme yaptığımız ailelerin hepsinde erkek çocuk, kız kardeşinin kendisine ve anne-babasına hizmet etmesi gerektiğine yönelik söylemlerini dile getirmiştir. Bu konuda anne ve babanın aile içi sorumlulukların paylaşılması konusundaki söylemleri erkek çocuklar için yol gösterici olmaktadır. Bu konuda alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde görüştüğümüz erkek çocukları şunları aktarmışlardır:

“Bana göre kız kardeşimin yerine getirmesi gereken birinci görevi ev içinde ona düşen sorumlulukları yapması. Bunlar en azından sofrayı toplamak, bulaşık yıkamak, eve süpürge açmak olabilir. Bazen ben de diyorum şu dolabımı düzelt diye kavga ediyoruz sonra. Çünkü sadece babam erkek kardeşine yardım et diye kızarsa gelip yardım ediyor.” (C.Ş., erkek çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

“Ben ne yalan söylüyüm kız kardeşimle hiç anlaşıyorum ve ondan hiçbir şey beklemiyorum. Çünkü benim düşünceme göre kız kardeşe sahip olmak bir dezavantaj. Bunu şöyle açıklayım. Ben kardeş deyince benden küçük olduğu için hizmetimi görsün, dediklerimi yapsın istiyorum. Bazen annem bana odanı topluyor. Ben de arkadaşlarımla dışarı çıkacak oluyorum ve kız kardeşime sen toptasan diyorum. O da beni anneme şikayet ediyor. Ben kız kardeşimden dediklerimi yapmasını ve bana hizmet etmesini bekliyorum. Ama o ben dediğimden değil de annem-babam kızdığına yapıyor.” (O.A., erkek çocuk, 15 yaşında, kır)

Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde olduğu gibi erkek kardeşe ve anne-babaya hizmet etme rolü kırdada da erkek çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Geleneksel değerlerin aile içi ilişkileri şekillendirdiği kırsal toplumsal yapıda anne-babaya hizmet etme rolü, “atasını tanımak ve ona hürmet etmek” şeklinde ifadesini bulmuştur. Bu konuda katılımcılardan M.Ç. şunları aktarır:

“Bizim buralarda büyüklerimiz için “ata” kelimesini kullanırlar. Annem ve babamdan çok duyarım. Bir kişi atasını bilecek, ona hizmet ve hürmette kusur etmeyecek derler. Bu da erkek çocuklardan beklendiğinden çok kadınlardan ve kız çocuklardan beklenir.” (M.Ç., 18 yaşında, kır)

Erkek çocuklarla yapılan görüşmeler ve gözlem notlarımıza baktığımızda erkek çocukların kız kardeşe sahip olmaları özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup aileler ile kırdada bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Çünkü erkek çocuklar, kız kardeşten öncelikli olarak kendilerine ev içinde hizmet etmelerini ve sözünden çıkmamalarını beklemektedirler. Bu karşılanmayınca da kız kardeşin kendileri için bir anlam ifade etmediğini söylemektedirler. Çünkü onların söylediklerine göre kız kardeş kendi işlerine yardım etmiyorsa hiçbir işlevselliği yoktur. Kız kardeşe ev içinde bir yardımcı olarak bakıyorlar, ev içindeki imkanlara (televizyon, bilgisayar, kendilerine ait oda) tek başlarına sahip olmak istiyorlar. Görüşmelerde sıkça vurgulanan kız kardeş yerine bir erkek kardeşin daha çok tercih edildiği yönündedir. Bu konu görüşmeciler tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Kız kardeşe sahip olmak benim için hiç iyi bişey değil. Ben bir ağbım ya da erkek kardeşim olsun isterdim. O zaman onunla daha çok şey paylaşırdım. Şimdi erkek kardeşim olsaydı aynı odada kalırdık. Aynı şeylerden hoşlanırdık. Eşyalarımızı paylaşırdık.” (E.T. 17 yaş, erkek çocuk, kent- orta grup)

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailedeki erkek çocukların belirttiklerine göre ise, cinsiyet ayrımına dayalı bir işbölümünün kendilerine ailede öğretilmediği, herkesin her işi yapabildiği bir eşitlikçi yapı olduğu şeklindedir. Bu sayede erkek çocuklar kız kardeşlerinden kendilerine hizmet etmesini beklememekte ve arkadaşlarıyla olan iletişimde müdahaleci olmamaktadırlar.

“Bizim ailede erkek-kız ayrımı yok. Erkek çocuktan ne isteniyorsa, eğitimidir, meslek edinmedir, doğru arkadaş seçimleridir, anne-babaya karşı saygılı olmaktır. Aynı şey kız çocuktan da beklenen bir davranış. Hangi çağda yaşıyoruz.” (İ.A., erkek çocuk, 17 yaşında, kent-üst grup)

Aile Üyelerinin Sözünden Çıkmama Rolü

Erkek çocuğun, kız kardeşlerine ilişkin tutumlarında, beklentilerinde ve onların denetlenmesinde erkek çocuk üzerinde babanın söylemleri etkili olmaktadır. Çünkü baba sürekli olarak erkek çocuğuna “kız kardeşine sahip çıkması, onu koruyup kollaması” konusunda uyarıda bulunmaktadır. Diğer taraftan kız çocuğuna da erkek kardeşinin sözünden çıkmaması gerektiği öğretilmektedir. Ebeveynler satır arasında kız çocuğun ağabeyine ya da erkek kardeşine karşı saygılı olması ve onun sözünden çıkmaması gerektiğini de iletmektedirler.

İster kırsal kesimde olsun isterse kentsel alanın alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aileler de olsun ebeveynler erkek çocuklara genelde kız kardeşine “ağabeylik” yapması konusunda sorumluluklar verirler. Bu sorumluluk bir kez oluştuktan sonra erkek çocuklar tarafından yeniden ve yeniden üretilir. “Ağabeylik”, kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde gördüğümüz erkek çocuklar tarafından kız kardeşini denetleme, onu koruyup kollama şeklinde ifade edilirken kız çocuktan da ağabeyinin sözünden dışarı çıkmama, isteklerine karşı çıkmama şeklinde bir anlayış beklenmektedir. Dolayısıyla erkek çocuk, kız kardeşinin arkadaş çevresinden giyimine ve ev içindeki yapacağı işlere kadar çok şeye müdahale etme hakkını kendinde bulmaktadır. Bu konuda alt gruptaki erkek çocuklar genelde benzer düşünceler üzerinde durmaktadırlar. Onların kız kardeşlerinden beklentileri şu temalar etrafında toplanmaktadır:

“Kız kardeşimden ben oluyum annem-babam olsun bir şey istediğimde karşı çıkmamalı, sözümü dinlemeli. Mesela dışarı çıktığında etek giymeyeceksin diyorum. Bir bakmışım hem de kısa etekle dışarı çıkmış. Ben erkeğim ama erkeklere güvenmiyorum. O yüzden hep uyarıyorum erkeklerle dolaşma diye. Eğer ben kız kardeşimi bir erkeğin yanında görürsem çok kötü olur onun için. Hem kız kardeşim için hem de yanındaki erkek için. Benim kız kardeşim saftır, herkese inanır. Bana ters gelen konularda kız kardeşime uyarıda bulunurum. Arkadaşları kız ise dışarı çıkmasına bir şey demem. Ama erkek arkadaşları olursa ona müdahale ederim. Çünkü babam işten çok geç geldiği ya da gece vardiyasına kaldığı zamanlar annenle kardeşine sahip çık, geç saatlerde dışarı çıkacak olurlarsa yanlarında ol diye tembih eder. Ben de babam evde olmadığı ya da geç geldiği günlerde arkadaşlarımla dışarı çıkmam, evde kalırım.” (V.A., 15 yaşında erkek çocuk, kent- alt grup)

“Ağbim ve ben köyden çalışmak için geldiğimizde kız kardeşimizi de babam bize yardımcı olsun diye gönderdi. Ama biz mi kız kardeşimize baktık o mu bize baktı anlamadım. Biz isteyken arkadaşlarına takılıp geziyordu, onu birkaç kez uyardım.

Ben kuaförde çalışıyorum, bir gün işten öğlen yemeği için çıkmıştım ki yanında birkaç tane kız arkadaşı ve birkaç tanede erkek arkadaşıyla yol ortasında gülüşerek gidiyorlar. Hemen koştuğum gibi kolundan sürükleyerek bir kenara çektim ve bir iki tokat attım. Aslında benim sınıırım zorlamadıkça ben böyle bir şey yapmazdım ama çok sinirlendim. Biz isteyiz ya başına bir iş gelse babama ne diyeceğiz. Sürekli bizi arayıp kız kardeşime sahip çıkmamız konusunda bizi tembih ediyor. Köyden geldik biz. Birden ne oldum delisi olmasın yani. Kız kardeşimin benim sözümünden çıkmasını istemem. Ama beni hiç dinlemiyor. Mesela gitme dediğim yere gidiyor, görüşme dediğim arkadaşlarıyla görüşüyor. Öyle olunca da önce kızıyorum, sonra eğer beni çileden çıkarır ve çok sinirlendirirse bir-iki tokat atıyorum.” (C.Ş., erkek çocuk, 17 yaşında, kır)

Erkek kardeşin sözünden çıkmama konusu bir sorumluluk olarak verildikten ve bu sorumluluk erkek ile kız çocuğa sürekli hatırlatıldıktan sonra bu durumun abartılarak uygulanmaya çalışıldığı hem gözlem notlarımıza ve de görüşmelerin satır aralarına yansımıştır. Aynı zamanda bu durum kardeşler arasında tartışmalara ve güvensizliklere kadar gidebilmektedir. Yapmış olduğumuz iki görüşmede de kız çocuk ile erkek kardeşinin birbirlerine düşmanca tavırlarını gözlemledikten sonra bunun sebebinin erkek çocuğun, kız kardeşin ev içinde ve ev dışında her hareketine müdahale etmesinden kaynaklandığı, giyiminden arkadaşlarıyla görüşmesine ve hatta zaman zaman cep telefonunun mesaj bölümünü kontrol ettiğine kadar gittiği öğrenilmiştir. Fakat daha 15-16 yaşındaki erkek çocukların bu kadar sorumluluğu kendiliklerinden değil özellikle babadan almış olması araştırma süresince katılımcı erkek çocuklar tarafından sıkça vurgulanmıştır:

“Babam bana hep der ki, “oğlum sen büyüdün artık, ben işte veya şehir dışında olduğum zaman annene ve kız kardeşine sen sahip çıkacaksın. Kız kardeşin kimlerle konuşuyor, nasıl arkadaşları var bunları bileceksin.” Ama benim sözümü kız kardeşim dinlemediği için, bunları yapmak istemiyorum. Bir taraftan da babamı üzme istemiyorum. Anneme söyledim babamla konuşsun ve beni kız kardeşimle bu konularda muhatap etmesin diye.” (G.K. 17 yaş, erkek çocuk, kent- orta grup)

“Babam işe giderken bana derki, oğlum annenizi üzme. Kız kardeşin de annene ev işlerinde yardım etsin, anneni yormasın. Sana akşam geldiğimde soracağım. Market işi olursa sen git. Dışarıda fazla arkadaşlarınla takılma. Ama ben arkadaşlarımla oynamak istiyorum. Biz maç yapıyoruz, geziyoruz. Ben annemle kardeşimin başında beklemek istemiyorum. Babamla hep bu konuda kavga ederiz. Zaten babam hiç dinlemez. Sadece bağırır. Ben evlendiğimde babam gibi olmayacağım. Çocuklarıma daha arkadaşça davranacağım. Onları dinleyeceğim. Babam beni dinlemiyor.” (O.A. erkek çocuk, 15 yaşında, kent- alt grup)

Dikkatimizi çeken bir başka nokta, görüşme yapığımız alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerden birinde evdeki internet erişiminin olduğu bilgisayarın erkek

çocuğun odasına konması ve kız çocuğun bu bilgisayardan ağabeyinden izin alarak yararlanması konusudur. Hatta bu konuda kardeşler arasında tartışmalar çıktığı görüşmelerde iletilmiştir. Bu nedenle, böyle bir imkandan yararlanma konusunda erkek kardeşe öncelik verilmesi kız çocuklarının bakış açısıyla anne-babasının kendilerine önem vermedikleri ve kendilerine ikinci sınıf muamele yaptığı ve bu ayrımcılığın onları çok rahatsız ettiği şeklindedir.

Eğitim ve Meslek Konusunda Doğru Tercihler Yapabilme Rolü

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan erkek çocukların bakış açısıyla aile ve toplumda kız çocuktan kendi ayakları üzerinde durabilecek, eğitim ve meslek konusunda doğru tercihler yapabilme sorumluluğunu üstlenebilecek roller beklenmektedir. Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki erkeklerin aktardıklarına göre aileler kendilerinden “ağabeylik” tanımını eğitim konusunda kız kardeşine destek olma, aile içi ilişkilerde arkadaşça tavırlar geliştirme, sorumlulukları eşit bir şekilde paylaşma yönünde vermektedirler. Dolayısıyla erkek çocuk, kız kardeşine eğitimdeki başarısıyla model olabilecek bir ağabey rolü üstlenir. Bu konuda A.P. şunları aktarmıştır:

“Ben Hacettepe İşletmeyi kazandım. Üniversiteye hazırlanırken ve ders çalışırken önümde bana yardımcı olacak bir ablam ya da ağbim yoktu. Kız kardeşim ileride üniversiteye hazırlık için şimdiden dershaneye gidiyor. Annem ve babam hep beni örnek gösteriyorlar kız kardeşime. Kız kardeşimin matematiği pek iyi olmadığı için ağbın çalıştırsın diyorlar. Kız kardeşimde beni bir idol olarak görüyor. Ama istemediği bir mesleği de sırf benim başardığım bir alana yönelsin diye yapmasını istemem. Kız kardeşimi hep uyarıyorum. Kendi mesleğini kendisinin seçmesi gerektiğini.” (Ç.Y., erkek çocuk, 19 yaşında, kent-üst grup)

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan görüşmeciler, kız çocuğa ilişkin aile ve toplumun bakış açısını farklı bir pencereden yorumlamaktadırlar. Onlara göre aile ve toplum erkek çocuklardan güçlü, cesaretli, bağımsız, kesin tavırlı, yeri geldiğinde kaba kuvvete başvuran, saldırgan olmasını isterken kız çocuklarından sakin, uyumlu, ağırbaşlı, itaatkar olmasını beklemektedir. Yapılan görüşmelerde vurgulanan nokta cinsiyete ilişkin bu tarz bir beklentinin kız ve erkek çocukların sosyal dünyayı algılayışlarını ve kendi geleceklerine ilişkin düşüncelerini de şekillendirmektedir. Bir anlamda gündelik yaşam pratikleri, sosyo-kültürel doku bireylerin tercihlerinde ve

alışkanlıklarında, geleceğe ilişkin beklentilerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu etkileri katılımcı erkek çocuklardan A.P. şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Aile de anne ve baba kendi cinsiyetinin davranışlarını sergilemen gerektiğini sana sürekli hatırlatıyor. Belki aile, erkek çocuğun ağabey olarak rolünü kız kardeşe oynaması gerektiğini düşünüyor olabilir ya da ağabeyin “koruyucu” olmasını isteyebilir. Sahip çıkma anlamında bir koruyuculuk yani. Bizim kültürümüzde kız çocuk bir de erkek kardeşinden küçükse güçsüz olarak değerlendirilir ve erkek kardeşin, kız kardeşine sahip çıkması istenir. Bu öyle bir şey ki arkadaşlarım ben söylemeden bir kız kardeşe sahip olduğumu hemen anlıyorlar. Mesela arkadaş ortamında kızlar benden daha küçükse ve bana bir dertlerini anlattıklarında tavsiye verdiğimde davranış ve konuşmalarından o hassasiyetimi anlıyorlar. Yani onları bir sahipleniş noktam var, bunun onlarda farkındalar. Eğer ailemde bir kız çocuğu olmasaydı dışarıdaki kızlara belki de sadece cinsellik olarak bakabilirdim. Dışarıdaki kızlara sadece cinsiyetleri ile değil senin gibi bir insan olması yönüyle bakman bir kız kardeşe sahip olmanın avantajı diye düşünüyorum. Bu anlamda kız kardeşim farkında olmadan bana çok şey öğretti diyebilirim. Bana göre aslında biz ailede cinsiyetsiz iki kardeşten büyüdükçe toplumun dayatmasıyla cinsiyetli iki kardeşe doğru evriliyoruz. Yani benim ailemde hiçbir zaman şu erkek işidir bu kadın işidir demedi. Herkes her işi yapabiliyordu. Ama ailemizin dışında sosyal çevreye çıktıkça onlar bizden günlük yaşam içinde cinsiyetimize uygun davranmamızı istedi demiycem, dayattı. Biz artık kız ve erkek kardeş olarak toplumda farklılıklarımızla yaşamaya başlıyoruz.” (A.P. ağabey 21 yaşında, kent-üst grup)

Dini İnançlarına Sahip Çıkma Rolü

Dini inançlarına sahip çıkma rolü daha çok kırdaki erkek çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Kırsal kesimde erkek çocuklarla yapmış olduğumuz görüşmelerde erkek çocukların dile getirdiği ailenin kız çocuktan en önemli beklentisi kız kardeşlerinin örtünmesi ve dini inançlarına sahip çıkması yönündedir. Kırsalda ağabey olma rolü anne ve baba tarafından namus konusunda bir denetim görevini de beraberinde getiriyor. Namuslu olmak, başını örtmek, ev içi alanda kalmak, dışarıya çok gerekmedikçe çıkmamak ailenin ve kırsal alandaki sosyal çevrenin kız çocuklarından bekledikleri roller arasında veriliyor. Bu konuda H.Y. şunları aktarmaktadır:

“Benim ailem kız kardeşimden Allah korkusu olsun, inançlarından sapmasın konusunda bir beklenti içindeler. Bunu bana da kız kardeşime de sürekli hatırlatıyorlar. Anneme babama saygı duysun, iyi bir evlat olsun onların gözünde yeter. Onun dışında yok evi işi yapsın, yok yemek yapsın, ne biliyim dantel yapsın gibi şeyler demiyorlar yani. O kendi bileceği iş yani. Bu dediklerine uysun başka ne isterler ki ondan.” (H.Y., erkek çocuk, 15 yaşında, kır)

“Annem olsun, babam olsun ya da ben oluyum kız kardeşimden namazını kılsın, orucunu tutsun isteriz. Aile terbiyemize uygun biri olsun bu gibi şeyler aklıma gelenler. Bir de okumasını isteriz. Ama okurken inançlarından vazgeçmeyecek. Hani okulda başlarını açmasını istiyorlar ya. Sonra üniversite ortamı onları değiştiriyor ve ailelerine karşı gelmeye başlıyorlar. Ben bunlar olmasın diye kardeşimle sürekli konuşuyorum. İnançlı olmasını, geldiği yeri unutmaması gerektiğini hep hatırlatıyorum. Çünkü ailemiz bizi böyle yetiştirdi. Ama kendi bileceği iş yani, benden uyarması. Aile terbiyesine uysun. Uymasa gerisi kendine kalmış. O zaman benden önce babam dışlar onu, evladı olarak kabul etmez.”
(M.Z.. erkek çocuk, 17 yaşında, kır)

Sonuç olarak erkek çocukların gözüyle, kırdaki ve kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde aile ve toplum kız çocuktan daha itaatkar ve bağımlılık içinde kendisine verilen rolleri yerine getirmesini isterken kentin orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aile yapılarına doğru gidildikçe eğitim seviyesine ve ailenin kültürel birikimine bağlı olarak daha eşitlikçi ve özerk bir rol dağılımı söz konusu olmaktadır. Gerek kırdaki gerekse kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine sahip bölgelerinde erkek çocuklar sürekli olarak özellikle babaları tarafından kız kardeşi koruma görevini üstlenmektedir. Bu bir anlamda babaların/erkeklerin kendi rollerinin bir devamını erkek çocuklarına aktarmasıyla oluşan bir sosyalleşme sürecidir. Dolayısıyla içinde doğduğu toplumsal ve kültürel yapıda birey, cinsel kimliğine dair aile ve toplumun beklentilerine uygun hareket etmeye başlar. Buradan yola çıktığımızda ağabey olmak kavramının içi kırdaki ve kentin alt ve zaman zaman da orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde, kız kardeşe sahip çıkmak, korumak, arkadaş seçimine ve giyimine müdahale etmek şeklinde bir biçim kazanırken üst grupta rehberlik etmek, sosyal yaşama dair seçimleri konusunda destek olmak, aile içi yaşam alanını paylaşmak şeklinde biçimlenmiştir.

3.1.2.3. Kız Çocuklarının Bakış Açısına Göre Aile ve Toplumda Kız Çocuktan Beklenen Roller

Kız çocuklarının bakış açısıyla aile ve toplumun kız çocuğundan beklediği roller onların içinde bulundukları sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerin niteliklerine göre biçimlenmektedir. Buradan yola çıktığımızda görüşmelerimiz sırasında verilen yanıtlarda kız çocuklarının rollere ilişkin söylemlerinde kır ve kent açısından kategorik bir farklılığın olduğu gözlenmiştir. Şöyle ki alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki yapılan görüşmelerde kız çocukları, daha gelenekselci bir rol

tanımlamasına uygun şekilde yetiştirildiklerini ifade ederlerken üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde daha eşitlikçi bir rol paylaşımının kendilerinden beklendiği ifade edilmiştir. Ailenin kültürel değerleri, kentsel veya kırsal yerleşim biriminde olması, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar ve aile fertlerinin eğitim düzeyi bu tanımlamaları şekillendirmektedir.

Bu bağlamda kız çocuklarına “size göre ailenizde kız çocuğu nasıl tanımlanıyor?”, “size göre toplumda kız çocuğu nasıl tanımlanıyor?”, “ailenizin sizden bekledikleri rollere ilişkin siz ne düşünüyorsunuz?”, “ev içinde size düşen görevler nelerdir?” gibi sorular yöneltilmiş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

Gelecekte İdeal Bir Ev Kadını Olma Rolü

Yapmış olduğumuz görüşmelerde kız çocukları tarafından vurgulanan noktalardan biri, kendilerinin anne, baba ve çevresindeki diğer yetişkinlerin bakış açısıyla değerlendirildiği ve kendilerinden “anneleri gibi olma” ve “ideal bir ev kadını olma” sorumluluğunun beklendiği konusudur. Bir başka ifadeyle, kendilerinin aile içinde ev hanımı ya da anne statüsüne sahip kadınların rollerinin bir devamını üstlenecek bir öğretiyle sosyalleştiklerini dile getirmektedirler. Bu durumun kendilerini değersizleştirip hiçleştirdiğini belirten H.Ş. şunları aktarmıştır:

“Ben de annem gibi ev temizliyorum, bulaşık yıkıyorum, yemek yapıyorum, toz alıyorum. Ama okuyorum da. O zaman annemden ne farkım var. Annem okumamışta ev kadını olmuş. Eğer annem gibi olacaksam onun işlerinin aynısını yapacaksam ben neden okuyorum. Bir ara okulu bırakıp işe girdim ben. Sırf evdeki işlerden kurtuluyum diye. Çünkü okul dışında sürekli evde iş yapan, hiçbir sosyal faaliyeti olmayan, pazara, komşuya hep annemle gidip gelen bendim. Bunu annem istiyordu benden. Komşuya götürüp orda elişi öğrenmemi, örgü öğrenmemi istiyordu. Baktım olacak gibi değil anneme karşı geldim. Önce bağırdı, çağırdı ama sonra kabul etmek zorunda kaldı.” (H.Ş., 17 yaşında, kent-alt grup)

Geleneksel toplumlarda kız çocuk ev işlerinde annesine bir yandan yardımcı olurken diğer yandan da annesinden veya çevredeki akrabalık ve komşuluk ilişkileri bağlamında kendinden büyük kadınlardan nasıl ideal bir ev kadını, ideal bir anne olunur onu öğrenen bir anlamda ev işlerinde “staj” yapan bir kategori olarak değerlendirilebilmektedir. Bir başka ifadeyle aile ve toplum, kız çocuklarından genç olmadan yetişkin olmayı bekleyen bir yaşam tarzını benimsemelerini istemektedir. Bu

durumu daha çok kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde görüşme yaptığımız kız çocukları şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Annem benim okumamı derslerimle ilgilenmemi istiyor. Ama bunun yanında mutfak işlerini ve evdeki bazı işleri de bana öğretmeye çalışıyor. Yarın üniversiteyi kazanıp gitsen de çalışsan da kadın olarak işleri yapman gerekecek diyor. Mesela ütü yapmayı öğretiyor. Kolay çorba ve sebze yemeklerini öğretiyor. Cam silmeyi, ev işlerini pratik bir şekilde nasıl yapacağımı öğretiyor.” (D.Y., kız çocuk, 15 yaşında, kent- orta grup)

“Annem istiyor ki evin her işinde ona yardımcı olayım. Çamaşır sererken bile yardım istiyor. Yapmak istemediğimde de öğren, belki hastalanırsın insanlık hali o zaman sen yaparsın diye bana çıkışıyor.” (Y.A., kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

Kız çocuklarına ilişkin beklentilerde dikkat çeken ve kız çocuklarının sürekli bir sorun olarak değerlendirdiği konu, çevreye (akrabalık, komşuluk) göre hareket etmek zorunda oluşları ve kendileri olmaktan çıkıp çevrenin söylediği, dediği, uygun gördüğü bir kişiliğe bürünmek zorunda kalışlarıdır. Bir anlamda kız çocuklarına biçilen roller toplumun onayladığı ya da yönlendirdiği şekilde yapılıyorsa kız çocukları “ideal bir evlat” olarak değerlendiriliyor. Özellikle toplulukçu kültürde kişiler kendilerini ve diğerlerini tanımlarken ilişkisel ve bağlamsal etkenlere daha fazla değer vererek açıklamaktadırlar. Bu nedenle kız çocuklarının yapıp etmeleri kendi bireysellikleri ile gerçekleşmediği toplumlarda aile ve sosyal çevreden gelen denetim mekanizması bireyin sosyalleşmesinde etkili olmaktadır. Bu durumun anne ve babalar tarafından da sürekli dile getirilmesi kız çocuklarının kendilerine ilişkin kimlik gelişimlerini engellediği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerle yapmış olduğumuz görüşmelerde toplumun ve ailenin kız çocuktan beklentileri annesine yardım eden, davranış ve giyimiyle ailesini temsil edebilecek niteliklere sahip olan, namuslu, örf ve adetleri bilen ve uygulayan, özellikle ağabeyi ve babasına karşı –evdeki erkeklere karşı– asi olmadan onlarla uyum içinde ilişkilerini sürdüren bireyler olması istendiği vurgulanmaktadır. Bunu görüşmecilerden B.K. dolaylı olarak şu şekilde ifade etmektedir:

“Bence bizim toplumumuzda kız çocukları için toplum ne derse ailede onu diyor. Şöyle ki çevre kız çocuktan fazla gezip tozmasını, eğlence yerlerine gitmesini istemiyor. Dışarı çıkmayan, kimseyle arkadaşlık kurmayan ama evde ailesiyle vakit

geçiren biri olmasını istiyor. Bence çevre bize ne yapın diyorsa benim ailem de onu yapıyor.” (B.K., kız çocuk, 16 yaşında, kent- orta grup)

Kız çocuklarından ideal bir ev kadını olma yönündeki beklentiler yetişkin olma rolünü de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde yer alan kız çocukları ile yaptığımız görüşmelerde dile getirilen en önemli konu kız çocuklarının hem toplum hem de ailede giyimine kuşamına dikkat eden, anne ve babasının sözünü dinleyen, ağırbaşlı bireyler olarak değerlendiriliyor. Bu aynı zamanda kız çocukları için çocukluktan yetişkinliğe geçiş yollarından birisi olarak değerlendiriliyor ve toplum özellikle kızlardan uyumlu ve ağırbaşlı olmasını beklerken yetişkin bir birey gibi davranmasını da istiyor. Bu nedenle görüşme yaptığımız alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan kız çocuklarına göre, aile ve toplum kendilerinden yetişkin bir kadın gibi davranmaları ve düşünceleri gerektiği konusunda baskı kurmaktadır. Kız çocukları bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Burada kız çocuklarının ev işlerinde, yemekte becerikli olması, bir de hanım hanımcık olması makbuldür. Kız çocuklarından ne biliyim anne gibi, evli bir kadın gibi her şeyin üstesinden gelmesi isteniyor. Annem pazara giderken, güne giderken beni de yanında çağırıyor. Ama ben öyle kadın gibi konuşmak, davranmak istemiyorum yani.” (H.Ş., kız çocuk, 17 yaşında kent-alt grup)

“Bizim ailede kız çocuğundan beklenen rol ev işlerini yapmasının yanında eğer okul yoksa evde oturmalarıdır. Kızları hep geri planda bırakıyorlar. Erkek kardeşim rahatça dışarı çıkabiliyorken aynı rahatlık bana verilmiyor. Arkadaşlarımla dışarı çıkmama, giyimime hep karışıyorlar. Babamın yanında shortla dolaşmama izin vermiyor annem mesela. Bir ortamda erkekler varsa onların yanında oturmama, onların yanında ne biliyim konuşup gülmeme izin vermiyorlar. Bir gün bu yüzden dayak yedim. Akrabalarımın erkek kuzenlerim gelince onlara karışmıyorlar, ama yabancı erkekler olunca hemen odana git sen diyorlar. Ev işlerinde kullanmak için annem beni doğurmuş demek ki diyorum bende. Çünkü gezmeme, arkadaşlarımla görüşmeme, giyimime karışan sürekli baskı altında olan bir insanım ben yani. Ben bir gün anneme “sen beni ev işleri yapıyım diye mi doğurdun” dedim. “Tabi ki başka ne olacaktı” dedi. O gün çok ağlamıştım, hiç unutmuyorum.” (H.Ş., kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

“Burda oturduğum mahallede komşu teyzeler bana ‘kız çocuğu öyle atlayıp zıplamaz’ diyorlar. Ne biliyim öyle yakışmazmış erkek gibi atlamak, hoplamak. Bana göre çok saçma. Neden erkekler oynarken oluyor da bize olmuyor. Zaten onların yüzünden annem beni dışarıya çıkarmıyor. Yazın sürekli balkonda vakit geçiririm mesela. Giyimime karışırlar, bir arkadaşşıma gitmek istesem nereye gidiyorsun derler. Ben de bazen kitap alacağım diye çıkıp arkadaşşıma gidiyorum. Yani okulla ilgili işlerim var desem itiraz etmiyorlar. Napıyım bende yalan söylüyorum.” (Y.A., kız çocuk, 14 yaşında kent-alt grup)

Kırsal kesimde kız çocukları ile yaptığımız görüşmelerde kız çocuklarının ev içi roller (ev temizlemek, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, kardeşlerine bakmak) ve ev dışı roller (tarlada ve bağda anne-babaya yardım etmek) gibi iki temel rolle sarmalandıklarını görmekteyiz. Kırsal kesimde kız çocukları söylemlerinde, kendilerinin ve çevresindeki akranlarının eve ilişkin hizmetleri öğrenerek ve içselleştirerek yetiştirildiklerini ifade ederken bu rolleri yerine getirip/getirmemeleri konusunda değer kazandıklarını dile getirmişlerdir. Yani ileride iyi bir eş, kadın ve anne olmanın temeli ev içinde güzel yemek yapmaları, ev içindeki düzene önem vermeleri, temiz olmaları ve tasarruf edici olmaları ile belirlenmektedir. Bu konuda kırdaki kız çocukları şunları aktarmıştır:

“Ailemde kız çocuğu olarak benden ev işlerine yardım etmem isteniyor. Evin çoğu işini annem tarladayken ben yaparım. Ev işini bitirdikten sonra da tarlaya gideriz. Tarlaya bile gidip çalışırız yazın. Bir tatil hakkımız yoktur. Erkekler bize göre daha rahatlar. Kız olunca evine bağlı olman isteniyor. Ailesi ne derse kız onu dinlemek zorunda, onların sözünden çıkmaması gerekiyor. Kıyafetimize karışırlar, arkadaşlarımıza karışırlar. Sözlerinden çıktık mı bizi eleştirir dururlar. Bizden kötüsü yoktur. İsterler ki onlar nasıl isterse öyle davranalım, öyle giyinelim. Bu gibi şeyler yani.” (M.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Bizim toplumumuzda bana göre kız çocuktan 17-18 yaşında evlenmesi, çocuk doğurup, eşine ve çocuklarına hizmet etmesi bekleniyor. Yani hemen büyümemizi istiyorlar. Bunun içinde annem sürekli yarın evlenince yemek yapmayı, pasta börek pişirmeyi öğreneceksin, kocan, çocukların bunları senden bekler diyor.” (N.Ç., kız çocuk 15 yaşında, kır)

“Nedense ben kendimi bir ev kızı gibi görüyorum. Sürekli anneme yardım eden, sofrayı kurup bulaşık yıkayan biri gibi yani. Aslında ben ev kadını olmak istemiyorum. Annem diyor ki yemek yapmasını, bir misafir ağırlamasını, kahve pişirmesini bileceksin. Ben hizmetçi miyim diyorum anneme. O da bana kızıyor” (Ü.Z., kız çocuk, 14 yaşında, kır)

Bununla birlikte kırdaki yaptığımız görüşmelerde ideal bir ev kadını ve yetişkin bir birey olma konusu erken yaş evliliği konusunu da gündeme getirmektedir. Kırdaki görüşmelerde eğer okumayacaklarsa kız çocuklarının fazla vakit geçmeden evlenmesini ve çocuk yetiştirmesini bekliyor.

Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde ve kırdaki ev kadını ve hemen ardından gelen yetişkin bir birey olma rolü kız çocuklarına sosyalizasyon süreci içinde aktarılırken kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde anne ve babanın eğitim düzeyi ve mesleki statüsü yükseldikçe kız çocuklarına yüklenen

ev içi sorumluluklar yerini eğitim ve sosyal faaliyetlere ağırlık veren bir yaşam beklentisine dönüşüyor.

Öğrenci Olma Rolü

Özellikle kentin orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde kız çocukları daha çok eğitim imkanları ile sarmalanıp geleneksel rollerden uzaklaştırılmaktadır. Bir başka ifadeyle aile içi geleneksel rollerin dışında kız çocuğundan istenilen tek rol “öğrenci” olması ve “eğitimi tamamlaması” yönündedir. Konu eğitim olunca ailelerin beklentileri kız çocuğunun sadece eğitimi açısından değil seçeceği meslek konusunda da ortaya çıkmaktadır. Bu konuda, anne ve baba kız çocuklarıyla uzlaşmacı olma yönünde bir çabaya girseler de görüşme ve gözlem notlarına baktığımızda bir fikir ayrılığı sürekli vurgulanmaktadır. Görüşme yaptığımız kız çocukları mesleki anlamda ailelerinin beklentilerini karşılayacak bir uzlaşma içinde olmadıklarını hatırlatırken sürekli bir yönlendirmenin kendilerini rahatsız ettiğini dile getirmektedirler. Bunu katılımcılar şu şekilde dile getirmektedirler:

“Ailem benden iyi bir öğrenci olmamı ve derslerimde başarılı olmamı istiyor. Bazen o kadar ders notlarıma ve dersane puanlarıma karışıyorlar ki beni okuldan soğuttuklarının farkında değiller. Annem diyor ki bu puanla sen hukuku kazanamazsın. Ama ben zaten hukukçu olmak istemiyorum. Reklamcı olmak istiyorum. İletişim alanında çalışmak istemiyorum. Onlarda işsiz kalırım endişesiyle fikrimi değiştirmeye çalışıyorlar. Neden mutsuz olacağım bir iş yapıyorum ki.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent-orta grup)

“Ailemin benden istediği tek rol var o da öğrenci rolü. Dersten başka hiçbir şey düşünmeyen biri olmamı istiyorlar. Ama sürekli ders beni çok sıkıyor. Bazen bu rollerin dışına çıkıp uçuk kaçık biri olmak istiyorum. Mesela çok mu sıkıldım, gitarımı alıp bir kafede arkadaşlarımla buluşup onlara gitar çalmak istiyorum. Ya da arkadaşlarımla günü birlik pikniğe gitmek istiyorum. Ama bunlar istekte kalıyor. Annem sürekli dersin başında ve odamda olmamı istiyor. Ot gibi kafamı kitapların içine gömüyüm hiç kimseyle görüşmüyüm istiyor. Çünkü annem arkadaşlarla pikniğe ya da kafeye gitmemin güvenilir olmadığını ve arkadaşlarımla beni kandırabileceklerini söylüyor hep. Annem hep gözü önünde oluyum ister. Gidebildiğim tek yer site içindeki arkadaşlarımdır. Biraz uzaklaşsam hemen arar.” (B.K., kız çocuk, 16 yaşında, kent-orta grup)

Kırda kız çocuklarından ev içinde anneye yardım etme ve ev işlerinde becerikli olma yönünde sorumluluklar beklenmekle birlikte eğitimi tamamlama ve meslek edinme konusu da önemle dile getirilmektedir. Özellikle kırdaki yaşam koşullarının daha kısıtlı olması ve sosyal hareketliliğin daha sınırlı olması kız çocuklarından ekonomik ve

bireysel özgürlüklerini kazanabilecekleri dolayısıyla sınıf atlayabilecekleri bir eğitimden geçmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu konuda katılımcılardan M.Ç şunları aktarır:

“Annem ve babam hep der. Sizin okumaktan başka çareniz yok. Ya burada bizim gibi akşama kadar tarlada çalışırsınız ya da meslek sahibi olup kurtulursunuz. Okumazsanız da evlenip yuva kurarsınız. Kız çocukların eğitimine bizim buralarda çok önem verilir. Çocukları okuyan aileler taktir görür.” (N.Ç. kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Evin Erkeklerine İtaat Etme Rolü

Kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerde yapmış olduğumuz görüşmelerde kız çocukları aile içerisinde baba otoritesine veya erkek kardeşin denetimine maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu durum anne ve babanın eğitim düzeyine göre değişirken yaygın olan özellikle babanın, aile içinde kadınları koruma ve kollama görevini üstlenmeleri ve kendilerinin olmadığı yerde bu görevi erkek kardeşe devretmeleridir.

Evin erkeklerine itaat etme rolü bir anlamda namus konusuyla ilintilidir. Kız çocuklarının giyim konusunda, arkadaş seçimlerinde, akşam dışarı çıkışlarında baba ya da erkek özellikle geleneksel toplumlarda denetleyici olabilmektedirler. Bu durum evlendiğinde evlendiği eşi tarafından devam ettirilir. Namus genellikle kadın, kadın bedeni, cinselliği ve cinselliğin kontrolü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede namus, bir erkeğin “helali”dir, kızıdır, kız kardeşidir, annesidir, ailedeki diğer kadınlardır. Böyle bir anlayış kadınları sadece kendi babaları, ağabeyleri ve evli oldukları durumda eşlerinin değil, aynı zamanda yakın çevredeki erkeklerinde gözetimi altına sokmaktadır (Çimen 2008:615).

Evdeki, erkekler tarafından sürekli denetim altında olduklarını belirten kız çocukları şunları aktarmışlardır:

“Bir gün arkadaşlarımla görüşeceğim zaman biraz kısa bir etek giymiştim. Dayım bize gelmişti o gün. Bana bir kızdı. “Çıkar şu kıyafetini de adam gibi bir şey giy demişti”. Bizim gibi gecekondü ailelerinde herkes konuştuğun arkadaşından giydiğin kıyafete kadar her şeye karışıyor. Ben hiçbir zaman kendi istediğim kıyafetle dışarı çıkamam mesela. Bu durum beni çok sinirlendiriyor. Kısa etekle

dışarı çıkan kızlar sanki kötü kız gibi. Ne kadar yanlış bence.”(Y.A., kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

“Bazen ben arkadaşlarımla sinemaya gitmek istediğimde ya da arkadaşım da kalacağım zaman babam hemen karşı çıkıyor. Arkadaşlarımla sinemaya gittiğimde erkek kardeşimi de yanımda gönderiyorlar. Bana güvenmediklerini düşünüyorum. Böyle dediğimde ortam kötü, senle ilgili değil diyorlar.”(D.A., kız çocuk, 15 yaşında, kent-alt grup)

Kentte olduğu gibi kırdada da kız çocuklarından babanın ve erkek kardeşin sözünden çıkmama ve bu sorumluluğun farkına varma rolü verilmiştir. Kırdada anne ve babalar, kız çocuklarından okuyup kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yetkinliğe kavuşmasını isterken aynı zamanda kız çocuklarının karşılaşılabileceği toplumsal engelleri de sürekli hatırlatmaktadırlar. Bu engellerin sebebi olarak görüşme yaptığımız kız çocukları, kendilerini koruyabilecek fiziksel bir güce sahip olmamaları ve toplumun kadına karşı ön yargılarından kaynaklandığının altını çizmektedirler. Bu konuda kırdada görüşme yaptığımız kız çocuklarından M.Y. şunları aktarmıştır:

“Buralarda kız çocuklarına fazla güvenmiyorlar ve sürekli hata yapacağız korkusuyla bir yere gönderdiklerinde sürekli yanıma bir yakınımı takıyorlar. Bizim köy küçük bir yer kız çocuğu çok fazla ortada görünürse koca arıyor derler burada. İşte kendini göstermek için geziyor derler. İşte küçük yerde kızların hemen adı çıkıyor. Aslında öyle bir şey yok... Kız olunca sanki hep başın eğik olmak zorundasın. Yolda yürürken başını eğerek yürümek zorundasın. Çünkü oraya buraya bakıyor demesinler. Annem de beni bir yere gönderince sıkı sıkı tembih eder. “Aman kızım öyle sağına soluna bakmadan işini yap gel. Söz getirme bize” der.” (M.Y., kız çocuk 17 yaş, kır)

Kendi Ayakları Üzerinde Durma ve Bağımsız Olma Rolü

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kız çocuklarına göre, genel olarak Türk toplumunda kız çocuktan temizlik, bulaşık, zaman zaman günlere katılmak, el becerilerini geliştirecek işler yapmak, namuslu ve hanım hanımcık olmak şeklinde katı bir zihniyet geliştirmeleri istenirken aile içi ilişkilerde bu kültürel rol tanımlamalarından etkilenmektedir. Kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerde babanın ve erkek kardeşin egemenlik ve baskısı altında sosyalleşen kız çocukları yemek, temizlik, kardeşlerin bakımı gibi ev işleri olarak özetlenen yeniden üretim faaliyetlerinin içinde anneleriyle birlikte görev alırken yine de kız çocuklarının ekonomik özgürlüğe sahip olması gerektiğinin altı sürekli olarak çizilmektedir. Kadının erkeğe ekonomik anlamda bağımlı olmamasını arzulayan aileler

kız çocuklarının iyi bir eğitim ve meslek edinmesini sürekli görüşmelerde dile getirmişlerdir.

Kentleşen ve sanayileşen toplumda geleneksel işlerin birçoğunu toplumun farklı kurumlarına devreden üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde ise kız çocukları geleneksel işlerden sıyrılmış, daha çok kendi kararlarını kendilerinin verebildiği, yerine getirdikleri sorumlulukların kendilerine neler kazandırdıklarını kendilerinin keşfetmesine müsaade edildiği, özgüvenini kazanacakları rollerle yetiştirildikleri görüşmelerde belirtilmiştir. Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde görüştüğümüz kız çocukları genel olarak toplumun ve kendi ailesinin kız çocuğuna ilişkin rol tanımlamasını şu şekilde karşılaştırmalı olarak açıklamıştır:

“Bence Türkiye’de ne kadar modernleştik deseler de hala geleneksel ilişkiler var. Kız çocukları bizim toplumumuzda hala değer verilmeyen ikinci sınıf konumunda. Bunu zaman zaman dışarıda minibüslerde, ulaşım araçlarında görüyoruz. Kızlara sarkıntılık yapmak isteyenler, sürekli sömürü aracı olarak gören kişiler var. Bence bunda medyanın rolü var. Kadınları sürekli bir kullanım aracı olarak görüyorlar. Kadın hep tacize uğramaya meyilli, pasif ve doğurgan olarak değerlendiriliyor. Ama benim ailem de kadın erkek eşit. Erkek kardeşime nasıl davranıyorlarsa bana da öyle davranıyorlar. Birimizin diğerine üstünlüğü kesinlikle yok. Ev işlerinde anneme yardım gerekiyorsa babamda dahil hep birlikte hareket ediyoruz. Kimse şu işi yap diye diğerine zorlama yapmıyor. Bence bunda benim ailemin eğitilmiş olması etkili. Abim hep der ki biz cinsiyetsiz bir aileyiz. Bunun espirisi olur yani aramızda.” (T.P., kız çocuk, 18 yaşında, kent-üst grup)

“Bizim toplumumuzda kız çocuklarına kendilerini gerçekleştirebilecekleri roller verilmiyor. Daha çok onları pasifleştiren roller veriliyor. Ama benim ailemde tam tersi bir durum var. Mesela babam olsun annem olsun bana bir sorumluluk verirken onu nasıl yapacağımı ilgili bir müdahalede bulunmazlar. Ben sorumluluğu aldıktan sonra tüm inisiyatif bana aittir. Bu bana daha çok özgüven veriyor. Yani sürekli arkamdan koşan, şöyle yap, böyle yap diyen bir ailem yok. Ben nerde ne yapacağımı hesaplayıp ona göre adım atıyorum. Belki çok uzak bir yerde üniversite okuyacağım. O yüzden şimdiden kendi kararlarımı içine katabileceğim roller veriyorlar.” (G.A., kız çocuk, 16 yaşında, kent-üst grup)

Kız çocuktan beklenen rollerin toplumun farklı kesimlerinde farklı şekillerde görüldüğünü belirten üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki B.Y. ise şunları aktarmıştır:

“Toplum bana göre tek bir kesimden oluşmuyor. O yüzden kız çocuktan beklenen roller toplumun farklı kesimlerinde farklı değerlendiriliyor. Mesela bizim yaşadığımız bu çevre daha çok geliri yüksek kişilerin oturduğu bir yer. Buradan bakarsak kız çocuğundan okuması ve iyi bir meslekte çalışmasını isterler. Hatta aileler bunun için çocuklarını resmen yarıştırlar. Ama daha yoksul bir yerde kız

çocuğu belki daha çok ev işleri, işte ne biliyim temizliktir, toz almaktır, bulaşık yıkamaktır, ütüdür gibi işleri yapıyor. Okuması için aile çok ısrarcı olmuyor belki. Bunda bence anne babanın eğitilmiş olup olmaması da etkili. Ama şu da bir gerçek ki Türk toplum yapısı genel olarak muhafazakar ve kapalı. O yüzden kadınlar hep ikinci planda bence. Kız çocukları biraz da annelerinin devamı şeklinde yetiştiriliyor. Benim ailem benim okuyup ayaklarım üzerinde durmamı ister. Kız çocuklarına benim çevremde daha çok değer verilir. Bu yıl muhtemelen üniversite sınavını kazanacağım. Buna en çok annem ve babam sevinecek. Çünkü onlar hep bana bir kadının güçlü olması gerektiğini öğretiler. Onlara çok şey borçluyum.” (B.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kent-üst grup)

Kırda kız çocuklarının kendi ayakları üzerinde durması ve bağımsız olmaları yine eğitim ve meslek edinmeyle açıklanmıştır. Kırda görüşme yaptığımız kız çocukları ailelerinin kendilerinden okuyup öğretmen, avukat, muhasebeci gibi mesleklerde çalışmalarını istediklerini, eşlerinin eline bakmaması konusunda sürekli uyarı aldıklarını şu sözlerle açıklamışlardır:

“Annem bana der ki kızım benim gibi kocanın eline bakma sakın. Oku ve kendi dilediğin gibi bir yaşamın olsun. Yoksa çok çabuk çökersin diyor. Ben de annem gibi ev kadını olmayacağım. Kendi işim olacak, evim, arabam olacak. Kimseye minnet etmeyeceğim yani.” (M.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Benim annem hep bir şey yapacağı zaman babamın yüzüne bakıyor. Onun onay vermesini bekliyor. Eğer babam tamam derse yapıyor. Ben kendi kararlarımı kendim vereceğim. Öyle birine bağımlı olamam ben.” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Sonuç olarak kız çocukları özellikle geleneksel toplumsal yapının hüküm sürdüğü bölgelerde oldukça sınırlı bir yaşam alanına hapsolmuş durumdadırlar. Gerek kırda gerekse kentte genel olarak toplum ve aile kız çocuklardan iyi bir aile kızı olmasını, hanımefendi, becerikli, eğitimde başarılı ve erkek kardeş ve babaya itaatkar olan bir kültürel kimlikle donanmasını istemektedirler. Kız çocukları, aile ve toplumun kendilerinden cinsiyetçi rolleri yerine getirmesini istediklerini ve bu durumun kendilerini sosyal yaşam alanlarına ulaşmasına engel teşkil ettiğini belirtmektedirler. Ayrıca kız çocukları, çevrelerinin kendilerini kısıtlayan geleneksel rollere mahkum eden tavrını eleştirirken bu rolleri farkında olmadan içselleştirip bu şekilde sosyalleştirildiklerinin de altını çizmektedirler. Yapılan görüşmelerde kız çocukları, iyi yemek yapmak, ev temizlemek, babası ve erkek kardeşinin gölgesinde davranışlarını şekillendirmek, annesinin rollerinin devamını yaparak böyle bir kısır döngüye eklenmek istemediklerinin altını özellikle çizmektedirler. Toplumsal statülerini aile içi rollerle değil, sahip oldukları eğitim ve bilgiyle işleyerek yükseltmek isteyen kız

çocukları belirlenmişliğin içinde yaşamlarını devam ettirmek istemediklerini ve “özerk bir kimlik” geliştirip annelerinden ayrı bir kadın tanımı yapmak istediklerini vurgulamaktadırlar.

3.2. KÜLTÜREL TANIMLAR

3.2.1. Kız Çocuklarının Bakış Açısında Kadına İlişkin Kültürel Tanımlamalar

Bu başlık altında kadının, kız çocukları tarafından nasıl görüldüğü, kız çocuklarının kadın olmaya ne tür anlamlar yüklediği onların gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple kız çocuklarına “annenizden farklı bir “kadın” tanımı yapsanız nasıl bir tanımlama yapardınız?, “kadının ailede sözü geçmesi size göre neye bağlıdır?” gibi sorular yöneltilerek kız çocuklarının kadına ilişkin bakış açısı kır-kent bağlamında verilmeye çalışılmıştır.

“Kadın Aile ve Toplumda Ezilen Kesimdir”

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde ve kırdaki görüştüğümüz kız çocukları, kadınların gerek aile içinde gerekse kamusal alanda ezilen kesimi oluşturduğunu belirtmişlerdir. Özellikle erkek egemen toplumsal yapıda, örf, adet ve geleneklerle sınırlanan, toplumsal baskının altında ezilen kadınların kendilerini değersiz gördüklerini, annelerinin aile içindeki rollerine dayanarak açıklayan kız çocukları kadın açısından eğitim ve ekonomik özgürlüğün önemli olduğunun da altını çizmişlerdir. Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde eğitim almamış ve erkeğe ekonomik anlamda bağlı olan kadınlar herhangi bir işte çalışmıyor ve evin tüm sorumluluklarını üstleniyorsa ve kız çocuğundan anneye yardım etmesi gerektiği sürekli vurgulanıyorsa kadına ilişkin kültürel tanımlamada kız çocukları açısından bu çerçevede değerlendirilecektir. Bir başka ifadeyle aile içi pratiklerle üretilen kadın/anne imgesi, kız çocuklarının kadına yönelik tanımlamalarını belirlemektedir. Dolayısıyla kız çocuklarının önündeki anne ve kadın modeli onların tanımlamalarının yönünü de belirlemektedir. Buna bağlı olarak orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailedeki B.K. kadını şu şekilde tanımlar:

“Bence bir kadın kendi yaşamını çekip çevirebilmeli, düzen verebilmeli kendi yaşamına. İş ortamında kadın olduğunu belli etmeli. Evinde becerikli olmalı. Annem ev hanımı ama çok şeyi en güzel şekilde yapar. Yani çok marifetlidir, annem diye demiyorum. Her iş gelir yani elinden. Çok güzel el işi yapar, çok güzel yemekler, pasta ve börekler yapar. Bence kadınlar hem dışarıda başarılı bir iş sahibi olmalılar hem de evde her işten anlamalılar. Ben de annem gibi mutfakta becerikli olmak isterim. Ama çalışıp kendi paramı da kazanmak isterim.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent-orta grup)

“Ben anneme baktığım zaman kadın olmanın çok zor olduğunu düşünüyorum. Çocuk doğurmak, onları büyütmek, bütün gün aynı işleri yapmak. Erkekler bu konuda şanslı. Ben o yüzden annem gibi kendimi bu küçük yerde köreltmeyeceğim.” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Kadına ilişkin kültürel tanımlamalara daha eleştirel bir gözle bakan ve aile içi ilişkilerdeki kadın-erkek eşitsizliğinden yola çıkarak kadınların ezilmişliğinin kadının içinde yaşadığı koşullardan kaynaklandığını belirten katılımcılar şunları anlatır:

“Ben daha çok kadınların cahil ve okumamış olan erkekler tarafından ezildiğini düşünüyorum. Kadınların çalışmalarına, bir işe girmelerine ve erkeklerle iş hayatında rekabet etmelerine izin verilmiyor. Bugün belki şehirde bu duruma çok sık rastlanmaz ama köylerde halen bu geri kafalılık devam ediyor bence. Kadını bir hizmetçi gibi gören ve evden dışları adım atmasını istemeyen, çalışmak istediği halde eşleri ya da babaları tarafından engel olunan bir kısım kadın var. Mesela bizim eve temizlik için gelen bir Züleyha abla var. Züleyha ablanın kocası aslında evlere temizlik için gitmesine çok kızıyormuş. Tanımadığın insanların evinde ne işin var, sen çocuklara bak, yemek yap başka senden bir şey isteyen yok diyor. Bizden geç çıktığı zaman eşi ona çok kızıyormuş. O gün hem yoruluyorum hem de eşimden ağır sözler işitiyorum diyor abla. Çalışmadığı zamanlar eşinden para istediğinde de hep hesap soruyormuş. O yüzden bana göre kadın çalışmalı, okumalı ve kendi ayakları üzerinde durabilmeli.” (G.A., kız çocuk, 16 yaşında, kent-üst grup)

“Kadın bence Türkiye’de hep ezilen tarafta. Mesela neden anneler ve kızlar yapıyor evin bütün işlerini. Mesela bizim evde evi süpüren, bulaşıkları yıkayan, ne biliyim sofra kuran annemle ben. Yazın halı yıkarız, soba silkeleriz, yün yıkarız. Hiç babam, abim yardım etmez yani. Kadın eğer evlendiğinde de aynı işi yapacaksa o zaman ne anlamı var ki. Babasının evinde de kalsa aynı işi görecektir, evlenip gitse de aynı işi yapacak. Tamam kadın dediğin çamaşırını yıkayacak, yemeğini yapacak ama gezmeye ve çalışmaya da hakkı olan birisi. Sadece ev işleri yapmamalı, bir öğretmen gibi mesleği de olabilmeli bence. Mesela annemi kız çocuk diye köyde okutmamışlar. Annem hep söyler öğretmen olmayı çok isterdim diye. Kadın okumaya ve çalışmaya hakkı olmalı bence. Ben annem gibi ev kadını olmayacağım. Okuyup avukat olacağım. Kadınların haklarını savunacağım.” (Y.A., kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

“Kadınlar Eğitim İmkanlarından Yoksundur”

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki görüştüğümüz kız çocuklarına göre kadınlar ev işi yapmak, çocuk doğurmak ve yetiştirmek, eşine hizmet etmek, ailenin geleceğini kurmak adına kendi geleceklerinden ödünler vermektedir. Onlara göre kadının eğitim düzeyinin düşük olması aile içi kararlarda söz sahibi olmasını ve bireyselliğini engellemektedir. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Önce şundan bahsetmek istiyorum. Atatürk cumhuriyeti kurduktan sonra birçok inkılaplar yapmıştır. Türk toplumuna birçok haklar vermiştir. Bunlardan bir tanesi de kadınlara verilen haklardır. Eğitim, seçme ve seçilme, mirastan pay alma ve evlilikle ilgili konularda birçok hak verilmiştir kadınlara. O zaman neden kadınlar halen ezilsin ve okumasınlar ki. Bence kadın güçlü olmak zorunda. Çünkü bizim toplumumuz ataerkil bir toplum ve kadını hep ikinci sınıf olarak görüyor. Ama bu konuda kadınların da biraz suçu var bana göre. Kadınlar haklarını bilmiyorlar. Haklarını da ancak eğitim alarak öğrenebilir.” (G.A., kız çocuk, 16 yaşında, kent-üst grup)

“Bizim toplumumuzda kadınların eğitimine pek önem vermiyorlar bana göre. Erkek daha değerlidir anlayışı var. Kadın eğitim görmek yada iyi bir meslek sahibi olmak istese de ev işlerinden, anne ve babalarının sorumluluklarını almaktan fırsat bulamıyorlar. Kız çocuklarından anne ve baba hep hizmet bekliyor. Ama en çok eğitim alması gereken bence kadınlar. Çünkü erkeğin karşısında güçlü olmaları lazım ki ezilmesinler. Eğer kadın eğitim alırsa erkekle eşit düzeye gelir. Yoksa babasının ya da kocasının evde koyduğu kurallara uymak zorunda kalır.” (T.P., kız çocuk, 18 yaşında kent-üst grup)

Aile ve toplumun kadına yönelik kültürel tanımlamalarının biraz da kadının sahip olduğu eğitim ve maddi güçle paralel olduğunu belirten H.Ş. kadının eğitimsiz ve ekonomik gücünün olmamasının onu toplumda zayıf bir birey olarak gösterdiğini vurgulamıştır. Bu durumu eleştirel olarak da değerlendiren H.Ş. bir kadının her şeyden önce çağı yakalayabilmek için okuması gerektiğini ileri sürmüş ve şunları eklemiştir:

“Bana göre eğer bir kadın okumamışsa ve küçük bir çevrede yaşamını dar kalıplar içinde sürdürdüyse karşısındakinin hayattan ne beklediğini anlayamaz. Kadınlar aile ve toplumda saygı görmek istiyorlarsa her şeyden önce okumaları ve dünyayı anlamaya çalışmaları gerekir. Annem okumadığı için bir gün olsun okuluma gelip derslerimi sormamıştır. Babam dersin sabahdan akşamın bir saatine kadar işte. Ashında annem ev hanımı vakit ayırıp gelebilir. Akrabalarımın rica ediyorum veliler toplantısına katılsın diye. Annem cahil, okumamış, eğitimsiz bir kadın. Uzun süre köyde yaşamış. Daha iki sene önce geldi Ankara'ya. Ama olsun uzayda yaşamıyor ya. Mesela ben bir kız çocuğuyum değil mi? Benim kız olmamdan dolayı özel günlerim oluyor. Geçenlerde markete annemle mutfak ihtiyacımız deterjan, sabun için gitmiştik. O zaman onların içine ben kendi ihtiyacımı sıkıştırdım, orkid aldım.

Annem sen buna niye masraf ediyorsun diye kasadaki kızın yanında dürttü, beni eliyle iteledi yani. Ağlayacak gibi oldum ve kendime dedim ki sabırlı ol. Bir üniversiteyi kazan ve işe gir o zaman kurtulursun bu sıkıntılardan. Benim bir kız olarak saç kestirmek gibi, orkid almak gibi, üst baş almak gibi bakıma ihtiyacım var. Annem görmediği için benim de yapmamı istemiyor. Hele ki bir de erkek arkadaşım olsa annem beni eve almazdı herhalde.” (H.Ş., kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

Kadınların eğitim imkanlarından yoksun olmasının onların evlilik ve çocuk edinmeleri konusundaki kararlara katılımını da olumsuz yönde etkilediğini belirten M.Y. ise aile ve toplumun kültürel tanımlamalarını kadının eğitimi açısından şu şekilde değerlendirmiştir:

“Annem okuyup öğretmen olmak istemiş ama dedem kız çocuk diye köydeki işlerde anneanneme yardım etmesi için şehre okumaya göndermemiş mesela. Sonra da görücü usulüyle evlendirmişler. Ne evleneceği kişiyi seçerken ne de sahip olacağı çocuk sayısı konusunda annemin fikri alınmamış. Annemin anlattıklarına göre. Bence kadın.” (M.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Kadının Toplumsal Varlığı Aile İle Belirlenendir”

Özellikle kentin orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerde yer alan kız çocukları aile ve toplumun kadına ilişkin kültürel tanımlamalarını farklı bir açıdan yorumlamaktadırlar. Onlara göre kadın, kendini aile bağları içinde tanımlamak yerine bireysel olarak tanımlamalıdır. Şöyle ki kadın kendisini eşi ve çocuklarına göre değil de sahip olduğu mesleğe ve eğitimine göre tanımlamalıdır. Kız çocukları söylemlerinde, anneleri de dahil olmak üzere kadınların kendilerini anlatırken eşlerinin sahip oldukları meslek ya da çocuklarının ünvanları ile tanımladıklarının altını çizerek eleştirmektedirler. Onlara göre kadın kocasının sahip olduğu güçle kendini toplumda bir yere koymaktadır. Bununla birlikte kadının toplumsal ve siyasal olarak bireysel haklarını kullanması gerektiği, kendi seslerini duyurabilecek gruplara girmesi gerektiği de bu görüşmelerde dile getirilmiştir. Bu konuda orta ve üst-sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde kız çocukları şunları aktarmıştır:

“Bizim bir komşumuz var. Böyle kadınların bir araya geldiği sohbetlerde kendisini doktorun karısı olarak tanıtıyor. Apartman da ne zaman o kadından bahsedilse doktorun hanımı mı diyorlar. Bence çok yanlış. Kadın kendi eğitimine ve mesleğine göre kendini tanıtmalı ve toplumda ona göre bir yer edinmelidir.” (B.Y., 17 yaşında, kent-üst grup)

“Bana hep ilginç gelen kadınların kendilerini eşlerinin ya da en çok oğullarının parası ve mesleği ile yüceltmesi. Mesela birgün bir tatile gitmiştim. Böyle teyzeler vardı orta yaşın üstünde. Annemle tanışmışlardı. Annem ona bir şeyler sorarken dikkat ettim hep oğlunun mesleği, eşinin mesleği ve imkanları ile kendinden bahsediyor. Aslında kendinden bahsetmiyor, kocasından ve oğlundan bahsediyor. Kadınlar bence toplumun yüklediği olumsuz tanımlamaları biraz da hak ediyor.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent-orta grup)

“Kadın Ailenin Kurulmasında Önemli Bir Rolü Üstlenendir”

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan ailelerde kız çocukları tarafından kadına ilişkin kültürel tanımlamaların boyutunu biçimlendiren bir diğer nokta erkeğin dışarıda ücretli bir işte çalışıp ev içi sorumluluklara katılmazken, kadının “ev hanımı” olup ev içi alanla sarmalanması noktasında karşımıza çıkar. Bu durum günlük dilde “eve ekmek getiren erkek” ve “yuvayı yapan dişi kuş” söyleminde ifadesini bulmaktadır. Böyle bir söyleminin çocuklar yetiştirilirken sosyalizasyon sürecinde sürekli dile getirilmesi kız ve erkek çocukların ileride “kadın” ve “erkek” olmaya ilişkin kültürel tanımlamalarını da belirlemektedir. Katılımcılardan D.K. annesinin söylemlerinden kadına ilişkin kültürel tanımını şu şekilde oluşturmuştur:

“Bence kadın bir evi ev haline getiren kişidir. Şöyle anlatıyım ben size. Bizde sadece babam çalışır ve dört kişilik bir aileyiz. Erkek kardeşim ve ben okuyoruz masraflarımız çok. Babam maaşını alınca tamamını anneme verir. O da idareli bir şekilde onu ev içindeki harcamalara kullanır. Bir de el işleri dantel falan yapıp satar. O yüzden tek maaşı bile artırır. Ben anneme bu konuda hayranım. Bence kadın güçlü olmak zorunda, evi idare etmeli, ne biliyim öyle savruk olmamalı yani. Benim teyzem mesela çok para kazanıyor ama bir evi bile yok. Ama bizim var. Bence kadın hesap işlerine kafası iyi çalışmalı, evi idare edebilmeli.” (D.K., kız çocuk, 15 yaşında, kent- orta grup)

Dolayısıyla yapılan görüşmelerde kız çocuklarından bir kısmı kadının önemli görevlerinden birinin ailenin kurulması, düzenin devam ettirilmesi açısından önemli sorumlulukları üstlendiğini dile getirmiştir. Bir başka ifadeyle toplumda kadınlardan istenen önemli görevlerden biri geleneksel kadın işlerinin (yemek yapmak, ev temizlemek, bulaşık yıkamak, ütü yapmak) dışında evi idare eden, düzeni sağlayan ve devam ettiren ve aileyi ayakta tutan bir görev üstlenmesidir.

Kırsal sosyal yapıda kadın pişiren, doğrayan ve idare eden olarak değerlendirildiği için erkek tarafından ailedeki dengeleri koruyan olarak görülür. Aynı zamanda kış için yiyecek hazırlaması, ihtiyaçlarını mümkün olduğunca en asgari düzeyde karşılaması

fazla talep eden olmaması yönüyle kız çocuklarına göre ailede önemli bir rolü üstlenendir.

“Babam anneme der ki sen çok idareli ve akıllı bir kadınsın. Çünkü annem yazdan turşudur, salçadır, ekmektir, tarhana gibi şeyler pişiriyor. Az malzemeye çok güzel yemekler yapıyor. Bana göre evin reisi kadın olmalıdır.” (Ü.Z., kız çocuk, 14 yaşında, kır)

Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelere mensup kız çocukları kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdan olduğundan farklı olarak, ailenin kurulmasında ve devam ettirilmesinde daha eşitlikçi bir anlayışın olduğunu savunurlar. Onlara göre artık tek kişinin uğraşısıyla ailenin kurulup devam ettirilemeyeceği, hayatın müşterek olduğu ve kadın ile erkeğin ailede önemli sorumlulukları bir arada üstlendiği yönündedir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada kız çocuklarının bakış açısında kadına ilişkin kültürel tanımlamalara yönelik bulgularda dikkatimizi çeken önemli bir nokta, kırdan karşımıza çıkan ama kentte dile getirilmeyen “kadının mesleğinin onun dış görüşünün önemli bir aracı olması” ile “kadının namusu ve ailesine bağlı olmasıyla toplumda yer edinmesi” konularıdır.

“Kadının Mesleği Onun Dış Görünüşünün En Önemli Aracıdır”

Kırdan kız çocukları annelerinden ayrı bir kadın tanımı yapmaktadırlar. Bu tanımlar sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar temelinde şekillenmektedir. Gözlem notlarına baktığımızda kız çocukları kendi aralarında hep kıyafetlerden, saç modellerinden daha bakımlı olmak, makyaj yapıp topuklu ayakkabı giyinmek, iyi yerlerde tatil yapmaktan bahsetmişlerdir. Bununla birlikte çalışma sahasına gittikten sonra kurduğumuz sıcak ilişkilerin ardından “biz sizin buraya geleceğinizi öğrendiğimizde daha farklı birini hayal etmiştik” dediler. Nasıl birini bekliyordunuz diye sorunca verdikleri yanıt “topuklu ayakkabısı olan mini etekli, uzun saçlı bir araştırmacı” beklediklerini söylediler. Buradaki kız çocuklarının kadın imgesi daha çok dış görünüşle anlam kazanan “özen-bakım” çerçevesinde ilişkilendirilirken bununla bağlantılı olarak ekonomik özgürlüğün bir kadına giyim-kuşam, tatil, sosyal çevre açısından da bir özgürlük sağlayacağı görüşü dile getirilmiştir. Kız çocukların bir kısmı bunun iyi bir

eğitim ve meslekle kazanılacağını düşünürlerken bir diğer kısmı zengin biriyle evlenerek de istedikleri hayatı elde edebilecekleri yönündedir. Bu iki farklı düşünce kız çocukları tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“Kadın bence okumalı ve eğitilmiş olmalı. Bakımlı olmalı. Oje sürmeli, güzel giyinmeli, gösterişli olmalı. Yani benim kafamda kadın demek kendini gösterebilen biri demek. Ne biliyim öyle paspal olursa tabi erkekte, toplum da onu ezer. Şöyle yürüdüğünde herkes ona bakmalı. Mesela ben birkaç kez hastanede böyle doktor ablaları görmüştüm. Topuklu ayakkabılı, mini etekli falan. Herkesin gözü ondaydı. Ne güzel dedim kendi kendime. Ben de ilerde o abla gibi olacağım, herkes bana bakacak.” (Ş.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

“Kadın her şeyden önce iş sahibi olan biri olmalı. Kadın eğer çalışmak istemiyorsa o kendi bileceği şey ama bir gün belki kocasından ayrılmak zorunda kaldığında bir güvencesi olur yani. En azından tekrar babasının evine dönmek zorunda kalmaz. Çocuklarını sabırlı bir şekilde dinleyen, onlarla arkadaş gibi olan biri olmalı. Benim annem bizimle hep bağıra çağıra konuşur mesela. Bir de kadın bakımlı olursa iş ortamında da, aile ortamında da çevresi tarafından da daha bir önemsenir yani. Şöyle paspal olursan kim sana bakar.” (M.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Kadın, Namusu ve Ailesine Bağlı Olması İle Toplumda Yer Edinendir”

Kırda kız çocuklarıyla yaptığımız görüşmelerde kadına yönelik kültürel tanımlama vurgusu namus ve aileye bağlılık temelinde de ifade edilmektedir. Bu konuda görüşmecilerimizden E.T. şunları dile getirmiştir:

“Bana göre bizim ülkemizde kadın namusunu korumak zorunda olan, her zaman eşine ve babasına karşı saygılı, çocuklarının iyi yetişmesi için elinden geleni yapması gereken biridir. Kadınlar için hep yasaklar konmuş. Erkeklerle gezince sanki kötü biri oluyormuş gibi çevresinden cezalandırılıyor. Ne biliyim öyleleri için kötü sözler söylüyorlar. Dul kaldığında mesela kadın sanki kötü bir şey yapmış gibi. Ya da yalnız başına bir başka şehre gidip orda çalışmaya başlasa ve tek başına yaşasa insanların kafasında hemen yanlış bir fikir oluşuyor.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent- orta grup)

“Kadın her toplumda kocasına sadık olması ve çocuklarına sahip çıkması konusunda tanımlanmaktadır. Hep özveri gösteren ve kucaklayıcı olan kadındır. Bana göre de bir kadın her şeyden önce anne sıcaklığını etrafına göstermelidir.” (M.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kır)

Kız çocuklarının kadına ilişkin kültürel tanımlamalarını belirleyen sosyo-kültürel atmosfer son derece önem arz etmektedir. Çünkü aile içindeki deneyimler, gündelik yaşamın çeşitli boyutları, anne-babanın kadına ve erkeğe ilişkin söylemleri, toplumun kadın ve erkekliği yeniden üretimi bu tanımlamalar üzerinde etkilidir. Bu nedenle kız çocukları içinde yaşadıkları sosyal dünyanın ve bu sosyal dünya içindeki ilişkilerin

ürünü olmaktan çok daha fazla “şey”dirler. Fakat bu fazlalık herkes için aynı değildir. Çeşitli güçlenme kaynakları (toplumsal roller, sınıfsal konum, eğitim) bu fazlanın boyutlarını ve türlerini belirler. Bir başka ifadeyle kadına ilişkin kültürel tanımlamalar, kız çocukları tarafından içinde bulundukları sosyo-ekonomik ve kültürel durum, eğitim, toplumsal roller de dikkate alınarak eğilip bükülür ve daha kabul edilebilir formatlarla yaşamlarına uyarlanmaya çalışılır. Dolayısıyla cinsiyet rejimine bağlı olarak biçimlenen kültürel tanımlamaların kız çocukları tarafından nasıl yorumlandığı, nasıl kırılıp değiştirildiği, bunun davranış ve düşüncelere nasıl yansıdığı önemli bir öznel alanı olarak karşımıza çıkar.

3.2.2. Kız Çocuklarının Kendilerine İlişkin Kültürel Tanımlamaları

Yapmış olduğumuz bu çalışmada kız çocuklarına “kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” “kendi gözünüzle “kız çocuğu” olmayı nasıl tanımlıyorsunuz/anlamlandırıyorunuz?” gibi sorular yöneltilerek kız çocuklarının kendilerini sahip oldukları sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar içinde nasıl değerlendirdiği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır.

“Özgüven ve Kariyer Sahibi Olan”

Yapmış olduğumuz derinlemesine görüşmelerde kız çocuklarının kendilerine ilişkin kültürel tanımlamaları gerek kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ve gerekse kırsal toplumsal yapıdaki görünümüyle irdelenmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkarak kentte yaptığımız görüşmelerde kız çocuklarının kendilerine ilişkin kültürel tanımlamaları iki farklı anlam koduyla karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri kız çocuklarının annelerinden ayrı bir yaşam kurma adına geleneksel değerlerle örülmüş kültürel tanımlamalar yerine modern değerlerin ön plana çıktığı, daha bireyci, özgüven sahibi, kendini geliştirme yönünde adımlar atmış kültürel tanımların ağırlık kazanması şeklindedir. Buna göre kız çocukları; eğitim almamış, ev içi alanla sarmalanmış, sosyal yaşam alanlarına katılma fırsatı bulamamış annelerinden farklı olarak, iyi bir kariyer ve gelecek arzulamaktadırlar. Kız çocuklarının anneleriyle kurdukları bu simbiyotik ilişki kendilerine ilişkin tanımlamalarını da belirlemektedir. Bu konuda D.A. şunları ifade eder:

“Ben ev kızı ya da ev kadını gibi bütün gün aynı işleri yapmak istemiyorum. O kadar sıkıcı bir hayatım olsun istemiyorum. Düşünsenize her gün kahvaltı hazırla, sofrayı topla, yemek yap, evi süpür, ütü yap. Bu kadar sıkıcı ve tek düze bir hayat olabilir mi? Ama ben okumak istiyorum. İdeallerimi gerçekleştirmek istiyorum. Çevremde fark edilmek istiyorum. Öyle paspal ve bakımsız olmak istemiyorum.” (D.A., kız çocuk, 15 yaşında, kent-altı grup)

Görüşme yaptığımız kentin diğer bir grup kız çocukları da annelerinin kadına yönelik kültürel tanımlamalarını içselleştirerek bir anlamda onların devamı sayılabilecek yaşam örüntülerini sürdürmeleri yönünde bir duruş sergilemektedirler. Şunu belirtmek gerekir ki bu gruptaki kız çocukları, geleneksel rol ayırımına ve annelerinin yaşamlarını sadece “ev kadınlığı” ile “anne”lik üzerine kurmalarına karşı çıkmalarına rağmen böyle bir yaşamı devam ettirmeye meyilli oluşları yönündedir. Özellikle annelerinin aile içindeki fedakarlıkları, eşinin ve çocuklarının önceliklerini kendi sorunlarının önüne koymaları, yaşamlarını onların talepleri doğrultusunda kurmak gibi kimi değerler kız çocukları tarafından da içselleştirilmekte ve anlam kodlarına yansımaktadır. Annesini model alan E.T. kendi bakış açısıyla kadın tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Ben annem gibi olmak isterim. Annem çok güçlü bir kadın. Tamam okumamış ama yokluktan çok şey var etmiş. Annem hep anlatır evlendiklerinde kocaman bir evde iki tane kanepa ve bir dolap varmış. Her şeyi babamla çalışarak, el ele vererek yapmışlar. Annem okusaydı çok iyi yerlere gelirdi. Ama bize bakmak için çok fedakarlık yapmış. Ben de annem gibi güçlü ve fedakar biri olmak istiyorum. Ben de çocuğum olursa onu kimseye vermeyeceğim bakması için. Ben kendim büyüteceğim. Tamam okuyacağım, bir meslek sahibi olacağım. Ama iyi bir anne ve evinde becerikli bir kadın da olacağım.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent-orta grup)

Gerek kentte yaptığımız görüşmelerde gerekse kırdaki kız çocuklarının hepsi eğitim ve kariyer sahibi olmak istediklerini vurgularken yaşadıkları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların gölgesinde şekillenen bir bakış açısını da ortaya koymaktadırlar. Bir başka ifadeyle gerek ekonomik koşullar gerekse kültürel doku kız çocuklarının annenin yaşam modeline yakın bir seçimi zorunlu kılmıştır. Örneğin, alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde görüştüğümüz ailelere mensup kız çocuklarından H.Ş. kendine ilişkin geleneksel bir kadın tanımı yaparken bunda yaşadığı bölgenin şartları ve zaman zaman imkansızlıklarının da etkili olduğunu altını çizmektedir. H.Ş. bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Ben tabii ki kendime annemden daha iyi bir yaşam düşünüyorum. Ama bizim bulunduğumuz çevre gecekondu bölgesi, buradan ancak başka bir şehre üniversite kazanırsam gidebilirim. Gitsem bile sonuçta benim geldiğim kültür belli ve ben yine erkeğin sözünün önemsendiği, yemek, bulaşık, temizlik gibi işleri kadının

yaptığı bir gelenek içinde evliliğini yapmak zorunda kalacağım. Tabii ki okuyacağım, bir mesleğim olacak ama annemin yaptığı işleri de yapacağım. Eğer üniversiteyi kazanamazsam şimdiden gelmeye başlayan taliplerimden birini seçmek zorunda kalacağım. Böyle bir şeyi tabiki istemem ama gerçek bu...Bir işe girsem bile okumadığım için basit işler olacak. O zaman da yapacağım evlilikte iyi bir yaşamın olduğu evlilik olmayacak. Yani tek kurtuluşum okul.” (H.Ş., kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

Kentten farklı olarak kırdaki kız çocuklarını eğitimi ve meslek sahibi olmaya iten en önemli sebep, kız çocuklarının ve kadınların içinde bulundukları koşullardan (tarlada çalışmak, tiyatroya sinemaya gidememek, arkadaşlarını serbestçe seçememesi, kendilerini geliştirecek sosyal fırsatların olmaması) kaynaklanmaktadır. Görüşme yaptığımız kız çocuklarına göre kendilerini kurtaracak tek seçenek eğitim ve meslektir. Bunu görüşmecilerden N.Ç. şu şekilde aktarmıştır:

“Annem bana hep der ki, oku da benim gibi böyle hayatını heba etme. Ben küçük bir yerde hayatımı tarlada çalışarak geçirmek istemiyorum. Okuyarak ancak iyi yerlere gelebilirim.” (N.Ç. kız çocuk, 15 yaşında, kır)

“Bizim öyle bir yerde torpilimiz yok. İyi bir meslek ve eğitim için çok çalışmam gerektiğini biliyorum. İyi bir mesleğim olsun istiyorum. Ailem ve akrabalarım benimle gurur duysun istiyorum.” (M.Y. kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Cinsiyetinden Dolayı Şanslı Olan”

Kız çocuklarının eğitime ilişkin yaşadığı güçlükler ve ailenin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye kız çocuklarının kendilerine ilişkin yaşam kurma düşüncesini etkilemektedir. Bir anlamda yeterli eğitimi alamamış ya da gelecekte iş sahibi olma konusunda umutsuzluklar taşıyan kız çocukları kendilerini erkeklere göre daha şanslı hissetmektedirler. Çünkü, kız çocukları için “iyi bir eş adayı” bulmakta sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yukarı doğru hareketliliğin bir sebebi olabilmektedir. Bunu kız çocukları kendi açılarından “iyi bir evlilik yapabilme şansı” ile izah etmektedirler.

Kentte yapmış olduğumuz görüşmelerde kentin özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde görüşme yaptığımız kız çocukları, “kadın” ya da “kız çocuk” olmaya çok farklı bir pencereden yaklaşmışlardır. Bu konuda görüşmecilerden D.A.,

kadınların çalışmasına gerek olmadığı düşüncesinden hareketle kendine ve kadına ilişkin şöyle bir kültürel tanımlama yapmıştır:

“Şans gibi bir şey bence kız olmak. Çalışma derdin yok. Ailen sana her zaman bakar. Evlendiğinde eşin bakar. Yani sabah 7’de kalkıp akşam 8’de eve geleceğin bir işe gir, çalış diyen yok sana. Bir işte çalışma derdin yok işte. Babam erkek kardeşime yazın bir iş bul çalış diyor ama bana böyle bir zorlama yapmıyor. Babam ve kardeşim çalışsa bana ihtiyaçları olabilir mi hiç...” (D.A., kız çocuk 15 yaşında kent-alt grup)

“Kız çocukları için toplumdaki sorumluluklar bana göre erkekler kadar zor değil. Çünkü biz çalışsak da olur. Belki maddi durumu iyi biriyle evlenirsek çalışmamıza bile gerek kalmaz. Bence bu bizim için bir şans.” (H.Ş. kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

Kız çocuklarının kendilerine ilişkin kültürel tanımlamalarını sorduğumuzda aldığımız ilginç bir yanıt da Y.A.’dan gelmektedir. Kız çocuğu olmayı D.A. gibi bir şans olarak gören Y.A. için işin şans boyutu ekonomik boyut üzerinden şu şekilde temellendirilmiştir:

“Kız olmanın bence birçok olumlu yanı var. Baba evinde de olsak evlensek de çalışmak zorunda değiliz. Erkekler evlenmek için bir işleri olmalı. Ama bizim için öyle bir zorunluluk yok. Zaten kadınların evde de işleri çok oluyor. Bir de işe gidip evde işleri yapmak çok ağır bana göre. O yüzden ben zengin biriyle evleneceğim. O zaman daha rahat yaşarım. Kız çocuk olmanın en olumsuz yanı ise erkekler kadar rahat dışarı çıkamamamız. Çünkü annem benden hep kendisine yardım etmemi istiyor. Erkek özgür ama kız evine bağlı olmak zorunda. Ailesi ne derse onu dinlemek zorunda, onların sözünden çıkmaması gerekiyor. Ben annem ne derse onu yapıyorum. Bizim buralarda öyle kızlar fazla sokakta oynamaz. Biz daha çok kız arkadaşlar evde toplanıp öyle vakit geçiriyoruz.” (Y.A., kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

“Hedeflediği Hayatı Yaşayabilen”

Kentte ve kırdan yapmış olduğumuz görüşmelerde kız çocukları tarafından ortak vurgulanan kültürel tanımlamalardan biri annelerinden farklı olarak kendi önceliklerinin ön planda olduğu bir tanımlama üzerine kurulu yaşam arzusudur. Yaptıkları tanımlamaların odağında kadın ve erkeğe ait roller yerine herkesin üzerine düşen görevleri yaptığı daha eşitlikçi bir tablo yer almaktadır. Onlara göre hayat sadece ev işleri yapmak ve çocuk bakmaktan ibaret değil, insanın kendi hayatını yaşaması, kendini geliştirmesi, yaşadığı hayattan zevk alması da önemli. Bir başka ifadeyle bu gruptaki kız çocuklarına göre anne olmak, eş olmak kadın kimliğinin bir bileşenidir. Ancak böyle bir kadın kimliği onun ileride kendi hayatına ilişkin engeller koymasına yol

açmamalıdır noktasından hareket ederek hem kariyerlerini yapabilecekleri hem de kendi kişisel zevklerine (eğlenmek, arkadaşlarıyla bir arada vakit geçirmek, seyahate gitmek, sosyal aktivitelere katılmak) zaman ayırabilecekleri kültürel bir tanımlama yapıyorlar. Görüşmelerde bu konu şu şekilde dile getirilmiştir:

“Hayat o kadar uzun değil bana göre. Düşünüyorum da annemi, mesela ben okuldan eve geldiğim zaman annem halen temizlik yapıyor oluyor. Sabah biz okula gittikten sonra başlıyor. Akşam biz geliyoruz ki o hala ev işleriyle uğraşıyor. Ve hergün aynı iş. Hayat böyle ne sıkıcı olur. Sonra yaşlanıp bir geriye bakacaklar ki hayatlarını yaşamamışlar. Ben kendim için böyle bir hayat planlamıyorum. Hayatımı yaşayacağım ben. Okuyacağım, işim olacak ve eşimle her şeyi paylaşacağım. Kadın olmayı dezavantaja değil avantaja çevireceğim ben. Çünkü bu hayat benim onların değil.” (B.K., kız çocuk, 16 yaşında kent-orta grup)

“Ben kendimi hayallerimin peşinde koşmak isteyen daha özgür bir ruha sahip biri olarak tanımlıyorum. Ben ileride çok başarılı bir kadın olmak istiyorum. Hayallerimi gerçekleştiremezsem içimde bir ukte olarak kalırsa çok üzülürüm. Çünkü ben hep bu yönde kendimi şartlandırımdım. Bir de kız çocuklarına yapılan haksızlıkları görüyorum. Mesela kız olmaktan dolayı rahat hareket edemiyoruz. İsteddiğimiz gibi gezip tozamıyoruz. Hep bir kısıtlama var. O yüzden okursak ancak o zaman gözlerini üzerimizden çekerler. Bizim de laf söylemeye hakkımız olur.” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

“Her Anlamda Kendini Yetiştirebilen”

Yapılan görüşmelere genel olarak baktığımızda kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki kız çocukları kendilerine ilişkin kültürel tanımlamalarında daha çok her anlamda kendini yetiştirebilen, bunun içinde iyi bir meslek sahibi ve başarılı bir kadın olmayı hedefleyen bir düşünceyi ağırlıklı olarak dile getirmişlerdir. Özellikle kız çocuklarının vurguladıkları esas nokta, “eğitilmiş, iyi bir mesleği olan, mesleğinde başarılı, güçlü, kendine güvenen, her alanda seçimleri kendi yapabilen, ayakları yere sağlam basabilen” bir kadın tanımı etrafında şekillenir. Bununla birlikte kentin üst ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki kız çocukları, sadece eğitim ve meslek hayatıyla değil aynı zamanda farklı sosyal faaliyetlere (bale, tenis, matematik kursu, yüzme kursu, tiyatro kursu, satranç kursu) katılmaya imkan verilmesiyle de çok şeyin başarılabilirliğini vurgulamışlardır. Bu konudaki görüşlerini D.K. şu şekilde aktarmıştır:

“Şimdi kız çocuğu deyince benim aklıma daha silik bir tip geliyor. Çünkü bizim toplumda kız çocukları ve kadınlar hep öyle görülüyor bence. Bir kadın bana göre eğitimden de önce kendini birçok konuda aşmış olmalı, kendini en iyi şekilde

yetiştirmeli. Yani sadece evdeki işler olmamalı, para kazanmalı, hangi iş olursa olsun annemin çalışmasını isterdim, dışarıda ne olup bittiğini öğrensin isterdim, bilgili olsun isterdim yani. Sosyal bir insan olmasını isterdim. Çünkü ben böyle etkinliklere katılmak istediğimi söylediğimde kötü bir şey yapıyormuşum gibi davranıyor ve onu yapmamı istemiyor. Belki kendi sosyal olsaydı bu isteklerime karşı çıkmazdı. Anneme göre okumuşu da bir okumamışu da. O yüzden ben annem gibi bir kadın değil de kendi isteklerimi yapan, çocuklarıma da vakit ayıran eğitilmiş bir kadın olmak isterim ilerde. İyi bir mesleğim olsun ve daha çok çevrem olsun isterim.” (D.K. kız çocuk, 15 yaşında kent-orta grup)

Kentin orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki kız çocuklarına göre kadının eğitim ve meslek hayatıyla ön plana çıkması kadını yüceltirken geleneksel ev işleri içine “hapsedilmek” kadını edilginleştirmektedir. Özellikle kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup ailelerdeki kız çocukları ile kırdaki kız çocukları tarafından dillendirilen konu “kendi ayakları üzerinde durmaktan korkan”, “üretmeyip sürekli başkalarına bağımlı yaşayan-bu daha çok evlenmeden önce baba, evlendikten sonra eşe bağımlı olmak şeklinde kendini gösterir-”, “sürekli söylenen ama şikayet ettiği koşulları değiştirmek için herhangi bir çaba göstermeyen”, “içinde bulunduğu kötü koşulları sürekli birilerine mal eden” bir kadın tanımından çok, “kendi yaşamını olumluya çeviren”, “güçlü ve attığı adımlarla kararlı yürüyen”, “hiçbir zaman başkalarının hayatları üzerine yaşamını kurmadan kendi ayakları üstünde durabilen”, “ileriki yaşamlarında kadın ve anne olarak gelecek nesillere daha eşitlikçi rol modelleri sunabilecekleri” bir tanımlama yapmaktadırlar. Bu tanımlamalardan birini T.P. şu şekilde açıklar:

“Bir ailede bana göre ne kadar eğitilmiş birey varsa aile yapısı da o kadar gelişiyor. Eğer iyi bir eğitimin varsa ve kendine güveniyorsan seni koydukları yada koymaya çalıştıkları fanusun dışında tutabilirsin. Bence kadınlar ya da kız çocukları konmak istedikleri fanuslardan kendi mücadeleleriyle çıkacaklar. Herkesin gelişmiş bir beyni var ve sen onun ne kadarını kullanırsan o kadar gelişirsin. O yüzden ben kendimi bir kız çocuğu ve ilerde yetişkin bir kadın olarak eğitilmiş, ayakları üzerinde durabilen, kimseye benzemeye çalışmadan, sosyal hayatta kendini geliştirebilmiş bir kişi olarak tanımlıyorum.” (T.P. kız çocuk, 18 yaşında kent-üst grup)

“İnançlarından Taviz Vermeyen”

Kız çocuklarının kendilerine ilişkin kültürel tanımlamaları kentte değil fakat kırdaki ağırlıklı olarak din olgusu temelinde açıklanmıştır. Kırdaki görüştüğümüz kız çocuklarından N.Ç. şunları aktarmıştır:

“Bana göre inançlarımdan dolayı bir kız çocuğu olarak en fazla üniversite okuyabilirim. Ama çalışamam. Çünkü başımı örterek bir devlet dairesinde

çalışmam. Benim görüşüme göre inançlarını yaşamak isteyen bir kız çocuğu için ülkemizde okumak da çalışmak da büyük bir çaba istiyor.” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Kadınların ve kız çocuklarının kişisel mutluluğunun her şeyden önemli olduğunu, bu mutluluğu da inançlarını yaşayarak yakalayabileceklerini, toplumsal engellerin kadınları daha da güçlendirdiğini belirten M.Y. her ne kadar kendisi başörtülü olmasa da çevresindeki diğer kadınlar ve kız çocukları için tercüman olmaktadır:

“Bizim bu çevrede üniversiteyi bitirdikten sonra inançlarından dolayı çalışmayı düşünmeyen ablalar var. Başını açması gerektiğinden,, erkeklerle çalışırken aynı ortamı paylaşmak zorunda kalacağından. ibadetlerini yani namazını düzenli olarak kılamayacağından dolayı çalışmak istemiyorlar. Bazen onlara sorarım niye çalışmıyorsun diye. Onlarda inançlarıyla yaşamının kendilerini mutlu ettiğinden bahsediyorlar.” (M.Y. kız çocuk, 17 yaşında, kır)

“Dış Görünüşüyle Kendini Özgürce İfade Edebilen”

Kız çocuklarının kendilerine ilişkin kültürel tanımlamalarını şekillendiren bir başka boyut giyimiyle, kuşamıyla, duruşuyla kısacası dış görünüşüyle anlam bulan bir tanımlamayı karşımıza çıkarmasıdır. Bu görüş daha çok alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailelerdeki kız çocukları ile kırdaki şu şekilde dile getirilmiştir:

“Bana göre kız olmak çok güzel. Çünkü ne istersen giyinebiliyorsun. Daha çok toplumda kendini gösterebiliyorsun. Bence bir kadın her şeyden önce dış görünüşüyle dikkatleri üzerine çekmelidir yani. Nasıl desem şöyle bir kalabalığa girdiğinde işte demeliler. Yoksa paspal bir kadın ne kadar okumuş bilgili de olsa kendini göstermez bence. Onunla konuşmadıkça bilemezsin mesleğini mesela. Ama dediğim gibi önce kendini giyimiyle, makyajıyla belli etmeli.” (N.Ç., kız çocuk, kır)

“Bana göre kız çocuk olmak iyi bir yaşama sahip olmakla ancak olabilir. Mesela ben eğer kız çocuk olarak ailemde ve toplumda kabul edilmek isteniyorsam her şeyden önce her anlamda imkanlara sahip olmalıyım. Maddi olarak bir sıkıntı olmamalı. Kadınların kişisel bakıma daha çok ihtiyacı var. Bunlar karşılanmadan da olmuyor. Ne biliyim bir kuaföre gitmek isterim, güzel giyinmek isterim, kişisel ihtiyaçlarımı karşılayacak bir yaşam isterim. Bunların birini buluyorsam onunu bulamıyorum. Bırak kuaförü benim en temel ihtiyacım olan en basit şeyleri bile bana çok görüyorlar. Kız çocuk olarak kendimi aciz ve çaresiz olarak tanımlıyorum mesela. Ama bana göre kadın olmak özel bir şeydir. Nedense bizim toplumda ve ailede kadın hep horlanan ve dışlanan kişiler.” (H.Ş. kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

Sonuç olarak yapmış olduğumuz görüşme ve gözlem notlarına dayanarak diyebiliriz ki kız çocukları kendilerine ilişkin kültürel tanımlamalar yaparken içinde bulundukları sosyo-ekonomik ve kültürel yapının etkisinden hareket etmektedirler. Bu tanımlamalar

üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, toplum ve aile içinde daha özgür hareket edebilen, iyi bir eğitim almış, meslek sahibi, haklarının bilincinde olan, güçlü bir kadın imgesidir. Diğer bir grup ise kendi inançlarından taviz vermeyen, ailesinden aldığı dini öğretileri her şeyden önce gören ve bunu devam ettirme yolunda eğitim ve meslek hayatından bile vazgeçen bir tanımlama yapmıştır. Son grupta ise dış görünüşten yola çıkarak kendilerine yönelik tanımlama yapan kız çocukları söylemlerinde bakımlı olmak, giyimle, makyajla, duruşuyla kendini toplumda hissettirebilen ekonomik anlamda güçlü bir kadın tanımlaması yapmaktadırlar.

3.2.3. Anne ve Babanın Bakış Açısında Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamalar

Anne ve babanın kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları toplumsal olanla bireysel olan arasında bir kesişmeyi zorunlu kılmaktadır. Şöyle ki bir yandan anne ve babanın çocuk yetiştirme deneyimleri kültürel tanımlamaları şekillendirirken diğer taraftan da bu deneyimler, içinde bulunulan toplumun kültürel dokusu, ekonomik koşulları ve sosyal yapısı tarafından şekillenmektedir.

Yapmış olduğumuz görüşmelerde anne ve babanın kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalarını kır-kent bağlamında karşılaştırmak için anne ve babaya, “kız çocuğunuzun eğitime devam etmesini istiyor musunuz?”, “kızınız için nasıl bir yaşam istiyorsunuz?”, “kız çocuklarınızı nasıl bir öğretille yetiştiriyorsunuz?” şeklinde sorular sorularak aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

“Anne ve Babaya Bağlı ve Saygılı Olmalılar”

Kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki ailelerde, anne ve babalar kız çocuklarını daha çok bağlılık/sadakat ekseninde yetiştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu ailelerde sosyalleşme vurgusu aileye bağlılık şeklinde gözlenir. Bağlılık bir anlamda kız çocukları üzerinde denetimi de beraberinde getirmektedir. Buna göre anne ve babalar kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalara denetim ve bağlılık çerçevesinden şu şekilde yaklaşmaktadırlar:

“Kız çocuğu okulunu bitirip iş sahibi olana ve evlenene kadar sorumluluğu babasına anasına aittir. Ondan sonra evlenip gittiği zaman eşine aittir. Bu yüzden bizim buralarda kız çocuğu erkek çocuğu gibi sahipsiz bırakılmıyor. Erkek çocuğu geç saatlere kadar dışarıda olsa hiç aklına gelmez. Ama kız eğer eve bir yarım saat geç gelse insanın aklına her türlü kötü şey geliyor. O yüzden yanında tanıdığımız ve güvendiğimiz arkadaşları olmadan akşam pek dışarı çıkmasına izin vermiyoruz. Bana göre kız çocuk okusa da çalışsa da evlenene kadar anne-babanın denetiminde ve kontrolünde olmalı. ” (E.Ç.,anne, kır)

“Bana göre kız çocuk olsun erkek çocuk olsun anne-babaya saygılı olacak. Örfünü adetini bilecek. Kendi başına buyruk olmayacak. Eğer çocuğunun dizginlerini ilk başta elinize almazsanız sonra yüz göz oluyorsunuz. Anneyi babayı, atayı bilecek, saygı duyacak. Evini kapısını bilecek. Akşam vakitleri babasından önce evinde olacak. Bunlar kız çocuk olunca daha da önem kazanıyor tabii ki.” (E.Ş. anne, kent-alt grup)

Kız çocuklarını koruyup denetlemenin onların sosyal ve bireysel gelişimlerinde olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünen orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan anne-babalar ise kız çocuklarına ilişkin şöyle bir tanımlama yapmışlardır:

“Yaşadığımız muhitten olsa gerek ben kızımın bu çevreden bir an önce okuyup bir üniversiteyi kazanarak ve sonrasında bir iş bularak kurtulmasını istiyorum. Burada aileler çocuklarını biraz başı boş bıraktıkları için kızlarımızı çok koruyup kollamak zorunda kalıyoruz. Bu da onların hem çevreye hem de kendilerine olan güvenlerini zedeliyor. Zaman oluyor ki ben okula götürüyorum. Oysaki o yetişkin bir kız çocuğu kendi okuluna kendi gidebilmeli. Ortam kötü olduğu için ister istemez kızıma karşı koruyucu ve kollayıcı oldum. Ama artık onun psikolojik ve sosyal gelişiminde bazı çekimserlikler görünce kendi haline bıraktım. Şimdide bana çok bağımlı yetişti. Sürekli arkasına bakıp annem babam orda mı diyor. Bu tabii ki kötü bir durum.” (E.K. baba, kent-orta grup)

“Kız olsun erkek olsun eğer çocuklarımızı çok sıkmadan ve çok müdahale etmeden yetiştirirsek o zaman daha mutlu ve sağlıklı bireyler yetiştirmiş oluruz. Eğer sürekli arkalarından koşar ve bizim istediğimizi yapmalarını telkin edersek, yarın tek başlarına kaldıklarında sudan çıkmış balığa dönerler.” (A.A., baba, kent-üst grup)

Kırda yapmış olduğumuz görüşmelerde anne ve babalar kız çocuklarından büyüklerine karşı saygı beklerken aynı zamanda hem değerlerine hem de anne-babalarına sahip çıkmalarını beklemektedirler. Erkek çocukların maddi olarak kendilerine yardım edebileceklerini ama kız çocuklarının anne ve baba yaşlandıklarında onları yanlarına alıp bakacakları konusunda bir umudu beslediklerini belirten anne ve babalar şunları aktarmışlardır.

“Benim bir oğlum var. Canı sağolsun inşallah. İlerde çalışır ve para kazanırsa bize yardım eder. Ama evlenip de el kızı gelince iş değişir. Ama kızlar daha hayırlı evlat olurlar bana göre. Ben kızlarımın ilerde bize sahip çıkacaklarına inanıyorum.” (H.Z., baba, kır)

“Kız çocuk yarın evlendiğinde babasının evini terk edecek ama yine de anne ve babaya saygıda kusur etmeyecek. Çünkü kız çocukları bu konuda bana göre erkek çocuklardan daha hassas olurlar. Ben kızıma güveniyorum.” (M.Y., anne, kır)

“Yetişkin Olduklarında Kendi Ayakları Üzerinde Durabilmeliler ”

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki görüştüğümüz anne ve babalar, kız ve erkek çocuk ayrımı yapmaksızın çocukların ileride sahip olacakları eğitim ve meslekle kendi ayakları üzerinde durabilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre kız çocukları eğer iyi bir eğitime tabi tutulursa kimseye muhtaç olmadan, kendi ayakları üzerinde durabilen, kendi kararlarını verebilen, kimliğini bulabilmiş bireyler olarak toplumda yerlerini alırlar. Bunu üst gruptan baba A.Y. şu şekilde aktarmaktadır:

“Özerk bireyler yetiştirmek istiyorsak önce otorite ve kurallarla örülmüş bir aile ve okul eğitiminden vazgeçmeliyiz. Ben kızımın özellikle ne annesine ne de bana, evlendiğinde de eşine bağımlı yetişmesini istemiyorum. Onun kendine ait bir hayatı olmalı. Bunu da ancak iyi bir eğitim ve iş hayatıyla kazanabilir. Eğer gerçekçi olmak gerekirse kız çocuk demek ev hayatından tümüyle arınmış bir bireyden tabii ki bahsedemeyiz. Ev işlerinde de sorumluluk alacak ya da evlendiğinde ev işleri, çocuk bakımı gibi görevleri üstlenecek. Ama aynı zamanda okuyacak, meslek sahibi olacak.” (A.Y. baba, kent-üst grup)

“Bana göre kız çocuklarının eğitimi çok önemli. Eğer kızlarımızı okutursak ileride sahip oldukları meslekle kimseye muhtaç olmadan yaşamlarını devam ettirebilirler. Meslek, onlara bir güç ve güven verir.” (H.Z., baba, kır)

Bu bağlamda araştırma yaptığımız kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yapılan görüşmelerde kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamanın ortak vurgusu kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları ve meslek sahibi olmaları yönündedir. Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan anne ve babalar toplumun koyduğu engelleri aşabilmek için kızlarının eğitim almalarının şart olduğunu dile getirmektedirler. Onlara göre toplum, bireyin önüne engeller koyarken bu engeller ancak iyi bir eğitim ve iyi bir meslekle aşılar. Bir başka ifadeyle bu engellerin aşılması için bireysel güç büyük önem arz eder. Eğitim de bireysel güçlenmenin ve özerk bir kişilik geliştirmenin en önemli araçlarından biridir. Eğitimin kızları eşlerine, babalarına muhtaç etmeyecek bir konuma getireceğine, toplum tarafından takdir göreceklarına, sosyal dünyayı daha kolay anlamlandırıp kendi yaşamlarına ilişkin doğru kararlar almalarına yardım edeceğine ilişkin ortak vurgu katılımcılar tarafından dile

getirilmiştir. Eğitimin kız çocuklarının yaşamlarını kolaylaştıracağı, kendi kararlarını verebilen ve sağlıklı bireyler yaratacağını vurgulayan anne ve babalar bu durumu şu şekilde yorumlamaktadırlar:

“Kızım ile ilgili tek isteğim onun okuyup bir mesleği olması. Eğer bu isteğim olursa kızım açısından yaşamında çok büyük değişiklikler olacak. Anne ya da ev kadını olmasının yanında bir de mesleği olacak. Eşine hizmet etmeyecek, herkes onu taktir edecek, evde kendisini dört duvar arasında köreltmeyecek. Çamaşır, bulaşık yıkamanın dışında daha başka meziyetler edinecek.” (K.A., baba, kent-alt grup)

“Kızımın iyi bir mesleği ve eğitimi olsun istiyorum. Eğer bir kadın okursa kendini kurtarabilir bence. Yoksa eşine bağlanarak ne biliyim ailesine bağlanarak bir yere gelinmez. Dıştan artırılmaz, içten artırılır. Eğer kızım iyi bir eğitim alırsa geleceğini daha doğru şekillendirebilir. Zaten toplum kadınları sürekli eziyor. Ama bunun üstesinden gelecek olan yine kadınlar. Ben hep kızıma hatırlatırım bunu. Eğer okursa kendi partisini, siyasi görüşünü, spor takımını, nasıl biriyle evleneceğini, nerde yaşayacağını kendi belirler. Hayattaki tercihlerini kendi isteğiyle yapmasını istiyorum. Böyle olursa kendiyle ve çevresiyle daha barışık olur. Bu hayat onların bizim değil. Biz kendi hayatımızı yaşadık ve onlara da kendi hayatımızı yaşatmak gibi bir acımasızlığı yapmamız çok yanlış bence.” (E.K., baba, kent-orta grup)

“Kızıma ben bir anne olarak imkanlar tanıyıp ona rehber oluyorum. Doğruyu ve yanlışını anlatıyorum. Ama yaşamına yönelik kararı verecek kişi o. Eğitimi tamamlayıp iyi yerlere gelmesini, yaşam standartlarını yükseltmesini arzu ederim. Kız çocukları eğitilmeli ve haklarını edinmek için bilinçlenmeli bence. Yükselme hakları, çocuk doğurma ve boşanma haklarını tanımalılar. Bir kadın ne zaman çocuk dünyaya getirecek, çocuğunu nasıl yetiştirecek, yaşamını nasıl kuracak gibi kararlarda söz sahibi olabilmek için okumalı ve güçlenmeli bence.” (N.P., anne, kent-üst grup)

“Dinine Bağlı ve İnançlı Olmalılar”

Özellikle kırsal toplumsal yapıda din olgusu kız çocuklarına yönelik tanımlamaları şekillendirmektedir. Anne ve babalar kız çocuklarının okumalarını, ama inançlarından taviz vermemeleri gerektiğinin altını çizmektedirler. Özellikle günümüz sosyal dünyasının bireylerin kültürel ve ahlaki değerlerini yozlaştırdığını, bedenini teşhir ederek toplumda kabul görmeye çalışan bireylerin yetiştirildiğinin altı çizilerek medya ve kitle iletişim araçlarının kız çocukları ya da kadını metalaştırdığı ileri sürülmektedirler. Günümüzde küreselleşme ile ortaya çıkan kadına yönelik söylemler, kadının reklam aracı olması, kız-erkek ilişkilerinde ahlaki değerlerin hiçleştirilmesi karşısında aileler bu söylemlere karşı bir duruş sergilemektedirler. Aileler bu konularda erkek çocukları için çok büyük endişe duymasalar da kız çocukları için daha büyük

kaygıları taşıdıklarını dile getirmektedirler. Özellikle ailelerinde baskıyla yetişen kız çocuklarının sonradan katıldıkları iş ve meslek hayatlarında kendi değerlerini yitirdikleri genellemesini yapan ebeveynler, kızların başka şehre okumak için gidip yanlış arkadaşlıkların kurbanı olduklarını belirterek kendi kızları üniversiteyi kazanırsa o zaman kendilerini zor bir dönemin beklediğini görüşmelerde şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Ben kızımın okuyup iyi bir mesleği olmasını istiyorum. Ama biz kırdan yaşıyoruz ve elbet kazanırsa bizden ayrılacak. Biz gerek kızımızı gerekse oğlumuzu Türk kültürünün adet ve ananelerine göre yetiştirmeye özen gösterdik. Benim için önemli olan büyüklerine saygılı, geldiği yeri unutmayacak, namazında orucunda her zaman ibadetlerini yerine getirecek bir insan olması. Yoksa bunları unuttuktan sonra okumuşta ülkesine vatanına yararlı olmayacaksa o zaman ne anlamı olur ki.” (H.Z. baba, kır)

“Ben kız çocuğun her şeyden önce ahlaki değerlere sahip çıkmasıyla bir yerlere geleceğini düşünüyorum. Televizyonlarda görmüyor muyuz orasını burasını açıp gençlerimize kötüyü örnek gösterdiklerini. Bu devirde ister kız ister erkek olsun kendi değerleriyle çocuk yetiştirmek çok zor. İster istemez etkileniyorlar. Neyi yasak edeceğiz. Biz her zaman peşlerinde olamayız ki. Sonuçta merak var, tez canlılık var, cahillik var. Kız olsun erkek olsun çocuk kendi doğrularını kendi bilmeli. Senin benim dediğimizle artık olmuyor bu devirde. Biz kapı diyoruz onlar baca anlıyor.” (S.Y. baba, kır)

Sonuç olarak anne ve babalar kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları daha çok eğitim ve ahlaki değerler ekseninde dile getirmektedirler. Daha çok kentin üst ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde eğitimi tamamlamış, kendine güvenen, ayakları yere sağlam basan özerk bireyler temelinde kız çocukları tanımlanırken kırdan ise daha çok anne tarafından içinde bulunduğu olumsuz yaşam koşulları örnek gösterilerek kız çocuklarının okuması istenmektedir. Çünkü onlara göre bir kadın, eşi ve çevresi tarafından saygı görmek istiyorsa eğitim ve meslek sahibi olmalıdır. Araştırmamızın kent ve kır ayağında hangi sosyo-ekonomik ve kültürel düzey içinde olursa olsun aileler kız çocuklarından, kendi ayakları üzerinde durabilen, büyüklerine saygılı, dini, ahlaki ve toplumsal değerlere uygun bir davranış modeli geliştirebilen bireyler olmalarını beklemektedirler.

3.2.4. Erkek Kardeşin Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamaları

Erkek kardeşin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları, içinde yaşanılan sosyal ve kültürel yapı ile ailenin erkek çocuklara kız kardeşleriyle ilgili yükledikleri sorumluluklar belirleyici olmaktadır. Erkek kardeşin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları aile içindeki çocuklara atfedilen rollerle belirlenmektedir. Buradan yola çıkarak yapmış olduğumuz görüşmelerde kır ve kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan erkek çocuklara, “kız kardeşinizden beklentileriniz nelerdir?”, “kız kardeşinizin arkadaşlarıyla dışarı çıkmasına müdahale eder misiniz?”, “kız kardeşinizin çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?” şeklinde sorular sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

“Kız Çocuklar Ev İşleriyle İlgilenmeli ve Anneye Yardım Etmeliler”

Geleneksel toplumlarda aile içi roller genellikle cinsiyete göre ayrılmaktadır. Bir başka ifadeyle, kız çocuklarına genellikle ev işleri ile ilgili sorumluluklar verilirken erkeklere ise daha çok dışarı işleri verilmektedir. Bu tür toplumlarda erkek çocuk bir an önce büyüüp babanın gölgesinde onun rollerini icra etmeye şartlanırken kız çocukta annenin rol ve işlevlerini üstlenmeye şartlanmaktadır. Bu durum her iki taraf için diğerine karşı cinsiyete yönelik bir tanımlama yapma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Kentin alt ve kısmen orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde erkek çocuklar ev işleri ile ilgilenmemekte ve ebeveyn olarak anneden ve kardeş olarak kız çocuktan kendilerine hizmet etmelerini beklemektedirler. Bu durumu görüşmecilerimiz tarafından şu şekilde dile getirmişlerdir.

“Türk toplumunda bana göre kızlar anneye ev işlerinde yardım eden, yemek yapmayı, ütü yapmayı annesinden öğrenen kişidir. Bu yüzden kızlardan bazı işleri öğrenmesi istenir ve öğrenmek için de anneye yardım eder. Benim ev işlerini öğrenemem gerektiği için annemin mutfağında pek olmam yani.” (F.K.,erkek çocuk, 15 yaşında, kent-orta grup)

“Ben kız kardeşimden dediklerimi yapmasını ve bana hizmet etmesini bekliyorum. Su getir dediğimde getirmeli, ütüümü yapmalı. Ya da bir şey istediğimde karşı çıkmamalı. Sonuçta ben onun abisiyim.” (V.A., erkek çocuk, 15 yaşında, kent-alt grup)

Kırda da erkek çocukların kız kardeşlerine yönelik kültürel tanımlamaları, yapmış olduğumuz görüşmelerde ve gözlem notlarımızda daha çok anne-baba arasındaki iletişim ile anne ve babanın erkek ve kız çocuklarına yükledikleri görev ve sorumluluklar çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Kırda kadının ev içinde ve tarlada birçok sorumluluğu üstlenmesi, kadının sosyal yaşam alanlarının kısıtlı olması, dini ve ahlaki değerler bakımından kadından beklenen roller erkek çocuklarının tanımlamalarını belirlemektedir. Bunu kırda görüşme yaptığımız erkek çocukları şu şekilde açıklamışlardır:

“Ben kız kardeşimde olsa kız arkadaşım da olsa hatta anneme bile yeri gelirse müdahale ederim. Tamam okusun, bir işe girsin ona bişey demem. Güzel de olur. Bir evi tek maaşla geçindirmenin ne kadar zor olduğunu babam bize hep söyler. Ama okuyorsan da adabınla okumalısın, çalışıyorsan da adabınla çalışmalısın. Bana göre yanımdaki kadın sokakta beni de kendisini de zor durumda bırakmayacak şekilde giyinmeli. Nebiliyim kısa bir etek giymişsiniz, kolsuz bir tişört giymişsiniz. O zaman elbette erkekler bakacak. Bu beni huzursuz eder ve müdahale etmek isterim. niye o da ben de zor durumda kalıyım ki. Şimdiki kızların çoğu böyle açık saçık kıyafetlerle dışarı çıkıp ondan sonra o bana baktı, bu beni rahatsız etti diyorlar. Önce kendilerini bir eleştirsinler. Ben kız kardeşime, ilerde de karıma bu konularda serbestlik vermem onu söylüyüm yani.” (M.Z. erkek çocuk, 17 yaşında, kır)

“Erkek Arkadaşlarıyla Geç Saatlerde Dışarı Çıkmamalı”

Yapmış olduğumuz görüşmelerde alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzey ile kırdaki erkek çocuklar, kız kardeşlerinin erkek arkadaşlarıyla geç saatte dışarıda gezip, sinemaya gitmelerine çok sıcak bakmadıklarını dile getirmişlerdir. Bunun altında yatan nedenlere baktığımızda ailelerin “erkek” olmaya ilişkin söylemlerinin erkek çocuklara farklı şekillerde aktarıldığı ve erkek çocukların böyle bir sosyalizasyon sürecinde erkeklik tanımlamalarını içselleştirdiği şeklindedir.

Geleneksel toplumlarda namusu koruma görevi erkek çocuklara aileleri tarafından verildiği için erkek çocuklara göre kız kardeşler savunmasız kişilerdir ve “güçlü olan ağabey” yada “baba” tarafından korunmalıdır. Bununla bağlantılı olarak dikkatimizi çeken bir başka nokta eğer yaşları birbirine yakınsa erkek çocuklar genellikle kız kardeşleriyle aynı okula gönderilerek denetim daha kolay sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumda ikili bir mağduriyet hemen göze çarpmaktadır. Bir tarafta kız çocuk ağabeye nasıl davranacağı konusunda ebeveynleri tarafından katı bir sosyalleşme ile

sarmalanmaktadır. Diğer taraftan ağabeye de yine ebeveyn tarafından kardeşini kollaması ve koruması gerektiği gibi bir sorumluluk verilmektedir. Erkek çocuklar, kız kardeşlerine ilişkin şöyle bir tanımlama yapmışlardır:

“Ben kız kardeşimle aynı okulda okuyorum. Tenefüslerde hep kardeşimi gidip sınıfında kontrol ederim. Bazen ona hissettirmeden uzaktan takip ederim. Eğer ters bir şey görürsem de ya ben müdahale ederim ya da annemle babama söylerim. Bazen söyledim diye kardeşim bana çok kızar. Annemle babam istediği için takip ediyorum. Tenefüste ben arkadaşlarımla vakit geçirmek isterken aklım onda kalıyor, gidip bakıyorum, hakikaten çok yoruyor bu durum beni. Hatta kimi zaman kız kardeşimle bu yüzden papaz oluyoruz, aramız açılıyor.”(C.Ş., erkek çocuk, 17 yaşında, kent-altı grup)

“Ben kız kardeşimin erkek arkadaşlarıyla öyle geç saatte dışarı çıkmasını istemem. Eğer gidecekse beni de tanıştırsın, ben de yanlarında oluyum. Zaten ben istemesem de babam beni de yanlarında gönderir. Burası küçük yer. Bir kızla bir oğlan bir bankta oturup konuşsalar bile hemen bir yakıştırma yaparlar.”(M.Z., erkek çocuk, 17 yaşında, kır)

“Bizim buralarda herkes birbirini tanır. Yani herkes her istediğini yapamaz. Ben kız kardeşimin öyle çok her şeyine karışmam. Karıştığım tek konu büyüklerine saygılı olması, namazını kılması, oruç tutması gibi şeyler yani karıştıklarımda. Öyle giyimiyle, davranışlarıyla aileme leke getirmesin yeter. Evde nasıl giyinirse giyinsin. Ama şu kapıdan dışarı çıktığı an kendisine sahip çıkmasını bilecek.”(M.Ç. erkek çocuk, 16 yaşında, kır)

“Kız Arkadaşımızla İlişkilerimizde Yol Gösterici Oluyorlar”

Erkek çocukların kız kardeşlerine ilişkin kültürel tanımlamalarında üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelere gidildikçe ailenin eğitilmiş ve daha eşitlikçi değerlere sahip olması ile birlikte kültürel tanımlamanın yönünü de değiştirmiştir. Bunu kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki erkek çocuklar şu şekilde açıklar:

“Bizim toplumda kız ve erkek çocuklar arasında sürekli bir ayrım vurgulanmakta. Cinsiyetle ilgili kavramlar bana göre daha çok ailede oluşmaya başlıyor. Ama buna başka bir açıdan hiç kimse bakmaya çalışmıyor. Mesela benim bir kız kardeşe sahip olmamın bana getirdiği çok büyük avantajlar var. Bunları şöyle sayabilirim. Hayata kadınların gözüyle nasıl bakılır bunu öğreniyorum ve ileride yapacağım evlilikte bana bu bir ipucu sunuyor örneğin. Ne biliyim bir aile olmak farklı cinsiyetlerin bir arada yaşamaya çalışması belki de. Yani ailenin bir tanımı bu olabilir. Sizden daha kırılgan, daha duygusal, daha öfkeli, daha tez canlı bir varlık var. Bu annenizde olabilir, bu kız kardeşinizde olabilir ve siz bu farklılıklarla yaşamaya çalışıyorsunuz. Bizim toplumda erkek kardeşin kız kardeşini algılaması sadece ağabeylik misyonu -ki bunun içine kardeşine daha çok

sahip çıkmak giriyor- şeklinde algılanıyor. Oysa ki kız ve erkek kardeşliği bana göre çok önemli iki kavram. Ve hayatta bizim sahip olduğumuz olanakların aynısına onlarda sahip olabilirler. Bu bizim kadar onların da en tabii hakkı.” (Ç.Y. erkek çocuk, 19 yaşında, kent-üst grup)

“Bana göre kız kardeş hayata bakabileceğimiz farklı bir pencere sunuyor bize. Ben mesela kadınlarla ilgili o kadar farklı şeyleri belki kız kardeşim olmasa öğrenemezdim. Anne ile olan ilişkiler başka, kız kardeş daha yeni nesil olduğu için daha çok öğreniyorsunuz ondan. Ben kız kardeşimin eğitilmiş, başarılı ve ekonomik olarak ayakları üzerinde durabilen bir donanıma sahip olmasını istiyorum. Ve bir ağbey olarak kız kardeşimin benim geçtiğim yollarda yaptığım hataları yapmaması için bir örnek olmak istiyorum. Yani onun benden daha iyi olmasını istiyorum. İsmi devam ettirebilecek bir mesleği, başarısı olsun isterim kardeşimin. Ben kendimdeki eksiklikleri kardeşimin telafi ederek daha iyisiyle topluma çıkmasını istiyorum. Ben hep derim kız kardeşime neden daha iyisini yapabilecekken bunu yaptın.” (A.P. erkek çocuk, 21 yaşında, kent-üst grup)

Araştırmamızın problem cümlesinden yola çıktığımızda erkek çocukların özelde ailedeki kız kardeşlerine ve annelerine genelde ise kadınlara ilişkin tanımlamaları kent ve kırdaki farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kentteki tanımlama ailenin eğitim seviyesine ve içinde yaşanan sosyo-kültürel ortama göre değişmektedir. Bununla birlikte aile üyeleri erkek ve kız çocuklarını ne kadar eşitlikçi değerlerle yetiştiriyor ve bu anlamda çocuklarına model oluyorsa erkek ve kız çocukları da “kız ve erkek” olmaya dair daha eşitlikçi bir tanımlama yapmaktadırlar. Buna karşılık eğer kız ve erkek çocuğa verilen değer ve sorumluluklar her iki cinsten de eşitsiz bir şekilde dağılıyorsa o zaman kültürel tanımlama da o yönde şekillenmektedir. Özellikle mekansal sınırlamanın en çok hissedildiği kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde ve kırdaki kadının ya da kız çocuğun evden çıkışı babanın ya da erkek kardeşin izni ile sağlanmaktadır. Kız çocuklarının toplumsal temas ihtimalinin engellenmesi, anne ve babanın bu engelleyici ve sınırlayıcı öğretileri erkek çocuklara bir kez aktardıktan sonra erkek çocukları tarafından yeniden ve yeniden üretilmektedir.

3.3. AİLENİN KÜLTÜREL SERMAYESİNİN KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN TANIMLAMALAR ÜZERİNE ETKİSİ

Araştırmamızın belkemiğini oluşturan kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar aileden devralınan kültürel sermayeyle şekillenmektedir. Buna göre anne-babanın eğitim durumu, yaşanan yerin demografik özellikleri, bireye aktarılan kültürel sermayenin niteliğini de belirler. Bu aslında birbirini besleyen bir süreçtir. Kültürel tanımlamalar aile içi

rollerle bireylere aktarılırken bu roller ailenin sahip olduğu kültürel sermayeyle farklı şekillere bürünür.

Eğitim ve Meslek Hayatına Etkisi

Kız çocukları ve aileleri ile yapmış olduğumuz görüşmelerde ailenin kültürel sermayesi, kız çocukların eğitim düzeylerini, sosyal ve kültürel yaşam alanlarına katılımını etkilerken bu durum kır ile kentte farklılaşmaktadır. Buna göre anne ve babanın eğitim durumları ile yaşanılan bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel dokusu bu tanımlamalar üzerinde etkili olmaktadır. Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki anne ve babalar kız çocuklarının okuması, eğitimi tamamlaması ve “iyi bir meslek” sahibi olması konusunda ortak bir düşünce geliştirmektedirler. Özellikle alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde görüşme yaptığımız çalışmayan, ev hanımı olan kadınlar kız çocuklarının kendi yaşadıkları ekonomik sıkıntıları yaşamamasını, “eşine maddi anlamda muhtaç olmamasını”, “kendi ayakları üzerinde durabilecek bir özgürlüğe sahip olmasını” araştırma boyunca sürekli vurgulamışlardır.

Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan, eğitim ve gelir seviyesi yüksek olan aileler, çağdaş ve modern yaşamın gerekleri doğrultusunda kız çocuklarının daha kaliteli, daha doyurucu bir yaşam fırsatını yakalayabilmek için, okumaları ve kariyer sahibi olmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Bununla birlikte eğitim imkanından yoksun, eğitim ve mesleki anlamda yaşamsal fırsatları elde edememiş anne ve babalar kendi yaşadıkları sıkıntıları yaşamamak adına çocuklarının okumasını ve iyi bir meslek edinmesini istemektedirler. Bir anlamda kendi yaşayamadıklarını çocuklarında görmek istemektedirler. Bu durumu görüşme yaptığımız katılımcılar şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Eşimin de benim de tek istediğimiz hem kızımızın hem oğlumuzun iyi bir geleceğinin olması. Fakat kız çocuk tabii ki bu devirde daha önemli. Çünkü ortam kötü, çevrendekiler bir kadın olarak afedersiniz ama sizden faydalanmak istiyorlar. Ama eğer okursa, iyi bir mesleği olursa o zaman insanlar onu kandıramayacak, ne biliyim kullanmayacak. Gerektiğinde korkacak belki, saygı duyacak ya da. O yüzden erkek bir şekilde kendini kurtarır. Ama kadın için bu çok zor. Eğitim bir insanı aydınlatır, doğruyu yanlış öğretir.” (N.A., anne, kent-üst grup)

“Cehaleti sevmiyorum. Belki insanın imkanları olmayıp okuyamayabilir. Ama kendini yetiştirmesini bilmeli. Yokluktan varlık çıkarabilmeli. Büyük bir şehirde yaşıyorsan kendini yetiştirebilmelisin. Çünkü ortama uyum sağlayabilmek, çağa ayak uydurabilmek için kendini yetiştirmesini bilmeli insan. Kitabını da, gazetenin de okuyacaksın, dünyadan, güncel olaylardan haberdar olacaksın. Bana göre iyi

bir eğitim, iyi bir iş demek, iyi bir gelecek demek, daha iyi koşullarda hayatını devam ettirmek demek. Bir çocuk büyütmeyi bir tarlayı ekip biçmeye, sulayıp zararlı otları ayıklamaya benzetiyorum. Ne kadar özenli bakılır ve emek harcanırsa mahsulü de o kadar iyi olur. Biz çocuklarımıza emek harcayacağız, ama ileride bunun karşılığını da göreceğiz.” (A.Y., baba, kent-üst grup)

Kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki yaptığımız görüşmelerde aileler kız çocuklarının eğitimlerine önem verirken meslek edinmeleri ve çalışma hayatında iyi yerlere gelmeleri konusundaki düşüncelerini de sıklıkla dile getirmişlerdir. Buna karşılık, yapılan görüşmelerde vurgulanan diğer bir konu kadının vasıfsız eleman olarak iş hayatına girmesi kişisel anlamda güçlenmesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırmamızda kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki görüştüğümüz ilkokul mezunu olan anne ve babalar eğitimlerinin olmayışını çocuk yetiştirirken ya da onların yaşamlarına ilişkin anlam kodlarını oluştururken önemli bir sorun olarak karşılırlarına çıktığını dile getirmişlerdir. Bu durumun çocukları için bir dezavantaj olduğunu söyleyen anne ve babalar, bir ailede ne kadar eğitilmiş bireyler varsa o ailedeki ilişkilerin ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmenin o kadar kolay olabileceğinin de altını çizmektedirler:

“Ben ilkokul mezunuyum. Eğer okumuşluğum olsaydı çocuklarımın dersleriyle ilgili sorularına daha rahat yardımcı olurum. Benim çocuklarım okuldan gelip de dersleriyle ilgili bir soru sorduklarında yardımcı olamıyorum, olamadığım için de üzülüyorum. Niye ben anneleri olarak onlara destek olamıyorum diye kendimi suçluyorum. Eğitimimi sonuna kadar götürebilseydim çocuklarıma daha güzel davranmayı öğrenirdim, onların dilinden konuşmayı öğrenirdim. Ama ben kendi bildiğimi, annemden babamdan aldığımı çocuklarıma öğretiyorum. Çocuklar da bana karşı geliyor, bizi çok sıkıyorsun, baskı yapıyorsun diye. Ben ailemden ne gördüysem, çevremden ne duyduysam çocuklarıma da onu veriyorum.” (L.K., anne, kent- orta grup)

“Babam beni okutmadı. Benim ilkokul beşe kadar derslerim çok iyiydi. Öğretmenim babama kızını okut demişti. Biz köyde yaşadığımız için bir de 12 kardeşiz. Ortaokul için köyün dışında yatılı okumam gerekiyordu, babam kız çocuğu olduğum için beni uzağa göndermek istemedi, okutmadı yani. Köy yerinde baba ocağını tüttürecek erkek çocuk olduğu için kız çocuklarına o zamanlar pek önem verilmezdi. Okumadığım içinde çocuklarımla isteklerine karşılık veremiyorum.” (E.Ş., anne, kent- alt grup)

Aile İçi Kararlara Katılımına Etkisi

Kadın ve kız çocukları aile içi kararlara katılımda, mevcut kaynaklara ulaşmada zaman zaman engellemelerle karşılaşmaktadır. Yapmış olduğumuz çalışmada anne ve babalara

kız çocuklarını aile içinde hangi kararlara, ne şekilde dahil ettikleri sorulmuştur. Bu sorular çerçevesinde kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aileler ile kırdaki daha çok erkeklerin karar mekanizması olarak aile içerisinde baskın bir otoriteye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularımıza göre kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki genelde maddi konularda karar verme erkeğe aittir. Kadının söz sahibi olduğu konu ise daha çok çocukların yetiştirilmesidir. Aile içi kararlara katılım aynı zamanda ailenin eğitim durumu ve mesleğine bağlı olarak da şekillenmektedir. Kadın ailede sahip olduğu statü doğrultusunda kararlara katılmakta ve kararlara katıldıkça aile içinde statüsü artmaktadır. Dolayısıyla aile içinde kararların alınmasında bireylerin statüleri etkileyici kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar verme konusunda alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzey ile kırdaki yapmış olduğumuz görüşmelerde şunlar aktarılmıştır:

“Bizim ailede ekonomik işlerle ilgili kararları eşim verir. Bana der ki sen hesabı kitabı nerden bileceksin. Doğru söylüyor. Biz köylük yerde büyüyüp sonra şehre geldik. Benim babam da bana ekonomik anlamda bir serbestlik tanımadı. Çoğu ihtiyaçlarımı onlar alırdı. Şimdi de eşim alıyor. Bana da aile içinde sadece çocukların okulu ile ilgili ufak tefek kararlara karar vermek kalıyor. Eşim de zaten çocuklarla pek ilgilenmediği için bu kararlara karışmıyor. Canına minnet zaten. Çocuklara gelince zaten onlara pek söz düşmez. Ben aslında eşim onların ve benim fikirlerimi almasını isterim. Sonuçta biz bir aileyiz. Bazen çocuklara da danışalım dediğimde onlar daha çocuk neyi biliyorlar ki der.” (B.A., anne, kent-alt grup)

“Bizde karar alınırken eşim bana ve çocuklara danışır, ama sadece danışır. Yine kendi bildiğini yapar. Sonra niye böyle yaptın dediğimde de sormadı demeyin diye sadece sordum der. Yani formalite icabı fikrimizi alır. Yoksa fikirlerimize değer verdiği için değil.” (A.Z., anne, kır)

Yapmış olduğumuz araştırmanın bulgularına göre, kent ve kırdaki ekonomik özgürlüğü olmayan eğitimini tamamlayamamış kadınlara aile ile ilgili kararlarda söz hakkı tanınmamaktadır. Tüketim kararlarında, günlük alışverişten dayanıklı mallara kadar kadın ve kız çocukları daha çok talep eden, erkek ise kaynaklar üzerinde tasarrufa sahip olan, karar veren ve bu kararları uygulayan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna karşılık kentin zaman zaman orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde kadın ve erkeğin eğitim seviyesi ile ekonomik özgürlüğü arttıkça çocukların aile içi kararlarda söz sahibi olması da

artmaktadır. Özellikle daha eşitlikçi ve demokratik ailelerde çocukların kendilerine karşı özgüvenleri olması ve sosyal ilişkiler içinde kendilerini ifade etmesi için anne-baba çocukları kararlara katmaktadır. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Ben çocuklarıma küçük yaştan beri söz hakkı vermeye özen gösterdim. Sonuçta o da bu evin ferdi ve yarın büyüyip yetişkin bir birey olacak. Bence kişinin kendini ifade ettiği en özgür platform ailesidir. Eğer aile içinde çocuklara söz hakkı vermezsek, o zaman gençlerimiz nasıl doğruyu yanlış görecekle. Kişinin özgüveni ailede oluşur. Sonra kendinden emin, kararların sorumluluğunu almış bireyler yetişir.” (T.P., baba, kent-üst grup)

“Bana göre kız çocukları ve kararlara karar aşamasında daha fazla söz hakkı vermek lazım. Çünkü kadınlar daha hassasiyetli kararlar vermekteler. Bizim düşünemediğimiz ince ayrıntıları onlar buluyor. O yüzden ben eşimin ve kızımın kararlarına her zaman saygı duyarım.” (E.K., baba, kent-orta grup)

Arkadaş Seçimi ve Evlilik Kararlarına Etkisi

Yapmış olduğumuz araştırma bulgularına göre özellikle kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdan anne ve babanın eğitim seviyesi ve mesleği kız çocuklarının sosyal ilişkiler ağı içinde arkadaşlarını seçmesi, flört etmesi ve evlilik kararlarını belirlemesi hususunda korumacı ve müdahaleci bir tavrı gözler önüne sermiştir. Gözlem notlarına baktığımızda dikkatimizi çeken önemli bir konu, kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırsal kesimde yapmış olduğumuz görüşmeler sırasında kız çocuklarının cep telefonlarının her çalışında önce anne ve babanın arayan kişiye bakıp kim olduğunu öğrendiği daha sonra da arayan kişi hakkında detaylı sorular sorduğu gözlenmiştir. Eğer arayan kişi hoşlarına gitmeyen bir arkadaş ise cep telefonunu elinden alabilecekleri uyarısını çocuklarına hatırlatmaktadırlar. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmıştır:

“Kızım henüz ergenlik döneminde olduğu için başında kavak yelleri esiyor. Doğruyu yanlış ayırt edebilecek yaşta değil, ortam kötü. Arkadaşlarının evinde kalmak istiyor, arkadaşlarıyla bir kafede doğum günü kutlamak istiyor, ne biliyim günü birlik gezilere katılmak istiyor. Ben de izin vermiyorum. Kızı kandırabilirler, kötü alışkanlıklara sebep olabilirler.” (K.A, baba, kent-alt grup)

“Ben çocuklarım ister kız ister oğlan olsun dışarıda fazla gözleri olmaması için yemeklerimle, kurduğum sofrayı düzenimle, evde yaptığım pasta böreğimle yanı başımda tutuyorum. Çocuklarımın evinde olması bana daha huzur veriyor. Arkadaşlarıyla görüşeceği zamanda bize gelsinler istiyorum. Aklıma, dışarıda olursa anne-baba gözetiminde olmadıkları için yanlış işler yapacaklarmış gibi geliyor. Kız çocukları ergenlik döneminde daha gösterişli, albenileri var. Biz büyükler gibi bir adım sonrasını düşünecek bir fikre de sahip değiller. Onlar günü

yaşayalım diyorlar. Haklı değil miyim? şimdiki gençler de bir yanlış yola gidiş var.” (G.K., anne, kent-orta grup)

Kız çocukları arkadaşlarıyla görüşmeleri, onlarla herhangi bir sosyal aktivite ve tiyatro, sinema gibi faaliyetlere katılmaları, karşı cinsle duygusal bir arkadaşlık kurmaları konusunda hem yaşanan yerin sosyal ve kültürel yapısından hem de ailenin eğitim düzeyinden etkilenmektedir. Bir başka ifadeyle, kültürel faaliyetlere katılma imkanı verecek bir sosyal çevrede yaşama ve anne-babanın eğitim düzeyinin yüksek olması kız çocuklarının daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır. Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yer alan ailelere mensup anne ve babalar kız çocuklarının arkadaşlık seçimleri konusunda şunları aktarmışlardır:

“Ben kız veya erkek çocuğumun arkadaşlarını onlar fark etmeden kontrol ederim. Ama doğru yolu kendilerinin bulmasını da isterim. Çünkü yarın üniversiteyi kazanıp gittiklerinde arkadaşlarını biz seçmeyeceğiz. Her hatalarında yanlarında olamayacağız. Anne baba olarak uzaktan takip edip, onları gördüğümüz yanlış konusunda sadece uyarırız.” (T.P., baba, kent-üst grup)

Toplumsal düzlemde ailenin sahip olduğu kültürel sermaye arkadaşlık seçiminde olduğu gibi kız çocuklarının flört ve evlilik tercihlerinde de geri dönüşümsüz bir etki yaratmaktadır. Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırsal kesimde aileler kız çocuklarını kendilerine belirli bir zaman için teslim edilmiş değerli ve korunması gereken bir varlık olarak görmektedirler. Kentte ve kırsal kesimde kız çocukları için toplumsal hareketliliğin iki önemli yolu var. Birincisi eğitim, diğeri evlilik. Özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup aileler ile kırsal kesimde kız çocukları eğitimlerini tamamlayamadıkları durumlarda aileler onlardan bir an önce iyi bir eşle evlenip çocuk sahibi olmasını beklemektedirler. Bu konudaki düşüncelerini görüşmecilerden S.Y. ve E.Ş. şunları aktarmıştır:

“Ben özellikle kızımın kimseye muhtaç olmadan yaşamasını isterim. bir sahibi olsun, onu koruyup kollasın isterim. tabiki anne-baba olarak dileğimiz okuyup bir işte çalışması. Ama çalışmayacaksa da münasip bir kismetle evlenmesi. Kız çocuğun öyle çok geç yaşlarda evlenmesi bana göre iyi değil. Geç yaşlarda çok da seyerek değil, mecbur kaldığı için evleniyor.” (S.Y., baba, kır)

“Kızıma şimdiden düğüncüler geliyor. Polisi var, öğretmeni var isteyenlerin içinde. Benim kızın da okumaya pek yüzü yoktu. Ben evlensin istedim. Ama babası karşı çıktı. Okusun kendi ekmeğini kazansın. Ondan sonra evlenmek istiyorsa kendi karar versin diye. ama babalar bizim kadar hassas düşünmüyorlar bazı şeyleri. Varlıklı, sevecek biri kızımın karşısına çıktıysa niye elimin tersiyle itiyim ki kismet. Ben kızımın benim gibi birini bulup birini bulamamasını istemiyorum. Bir şeyde gözü kalsın istemiyorum. Bu hayata bir daha mı geleceğiz.” (E.Ş., anne, kent-alt grup)

Kız çocuklarının arkadaşlık seçimi ve evlilik kararlarına ilişkin beklentilerini etkileyen bir başka dikkat çekici husus, nesiller arasındaki karşıtlık (anne-kız, baba-kız gibi), farklı zamanlarda biçimlenen amaçlar, beklentiler ve beğenilerdir. Bu amaçlar, beklentiler ve beğeniler, sosyal, ekonomik ve kültürel şartlara göre değişmektedir. Kent ve kırdan yapmış olduğumuz görüşme ve gözlem notlarında kız çocuklarının kendi yaşamlarına ilişkin kritik konularda daha özgür seçimler yapmak istedikleri, kendi beklentilerine uygun bir yaşam için çaba harcadıkları, ama sürekli bir koruma ve müdahale edilme durumuyla karşı karşıya kaldıkları ifade edilmiştir. Bunda anne ve babanın kendi zamanında yaşadıkları ortam ile çocuklarının ortamını karşılaştırması etkili olmaktadır.

Özellikle, geleneksel değerleri benimsemiş aileler çocuklarının mürüvvetini bir an önce görme arzusu nedeniyle kız çocuklarını erken yaşta evlendirmek istemektedirler. Onlara yönelttiğimiz “kızını dövmeyen dizini döver”, “kızı kendi başına bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır” atasözleri hakkındaki düşünceleri ile “bir kızın evlenme yaşı kaç olmalıdır” sorusu özellikle kırdan ve kentin alt gruplarında, kısmen de orta gruplarda ilginç bir bakış açısını karşımıza çıkarmaktadır. Görüşme yaptığımız ailelerin kız çocukları için öngördükleri evlilik yaşı 20 ile 24 yaş arasındadır. Bu demek oluyor ki henüz üniversite eğitimi tamamlamadan ya da üniversiteyi bitirir bitirmez-belki iş hayatına atılmadan- bir evlilik olabileceği yönündedir. Anne ve babalar tarafından görüşmelerde, kızlarını koruyup kollayacak, ona sahip çıkacak, kendisini güvende hissettirecek, hem manevi hem de maddi güce sahip olacak bir evlilik arzusu sıklıkla dile getirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir anlam koduyla yetişen kız çocuklarından bir kısmı bu bakış açısına imkan vermezken tam tersi bir an evvel “bir yuva” kurma özlemini dile getiren kız çocukları da karşımıza çıkmıştır.

Araştırmamızın problem cümlesinden yola çıktığımızda temelde eğitsel zeminde ve yaşam tarzı olarak izah edebileceğimiz habitus gibi iki bileşenden oluşan kültürel sermaye içinde bulunan sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyle biçimlenmektedir. Dolayısıyla anne ve babanın eğitim düzeyi, yaşanılan bölgenin kır ya da kent oluşu, kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına (eğitim ve meslek seçimi, arkadaşlık seçimi,

evlilik kararı, boş zaman faaliyetleri gibi) katılımını olumlu ve olumsuz olarak etkilemektedir.

Görüşmelerimiz sonucunda kırdaki ve kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde anne babanın ilköğretim mezunu olması ve geleneksel değerlerle örülmüş bir çevrede bulunmaları, kız çocuklarının tiyatro, dans, basketbol kursu gibi etkinliklere katılımını gereksiz görmelerine neden olmaktadır. Bu kurslar yerine ders çalışmaları gerektiğini belirten anne ve babalar kendi yaşadıkları dönemle çocuklarını kıyaslamaktadırlar. Bu durum kız çocuklarının ileride anne olduklarında aynı şeyleri kendi çocuklarına yapmayacakları gibi bir ideali de beslemektedir. Buna karşılık kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde anne ve babalar yüksek öğrenim görmeleri, mesleki konumları ve yaşadıkları sosyal çevre içindeki ilişkiler çerçevesinde kız çocuklarını bir anlamda çevresiyle rekabete geçmesini teşvik eder bir boyutta sosyal aktivitelere katılması yönünde bir baskı kurmaktadır. Bunu görüşmecilerden N.A. şu şekilde ifade etmektedir.

“Bizim bu çevrede aileler çocuklarını özellikle hafta sonu birçok sosyal faaliyetlere katıyorlar. Haliyle bizim de bu konuda kızımızı ya da oğlumuzu bu tür etkinliklerden mahrum etmemiz gerekiyor. Genelde ben kızımı daha girişken ve başarılı olması için gerek okuldaki gerekse özel kurumlardaki yüzme, basketbol, aerobik gibi kurslara gönderiyorum.” (N.A., anne, kent-alt grup)

3.4. KIZ ÇOCUKLARININ GELECEK BEKLENTİLERİ

Kız çocuklarının geleceğe ilişkin beklentileri ailenin kültürel tanımlamaları ile kültürel sermayesi tarafından şekillenir. Kız çocuklarıyla yaptığımız görüşmelerde onlara “kendi geleceğinize nasıl bakıyorsunuz?”, “gelecekte beklediğiniz nelerdir?” gibi soruları yönelttiğimizde ailenin ve toplumun kendileri hakkındaki tanımlamalarından yola çıkarak vermiş oldukları cevaplarla çarpıcı bir gerçeğin de altını çizmişlerdir. Kız çocuklar sosyal yaşam alanlarının genişletilmesi, sokağa rahatça çıkabilmeleri, laf atılmadan, tacize uğramadan istedikleri gibi giyinip gezebilecekleri mekanların erkekler kadar kendilerine de tanınmasını istemektedirler. İster ev içinde, isterse ev dışında olsun cinsiyet vurgusunun yapılmadığı, daha eşitlikçi bir yaşamın kendilerine sunulduğu bir yaşama duydukları özlemi sürekli dile getirirken bir takım endişe ve sıkıntıları da ifade etmektedirler. Bu sıkıntılar, aile ve toplumun kendilerine dayattıkları yaşam tarzını

benimsemek zorunda kalışları ve kendi tercihlerini sürekli ertelemek zorunda oluşlarıdır. Kız çocukları bu konudaki görüşlerini bize şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“ Kız çocukları ve kadınlar için daha özgürce hareket edebilecekleri bir yaşam istiyorum. Ben de erkekler gibi dışarıda rahatça dolaşmak, geç saatlere kadar dışarıda kalsam bile kimsenin bana laf atmadığı, huzurca dolaşabileceğim sokaklar istiyorum. İstediğim gibi giyinip dışarı çıkmak istiyorum. Mesela benim bulunduğum bu çevrede rahatça giyinemiyorum. Sürekli yakamı, paçamı düzeltmek zorundayım. Ne biliyim saçımı kırmızıya boyamak istiyorum ya da şort giymek istiyorum. Bunu yaparsam biliyorum ki önce ailem sonra da komşularım beni kınayacak. Bir de burada kız çocuk 17 yaşına geldi mi hemen dünürleri gelir. Ben erken yaşta evlenmek istemiyorum. Annem bana söylüyor bazen. Şu komşunun halasının oğlu varmış. Senin liseyi bitirmeni bekliyorlarmış, istemeye gelecekmış diye. Annem de çok parası var rahat edersin diyor. Ama ben evlenmek istemiyorum. Aynı baskı erkeklere yapılmıyor mesela.” (H.Ş., kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

“Ben gelecekte öncelikle iyi bir hayat yaşamak istiyorum. Kendi istediğim hayatı yaşamak istiyorum. İyi bir maaşım, evim, arabam olsun istiyorum. Bir de kız çocuğu olarak ezilmek ve ikinci sınıf muamele görmek istemiyorum. Bir konsere gitmek istediğimde annemlerden zor bela izin alıyorum. Köyden arkadaşlarla Ankara'ya bir hafta sonu gidiyoruz. Ama orda erkeklerin taciziyle karşılaşyoruz. Ne biliyim bir yerde rahatça oturamıyoruz, eğlenemiyoruz. Arkadaşlarımla bir sinemaya gitsem on kez arıyorlar. Ben kız çocuk olarak rahatça gezip tozmak istiyorum. Kendi köyümde bile iki kez o dar sokaktan geçsem hemen bu kız kimi arıyor diyorlar. Böyle yani. Kim ne diyecek diye yaşamak istemiyorum ben ” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Denilebilir ki kız çocukları ile yapmış olduğumuz görüşmeler çerçevesinde kırsal toplumsal yapıda ve kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde dile getirilen geleceğe ilişkin beklentiler eğitim ve meslek, arkadaşlık seçimi ve evlilik, dini inançlarını serbestçe yaşayabilme şeklinde sıralanabilir. Kız çocukları bu konuda ailelerinden destek alarak kendi elleriyle kuracakları bir geleceği arzulamaktadırlar.

Eğitim ve Meslek Konusundaki Beklentileri

Buna göre, kırdaki ve kentte kız çocukları eğitimlerini tamamlamak istediklerini söylerken bu konuda kararın tamamen kendilerine ait olması gerektiğinin altını çizmektedirler. Çünkü kırdaki kız çocukları bölgelerinde ortaöğretim bulunmamasından dolayı ilçeye ya da şehre gitmek zorunda kaldıklarını, orda yatılı okumak istediklerini, fakat ailenin yatılı okula karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Eğitim konusunda dile getirilen bir başka sorun da ailelerin, kadın rollerini pekiştiren eğitime ve buna yönelik

mesleğe önem vermeleridir. Özellikle ebeveynlerin, kız çocuklarının mesleki eğitime devam etmelerinin onların eğitim hayatlarını kolaylaştıracağı düşüncesi kız çocukları tarafından bir baskı mekanizması olarak görülmektedir. Ailenin kısıtlı ekonomik olanakları bu düşünceye yol açan bir neden olarak katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda görüşme yaptığımız kız çocukları şunları aktarmışlardır:

“Ben ilerde oyuncu olmak istiyorum. Onun için de hem üniversiteyi kazanmam gerekiyor. Hem de diksiyon dersleri ve tiyatro kursuna gitmem gerekiyor. Ama annem karşı çıkıyor. Bu kadar masraflı bir kurs verdiremeyiz sana diyorlar. Benim meslek lisesine yazılırsam ek puan alacağımı ve mesleğimi yapacağımı düşünüyorlar. Benim ders çalışmamak için bu mesleği seçtiğimi söylüyorlar. Ne alakası var ki, anlamadım.” (Ü.Z., kız çocuk, 14 yaşında, kır)

“Ben gelecekte iyi bir edebiyatçı olmak istiyorum. Şimdi ufak ufak hikayeler yazıyorum. Ama annem, bununla yazın okullar olmadığında uğraş diyor. Bilmiyor ki bu bir anda aklına gelip yazılan bir şey. Annem kendisi okusaymış öğretmen olmayı çok istermiş. Okuyamadığı için benim öğretmen olmamı çok istiyor. Ama ben öğretmen olursam mesleğimde başarılı olamam ki. Hangi bölümü okuyacağımı hangi mesleği tercih edeceğimi bana bırakırlarsa ben daha çok mutlu olurum. Bu benim hayatım öyle değil mi?” (B.K., kız çocuk, 16 yaşında kent-orta grup)

Aynı zamanda eğitim ve meslek konusunda “anne ve babaların kendilerini anlayamadıkları, çağa ayak uyduramadıkları, sosyal yaşamdan beklentilerini (meslek seçimi, arkadaşlık ilişkileri, sosyal aktivitelere katılmaları gibi) değerli bulmadıklarını dile getiren kız çocukları bu durumun geleceğe ilişkin umutsuzluklarını daha da artırdığını belirtmişlerdir. Bu konuda kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki yaptığımız görüşmelerde şunlar aktarılmıştır:

“Annem çalışmadığı için ve tek gittiği yandaki komşusu olduğu için benim arkadaşlarımla görüşmemi de çok görüyor. Ben her zaman annemin dizinin dibinde oturamam ki. Benim de gezmeye-tozmaya, ne biliyim arkadaşlarımla eğlenmeye hakkım olmalı.” (Y.A., kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

“Annem bütün gün ev ve bağ-bahçe işleriyle uğraşır ve bizim sorunlarımızla pek ilgilenmez. Bence anne sadece yemek yapıp, tarla ekip biçmez. Çocuklarına da vakit ayırır. Ben çoğu sorunumu annemle paylaşmam. Çünkü bilirim ki o beni dinlemeyecek, dinlese de önemsiz görecektir anlattıklarımı. Annem eğer çalışan bir kadın olsaydı, para kazansaydı dışarıda ne olup bittiğini daha iyi anlardı, daha bilgili olurdu ve beni anlardı. Bir erkek arkadaşım olsa anlatamıyorum. Saklıyorum ondan. Çünkü daha yaşın ne ki erkek arkadaşın oluyor diyor. Sen dersine bak diyor. Bu yaşta sevgi mi olur. Sizin ki geçici heves diyor.” (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

“Ben okul içinde ve dışında bazı etkinliklere katılmak istiyorum. Mesela tiyatro kursuna, gitar kursuna yazılmak istiyorum. Ama annem derslerimi engeller diye düşünüyor. Bana dil kursuna yazılmam gerektiğini söylüyor. Zaten bütün gün ders

çalıştığım için bunalıyorum. Annem ve babama göre dersler benim istediğim şeylerden önce geliyor.” (B.K., kız çocuk, 16 yaşında, kent-orta grup)

Araştırma bulgularımızda dikkat çeken bir husus, kız çocuklarının ataerkil değerlerin bir uzantısı olan cinsiyetçi yaklaşımlar çevresinde sosyalleşirken bunu daha çok engellenme, baskı ve denetimle yaşadıklarını belirtmeleridir. Bu nedenle kız çocukları, annelik ve kadınlık rollerinin dışına çıkıp kendilerine ilişkin farklı bir yaşam alanı açmaya çalıştıklarını görüşmelerimizde sıkça dile getirmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kız çocuklarının vurguladıkları ortak nokta annelerinden ayrı bir sosyal kimlik tanımlamaları yapmalarıdır. Anneleri gibi ev kadınlığı yapmak istemeyen kız çocukları eğitim ve meslek hayatında ilerlemek istediklerini dile getirmişlerdir. Bu konudaki görüşleri ise şu şekilde aktarmışlardır:

“Ben öncelikle şunu söylüyüm. Annem gibi ev kadını olmak istemiyorum. Her sabah aynı işle güne başlayıp akşama kadar ve her gün aynı iş yapmak sıkıcı geliyor bana. Ama annem çalışsaydı her şey başka olurdu. Arkadaş çevresi daha çok olurdu mesela. İstediginde istediği şeyi alırdı. Ben ileride iyi bir işim ve iyi bir maaşım olsun istiyorum. Tatillere gidiyim. İstedğim kıyafeti alıyım istiyorum. Bunun gibi şeyler yani.” (D.A. kız çocuk, 15 yaşında kent-alt grup)

“Annem ev kadını ve her şeyi evi ve bizlerden ibaret. Ben ileride annem gibi becerikli bir kadın olmak isterim ama kendim içinde bir şeyler yapmak isterim. Annem kendi için değil hep bizim için çalışıyor. Üniversiteyi kazanıp iyi bir avukat olmak istiyorum. kadınların haklarını savunacağım.” (B.K. kız çocuk, 16 yaşında kent-orta grup)

Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde ve kırdaki kız çocuklarının gelecek beklentilerini belirleyen konu, ekonomik anlamda iyi bir yaşam kalitesini yakalayabilecekleri imkanlara sahip olmaktır. Bu gruptaki görüşmeciler, annelerinin sürekli babalarından para istemelerinin, para konusunda hesap vermelerinin bir kadın için ne kadar ağır olduğuna şahit olduklarını dile getirmişlerdir. Bu yüzden bu gruptaki kız çocukları için gelecek beklentisi, kendi ayakları üzerinde durabilecekleri, kimsenin gözünün içine bakmadan ya da onayları olmadan istediği şeyi alabilecekleri, sahip olduğu paranın kendilerine özgüven sağlayacağı bir yaşam hayal etmektedirler. Bu konudaki hayallerini de şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Ben ileride ekonomik özgürlüğüm olsun isterim. Annem hep bana der ki kızım beni gör ve okuyup bir meslek sahibi ol. Babam anneme para verirken hep hesap sorarak veriyor. Parayı napacaksın, ne alacaksın, alacağın şeyin fiyatı ne. Bunları gördüğüm için ben kimseye hesap vermek istemiyorum. Çalışıp kendi paramı

kendim kazanmak istiyorum. Annem bir şey alacağı zaman babamın gözünün içine bakıyor, ne biliyim çekiniyor. Bana da hep söylüyor kızım sen benim gibi olma diye. Mesela annem el işleri yapıp satıyor bazen. Babam annem kazanınca ona daha bir başka davranıyor.” (H.Ş. kız çocuk, 17 yaşında, kent- alt grup)

“Annem mesela hem evde hem tarlada çalışıyor. Ama bir para kazanmıyor. Tarladan çıkan ürünü babam şehre götürüp satıyor. Annem çarşı-pazar pek bilmez, babamla giderler, öyle olunca da kendi beğendiğini değil de babamın istediğini alır. Mesela annem yazın tatile gidelim der. Babam para yok nere gideceğiz der. Ama annem çalışsaydı, babam karşı çıksa da o götürürdü bizi. Bence bir kadın temizlikçi de olsa para kazanabileceği bir işi olmalı, cüzdanında sayacağı, benim diyebileceği, kimseye hesap vermeyeceği bir kesesi olmalı. Bence boşanmaların çoğu bu yüzden çıkıyor. Bazen annemle babam çok tartışıyorlar ama belki de annem bu yüzden çekip gidemiyor, boyun eğiyor, susuyor. Ben kimseye muhtaç olmadan yaşamak istiyorum. (N.Ç., kız çocuk, 15 yaşında, kır)

Arkadaş Seçimi ve Evlilik Konusundaki Beklentileri

Kız çocukları, arkadaşlık seçiminde ve evlilik kararında ailelerinin kendilerine destek olması gerektiğinin altını çizerek bu konuda yapacakları hataların bedellerinin kendilerine ödetilmemesi gerektiğini görüşmeler sırasında dile getirirken topluma da bu konuda büyük görevler düştüğünü söylemektedirler. Evlilik konusunda özellikle geleneksel toplumsal yapıda erken yaş evliliğinin devam ettiğini belirten kız çocukları bu konuda kızların aile ve akraba çevreleri tarafından alay konusu olmaması gerektiğini çevrelerindeki ablalarına, teyzelerinin yaşadıklarına bakarak anlatırken toplumun kız çocuklarına destek olması gerektiği çağrısında bulunuyorlar. Bu bir anlamda aile ve topluma, evlilik konusundaki kalıp yargıların yıkılması gerektiği çağrısını da içermektedir. Bu konuda kız çocukları görüşmelerde şunları aktarmışlardır:

“Ben gelecekte eğitimim ve mesleğimle öne çıkmak isterim. Ama bizim toplumda eğitim ya da meslek kadar evlilikte çok önemseniyor. Bence evlilik, eğitim ve meslekle eşit düzeyde olamaz. Mesela bizim bir komşumuz var. Kıymet abla, hukuğu bitirdi, hakim oldu. Ama yaşı biraz büyük ve evlenmedi. Herkes onun meslekteki başarısından değil de evlilikteki başarısızlığından konuşuyor ve ona acıyan gözlerle bakıyorlar. Halbuki ne kadar güzel, kendine ait bir mesleği ve maaşı var. Bence insanlar o örümcek kafalarını değiştirmeliler.” (E.T., kız çocuk, 17 yaşında, kent- orta grup)

“Ben lise son sınıftayım. Bizim buralarda liseyi bitirdin mi konu komşu gözünün içine bakar evlenme yaşı geldi diye. Bana da görücüler geliyor. Anneme diyorum ben evlenmek istemiyorum diye. Annem bir konuşsan ne olur diye bana sitem ediyor. Ama ben bu kadar erken evlenmek istemiyorum. İyi bir işim, param, arabam olsun istiyorum. Arkadaşlarımla tatillere gidiyim hayatımı yaşıyım

istiyorum. Evlendikten sonra bunları kısıtlı yapmam gerekecek” (H.Ş. kız çocuk, 17 yaşında, kent- alt grup)

Dini İnançlarını Serbestçe Yaşayabilme Beklentisi

Araştırmamız boyunca dini açıdan kadınlar için daha iyileştirilmiş bir sosyal yaşam arzu eden kız çocukları geleceklerini, daha çok dini açıdan toplumdan tecrit edilmeden ibadetlerini yapabilecekleri ve başlarını açmadan çalışabilecekleri bir gelecek arzulamaktadırlar. Bu konudaki düşüncelerini Ş.Ç. şu şekilde aktarır:

“Ben ibadetlerimi rahatça yapabileceğim ve başım kapalı bir şekilde eğitim alıp istediğim meslekte çalışabileceğim imkanlar tanınsın istiyorum. Madem toplum kız çocuklarının okumasını istiyor. O zaman imkanları da sunmalılar. Okula gidince açıp, çıkınca başımızı kapatmak ve bunu her zaman yapmak ne kadar zor bir bilseniz. Ben herkes gibi elimi kolumu salayarak okula girmek istiyorum. sırf başörtüm için herkesten önce okula gidip hazırlamam lazım. Tek istediğim bu yani.” (Ü.Z., kız çocuk, 14 yaşında, kır)

Korkusuzca Yürüyebilecekleri Mekanlara Kavuşma Beklentisi

Kent ve kır fark etmeksizin kız çocukları yanlarında bir erkek (baba, erkek kardeş, erkek arkadaş) olmadan rahatça yürüyebilecekleri mekanları gelecek beklentileri içinde değerlendirmektedirler. Görüşmelerde kız çocukları ailelerinin endişelerini de taşıyarak kendilerini, başlarına türlü kötülükler gelebilecek, bu kötülüklerden korunmak içinde sürekli birilerinden yardım talep edecek güçsüz kişiler olarak görmektedirler. O yüzden toplumun kız çocuklarına kendi özgürlüklerini yaşayabilecekleri özgür mekanlar sağlaması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Ben rahatça eteğimi giyip, makyajımı yapıp gezebileceğim, kimsenin bana dönüp bakmayacağı bir toplum istiyorum. Neden biz kadınlar sürekli tedirgin bir şekilde sokaklarda yürüyoruz. Geç saate kadar dışarıda kalamıyoruz. Hem bizi onlar taciz ediyor, hem de kötü kızlar olarak görüyorlar. Kadınlar için adaletsiz bir dünya bu.” (B.G., kız çocuk, 16 yaşında, kent-orta grup)

“Kız çocukları, kadınlar pasif olsunlar, hiçbir şeyden haberdar olmasınlar diye sürekli horlanmış ve kalabalık ortamlara alınmamışız. Bence bizimde bir topluluğun içine çıkıp kendimizi göstermemiz gerekiyor. Kadın olunca gideceğin yerler belli. Mesela bir kafeye bir şeyler içmek için kız arkadaşlarımla gittiğimde hemen garsonundan müşterisine hemen taciz ediyorlar. Sanki onlar öyle yerlere gidebilir de biz gidemeyiz.” (B.Y., kız çocuk, 17 yaşında, kent-üst grup)

Sonuç olarak yapmış olduğumuz görüşmeler ışığında diyebiliriz ki, kız çocukları farklı yaşam alanları içinde kendilerine bir yer bulabilmek için geleceklerini kendileri şekillendirmek istemektedirler. Gelecek hayallerinin içinde eğitim, meslek ve iyi bir gelir, evlilik ilk sıraları almaktadırlar. Sosyolojik olarak, kırsal alanlarda, ama bilhassa geleneksel yapıyı sürdüren ve bir diğer yandan da modern yaşama geçiş yapmaya çalışan kentsel alanlarda, kız çocukları kültürel değerlerden çok ekonomik değerleri edinebilme kaygısını yaşamaktadırlar. Kız çocukları iyi bir yaşam, iyi bir gelir isterken maddi değerleri ön plana çıkarmaktadırlar. Bununla birlikte bağımsız bireyler olarak hayatın farklı biçimde organize edilmiş alanlarında var olma ve toplumsal yaşama katılım kız çocuklarının gelecek hayallerinin de temelini oluşturmaktadır.

3.5. KIZ ÇOCUKLARININ GELECEĞE İLİŞKİN KAYGILARI

Eğitim İle İlgili Kaygılar

Yapmış olduğumuz görüşmelerde gelecek kaygısı, çoğunlukla eğitim konusu üzerinde odaklanmıştır. Eğitim sistemindeki değişikliklerin ve eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması gibi sebepleri gerekçe göstererek üniversiteye girmelerini olumsuz etkileyeceğini düşünen kız çocukları ileride kurs ücretlerinin artmasıyla eğitim olanaklarının kısıtlanacağı kaygısını taşımaktadırlar. O nedenle gelecek hayallerini kurarken kaygı da bu hayallere eşlik etmektedir. Bunu alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye mensup ailede yaşayan Y.A. ve H.Ş. şu şekilde açıklar:

“Biz üç kardeşiz. Bir babam çalışıyor. O da asgari ücret alıyor. Ben kitap okumayı çok seviyorum. Ama çok kitap alamıyorum. Daha çok Fatoş öğretmenim bana derslerindeki başarım için kitap hediye ediyor. Ben de öğretmenimi üzmemek için çok çalışıyorum. İlerde üniversiteyi kazanmak için kursa gitmem lazım. Şimdiden babamın verdiği harçlıkların bir kısmını biriktiriyorum. Öğretmenim sana burs ayarlarız dedi. Yoksa ben nasıl gidiyim kursa. Benim en büyük korkum okuyamamak.” (Y.A. 14 yaşında, kız çocuk, kent-alt grup)

“Bana göre herkes eğitim konusunda eşit imkanlara sahip olmalı ama maalesef öyle değil. Toplum okumak isteyen kız çocukları için imkanlar yaratsın. Ne biliyim ücretsiz kurslar açsın. Çocuklarını okutamayacak ailelere para yardımı yapsın, onların elinden tutsun. Kızları biraz daha ön plana çıkarsınlar. Hep ikinci sınıf muamelesi yapmasınlar bize.” (H.Ş. kız çocuk, 17 yaşında, kent-alt grup)

“Üniversite okumak kolay ama bana göre iş bulmak zorlaştı. Benim en büyük kaygım acaba okulu bitirirsem iş bulabilecek miyim? Bulamayacaksam neden masraf yapıp okudum. Bu soruyu hep kendime soruyorum. Şimdi mesela lisede

alan belirliyoruz. Öyle bir alan seçmeliyim ki ilerde açıkta kalmamalıyım. Ama bu konuda pek bir fikrim yok. Mesela ablam üniversite bitirdi. Ama KPSS'den iyi puan alamadığı için işsiz. Evde oturuyor, her şeye kızıp bağıyor. Ablamı gördükçe okusam da ne olacak ki diyorum.” (B.K. kız çocuk, 16 yaşında, kent- orta grup)

Güvenlik ile İlgili Kaygılar

Gerek kırdaki gerekse kentte gelecek kaygısının bir başka yönü güvenlik konusudur. Şöyle ki, kız çocuklarına göre toplumumuzda belli saatlerde bir kız çocuğunun ya da yetişkin bir kadının dışarıda bulunması tehlikeli durumlar arz eder. Yanında babası, ağabeyi ya da erkek bir yakını olmadan dışarı çıkmadıklarını belirten kız çocukları yaşadıkları toplumla ilgili güven problemlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Bizim burası gecekondü bölgesi ve okuldan gelirken ara sokaklardan geliyoruz. Burada bir de çingeneler var. Bir bayan olarak buradan geçerken korkuyla geçiyorum. Çok kez babam ya da abim karşıyor beni. Bu seferde yalnız kalmaktan korkuyorum. Hırsızlık, cinayet ve tecavüz olayları arttı. Ben bu yüzden gelecekte daha da kötü olacak diye korkuyorum.” (Y.A. kız çocuk, 14 yaşında, kent-alt grup)

“Ben Ankara'nın seçkin bir yerinde oturuyorum. Ama ona rağmen geç saatlerde dışarı çıkmak istediğimde babam hemen endişeleniyor. Biliyor ki biz kendimize sahip çıkarız. Ama sokaklar kötü. Gelecekle ilgili en büyük kaygım kadınların şiddete ve tecavüze uğrama sıklığının artması. Kadınlar bence bu kadar aşağılanmayı hak etmiyorlar. Umarım bu konuda hükümet bir şeyler yapar.” (T.P. kız çocuk, 18 yaşında, kent-üst grup)

“Benim gelecekle ilgili en büyük kaygım iyi bir gelirim olan işim olur mu? Çünkü ben evlendiğimde eşime bağlı olmak istemiyorum. Belki anlaşılamayacağım. Belki bana şiddet uygulayacak. İyi bir param olan işim olursa çekip gidebilirim. Benim en büyük korkum birilerine muhtaç olmak.” (E.T. kız çocuk, 17 yaşında kent-orta grup)

Kadına Yönelik Şiddet ile İlgili Kaygılar

Gerek görüşme soruları gerekse gözlem notlarına baktığımızda araştırmamızda vurgulanması gereken önemli bir bulgu, kız çocuklarının gelecek beklentilerine ilişkin kaygıları, yaşadıkları toplumun içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çelişkilerin ürünüdür. Ülkemizde yaşanan ve özellikle medyadan haberler ve haber programları aracılığıyla öğrendikleri, toplumda şiddet gören bir kadın kitlesinin ciddi boyutlarda olduğudur. Kadına yönelik taciz ve tecavüz oranlarının artması, evlilikte şiddet gören kadınlar, meslek hayatında ayrımcılık en çok vurgulanan konulardır. Kız çocuklarının anlatılarına göre, bir taraftan lüks bir hayat yaşayan dizi oyuncularını diğer taraftan ise

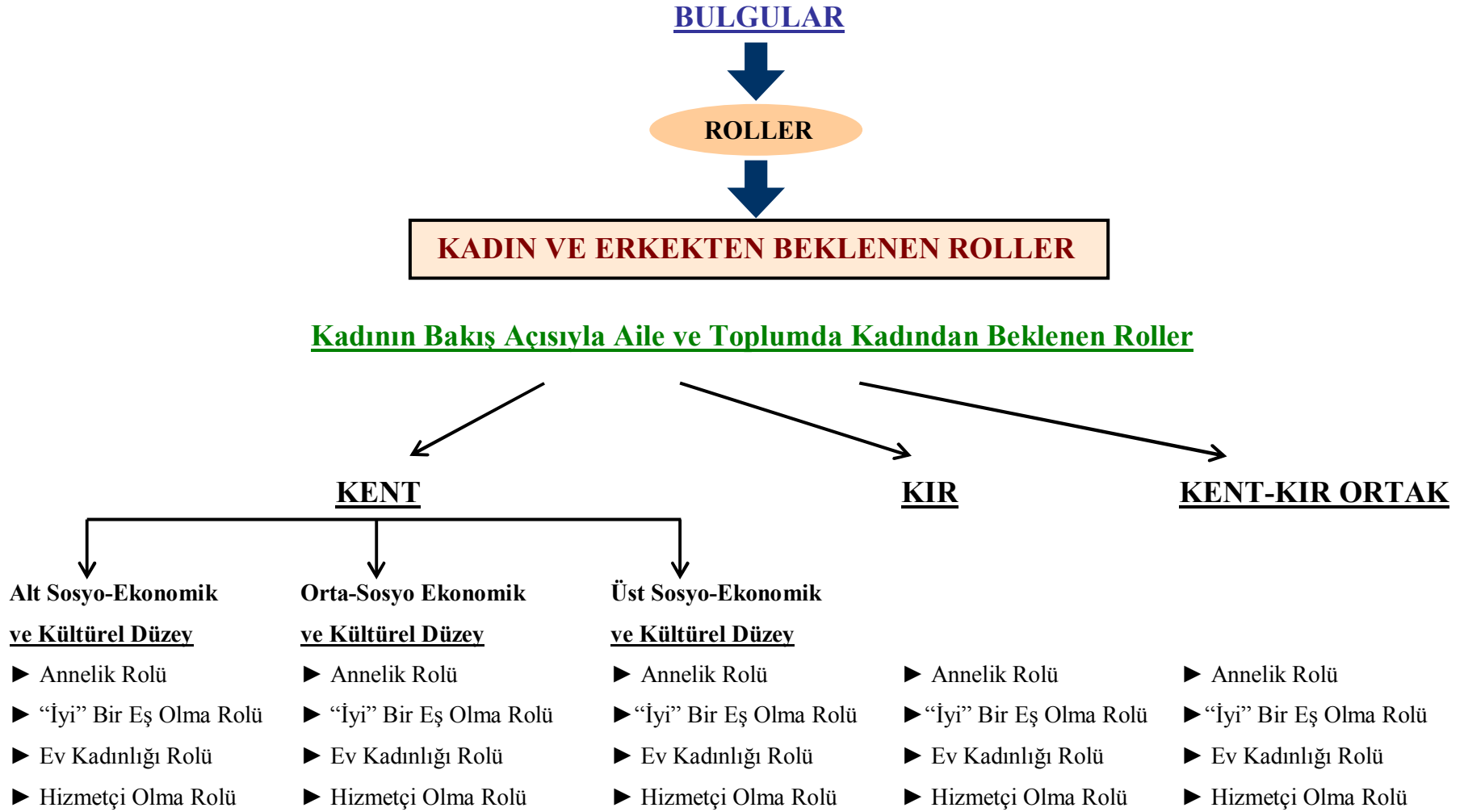
yoksulluk içinde çocuklarını büyötmeye çalışan anneler yaşamlar arasındaki keskin ayrılığı gözler önüne sermekte ve kız çocuklarının geleceğe ilişkin karamsar bir tablo çizmelerine sebep olmaktadır. G.A. kaygılarına rağmen yine de geleceğe umutla baktığının altını şu sözlerle çizmektedir:

“Bazen diyorum ki acaba film yıldızı mı olmak lazım. Neden öğretmenler az maaş alırken bir dizi oyuncusu öğretmenin 10 katı maaş alıyor. O kadar yıllarca çalışmış annem babam daha yeni ev sahibi olmuşlar. Bence bir haksızlık var. Bütün bunlara rağmen gelecekten yine de umutluyum. Çünkü ben iyi bir edebiyatçı olup bunları yazacağım onu biliyorum.” (G.A. kız çocuk, 16 yaşında, kent-üst grup)

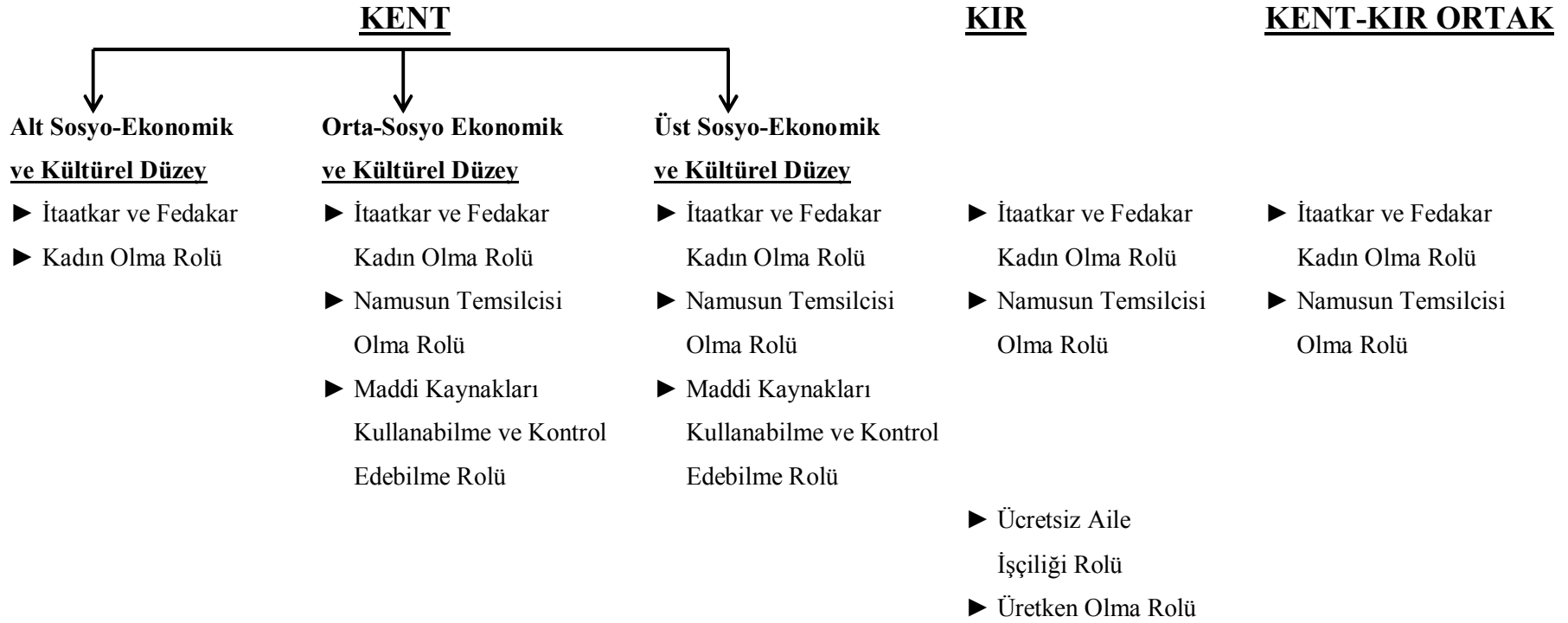
Göröldüğü gibi geleceğe ilişkin hayaller ve kaygılar kişisel ve toplumsal güçsüzlüklerle izah ediliyor. Kişisel güçsüzlükler, toplum tarafından daha çok kadınların ikinci sınıf olarak muamele görüp zayıf, kendini koruyamayacak, güvenlik ihtiyacı duyan bir cins olarak algılanması ile ilgiliyken toplumsal güçsüzlükler toplumdaki ahlaki ve kültürel değerlerin medya ve programlar aracılığıyla yeniden ve yeniden üretilmesiyle ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu daha çok gündelik pratikler içinde ve kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkarken geleceğe ilişkin anlam kodları da bu şekilde oluşturulmaktadır.

Araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulgular Ek 1’de grafikte sunulmuştur.

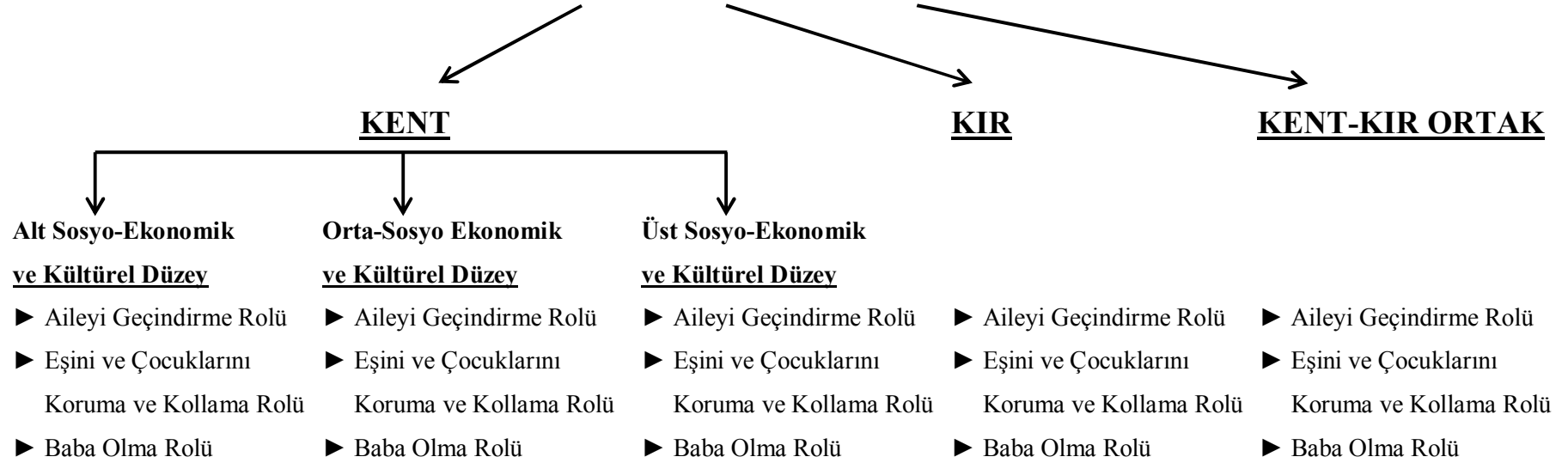
EK 1: BULGULARIN ŞEMALARLA GÖSTERİLMESİ

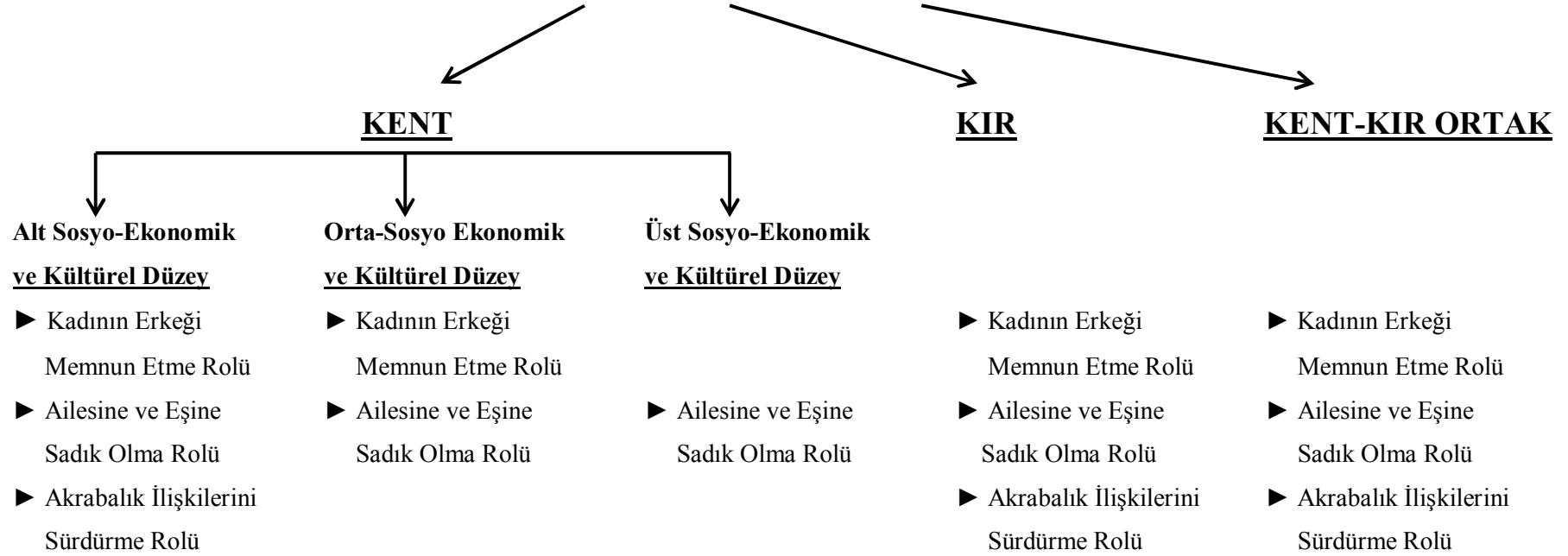
Devam

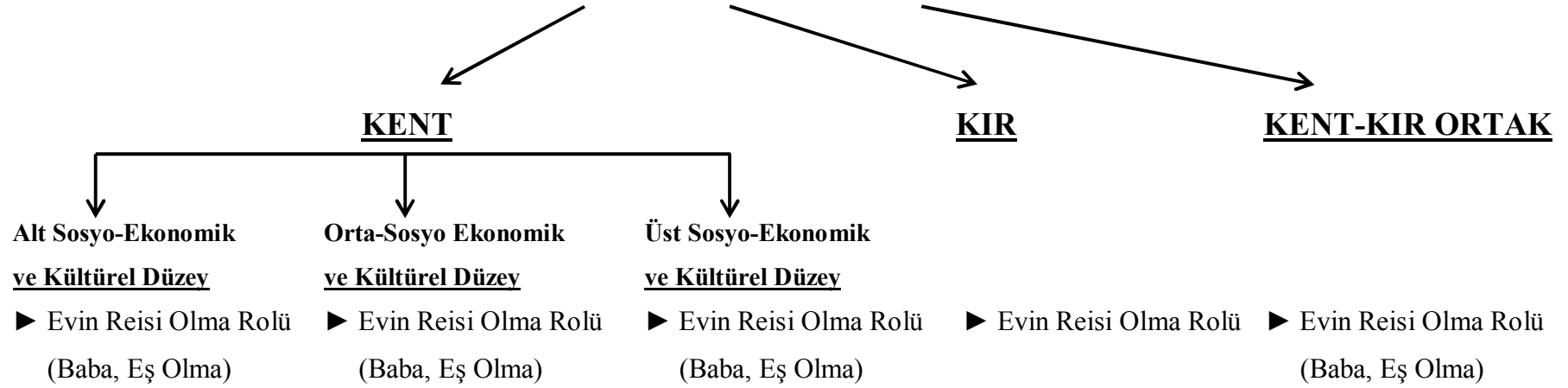
Kadının Bakış Açısıyla Aile ve Toplumda Erkekten Beklenen Roller

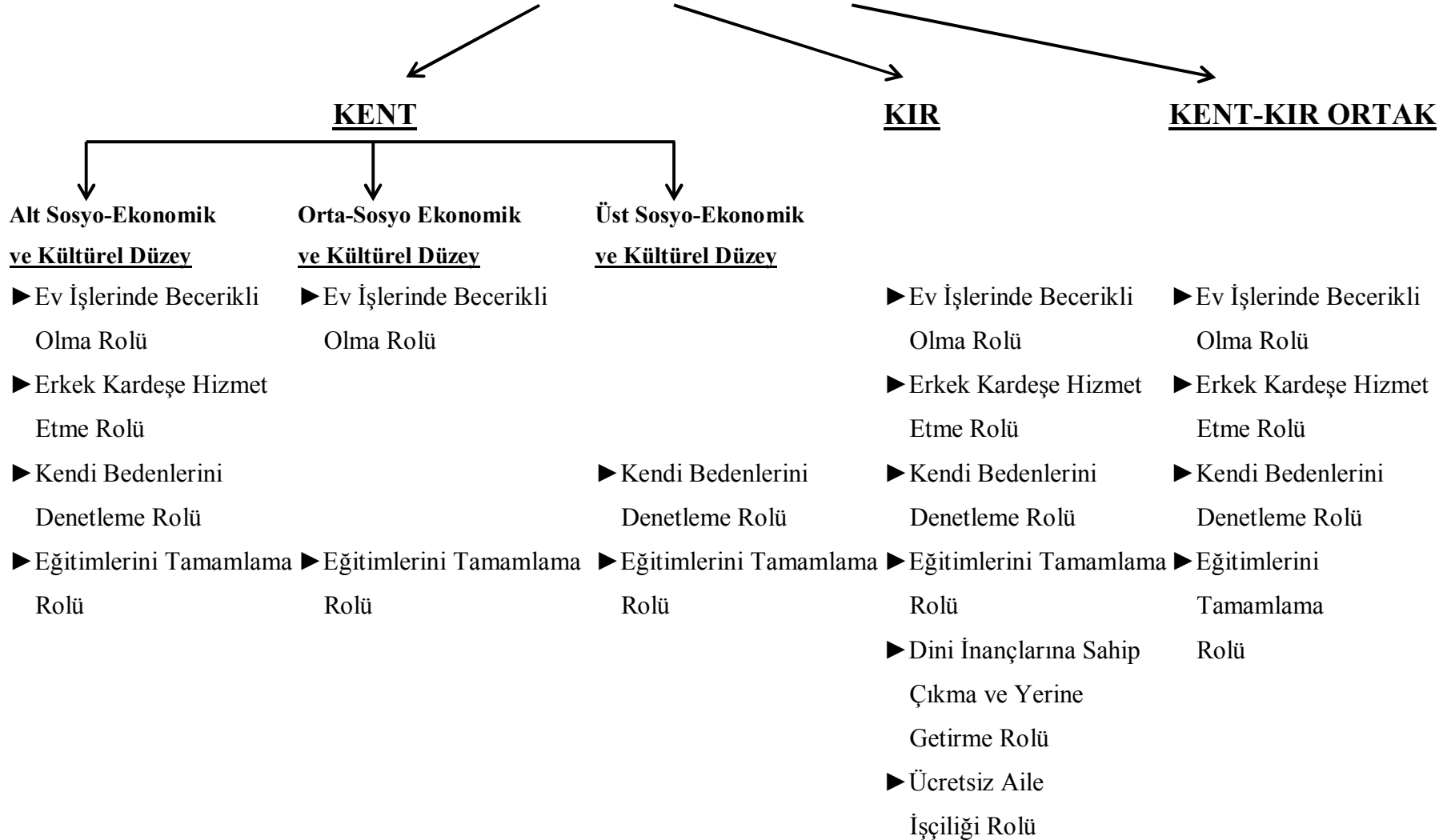
Erkeğin Bakış Açısıyla Kadından Beklenen Roller

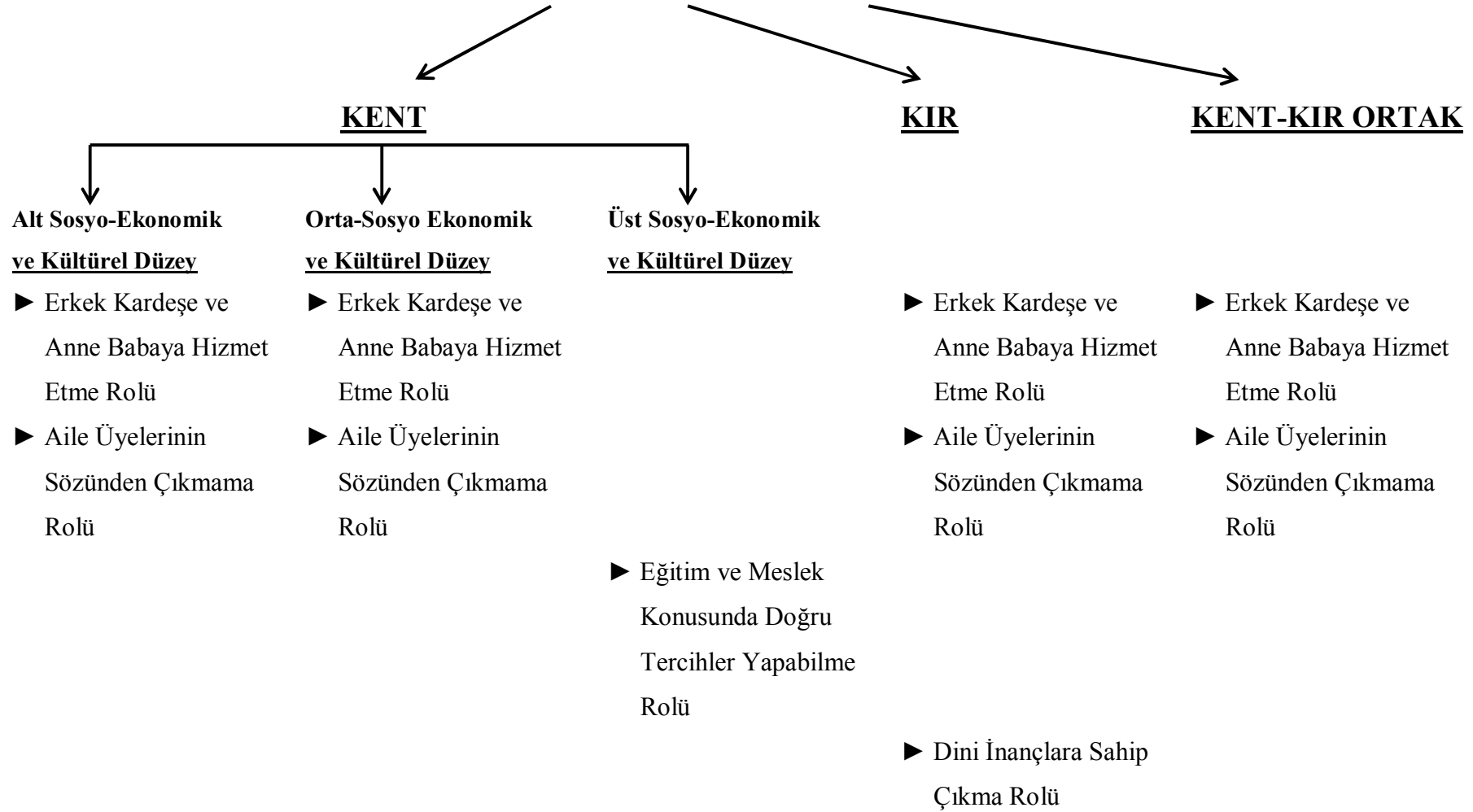
Erkeğin Bakış Açısıyla Erkekten Beklenen Roller

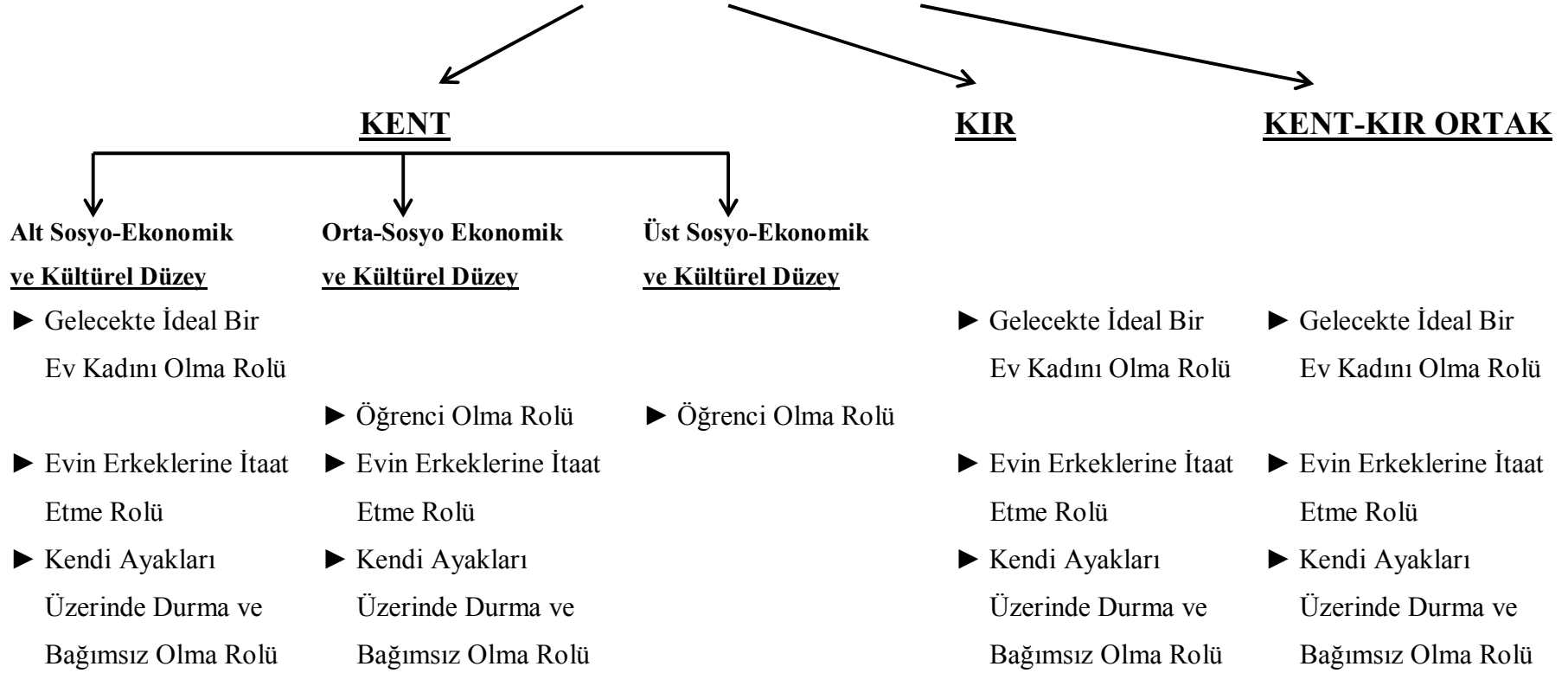
Anne ve Babanın Bakış Açısıyla Kız Çocuktan Beklenen Roller

Erkek Kardeşin Bakış Açısıyla Kız Çocuktan Beklenen Roller

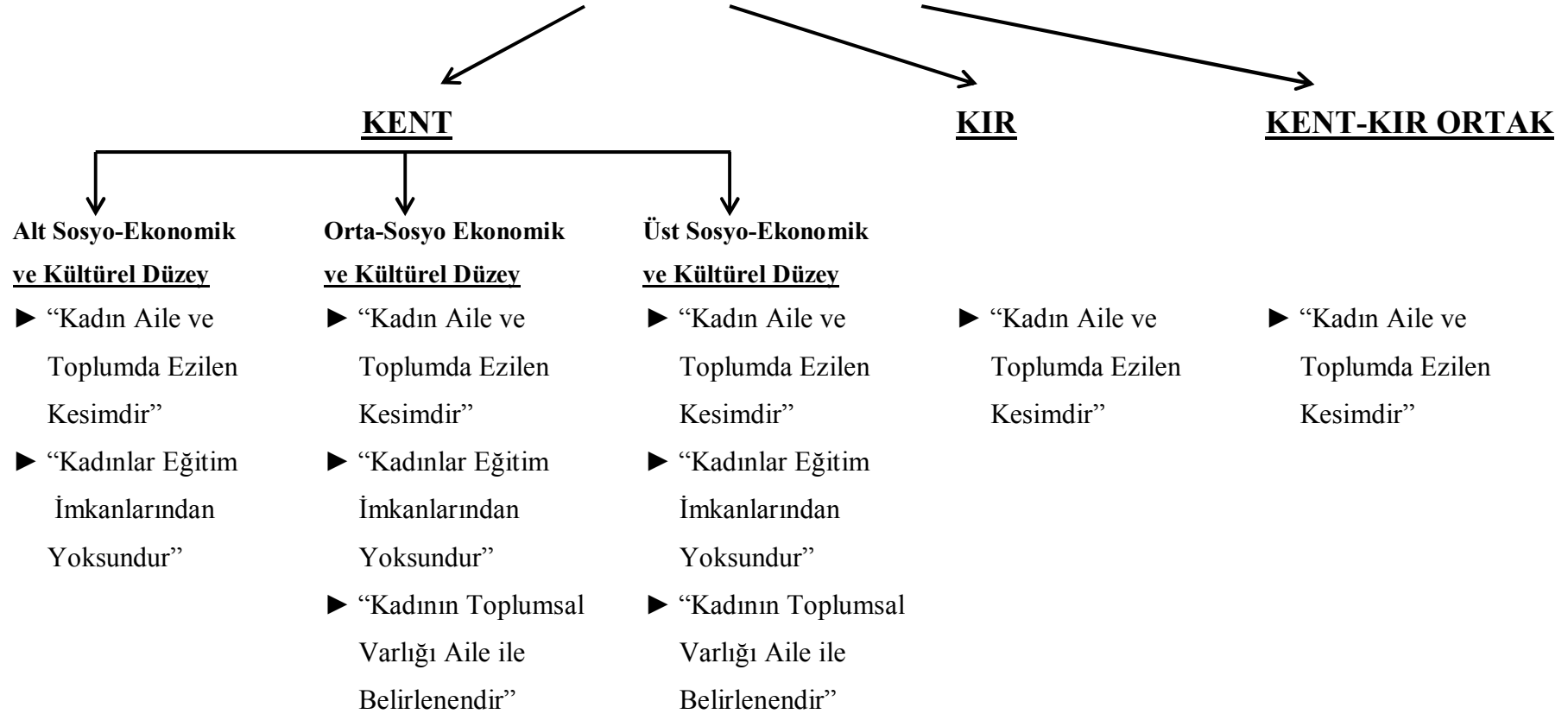
Kız Çocuklarının Bakış Açısıyla Kız Çocuktan Beklenen Roller

KÜLTÜREL TANIMLAMALAR

Kız Çocuklarının Bakış Açısında Kadına İlişkin Kültürel Tanımlamalar

Devam

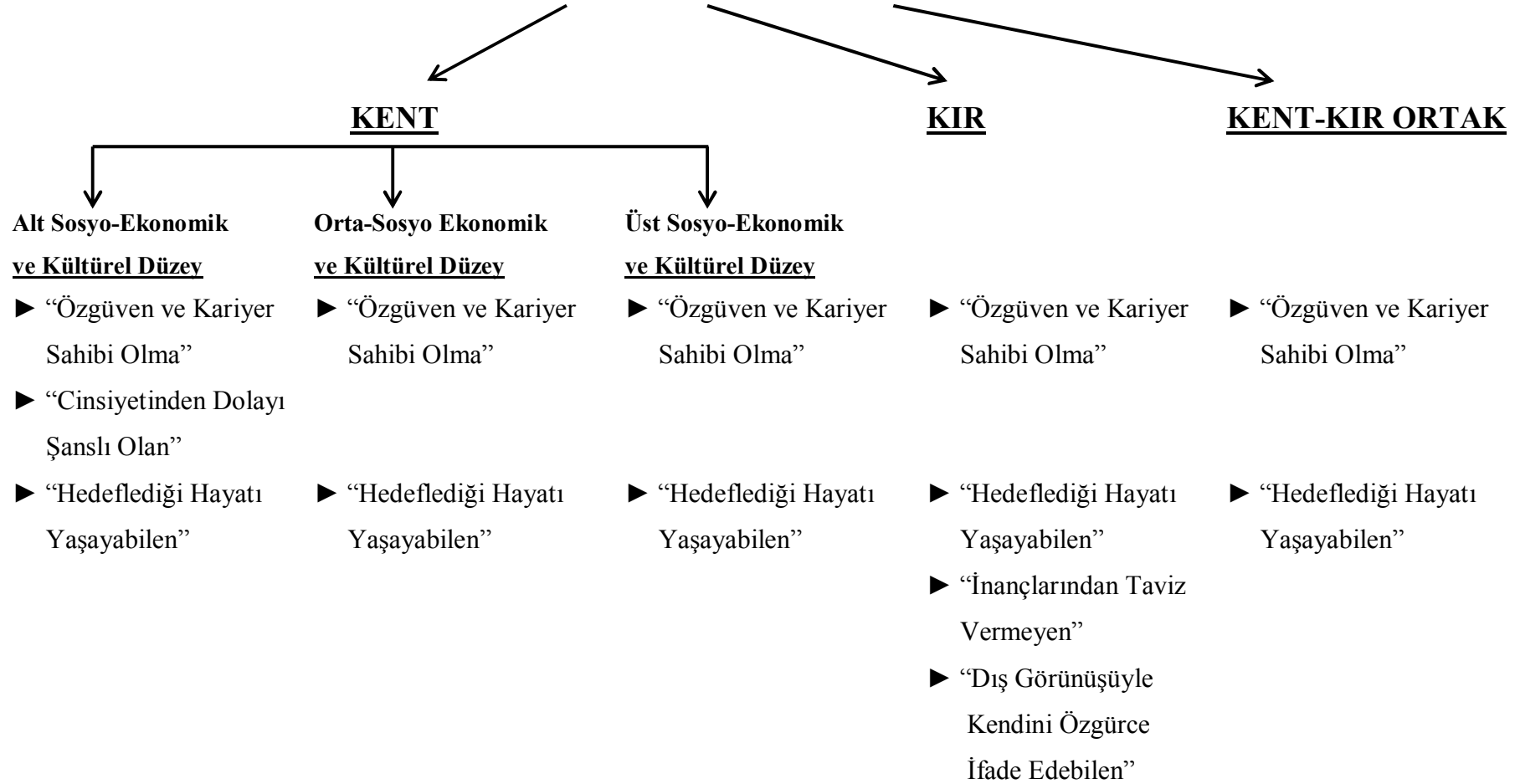

KIR

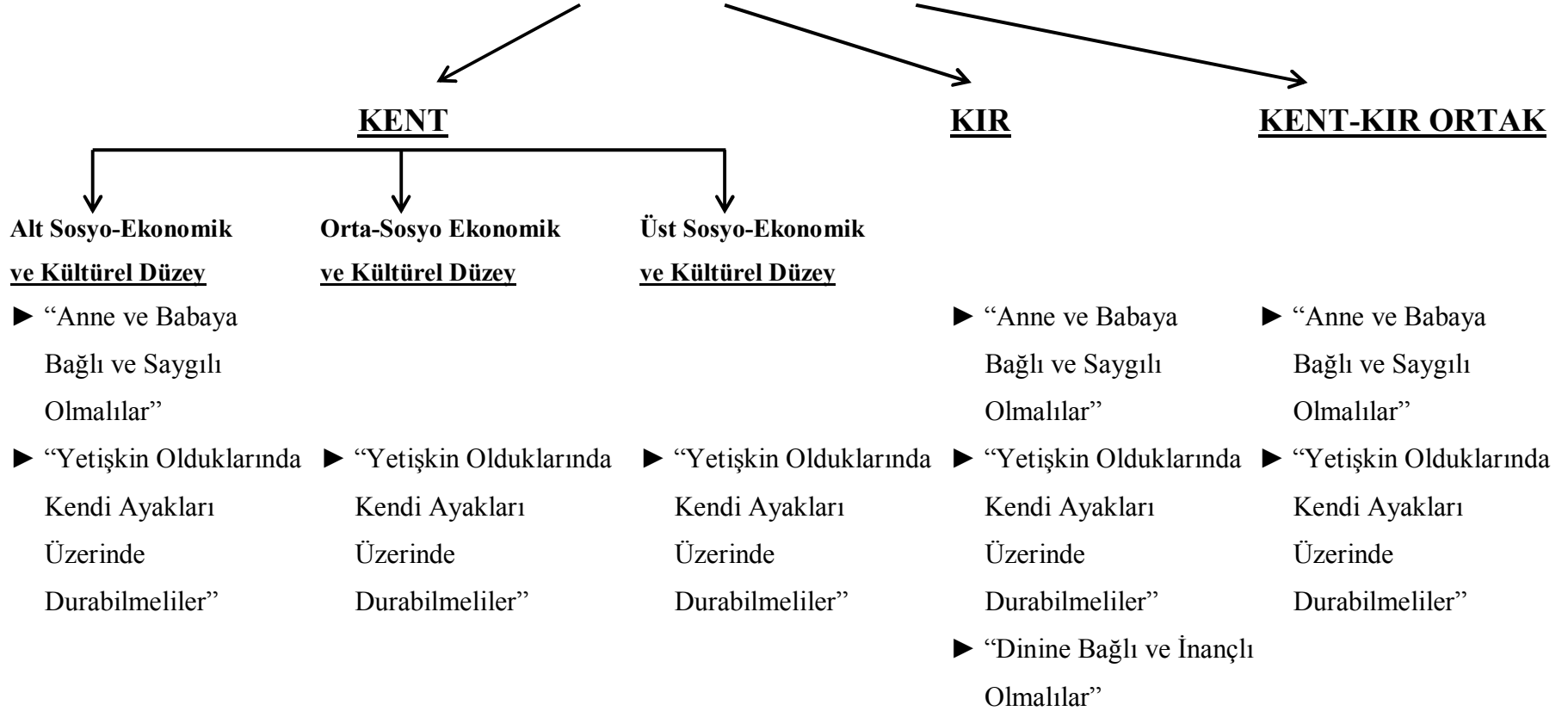
KENT-KIR ORTAK

- “Kadın Ailenin Kurulmasında Önemli Bir Rol Üstlenendir”
- “Kadın Ailenin Kurulmasında Önemli Bir Rol Üstlenendir”
- “Kadının Mesleği Onun Dış Görünüşünün En Önemli Aracıdır”
- “Kadın, Namus ve Ailesine Bağlı Olması ile Toplumda Yer Edinendir”

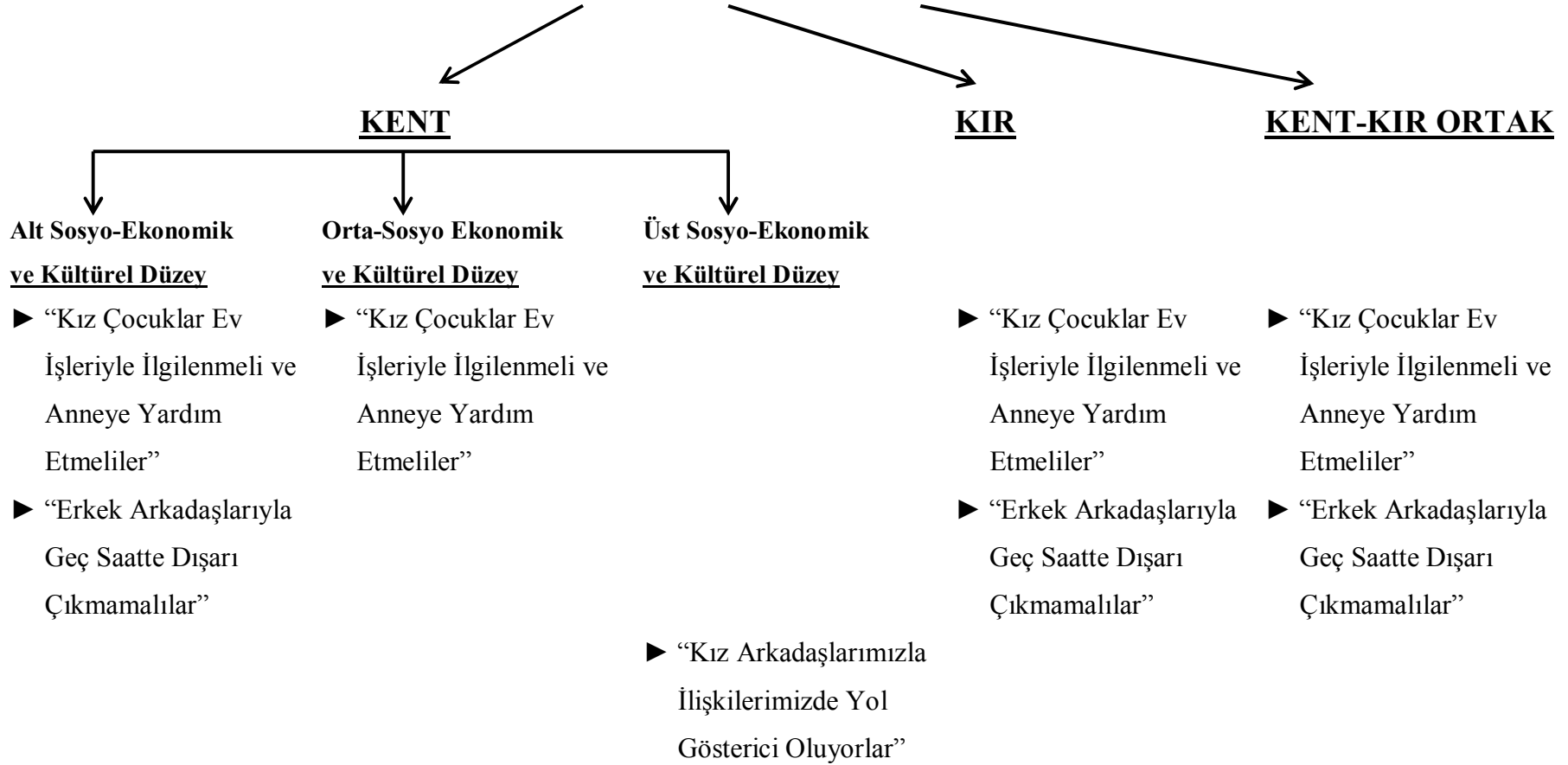
Kız Çocuklarının Kendilerine İlişkin Kültürel Tanımlamaları

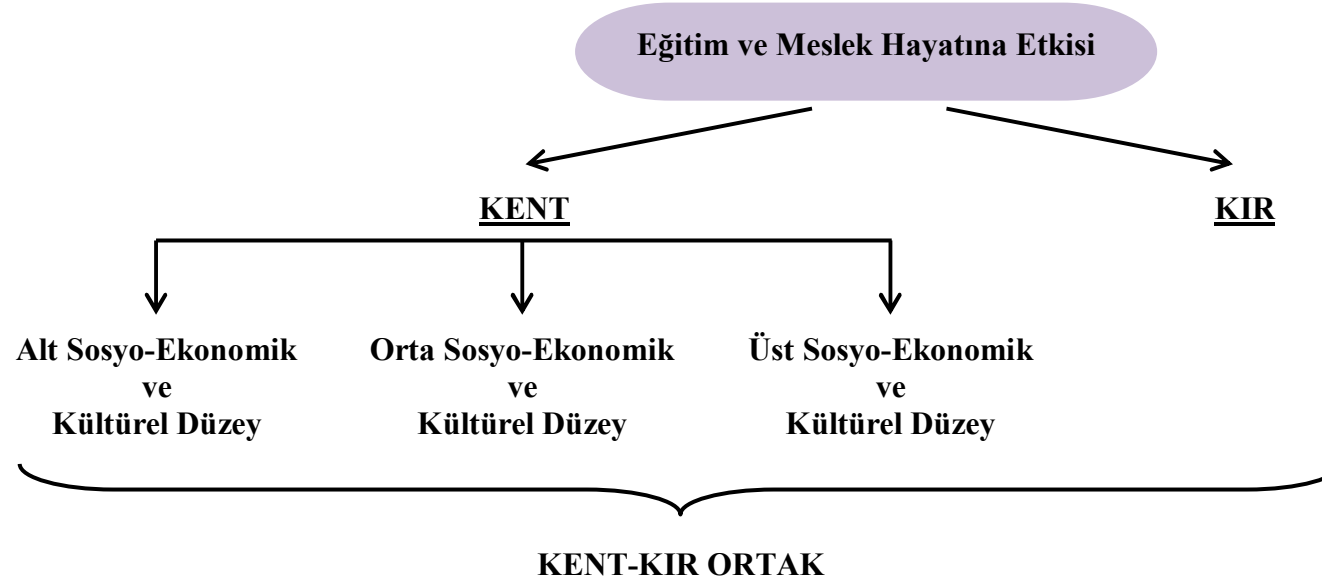
Anne ve Babanın Bakış Açısıyla Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamalar

Erkek Kardeşin Kız Çocuklarına İlişkin Kültürel Tanımlamaları

AİLENİN KÜLTÜREL SERMAYESİNİN KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN TANIMLAMALAR ÜZERİNE ETKİSİ

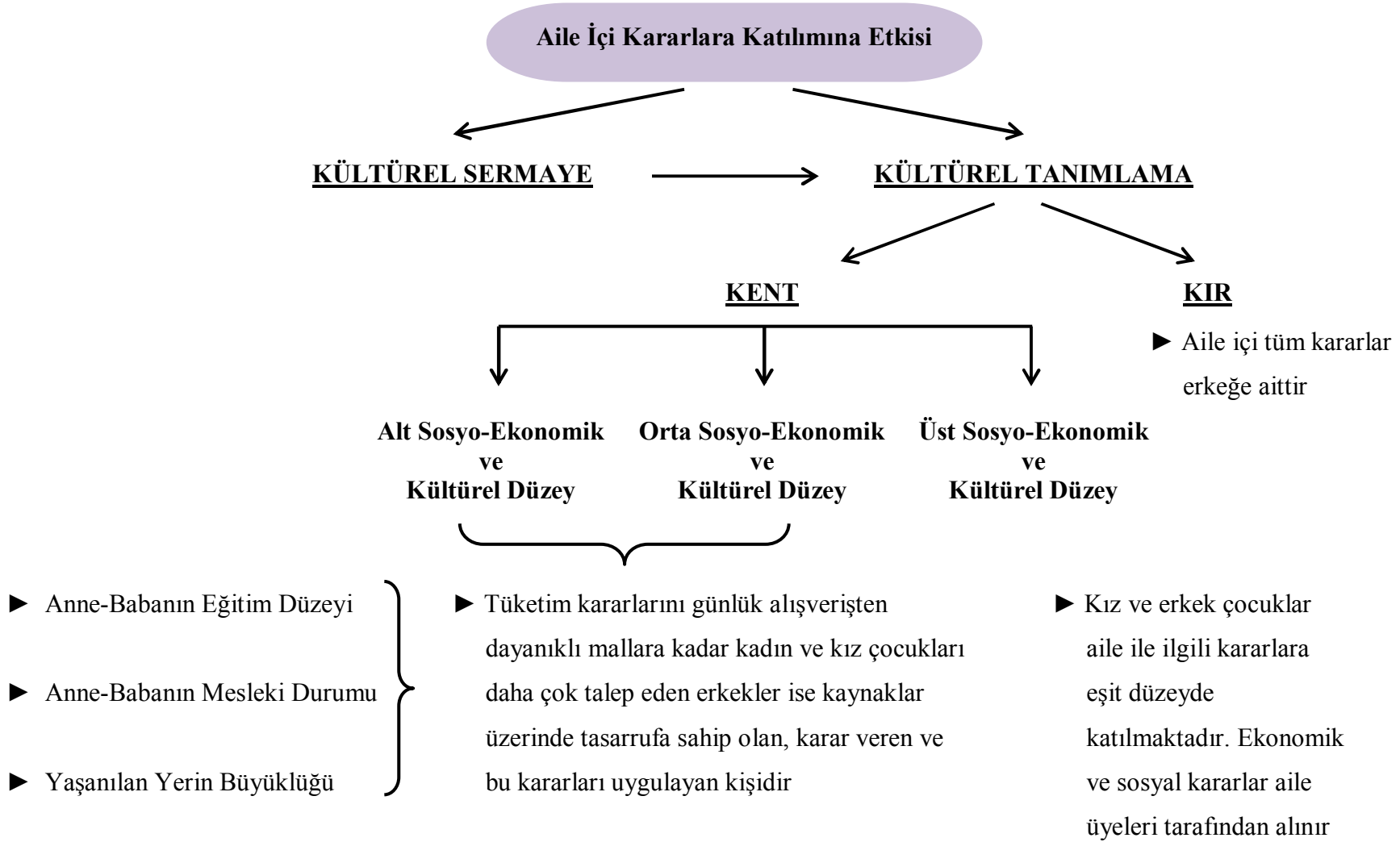
KÜLTÜREL SERMAYE

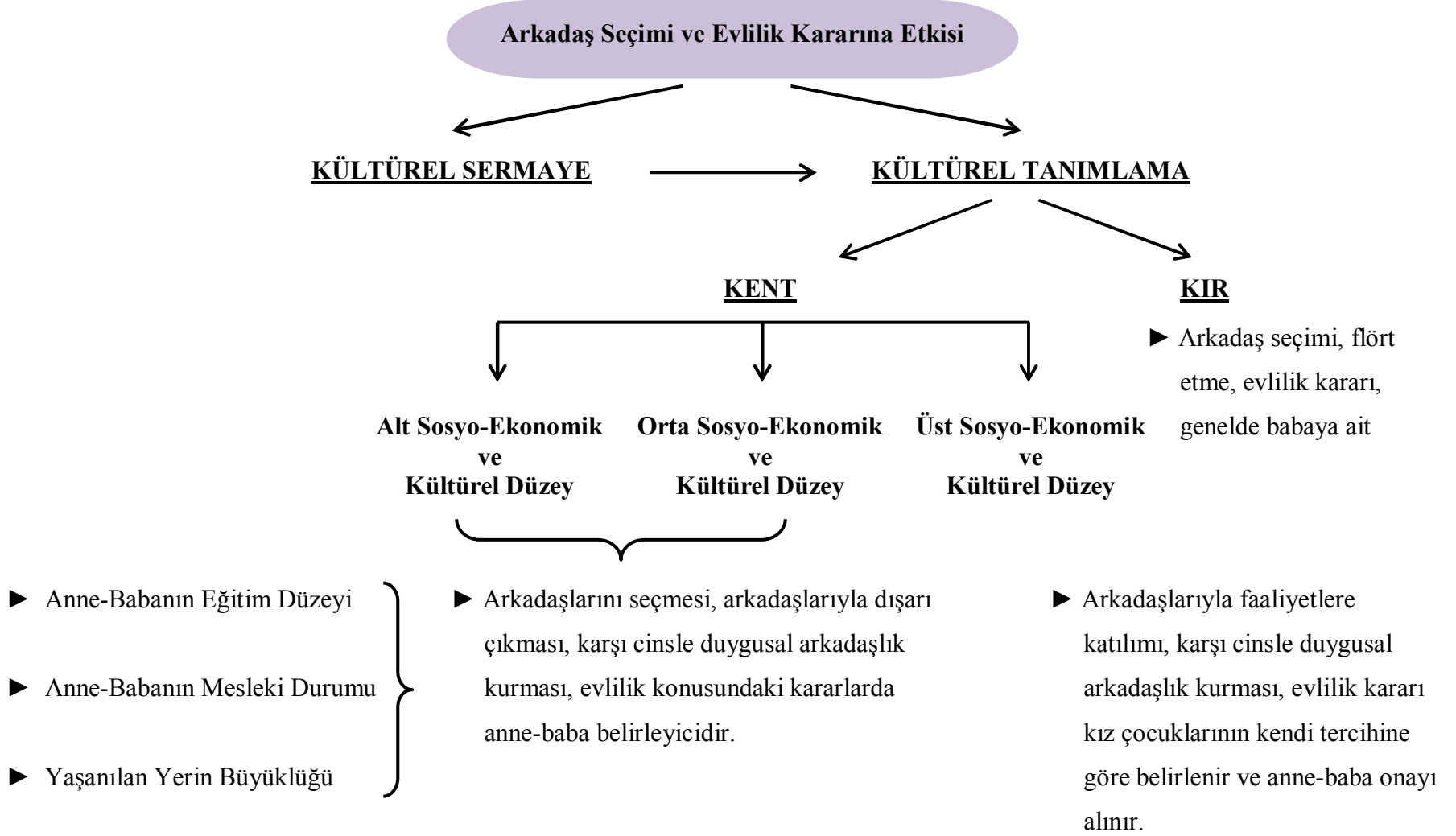
- Anne-Babanın Eğitim Düzeyi
- Anne-Babanın Mesleki Durumu
- Yaşanılan Yerin Büyüklüğü

KÜLTÜREL TANIMLAMA

Kız çocukları eğitimlerini tamamlayıp iyi bir meslek sahibi olabilmeli, eşine maddi anlamda muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durabilecek ekonomik özgürlüğe sahip olabilmeli.

KIZ ÇOCUKLARININ GELECEK BEKLENTİLERİ

Eğitim ve Meslek Konusundaki Beklentileri

KENT - KIR ORTAK

- ▶ Annelik ve kadınlık rollerinin dışına çıkıp kendilerine ilişkin iyi bir meslek ve eğitim hayatını arzulamaktadırlar.
- ▶ İstedikleri mesleği seçmek istiyorlar.
- ▶ Ekonomik anlamda iyi bir yaşam kalitesini arzuluyorlar.
- ▶ Maddi anlamda kimseye bağımlı olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmeyi istiyorlar.

Arkadaş Seçimi ve Evlilik Konusundaki Beklentileri

KENT - KIR ORTAK

- ▶ Arkadaşlık seçiminde ve evlilik kararında ailelerinin kendilerine destek olması gerektiğini bekliyorlar.
- ▶ Erken yaşta evlenme konusunda aile ve akraba çevresinden baskı görmek istemiyorlar.
- ▶ Karşı cinsle ilişkilerinde ailelerinin daha yapıcı olmasını istiyorlar.

Devam

Dini İnançların Serbestçe Yaşayabilme Beklentisi

KIR

- İbadetlerini rahatça yapabilecekleri, başlarını açmadan eğitim alıp istedikleri meslekte çalışabilecekleri imkânları arzulamaktadırlar.

Korkusuzca Yürüyebilecekleri Mekanlara Kavuşma Beklentisi

KENT-KIR ORTAK

- Rahatça giyinip, yanında erkek kardeşi yada babası olmadan özgürce dışarı çıkmak istiyorlar.
- Geç saatte arkadaşlarıyla dışarı çıkmak istiyorlar.

KIZ ÇOCUKLARININ GELECEĞE İLİŞKİN KAYGILARI

Eğitimle İlgili Kaygılar

KENT-KIR ORTAK

- ▶ Kız çocuklarına erkek çocuklar gibi eğitimde fırsat eşitliği sağlanamamasından endişeleniyorlar.
- ▶ Kız çocuk olmalarından dolayı üniversiteyi dışarıda okuyamamaktan endişe duyuyorlar
- ▶ Kız çocuklarına cinsiyete dayalı meslek seçmeleri yönünde ailelerinin telkinlerinden rahatsız oluyorlar.

Güvenlik ile İlgili Kaygılar

KENT-KIR ORTAK

- ▶ Geç saatlerde dışarı çıkamamaları.
- ▶ Tacize uğrama ve kapkaç olaylarıyla karşılaşma korkusu.

Devam

Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Kaygılar

KENT-KIR ORTAK

- ▶ Kadına yönelik taciz ve tecavüz oranlarının artması.
- ▶ Evlilik hayatında kadınların eşlerinden şiddet görmeleri.
- ▶ Meslek hayatında ayrımcılık.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde kadın ve aile konusu niceliğin yanında niteliğinde de bazı değişimlere sahne olmuştur. Kadının statüsü, ev içi ve ev dışındaki kadın ve erkeğin rolündeki değişimler, geleneksel ve modern kadın tipi, kadının ezilmişliği, erken yaş evliliği, meslek yaşamında kadın sorunları, kız ve erkek çocuk ayrımı, kız çocukların eğitim meseleleri vb. tartışmalar günümüzde oldukça yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Bu gibi konuların devam etmesinde, kadın ya da aile ile ilgili bir takım sorunların geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen devam ediyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Geleneksel toplumsal yapıdan modern toplumsal yapıya geçişte gündelik yaşam pratikleri bireylerin tercihlerinde ve yaşam tarzlarında geri dönüşümsüz bir etki bıraktığı gibi aile içi ilişkilerde de bir değişmeyi zorunlu kılmıştır. Bu değişime rağmen bugün değiştiği ya da değişiyor olduğu varsayılan cinsiyet rolü algılamasının geleneksel karakterinde kadına ve erkeğe atfedilen rollerin belirleyenleri olarak gündelik yaşam, eğitim sistemi, yerleşim alanlarının muhafazakar yapısı, dini kabuller, kültürel faktörler gibi daha pek çok unsurun geleneksele dolayısıyla erkek egemen yapıya gönderme yapan etkilerinden söz edilebilir. Geleneksel toplumsal yapıda tüm bu belirleyenlerin kadının sorumluluk sınırlarını çizerek onun yaşam alanını oluşturduğu kabul edilmiştir. Buna göre kadına atfedilen rollerin en önemli karakteristiği kadını ev içi rolleriyle sarmalayıp daha çok bir anne ve eş olarak tanımlaması olmuştur. Bu rollere paralel olarak kadının sosyalleşme süreci erkek egemen bir yapının gölgesinde şekillenmektedir (Akın ve Aydemir, 2007, s.44).

Ataerkil düşünce yapısının bir ürünü olarak cinsiyet tanımlamaları kadınların kendi kaderlerini belirleme mücadelesini ve kaçınılmaz olarak da kendilerine dayatılmış kimlik tanımlarından kurtulup alternatif tanımlar yaratılmasını da içermektedir. Bu yeniden tanımlama süreci aynı zamanda kadının gerçek anlamda bireyselleşme sürecidir ve beraberinde ataerkilliğin, erkek egemen imge ve kuralların derinden sorgulanmasını gerektirir.

Buradan yola çıktığımızda kadına ilişkin Türkiye’de mercek altına alınan çalışmalar daha çok kadına yönelik şiddet, cinsel istismar, cinsiyet ayrımcılığı gibi konular başlığı altında, cinsiyet rol ve kimlikleri bağlamında geleneksel ve modern toplumsal yapılar içinde ele alınmıştır. Buna karşılık kız çocuklarına yönelik çalışmalar daha çok eğitim alanında odaklanmıştır. Kız çocukları açısından kadın ve erkek olmanın toplumsal bağlamı, kişilerin bu bağlamı nasıl yorumladıkları, kendilerine toplumsal yaşamda nasıl bir hareket alanı açtıkları, kendi kadınlık ve erkekliklerini kurarken hangi araçlardan ve güçlenme stratejilerinden yararlandıkları kültürel tanımlamaların nasıl içselleştirildiği konusuna mevcut literatürde çok fazla yer verilmemiştir. Bu nedenle yapmış olduğumuz bu çalışmayla kadınlığa ve erkekliğe ilişkin anlam kodlarının kültürel değerler, normlar ve semboller aracılığıyla aile içinde bireylere aktarıldığı ve bireyler tarafından nasıl içselleştirildiği konusu tartışılmaya çalışılmıştır. Buradan yola çıktığımızda bu çalışma, kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalara yönelik oldukça kısıtlı olan literatüre, bir katkı sağlayacağı düşüncesiyle önemli bulguları ortaya koyabilecek bir nitelik arz etmektedir.

Dolayısıyla bu araştırmada, cinsiyet rolleri bağlamında kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaların farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde nasıl bir biçim aldığı noktasından hareketle betimsel bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Kız çocuklarının kendi yaşamlarına yönelik tercihleri yapabilmelerinde etkili olan aile içi kültürel tanımlamalar, “toplumsal cinsiyet sistemi”nin evrimi ve aile yapısının dönüşümüyle de bağlantılı olan bir ilişkilendirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda ailenin kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamaları ile kültürel sermayesi onların yaşama ilişkin duruşlarını belirlemektedir. Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey fark etmeksizin kız ve erkek çocuğa verilen sorumluluklar ve buna ilişkin kültürel tanımlamalar geleneksel değerler sisteminin çatısı altında şekillenmektedir. Aile ve toplum içinde kız çocukların önündeki anne modeli yemek yapmak, çocuk bakmak, bulaşık yıkamak, ütü yapmak gibi “becerilerle” verildiği için kadına “ev içinde” bir değer ve saygınlıkta kazandırılmaktadır. Ev içinde “becerikli” ve “evi çekip çeviren kadın olma durumu kız çocuklarına yüceltilmiş bir değer olarak sunulmaktadır. Yapmış olduğumuz bu çalışmada özellikle kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki kız çocuklarına ev içinde “ev işleri ile bilgi ve beceri sahibi olma” durumu

onların statüsünü yükselteceği ve evlilik yapabilmelerinde bunun ön koşul olduğu vurgusu sürekli aile ve toplumsal çevre tarafından vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, kız çocuklarına ilişkin sorunları anlamak için kavram ve temalar derinlikli ve değişik açılardan ele alındığında bu çalışma özel alan dediğimiz aile içi ilişkiler yoluyla üretilen toplumsal cinsiyet tartışmalarına Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramından yola çıkarak ve ailenin kültürel tanımlamalarıyla ilişkilendirilerek verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle sosyal, ekonomik ve kültürel yapı kız çocukları açısından hem cinsiyet rollerinin yaşandığı somut bağlamlara hem de bunları etkileyen süreçlere ilişkin bir kavrayışı da zorunlu kılar.

Bu nedenle, cinsiyete ilişkin kültürel tanımlamalar ve bu tanımlamaları belirleyen sosyal yapı ve aile merkeze alınarak irdelenen bu çalışmada toplumsal cinsiyet sisteminin aile ve sosyal yaşam içinde kadını ve erkeği nasıl konumlandığı ve bunda etkili olan sosyal belirleyicileri ortaya koyma çabası önem kazanmaktadır. Buna göre her ailenin sahip olduğu değerler, inançlar birbirinden farklı olmakla birlikte bu değerler, içinde yaşanılan toplumun sosyo-kültürel yapısına göre belirlenmektedir. Bireylerin karşılıklı ilişkileri, etkileşimleri, hem sosyo-kültürel yapıyı etkiler hem de bu yapı tarafından etkilenir. Bu bağlamda aile içi ilişkiler, rol ve statü farklılaşması içinde yaşanılan toplumun sosyal değerlerinin niteliklerine uygun olarak biçimlenmektedir (İçli, 1994, s.169).

Çalışmamızın içeriğini oluşturan toplumsal cinsiyet sistemi, kadını ve erkeği kültürel olarak tanımlayan, böylece cinsel kimliği şekillendiren düşünceler ve temsiller sistemiyle birlikte toplumsal cinsiyetli sosyal roller kümesini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, kız ve erkek çocuğa atfedilen roller bağlamında aile içi kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalara yönelik dinamikleri ortaya koymak için erkeği ve kadını ya da aile ile kız çocuğunu karşı karşıya koymak değil bu iki alanın nasıl bir etkileşim içinde olduğuna dikkat çekmek noktasından hareket etmiştir. Bununla birlikte cinsiyete dair normların ve kalıpların asıl olarak geleneksel olduğu, fakat gündelik yaşam pratiklerinde kadın ve erkeğe atfedilen norm ve kalıpların çizdiği çerçevelerin kadın ve erkeklerce esnetildiği, değiştirildiği, yeniden kurgulandığı sorunsalı da bireylerin kültürel tanımlamaları yorumlayış biçiminde karşımıza

çıkılmaktadır. Dolayısıyla farklı toplumsal yapılarda ve aile içinde şekillenen kültürel tanımlamalar bireyin kendine ilişkin anlam kodlarını ve buna bağlı olarak kendini sosyal dünyada nasıl konumlandırması gerektiğini de yeniden ve sürekli olarak üretmektedir.

Denilebilir ki cinsiyet rolleri bir kez atfedildiğinde toplum bireylerden “kadın” ya da “erkek” gibi davranmalarını bekler. Bu beklentilerin karşılanması ve yeniden üretilmesi gündelik uygulamalar yoluyla sağlanır. Bu uygulamalarda etkin olan mekanizmalar toplum ve ailedir. Bu süreç, öncelikle toplum aracılığıyla cinsel kimlikler üzerinde farklı kanallar yoluyla etkide bulunarak başlar ve çocukları belli koşullarda toplumsal uygulamalara katılmaya davet eder. Bu davet zorlayıcı olabilir ki -genelde öyledir- ve kabul edilmesi için ağır bir baskıyı da beraberinde getirir. Bu çalışma göstermiştir ki, çocuklarını “cinsiyetçi olmayan” yollardan yetiştirmeye adanmış ebeveynler dahi mevcut cinsiyet kalıplarıyla savaşmayı oldukça güç bulmaktadır. Bu durum, yaptığımız çalışmada kız ve erkek çocukların söylemlerinde “biz cinsiyetsiz bir ailede doğduk ama toplumsal yaşam bize cinsiyetçi rolleri evrilerek öğretti. Giydiğimiz kıyafetlerden oyuncaklarımıza, oturup kalkmamızdan davranışlarımıza” kadar her şey cinsiyet rollerimizi bize çok iyi hatırlatıyor” sözleriyle ifade edilmiştir.

Toplumun sahip olduğu kültürel değerlere bağlı olarak ortaya çıkan cinsiyete dayalı bir ayrışma kadın açısından annelik ve ev kadınlığı ideolojilerinin içselleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Böylelikle, “kadının rolü” ve “erkeğin rolü” gibi dikotomik tanımlamalar toplumun tüm kurumlarına yayılmıştır. Türkiye’de “kadına özgü” cinsiyete bağlı ayrıcalıklı rollerin oyun çağından başlayarak, sosyalleşme sürecinin bütün aşamalarında işlenmesi ve bireylerin bu yönde koşullandırılması kadının toplumsal rollerinin ikinci plana itilmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte toplumda cinsiyet rollerinin kurumlaşmasında siyasal, ekonomik ve kültürel yapının etkileşiminde varlık gösteren cinsiyete dayalı işbölümü mantığının ve buna ilişkin ideolojileştirmelerin (annelik ideolojisi ve ev kadınlığı ideolojisi) katkısı da bilinen bir gerçektir.

Kadınlık ve erkekliğin içinde örüldüğü toplumsal ilişkilerle kurulduğuna işaret eden toplumsal cinsiyet tanımlamaları kültür ve gelenek gibi terimlerle içerik kazanmaktadır. Böyle bir toplumsal ilişkiler ağı hem özneye hem de toplumsal yapıya göre şekillenir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet tanımlamalarına göre sosyal dünyada geleneksel eş ve annelik rolü ile donatılan kadın; tercihini bunların dışındaki roller ve davranışlardan yana kullandığında, toplum tarafından itaatsizlik olarak değerlendirilen tepkiyle karşılaşır ve kadın yalnızlık, dışlanma ve ötekileşme şiddetiyle cezalandırılır. Bununla birlikte kadınlar evlilik kurumunun geleneksel rollerine göre eğitilir. Yaşadıklarının farkına vararak ve kendi ezberini bozarak yine kendine özgü roller yaratmak üzere harekete geçen kadın iki türlü yabancılaşma yaşar. Yaşamı “fedakar anne” ve “eş” gibi ezberlerle kurgulanan kadın hem yeni bakış açısıyla kurguladığı kendi yaşam tarzına hem de içinde bulunduğu topluma karşı yabancılaşır. Bu süreç kendi ezberini bozması ve yine kendi oluşturduğu modelle toplumun ezberini değiştirmesi şeklinde gelişir. Geleneksel toplum yapısı bu yapıyı reddeden kadını hayatın farklı alanlarında dışlar ve ona engeller koyar. Çocuk bakmak, kendi isteklerinden ailesi için ödün vermek gibi davranışların onaylandığı ve “fedakar anne” olgusunun yüceltildiği “annelik” kavramı önem kazanır (Yıldırım, 2007, s.50).

Bu bağlamda çalışmamızda kız çocukları ve kadınlar aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri içinde sürekli olarak kendileri için belirlenmiş rolleri oynaması gerektiği öğretilmesini içselleştirmişlerdir. Bu rollerin dışına çıktıklarında özellikle baba otoritesiyle karşılaşmaktadırlar. Bu otorite kimi zaman açık bir şekilde ifade edilirken kimi zamanda üstü örtük bir şekilde özellikle anneler aracılığıyla kız çocuklarına iletilmektedir. Bu durumda kız çocukları babaları tarafından “muhatap alınmayış” ve kendilerinin “değersiz” olarak görüldüğü düşüncesine kapılmakta babaya ve içinde bulundukları sosyal çevreye öfkelerini artırmaktadırlar.

Yapmış olduğumuz görüşmelerde kadına ve kız çocuklarına verilen roller ve bu rollerin yerine getiriliş tarzı daha çok itaatkarlık ve kabulleniş şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, anne ve eş olma rolü çerçevesinde “sürekli eşlerine karşı alttan alan, hizmette kusur etmeyen, eşine ev ve çocuklar konusunda sorun taşımayan, her türlü sorumluluğu üstlenecek güce sahip olan” ideal kadın imgesini taşımak durumunda bırakılmışlardır.

Kız çocukları ise aynı fedakarlığı erkek kardeşlerine tanınan ayrıcalıklardan pay istemeyerek, erkek kardeşe ve babaya karşı giyim kuşam konusunda daha geleneksel bir tutum sergileyerek, evin erkeklerinin sözünden çıkmayarak, uysal ve ağırbaşlı olarak ve ev işlerini anneyle paylaşarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu durum en çok eğitim düzeyi düşük alt sosyo-ekonomik ve kültürel grupta ve kırdaki kendini göstermektedir. Çünkü alt grupta kadın, hem eğitim düzeyinin düşük olması hem de ekonomik özgürlüğünün olmaması gibi sebeplerle itaatkar olmak durumunda bırakılmıştır. Görüşmeler sırasında kadınlar eşlerine hizmet etme ve ev içinde daha fazla sorumluluk alma konusunu eğitim görmemeleri ve bir işte çalışıyor olmamalarına bağlamaktadırlar.

Nitekim Kağıtçıbaşı'nın yapmış olduğu çalışma da bizim araştırmamızı destekler sonuçları içermektedir. Türkiye'de gerek kent, gerekse köy ailelerinde otoritenin genellikle erkeğe ait olduğunu belirten Kağıtçıbaşı (1990, s.60), erkeğin kadına göre üstün konumunu özellikle karar verme, eşler arası iletişim, rol paylaşımı gibi aile içi dinamiklerde açıklamıştır. Kadını erkeğe göre güçsüzleştiren statü farklılaşması kadının erkeğe maddi bağımlılığı ile daha da pekişmekte ve eşlerin sağlıklı etkileşimini engellemektedir. Geleneksel ailelerde kadının eğitimsiz olması ve bir mesleğinin olmaması eşler arasında erkeğin kadına yönelik otoriteryan bir duruş sergilemesine sebep olabilmektedir.

Bununla birlikte kadını belirli kalıplar içinde davranmaya sevk eden sebep kadınların doğdukları andan itibaren anne olmak konusundaki geleneksel kodlara göre eğitilmeleri ve aile ile toplumun bu yöndeki beklentileri yüzünden bu konuda bir hassasiyet edinmeleridir. Annelik rolü, kadın açısından toplum gündeminin ilk meselelerinden biriyken babalık, pek üzerinde durulmayan toplum gündeminde olmayan bir sorumluluk alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadına verilen özgürlük annelik kavramı üzerinden güçlendirilirken toplumsal yaşamın diğer alanları kadınlar için oldukça kısıtlı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent ve kır fark etmeksizin araştırma bulgularımıza yansıyan önemli bir konu, kadına yüklenen çocuk bakmak, ev temizlemek, yemek yapmak, ütü yapmak, tarla da çalışmak gibi anlam ve sıfatlar kadını ev içinde sınırlarken bu görevler onlar tarafından bir kez içselleştirildikten sonra yeniden ve yeniden üretilerek bir sonraki nesile aktarılmaktadır. Kadınların “annelik” ve

“eş olma” gibi geleneksel rolleri, kız çocuklarına aile, eğitim araçları, sosyal çevre, medya, basın ve toplum tarafından dayatılan ezberlere göre verilmeye çalışılırken kendi yaşamını dönüştürmek ve kendi annesinden farklı bir kadın tanımı yapmak isteyen kız çocukları evdeki baba, erkek kardeş gibi karşı cinsin rollerini de sorgulamaya başlamaktadır. Bu sorgulama kız çocuklarının gelecek beklentilerini ve aynı zamanda gelecek kaygılarını etkilemektedir. Çalışmamızda kız çocukları, “ev kadını, anne ve eş olma” statülerinden önce “iyi bir eğitimle donanmış kariyer sahibi bir kadın” olmayı öncelikli hedefler içine koymuşlardır. Onlara göre her gün aynı işleri rutin bir şekilde yapan kadın “kendini gerçekleştirememiş, hayatını yaşayamamış, komşuluk ilişkileri dışında hiçbir sosyal çevresi olmayan, hayatı dar kalıplar içinde yaşamaya mahkum edilmiş” pasif aktörlerdir. Kadına sınırlar koyarak yaşam alanlarını daraltan böyle bir zihniyet kadın yaşamına ilişkin tüm süreçlerin yeni nesiller tarafından yeniden değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada kadın bakış açısından aile içi rollere ilişkin tanımlama diyalektik bir bakışı da gözler önüne sermektedir. Şöyle ki araştırmamızda görüşülen kadınlar kendilerine verilen geleneksel rolleri eleştirmelerine rağmen yine de ev içi alandaki sorumlulukların kadınlara ait olması gerektiğinin de altını çizmişlerdir. Böyle bir diyalektik bakış açısı kız çocuklarına da devredilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, kız çocuklarına erkek kardeşin ütüsünü yapmak, sofrasını kurmak, hizmetini görmek anlamında birçok sorumluluklar yüklenmiştir. Kız çocukları bu cinsiyetçi tutumlara karşı çıkmakla birlikte kendilerine verilen görevleri yerine getirecek bir kabullenışı de yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nün 2006 yılında Türkiye genelinde yapmış olduğu “*Aile Yapısı Araştırması*”nda elde edilen veriler araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir. Bu araştırmaya göre erkeklerin %60.7’si kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğu görüşünü bildirmişlerdir. Bu oran kadınlar arasında %64.7 olarak saptanmıştır. Aynı araştırmaya göre, kentte ev işlerinde paylaşım oranları; yemek yapmada kadınlarda %87.1, erkeklerde %2, ütü yapmada kadınlarda %84.3, erkeklerde %2.2, sofranın kurulup kaldırılmasında kadınlarda %74.1, erkeklerde %2.4 olarak tespit edilmiştir. Oysa faturaların ödemesi ve diğer ev dışı işlerde erkeklerin oranı %69.1 iken kadınlarda %17 olarak bulunmuştur. Kırdan ise kadınların % 86.7’si yemek yaparken erkeklerin %1.8 yemek yapmaktadır.

Sofranın kurulup kaldırılmasında kadınlar %72.2 iken erkekler %2.4'tür. Aylık faturaların ödenmesi kadınlarda %20.3 iken erkeklerde %63.9'dur. Bakım-onarım kadınlarda %5.8 iken erkeklerde %70.9'dur.(<http://www.tuik.gov.tr>) Bununla birlikte kadının ev içi rolü kadının çalışmasından ve diğer rol ve fonksiyonlarından daha önemli çıkmıştır. Türk toplumunda kadın, çalışma yaşamı ile aile yaşamı arasında kaldığında aile yaşamını işe tercih etmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine mensup görüştüğümüz ailelerdeki kadınlardan biri çocuğunu kendi yetiştirmek adına ve eşine iş yaşamında destek olmak adına mesleğinden vazgeçtiğini aktarmıştır.

Cinsiyet ilişkilerine dair normların ve kalıpların asıl olarak ailede üretildiği ve bunun farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kategorik olarak farklılaştığı varsayımından hareket ettiğimizde kır ve kentin sosyo-ekonomik ve kültürel dokusunda kız çocukları açısından bu farklılık gündelik pratiklerde kendini daha çok hissettirmektedir. Asıl olarak ailede kız çocuklarına yüklenen rollere ilişkin anlatılarla izini sürebildiğimiz bu farklılaşma kız çocukları açısından gündelik yaşamda engellenme ve baskı gibi iki mekanizmayı karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle kentin alt ve kısmen de orta sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip aileleri ile kırdaki kız çocukları engellenme ve baskı şeklinde bir denetimle karşılaşmaktadır. Baskı ve engellenmeyle ortaya çıkan denetim, aile ve yakın akrabalık-komşuluk ilişkileriyle oluşturulurken bu durum erkek ve kız çocuklarında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, görüşmelerde elde ettiğimiz ilginç bir bulgu, anne ve baba açısından erkek çocukların “yetişkinliğe” adım attıktan sonra üzerlerindeki denetim hafiflese de kız çocuklar yaşamlarının sonuna kadar bu denetimi yaşamaktadırlar. Ailelerin denetimi, kız çocuklarının mekansal açıdan istedikleri sosyal ortama girmeleri konusunda mekansal bir kısıtlamayı getirirken; arkadaş seçimi, sosyal aktivitelere katılma, evlilik kararları gibi konularda ise bireysel tercihleri kısıtlamayı gündeme getirmektedir. Özellikle kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki görüşme yaptığımız kız çocukları gelecek hayallerinde kendi elleriyle kuracakları bir yaşam arzusunu dile getirirken engellenme ve baskının kendi yaşamlarına ilişkin kararlarını vermelerinde ve kendi ayakları üzerinde durmalarında geri dönüşümsüz bir etki

bıraktığının ve istedikleri geleceğe kavuşmalarına engel teşkil ettiğinin de altını çizmektedir.

Kız çocukları açısından başka bir denetim beden üzerinden yani namus ve giyim konusunda karşımıza çıkmaktadır. Yapmış olduğumuz görüşmelerde aile içinde namus konusu daha çok kadınlar üzerinden tanımlanırken namusu ve dolayısıyla kadını koruyan genellikle baba ve erkek kardeşler olarak belirtilmiştir. Namusun ve giyimin denetimi “evin kadınlarına sahip çıkma, koruyup kollama” gibi söylemlerle ifade edilmeye çalışılırken kadın güçsüzleştirilmekte ve yaşam alanı daraltılmaktadır. Bir anlamda kız çocuklarının namusu diğerlerince şekillenmektedir. Bu durum kız çocuklarına göre sosyal ilişkilerde güvensizliği ve diğerlerine yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir.

Cinsiyet rol ayrımı ve kadınların kendilerine dayatılan toplumsal kurallara boyun eğişinin kökeninde kültürel yapının aile içinde çocuğun cinsiyetine atfettiği değer ve sorumlulukların önemli bir rolü vardır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın bulgularına dayanarak söyleyebiliriz ki kentin özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde aile içinde çocuğun cinsiyetine atfettiği değer ve sorumlulukların önemli bir rolü vardır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın bulgularına dayanarak söyleyebiliriz ki kentin özellikle alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki kadın ve kız çocuklarının davranışları erkeklerce denetlenir ve bu denetlenme sosyal çevre tarafından erkeklere sürekli hatırlatılır. Bu denetlenme daha çok kız çocuklarının dışarıya çıkışlarında, giyim kuşamlarında ve arkadaş seçimlerinde “namus” kavramıyla karşımıza çıkar. Araştırmamızda namus, özel ve kişisel düzeyin üstüne taşan bir sorun olarak ifade edilmiştir. Namus, kişinin ve ailenin toplum tarafından algılanması, kabul ve saygı görmesi sorunudur. Bu yüzden de ailedeki kızları ve kadınları korumak eşlerin, babaların ve ağabeylerin görevidir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada ebeveynlerin namus konusundaki tutumları kentin alt, orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi ile kırdaki tematik bir farklılık olarak karşımıza çıkmaz. Tam aksine özellikle orta ve üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki aileler bu konuda daha fazla hassasiyet edinirler. Çünkü kır ve kentin alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aileler birincil ilişkilerin hakim olduğu akrabalık, hemşerilik ilişkisi içinde çocuklarına zarar

gelmeyecek kapalı bir sosyal çevrede oluşlarını gerekçe göstererek kimsenin birbirine “yan gözle bakmadığını” belirtmişlerdir. Ailelerin namus konusundaki duruşlarını belirleyen ailelerin vurguladıkları bir diğer önemli nokta, kız çocuklarının içinde yer aldıkları sosyal ortamın ve medyadaki programların etkisiyle yanlış yapma ihtimallerinin yüksek olduğunun altını çizmeleridir.

Bununla birlikte kız çocuklarının “çevreye uygun biçimde giyinme” söylemiyle giyim-kuşam konusunda denetlenmesi yine içinde yaşanan sosyal çevreye göre değişmektedir. Üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinde yer alan kız çocukları giyim konusunda bir kısıtlamayla karşılaşmadıklarını belirtirken bu durumun rahat bir sosyal çevre içinde büyümelerinden kaynaklandığını dile getirmektedirler. Buna karşılık kırdan ve kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel gruplarında görüşme yaptığımız kız çocukları giyim konusunda kendilerine biraz daha serbestlik tanınması gerektiğini, ev içinde- özel alanda- bile baba ya da erkek kardeşinden askılı tişört, şort, kısa etek giymemesi konusunda uyarı aldıklarını, bu uyarının da direkt olarak evin erkekleri tarafından değil de anne/kadın tarafından dolaylı olarak aktararak gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Bu durum kız çocuklarına göre “evin erkekleri tarafından muhatap bile alınmadıkları” şeklinde bir eleştiriyi de içinde barındırmaktadır. Kız çocukları için giyimdeki sınırlama davranışlardaki sınırlamayla birlikte görülmektedir. Yüksek sesle gülmek, bağırarak konuşmak, her söze dahil olmak, evin dışındaki yabancı erkeklerle konuşmak kız çocuklarından istenmeyen davranış modelleridir ve bu durum sadece kendileri açısından değil ailenin itibarını da zedeleyebilecek bir durumdur. Çünkü geleneksel toplumlarda ve dolayısıyla ailelerde kız çocukları ağırbaşlılıkları, hanımefendilikleri, az konuşmalarıyla değerlidir. Bu durum, eğitimle kırılmaya çalışılırken gelenekselliği korumak ya da kültürel değerlere sahip çıkmak adına çaba gösteren ailelerde daha sık gözlenmektedir. Bu, görüşmeci kız çocukları tarafından kendilerinin “ikinci sınıf insan” olarak görülmesi ile ifade edilmektedir. Kendi yetiştirecekleri çocuklarda anne ve babalarının bir hatası olarak gördükleri baskının ve denetimin en asgari düzeyde olacağını belirten kız çocukları daha demokratik ve eşitlikçi bir gelecek hayalini de sürekli dile getirmişlerdir. Bu bir anlamda kendilerine ait bir anlam çerçevesini de oluşturmaktadır. Bu anlam çerçevesi bireyselleşme umudunu da içinde barındırır. Bireyselleşme ise, kız çocuklarının kendilerine dayatılan

uyması gerekli kurallar ve üstlenmesi gereken görevler dizisi yerine içinde daha rahat hareket edebilecekleri, dünyayı ve kendilerini anlamlandırabilecekleri bir amacı da ifade etmektedir. Kız çocuklarının engellenme ve baskı yoluyla dar yaşam alanlarını genişletebilmek için kullanacakları en büyük güçlenme strateji ise eğitim olarak katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Araştırmamızın bir diğer eksenini kültürel tanımlamaların erkek ve kız çocukları açısından nasıl farklılaştığı noktası oluşturmaktadır. Anne-babaların kendi konumlarına ilişkin algılamaları, toplumda aileye ilişkin değerler ve inançlar ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarıyla olan ilişkilerini belirlemektedir. Çocuk yetiştirmede sahip olunan değer ve beklentiler sosyal normlarında etkisiyle insan ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Araştırmamızda özellikle geleneksel değerlerin hakim olduğu ailelerde erkek çocuk kız çocuktan farklı bir statüye sahip olmaktadır. Erkek çocuklar, babadan sonra evin kadınlarını (anne ve kız kardeşler) koruyacak ve evin sorumluluğunu alacak bir görevle yetiştirilmektedir. Fakat böyle bir sorumluluk erkek çocukların bakış açısıyla kendi akranlarıyla olan iletişimlerine ve yaşamak istedikleri serbestliğe ters düşmektedir. Özellikle baba tarafından verilen, kız kardeşi ve anneyi koruyup kollamak kendi yaşları için büyük bir sorumluluk olarak değerlendirilmekte ve erkek çocuklar böyle bir sorumluluğun üzerlerinden alınmasını istemektedirler. Bu durum karşıt bir bakış açısıyla kız çocuklarının erkek kardeşlere ve babaya itaatini de zorunlu kılmaktadır. Böylelikle kız ve erkek çocuklardan farklı beklentiler değişik cinsiyet rolleri sosyalleşmesine yol açmaktadır. Kırsal kesim ile kentin alt ve orta sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde erkek çocuklara daha bağımsız davranabilecekleri bir sosyal yaşam alanı sunulurken kız çocuklara daha bağımlı ve ev içi rollerle sarmalanmış sorumluluklar verilmektedir. Bu durum kız çocuklarının bakış açısıyla aileleri tarafından daha az değerli görüldükleri şeklinde açıklanır. Kırsal kesimde kız ve erkek çocuklardan beklentiler kentlerde farklılık göstermektedir. Kentte yaptığımız araştırmada üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerde kız ve erkek ayrımı yapılmadan çocuğun aile bağlarını güçlendirici fonksiyonu daha çok vurgulanmaktadır. Kentin üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki aile yapıları daha eşitlikçi ve herkesin aile içi her tür sorumluluğu üstlendikleri rollerle şekillenmiştir. Fakat üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyindeki ailelerde kız ve erkek

çocukların dikkat çektikleri en önemli konu, aile içinde cinsiyetsiz bir işbölümü varken sosyal dünyanın onlara kendi cinsiyetleri ile ilgili rolleri sürekli hatırlatmasıdır.

Yaptığımız araştırma, genelleiyici olmaktan ziyade keşfedici bir çalışmadır. Bu çalışma, kız çocuklarının sosyal konumlarını yükseltmeyi, içinde yaşadığı toplumsal bağlam ve ilişkilerin ürünü olmaktan ziyade gelecekte kendini ifade edebilen, toplumsal itibar kazanmış, siyasal, ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında söz sahibi olan bireyler olarak yetişmelerini sağlamaya yönelik yasal düzenlemelere öneriler sunması açısından da bilimsel bir veri olmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle vardığımız sonuçlar yapılacak daha geniş ve derinlemesine çalışmalar için ipuçları verebilir. Bununla birlikte kır-kent ve kentin üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip bölgelerinde ailenin tüm üyeleri ile yaptığımız görüşmelerle kültürel tanımlamalara ilişkin farklı bakış açılarını sunmak araştırmamıza zenginlik katarken toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rejiminin nasıl algılandığı, nasıl yeniden üretildiğine ilişkin de genel bir fikir vereceği kanısındayız.

Farklılığın ve eşitsizliğin alanı olan aile içi cinsiyete dayalı ilişkiler kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına ulaşması konusunda eğitim, meslek edinme, arkadaş seçimi, evlilik gibi konularda engel ve sınırlar koyabilmektedir. Fakat farklılıkların bilgisine dayanan, farklı renkleri kabul eden ve bireyleri var olduğu değerler sisteminin dışında algılamaya zorlamayan bir anlayışın uygun politikalar üretilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Bu nedenle Türkiye gibi ataerkil ilişkiler ağının ekonomik, siyasi ve kültürel yapılar üzerinde etkili olduğu ve kız çocuklarının kamusal hayata katılımının kısıtlandığı toplumlarda, bu tür çalışmaların, var olan durumu betimlemesi açısından önemli bilgi temellerini oluşturacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak toplumların yaşamış oldukları değişimi anlamının bir yolu kadınların/kız çocuklarının içinde yaşadıkları sosyal ve gündelik hayattaki yerini, eğitim düzeyini, iş ve ev hayatındaki konumlarını ve bunların aile ve toplum tarafından nasıl anlamlandırıldığını araştırmaktan geçer. Kız çocuklarının sosyal yaşam alanlarına

katılımı, ilk evlenme yaşı, aile içi kararlarda söz sahibi olması, eğitim düzeyi yerleşim yerine göre değişirken aynı zamanda anne-babanın eğitim düzeyleri, meslek ve gelir düzeyleri de etkili olmaktadır. Eğitim ve gelir düzeyinin yüksek olması kadınlara değişebilme ve yaşamsal fırsatlardan yararlanma olanağı sağlar. Kadınların/kız çocuklarının yeterlilikleri, başarıları, ekonomik gücü ve bireysel donanımları arttıkça kadına, aile ve toplumun bakışı da değişmektedir.

KAYNAKÇA

- Akhun, İ. (2000). *Kız Çocuklarının Mesleki Eğitime ve İstihdama Yönelimleri*. (Araş. Grubu: Akhun, İ., Bircan, İ., Bülbül, A. Sudi, Kavak, Y., Senemoğlu, N., Danışman: KUZGUN, Y.), Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Akın, M. H. ve Aydemir, M. A. (2007). Üniversitede Okuyan Kız Öğrencilerin Cinsiyet Rolü Tutumları Bağlamında Aile ve Evlilik Kurumlarına Bakışları. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 18, 43-60.
- Aksoy, M. (1998). Türkiye'deki Aile Tipolojilerinin Genel Eleştirisi ve Bir Tipolojisi Teklifi. Erişim: 14 Ocak 2009, <http://www.mustafaaksoy.com/default.asp?inc=makale>.
- Akşit, E. E. (2009). Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları, *Toplum ve Bilim*, 114, 7-26.
- Alver, K. ve Doğan, N. (2007). *Kültür Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Arat, N. (1990). Geleneksel Normlar, Çağdaş Normlar ve Çağdaş Aile. *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurulu Başkanlığı Yayınları.
- Arat, N. (1990). Türkiye'de Kadınların ve Kızların Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türkiye'de Çocuğun Durumu, 1990'ların Çocuk Politikası Kongresi*, UNICEF Yayınları. 95-103
- Arun, Özgür. (2008) Türkiye'de Nesiller Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı. *III. Türkiye Uluslararası Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu*: 16-18 Nisan 2008- Antalya: Bildiriler (s.1-22). Antalya
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aytaç, Ahmet M. (2007). *Ailenin Serencamı Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Beal, C.R. (2006). *Boys And Girls: The Development of Gender Roles*. New York: McGraw-Hill.
- Bener, Ö. (2009). Annelerin Kız Çocukların Eğitimi Konusunda Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 44-57.
- Berkem, G. (1995). Sosyal Değişme Sürecinde Demokratik Değerler, Toplumsal Katılım ve Hizmet Programları. *Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile*,

- Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bhasin, K. (2000). Toplumsal Cinsiyeti Anlamak, “Bize Yüklenen Roller”, (Çev. Ay, K.), İstanbul: Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları (2003), 1-18
- Bilgin, N. (1994). *Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayıncılık.
- Birkök, M. C. (1994). *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bora, A. (2001). *Yerli Bir Feminizme Doğru* içinde Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü, (Yay. Haz. Aynur İ., Necla A.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1971). Reproduction Culturelle et Reproduction Sociale. *Information Sur Les Sciences Sociales*, 10 (2), 45-79.
- Bourdieu, P. *Pratik Nedenler* (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları. (1995).
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. John G. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp.242-258). Westport: CT:Greenwood Press.
- Broom, A., KELLY, H. ve PHİLİP, T. (2009). The Role of Gender, Environment and Individual Biography in Shaping Qualitative Interview Data. *International Journal of Social Research Methodology*, 12 (1), 51-65.
- Burcu, E. (2007). Aile Kültür İlişkisi Çerçevesinde Türk Ailesinde Çocuğun Değeri. N. Güngör Ergan, B. Şahin ve M. Kamanlıoğlu (Ed.). *Prof. Dr. Nihat Nirun’a Armağan* (s. 187-200). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Bülbül, A.S. (1992). Türkiye’de Kadın Nüfusunun Eğitim Durumu. *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Türkiye’de Kadın Eğitimi I. Uluslararası Konseyi Bildiriler*: 23-26 Haziran 1992- Ankara: İmece Yayıncılık.
- Chodorow, N. (1974). Family Structure and Feminine Personality. M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.). *Women, Culture and Society: A Theoretical Overview* (s.43-66). Standfort: Standfort University Press, 1974.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering, Psychoanalysis and The Sociology of Gender*, London: University of California Press.
- Çimen, K. L. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Collins, R. (1985). *Horses for Courses*. P. Close ve R. Collins (Ed.). *Ideology and the Division of Domestic Labour, Family and Economy in Modern Society*, Basingstoke: Macmillan.
- Connell, R.W. (2006). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*. Konya: Vadi Yayınları.
- Çerik,, Ş. (2001). Ailelerin Gençlere Karşı Tutumları ve Gençlerin Ailelerinin Tutumlarını Algılayışlarına Yönelik Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma, 1-17. Erişim: 23 Ekim 2008, <http://eab.ege.edu.tr>
- Çoban, S. (2007). *Gecekondu Kadınının Yoksulluğu: Ankara Altındağ Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86,139-171. Birikim Yayınları, İstanbul:2000
- Demez, G. (Nisan 2005). *Toplumsal Cinsiyette Kadın ve Erkeğe Dair İmgesel Dönüşümler* [Bildiri], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Uluslararası “Gizli Diller” Sempozyumu, İstanbul.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*. 1(1), 123-144.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2005). Hane Halkı İşgücü Anketi. Erişim:9 Ağustos 2007, <http://www.ksgm.gov.tr>.
- Dilli, C. (2006). *Zorunlu Eğitim Çağında Bulunan Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri-Şırnak İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Doltaş, D. (1995). Batıdaki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türkiye Feminizmi. *Türkiye’de Kadın Olsusu İçinde*, İstanbul: Say Yayınları.
- Donovan, J. (2005). *Feminist Teori*, (A. Bora, Meltem A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen. Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durakbaşı, A. (2000). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eagly, A. (1998). Gender and Leadership: A Review of Pertinent Research, *Harmony, Forum of The Symphony Orchestra Institute*, 1, 100-110. Erişim:12 Haziran 2009, http://www.polyphonic.org/harmony/6/Gender_Leadership_SOI.pdf.
- Ecevit, Y. (1993). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1, 7-26.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eminoğlu, K. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim-Sanat Yayınevi.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Bir Çalışma: Ankara Kent Yoksulları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Erkal, A.(2007). “*Toplumsal Cinsiyet*” , Erişim: 26 Şubat 2009, <http://kuanta.blogcu.com>
- Ertürk, Y. (1990). *Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projelerinde Kadın Boyutu. Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Yolları*. Ankara: ILO-TKV Danışma Toplantısı Raporları.
- Frost J., Shaw A., Montgomery A. ve Murphy DJ. (2009). Women’s Views On the Use of Decision Making About the Method of the Method of Delivery Following a Previous Caesssarean Section: Qualitive Interview Study. *An International Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 116, 896-905.
- German, L. (2006). *Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm*, İstanbul: Babil Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gönenç, M., Ayhan, N. ve Bakır, A. (2002). Kız Çocuklarının Eğitiminin Engellenmesi ve Ev İşlerinde Çalıştırılması, *Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları* (Yayın No:2534), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Gönüllü, M. ve İçli, G. (2001). Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 81-100.
- Güler, B. S. (2005). *Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadınların İşyerlerinde Karşılaştıkları Mesleki Baskılar: Trakya Bölgesinde İmalat Sektöründe Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gümüsoğlu, F. (1998). Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998). A.B. Hacımırzaoğlu (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 101-128). Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

- Hasipek, S. (1990). Ailenin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısında Kadının Yeri ve Önemi. *Aile Şurası Bildirileri* (s.365-371). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Heacke ve Bourdieu Söyleşi (1990). <http://www.karsi.com/bourdieu/bourdart.ppt>
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik:1928-1995*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İçli, G. (1996). Feminist Kuramın Aileye Bakışı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 53-58.
- İçli, G. (1994). Kent Ailesinde Aile İçi İlişkiler (Sivas İli Örneği Uygulamalı Bir Araştırma). *Dünyada ve Türkiye’de Sosyolojik Gelişmeler*, (s. 169-176), Ankara: Sosyoloji Derneği.
- İlbars, Z. (1988) Ankara Gecekondu Ailelerinde Genel Durum Değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2), 23-31.
- İlbars, Z. (1987). Türkiye’de Geleneksel Kadın Rolü. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve Yeni Yönelimler. *Doğu Batı*, 5(19), 151-169.
- Jaggar, A. M. (1998). *Feminist Politics and Human Nature*. New Jersey:Rowman and Littlefield Publishers.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Aile İçi Etkileşim ve Çocuk Gelişimi. *Türkiye’de Çocuğun Durumu* (s. 195-209). İstanbul:1990’ların Çocuk Politikası Kongresi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). Türkiye’de Aileye İlişkin Sosyal Yapı ve Kültürel Değerler. *Çocuğun Değeri Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç ve Kansu A. (1976/77). Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem (Ed.). *Aile Yazıları III.*, (s. 79-95), Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Kamanlıoğlu, M. (2007). *Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kandiyoti, D. (1979). Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. A. Unat (Der.). *Türk Toplumunda Kadın* (342-343). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

- Kazgan, G. (1978). Türkiye’de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması: Nedenler, Etkiler, İlişkiler ve Sonuçlar, *Toplum ve Bilim*, 5, 37-57.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2006). *Aile Yapısı Araştırması*, Erişim: 22 Haziran 2008, http://www.aile.gov.tr/files/Aile_Yapısı2006.pdf.
- Kırca, S. (2001). Feminist Kültürel Çalışmalarda Kuram ve Yöntem Tartışmaları: Dünyadan Türkiye’ye Açılan Pencere. *Toplum ve Bilim*, 14, 25-31
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lynne, S. (1990). *Gelecek Kadın Mı?* (S. Öncü, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Madigan, J. C. (1997). Intersection of Gender, Race, and Disability: Latina Students in Special Education. *Latina Voice in Special Education*, San Jose State University, 1-27.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mennesson, C. (2000). ‘Hard’ Women and ‘Soft’ Women, *International Review For The Sociology of Sport*, 35(1), 21-33.
- Miller, J. ve Glassner, B. (1997). The ‘Inside’ and the ‘Outside’: Finding realities in Interviews, in D. Silverman (Ed.) *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, Sage Publications, 98-111.
- Mustafaoğlu, S. (2006). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadının Statüsüne Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Oakley, A., (1998). Women’s Studies in British Sociology: To End at Our Beginning, *The British Journal of Sociology*, 40(3), 441-470.
- OECD. (2001). *The Well-Being of Nations, The Role of Human and Social Capital*, France: OECD Publications.
- Oktay, A. (1990). Türk Kültüründe İfade Biçimleri ve İmkanları Yönünden Çocuk. *Türkiye’de Çocuğun Durumu* (s.211-271). 1990’ların Çocuk Politikası Kongresi: UNICEF Yayınları.
- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004) Hegomonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler *Toplum ve Bilim*, 101, 31-49.

- Opprang, C. ve K. Abu.(1985). *A Handbook for Data Collection and Analysis on Seven Roles and Statuses of Women*. Geneva: International Labor Office.
- Orçan, M. (2008). *Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili –Kırıkkale Araştırması*, Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Ölçer, E. (2003). *Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara
- Özbay, F. (1982). Türkiye’de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi. N. Abadan Unat (Der.), *Türk Toplumunda Kadın içerisinde* (s.177-185). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları
- Özbay, H. ve Öztürk, E. (1995). *Gençlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Parsons, T. ve Bales, R.F. (1956). *Family, Socialization and Interaction Process*, London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Pira, A. ve ELGÜN, A. (2000). *Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi*, 524-537, Erişim: 04 Nisan 2010, <http://www.anadolu.edu.trpdf>.
- Plaskow, J. ve Ross, T. (2007). Gender Theory and Gendered Realities. *A Journal of Jewish Women’s Studies and Gender Issues*, 13, 207-251.
- Saillard, E. K. (2009). Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalanmaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 1-10.
- Sancar, S. (2004). Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi. *Doğu Batı*, 29,197-211.
- Savage, M. (2000). *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham-Philadelphia Open University Press.
- Savran, A. (2004). *Beden, Emek, Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap Yayıncılık.
- Sell, I. M. (2004). Third Gender: A Qualitative Study of the Experience of Individuals Who Identify as Being Neither Man nor Woman. *The Harworth Press*, 13 (1), 131-145.
- Stewart, C. ve Friedman, S. (1987). *Child Development: Infancy Through Adolescence*, USA: John Willey and Sons Cop, USA.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınevi.

- Temel, A., Yakın, M. ve Misci, S. (2006). Örgütsel Cinsiyetlerin Örgütsel Davranışa Yansıması. *Yönetim ve Ekonomi*, 13(1), 27-38.
- Temizarabacı, Y. (2005). *Ütopyanın Kadınları-Kadınların Ütopyası*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik Kuramlarda Eğitim*, İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Tokuroğlu, B. (1991). Türkiye’de Aile Araştırmaları. *Türk Aile Ansiklopedisi* (c.1, s.37-41). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Tolan, B. (1991). Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller. *Türk Aile Ansiklopedisi* (c.1, s.208-214). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- TÜİK (2006). Aile Yapısı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/aileyapi/menu.do>.
- Türkdoğan, O. (1991). Aile Sosyolojisi Modeli. *Türk Aile Ansiklopedisi* (c.1, s.24-36). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- UNDP, (1990). Human Development Report, New York: *Basın Özeti*, Erişim: 26 Eylül 2007, <http://www.unicef.org>
- UNICEF (2000). *Türkiye’de Kadınların ve Çocukların Durumu:CHS ve CEDAW Bağlamında Perspektifler*. Haziran 2000.
- UNICEF (2005). *Dünya Çocuklarının Durumu*, New York: *Basın Özeti*. Erişim: 26 Eylül 2007, 26 Eylül 2007, <http://www.unicef.org>.
- UNICEF (2008). Önce Çocuklar: Kız Çocukların Eğitimi, Erişim: 26 Eylül 2007, 26 Eylül 2007, <http://www.unicef.org/turkey>.
- UNESCO (2007). “Eğitim” *Unesco Türkiye Milli Komisyonu*, Türkiye 2006-2007. Ankara:UNESCO
- Uyanık, D. ve Doğan, S. (1998). Kız Çocukları Açısından Erken Yaş Evliliği. *Araştırma Sempozyumu 98 Bildirisi*: 23-25 Kasım 1998. Ankara.
- Ünal, A. Z. (2004). *Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierrre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Weber, M. (1961). *From Max Weber: Essays in Sociology*, Translator: H.H. Gerth, London.
- Weedon, C. (1997). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*, Oxford:Blackwell Publishing.
- Yıldırım, N. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Aile-Din-Toplum. (A. Çavdar.). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s.49-55). İstanbul: Sena Ofset.

EK 2: GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME SORULARI

KIZ ÇOCUKLARI GÖRÜŞME FORMU

I. SOSYO-DEMOGRAFİK SORULAR

1. Doğum tarihiniz?.....
2. Doğum yeriniz?.....
3. Eğitim durumunuz?
 - a) İlköğretime devam ediyorum? Kaçıncı sınıf?.....
 - b) İlköğretim mezunuyum.
 - c) İlköğretimi bitirdim.
 - d) Liseye devam ediyorum. Kaçıncı sınıf?.....
4. Herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

() Evet () Hayır
5. Çalışıyorsanız ne tür bir işte çalışıyorsunuz?.....

Ne kadar süredir çalışıyorsunuz?.....

Günde kaç saat çalışıyorsunuz?.....
6. Yaşamınızı en çok geçirdiğiniz yer? En uzun süre ile hangi yerleşim biriminde yaşadınız?

Köy.....

Kasaba.....

Kent.....
7. Şu anda kimlerle birlikte yaşıyorsunuz? Kendiniz dahil toplam kaç kişisiniz?
8. Anne ve babanızın eğitimi?.....
9. Anne ve babanızın mesleği?.....

10. Anne babanız hayatta mı?.....
 11. Hayatta değilse kaç yaşında kaybettiniz?.....
 12. Kardeşiniz var mı? Varsa kaç kardeşiniz ve cinsiyetleri?.....
 13. Bulunduğunuz ailede bütçeye kim/kimler katkı sağlıyor?.....
 14. Ailenizin aylık geliri ne kadar?.....
 15. Kendinizi sosyo-ekonomik düzey olarak nerede görüyorsunuz?
- a) Üst
 - b) Ortanın üstü
 - c) Orta
 - d) Ortanın altı
 - e) Alt

II. KIZ ÇOCUĞU OLMAYA İLİŞKİN BAKIŞ AÇILARI

1. Size göre ailenizde “kız çocuğu” nasıl tanımlanıyor?.....
2. Size göre toplumda “kız çocuğu” nasıl tanımlanıyor?.....
3. Kendi gözünüzle “kız çocuğu olmayı” nasıl tanımlıyorsunuz?.....
4. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Ben kimim sorusuna nasıl bir cevap verirdiniz?
(Mesela anne gibi mi?, öğretmen gibi mi? Beğendiğiniz herhangi bir ünlü biri gibi mi?).....
5. Kendinizi tanımlamanız üzerinde aileniz etkili midir?.....

Peki siz ailenizin bir kız çocuk olarak sizden beklentilerini nasıl buluyorsunuz?
6. Ailenizin sizden bekledikleri rollere ilişkin siz ne düşünüyorsunuz?.....
7. Medyadan (radyo, televizyon, dergi vb.) izlediğiniz ve onun gibi olmak istediğiniz ünlü biri var mı? Hangi özelliklerinden dolayı?.....
8. Yakın çevrenizde model aldığınız biri var mı? Varsa kim/kimler? Neden?.....
9. Annenizden farklı bir “kadın” tanımı yapsanız nasıl bir tanımlama yapardınız?
Sizce bir kadın neler yapmalı?.....
10. Kadının ailede sözü geçmesi size göre neye bağlıdır? (Mesela meslek sahibi olması, eğitim almış olması vb.).....

11. Sizce kadınlar çalışmalı mı?

(.....) Evet, belirtiniz.....

(.....) Hayır, belirtiniz.....

12. Sizce kadın ev dışında hangi mesleklerde çalışabilir?.....

13. Sizce başarılı kadının sahip olması gereken en önemli özellik nedir?.....

III. AİLE

1. Evde bir işbölümü var mı? Varsa size düşen görevler nelerdir? (Mesela kızlarla erkek için yapılan işbölümü aynı mı?).....

2. Kendi ailenizi ve aile içindeki sosyal ilişkileri nasıl tanımlıyorsunuz?.....

3. Kardeşlerinizle olan ilişkileriniz/anlaşma durumunuz nasıldır?.....

4. Ailenizle (anne-baba, erkek kardeş, kız kardeş) en çok anlaşabildiğin konu ya da konular nelerdir?.....

5. Ailenizde varsa erkek kardeşiniz ya da ağabeyiniz kız çocuk olarak sizden nasıl davranmanızı bekliyor? (Ona göre kız çocuğu neler yapmalı ya da kız çocuktan neler beklenir?).....

6. Anne-babanız arasındaki ilişki/anlaşma durumu nasıldır?.....

7. Anne-babanız arasında tartışma varsa, bu tartışmaların en önemli nedeni nedir?

8. Ailenizin size karşı ilgisini nasıl değerlendiriyorsunuz? (Mesela para konuları, sizi özgür bırakmaları, sizi olduğunuz gibi kabul etmeleri, okul ve derslerinizle ilgilenip ilgilenmemeleri, sorunlarınızı dinleyip/dinlememeleri).....

9. Kendinizle ilgili kararlarda ailenizin tavrı ne olurdu?.....

10. Eğitiminizin devam etmesi, Çalışma hayatına katılmanız, evlilik kararınız, arkadaş seçiminiz konusunda anne-babanız mı belirleyici yoksa kendiniz mi bu kararlarda aktif rol oynuyorsunuz?.....

11. Aileye ilişkin konularda ve çeşitli faaliyetlerde kararlara katılım ve bu kararların uygulanmasındaki rolünüz nedir?.....

12. Aile üyeleri dışında etrafınızda kişisel ve önemli meseleleri konuşacağınız kimseler yani yakın arkadaşlarınız var mı? Diğer bir ifadeyle aileniz dışında sorunlarınızı kimlerle paylaşırsınız?.....

13. Hangi sorunları kiminle paylaşırsınız?.....

14. Akşam saatlerinde rahatça dışarı çıkabiliyor musunuz? Bu konuda anne-babanızın ya da yaşadığınız çevrenin bir baskısı var mı?.....
15. Yaşadığınız çevrede yürürken kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?
16. Anne-babanız ya da erkek kardeşiniz giyiminize karışır mı?.....
17. Herhangi bir sorununuz olduğunda bunu kime danışırsınız?.....
18. Annenize benzemeye çalışır mısınız? Nasıl? Örnekler verebilir misiniz?
19. Ailenizin size uyguladığı ve sizin gelecekte çocuk sahibi olduğunuzda asla ona uygulamayacağınız bir davranış ya da düşünce şekli var mı? Varsa neler?.....
20. Anne-babanızın ve kardeşlerinizin eğitim düzeyleri, sizin yaşam alanlarınıza (eğitim, meslek edinme, serbest zaman faaliyetlerine katılma, arkadaş seçimi, evlilik tercihiniz) ilişkin kararlarınızda ne yönde etkilidir?.....

IV. KIZ ÇOCUKLARIN GELECEKLERİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ

1. Hayatınızdan memnun musunuz?
 - a) Evet.....Neden?.....
 - b) Hayır.....Neden?.....
2. Nasıl bir eğitim almak istiyorsunuz?.....
3. Yasal olarak eğitim sürecini tamamladığınızda bir iş bulup çalışmayı düşünüyor musunuz?.....
- (.....) Evet.....
- (.....) Hayır.....
4. İdealinizdeki meslek nedir? Bu mesleği tercih etme nedeninizi açıklayınız?.....
5. İdealinizdeki mesleğe ulaşmak için ne tür aşamalardan geçmek gerektiğine inanıyorsunuz?.....
6. İdealinizdeki mesleğe sahibi olmanız mümkün müdür? Mümkün değilse neden?
7. Şu ana kadar yapmak isteyip de yapamadığınız bir idealiniz var mı? Neden?
8. Kendi geleceğinize nasıl bakıyorsunuz? Geleceğinizden umutlu musunuz? Ya da geleceğinizi güvende hissediyor musunuz?.....

9. Geleceğinize ilişkin beklenti ve hedefleriniz nelerdir?.....
10. Geleceğinize ilişkin ailenizden beklentileriniz nelerdir?.....
11. Geleceğinize ilişkin toplumdan beklentileriniz nelerdir?.....
12. Size göre sosyal yaşam alanlarına (eğitim, çalışma yaşamı, sosyal aktiviteler vb.) dahil olmanızda ailenizin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik düzey etkili midir?.....
13. Farklı yaşam alanları insanlar için refah ve memnuniyet açısından farklı öneme sahiptir. Bu yaşam alanlarını kendi hayatınız içinde bir önem derecesine yerleştirseniz nasıl bir sıralama yapardınız? (Mesela; eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihler, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri).....
14. Çocukluğunuzu yaşayabildiğinizi düşünüyor musunuz?
 - a) Evet.....Neden?.....
 - b) Hayır.....Neden?.....
15. Kırdan ya da kentte yaşıyor olmanızın yaşamınıza getirdiği en önemli güçlük ve dezavantajlar nelerdir? (Mesela yeterli eğitim alamamak, erken yaşta evlendirilmek istenmesi, geç saatte dışarı çıkamamak, arkadaşlarınızla herhangi bir sosyal etkinliğe katılamamak).....
16. Kırdan ya da kentte yaşıyor olmanızın yaşamınıza getirdiği kolaylıklar ve avantajlar nelerdir?.....
17. Yaşadığınız toplumda mesleğinizi özgürce seçebildiğinize inanıyor musunuz?
18. Yaşadığınız toplumda kadın erkek eşitliğinin olduğunu düşünüyor musunuz?
19. Evlilik size göre neyi ifade ediyor? Nasıl bir evlilik yapmak istersiniz?.....
20. Kaç yaşında evlenmeyi düşünüyorsunuz?.....
21. Yaşadığınız çevrede kendinizi güvende hissediyor musunuz? Hissetmiyorsanız neden?.....
22. Geleceğe ilişkin kaygılarınız var mı? Varsa neler?.....
23. Yaşadığınız çevrenin (kır ya da kent) size sunduğu olanaklar geleceğe ilişkin beklentilerinizi ne yönde etkiler?.....

V. BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ

1. Serbest zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?.....
2. Herhangi bir konuda özel yeteneğiniz var mı? (Mesela dans/halkoyunları, spor, resim, tiyatro, dikiş-nakış, kuaförlük, hepsi).....
3. Eğitiminiz dışında özel uğraşlarınız var mı?.....
 - a) (Evet).....Peki bu konuda biraz daha bilgi verir misiniz?.....
 - b) (Hayır).....Özel bir uğraşınız olmasını ister misiniz?.....
4. Özel uğraş edinmenize ilişkin engeller var mı? Varsa engel olarak neleri görüyorsunuz?.....
5. Zamanınızın büyük bir kısmını kiminle ve nerede geçiriyorsunuz?.....
6. Tiyatro, sinema, konser gibi sosyo-kültürel etkinliklere katılma fırsatları yakalamakta sorun/güçlük yaşıyor musunuz?
7. Sosyo-kültürel faaliyetlere katılamıyorsanız bunun en önemli sebebi nedir?
8. Tiyatro, sinema, konser vb. etkinliklere katılacağınız zaman kimlerden izin alırsınız?.....
9. Radyo-televizyon izleme sıklığı nedir?
10. Kitap, gazete, dergi okuma sıklığı nedir?.....

Ne tür kitap, gazete, dergi okursunuz?.....
11. Arkadaşınızla dışarı çıktığınızda eve kaçta döneceğiniz konusunda anne-babanız ya da erkek kardeşinizden uyarı alır mısınız?.....
12. Karşı cinsle arkadaşlık kurmak istediniz mi? ya da istiyor musunuz?.....
13. Karşı cinsle arkadaşlık kurmanız ya da erkek arkadaşınız olmasına aileniz tepki gösterir mi? Erkek arkadaş edinmede aileniz ya da sosyal çevrenizden baskı oluyor mu?.....

ERKEK KARDEŞ GÖRÜŞME FORMU

1. Yaşınız?.....
2. Doğum tarihiniz?.....
3. Doğum yeriniz?.....
4. Eğitim durumunuz?.....
 - a. İlköğretime devam ediyorum? Kaçınıcı sınıf?.....
 - b. İlköğretim mezunuyum.
 - c. İlköğretimi bitirdim.
 - d. Liseye devam ediyorum. Kaçınıcı sınıf?.....
5. Mesleğiniz?.....
6. Şu ana kadar yaşamınızı en çok geçirdiğiniz yer?.....
7. Bir kız kardeşe sahip olmanın avantajları/dezavantajları nelerdir?.....
8. Kız kardeşinizle anlaşılamadığınız konular var mıdır? Varsa nelerdir?.....
9. Kardeşinize karşı tutumunuzda ailenin etkisi var mı? Varsa nasıl kazandırıldı?....
10. Kız kardeşinizden beklentileriniz nelerdir? Bu beklentilerinizin karşılanmadığı oldu mu? Olduysa ne yaptınız/yaparsınız?.....
11. Size göre kız çocuklarından toplum hangi rolleri yerine getirmesini bekliyor?
12. Ailen kız kardeşine ilişkin ne tür sorumluluk verir?.....
13. Kardeşinizle hangi konularda çatışırsınız? Hangi konularda uzlaşırsınız?.....
14. Kız kardeşinizin arkadaşlarıyla dışarı çıkmasına müdahale eder misiniz? Bu konuda aileniz size bir sorumluluk veriyor mu?.....
15. Kız kardeşinizin eğitimi hakkında ne düşünüyorsunuz?.....
16. Kız kardeşinizin geleceği hakkında anne-babanızla aynı düşüncelere mi sahipsiniz?.....
17. Kız kardeşinizin çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?.....
18. Gelecekte beklenenleriniz/geleceğe ilişkin hayalleriniz nelerdir?.....

EBEVEYN GÖRÜŞME FORMU

Görüşülen Ebeveyn

☐ Anne

☐ Baba

1. Yaşınız?.....
2. Doğum yeriniz?.....
3. En uzun süreyle hangi yerleşim biriminde yaşadınız?
4. Eğitim durumunuz?.....
 - a) Okur-yazar
 - b) İlkokul mezunu
 - c) Ortaokul ve dengi okul mezunu
 - d) Lise mezunu
 - e) Yüksekokul mezunu
 - f) Üniversite mezunu
 - g) Lisansüstü
5. Mesleğiniz?.....
6. Aylık geliriniz?.....
7. Ailenizi sosyo-ekonomik açıdan hangi gruba yerleştirirsiniz?.....
 - a) Üst
 - b) Ortanın üstü
 - c) Orta
 - d) Ortanın altı
 - e) Alt
8. Gelirinizi en çok nereye harcıyorsunuz?.....
9. Eşinizle nasıl evlendiniz? (Görücü usulü, tanıdık, arkadaş aracılığıyla, diğer)
10. Eşinizle evlenmeden önce arkadaşlık ettiniz mi?.....
 - a) Evet
 - b) Hayır
11. Sahip olunan çocuk sayısı ve cinsiyeti?.....
12. Çocuklarınızın nasıl evlenmesini istersiniz?.....

Kız çocuğunuz için;.....

Erkek çocuğunuz için;.....

13. Ailenizde ekonomik kararlarda (bankaya para yatırmak, borç-kredi alımı, elde edilen geliri harcamak, eve eşya alımına karar vermek) etkili kişi/kişiler kimdir?

14. Ailenizde sosyal kararlarda (kız ve erkek çocuğun okula gitmesi, evlenmeleri, arkadaş seçimleri, tatile gitmek) etkili kişi/kişiler kimlerdir?.....

15. Ailenizde kültürel faaliyetlere ilişkin kararlarda (tiyatro, sinema, konsere gitmek, çocukların ilgi alanlarına göre kursa gitmeleri) etkili kişi/kişiler kimlerdir?

16. Sizce kararlar nasıl alınmalı?.....

17. Ev ile ilgili sorumlulukları eşinizle paylaşıyor mısınız?.....

18. Kitap, gazete, dergi okuyor musunuz? Ne tür?.....

19. Kendinizi “kadın”, “anne” ve “eş” olarak nasıl tanımlıyorsunuz?.....

20. Kendinizi “erkek”, “baba” ve eş” olarak nasıl tanımlıyorsunuz?.....

21. Kız çocuğunuzun eğitime devam etmesini istiyor musunuz?.....

a) (Evet).....

b) (Hayır).....

22. Kız çocuğunuzun eğitime devam etmesini istiyorsanız nedenleri nelerdir?.....

23. Kız çocuğunuzun eğitime devam etmesini istemiyorsanız nedenleri nelerdir?.....

24. Kız çocuğunuzun hangi mesleği seçmesini istersiniz? Eşinizle bu konuda aynı fikre sahip misiniz?.....

25. Kadınların çalışması hakkındaki düşünceleriniz nedir?.....

26. Size göre kızınız ileride eğitim alır ve bir işte çalışmaya başlarsa toplumdaki ve ailedeki rollerinde ne gibi değişiklikler olur?.....

27. Ev içinde nasıl bir işbölümü var? Hangi işleri kimler yapar? Gerekçeleri nelerdir?

28. Evde kız çocuklarınıza ve erkek çocuklarınıza nasıl bir görev dağılımı yapıyorsunuz?.....

29. Ev işlerinde ve çocuk bakımında kadın ve erkekten beklentileriniz nelerdir?.....

30. Sizce toplumumuzda kadınlardan beklenen roller nelerdir? (Mesela kız çocuklarının ve kadınların en önemli görevi çocuklara bakmak, yemek pişirmek ve ev temizlemektir).....

31. Kız çocuklarınız üzerinde denetim kurmaları ve kızınızı kontrol etmesi konusunda erkek çocuklarınıza sorumluluk veriyor musunuz? Veriyorsanız ne tür sorumluluklar?.....
32. Kızınız için nasıl bir yaşam istiyorsunuz?.....
33. Kız ve erkek çocuklarınızdan beklentileriniz nelerdir?.....
34. Kız çocuğunuzla ilgili ne tür sorunlarla karşılaşıyorsunuz? Bu sorunlar bireysel mi yoksa sosyal sorunlar mı?.....
35. Ülkenin şartlarını da düşünerek kız çocuğuna sahip olmanın zorlukları olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız neler?.....
36. Sahip olduğunuz ekonomik imkanları kız ve erkek çocuğunuzun gerek eğitim gerekse sosyal yaşantısı için eşit olarak mı kullanıyorsunuz? Yoksa bu konuda kız ve erkek çocuğunuz için bir öncelik var mı? Varsa neden?.....
37. Çocuklarınıza ileride bir yaşlılık güvencesi ya da maddi bir değer olarak bakıyor musunuz? Bu konudaki düşünceniz erkek ve kız çocukta farklılaşıyor mu? Farklılaşıyorsa neden?.....
38. Kız çocuklarınızı erkek çocuklarınızdan farklı olarak hangi değerlerle yetiştiriyorsunuz?.....
39. Yaşadığınız çevrenin çocuğunuzun yetiştirilmesi açısından avantaj ve dezavantajları nelerdir?.....
40. Sizce Türk geleneğinde kadınlara gereken önem veriliyor mu?.....
Nasıl?.....
41. Sizce bir kadının eğitilmiş olup/olmaması önemli mi?.....
Neden?.....
42. Bir kızın evlenme yaşı kaç olmalıdır?.....
Neden?.....
43. “Kızını dövmeyen dizini döver” atasözü hakkında ne düşünüyorsunuz?.....
44. “Oğlan doğuran övünsün kız doğuran dövünsün” atasözü hakkında ne düşünüyorsunuz?.....
45. “Kızı kendi başına bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır” atasözü hakkında ne düşünüyorsunuz?.....

46. Evde çocuklarınızla ne kadar vakit geçirirsiniz? Birlikte olunan bu zaman nasıl kullanılır?.....
47. Ailede alınan kararlarda çocuklarınızın fikrini alır mısınız? Kararlara katılım konusunda kız ve erkek çocuklarınız hangi kararlara katılabilirler? Neden?.....

EK 3: HANGİ PROBLEM CÜMLELERİNİN HANGİ GÖRÜŞME SORULARINA KARŞILIK GELDİĞİ İLE İLGİLİ TABLO

1. Toplumda kadından ve erkekten beklenen roller nelerdir?	E30,E40 K2(II),K18(IV)
2. Aile içerisinde kadından ve erkekten beklenen roller nelerdir?	E17,E19,E20,E26,E27,E28,E29,E31 K11(II),K12(II),K1(III),ERK10
3. Aile içersinde kız ve erkek çocuklardan beklenen roller arasında farklılık var mıdır?	E21,E22,E26,E27,E28,E29,E31,E36,E38 K1(II),K6(II),K1(III),K5(III),K17(IV)
4. Anne-baba ve erkek kardeşler kız çocuklarını nasıl tanımlıyor?	E21,E22,E23,E24,E25,E33 ERK14 K1(II),K5(II),K5(III)
5. Kız çocukları, kadınlara ilişkin nasıl bir toplumsal rol tanımı yapıyorlar?	E19 K9(II),K10(II),K11(II), K12(II),K13(II)
6. Kız çocukları sosyal kimlik açısından kendilerini nasıl tanımlamaktadır?	K3(II),K4(II),K5(II),K9(II)
7.Kız çocuklarının kendilerini tanımlamaları üzerinde aile üyelerinin tanımlamaları etkili midir?	K5(II),K6(II) ERK15
8.Aile içerisinde başlayan kültürel tanımlamalar kız çocuklarının sosyal kimlik tanımlamalarını ne yönde etkilemektedir?	ERK12 K5(II),K6(II),K9(II),K5(III),K18(III)
9.Ailede varsa erkek kardeş ya da ağabeyin kız çocukları üzerindeki tanımlamalarının etkisi nedir? (Sosyal kimlik)	K5(III),K11(V) ERK11,ERK12,ERK13,ERK14,ERK15
10.Kız çocukları ailedeki kültürel tanımlamalara karşı nasıl bir duruş sergiliyorlar?	K19(III),K2(IV),K3(IV),K8(IV),K9(IV)
11.Kız çocuklarının kendilerini tanımlarken okula devam durumunun (İlköğretim sonrası liseye devam) ve medyada verilen kız çocuk tanımlamalarının etkisi var mıdır? Varsa nedir?	K7(II)

12. Yaşanılan çevrenin (kır-kent) kız çocuklarına ilişkinin kültürel tanımlamalara etkisi nedir?	K14(III),K15(III),K15(IV),K16(IV),K17(IV)
13. Kız çocuklarının aile yaşamında kendilerine biçilen rol ve beklentilere yönelik düşünce ve görüşleri nelerdir? Bu kır ve kentte farklılaşıyor mu?	K5(II),K6(II),K2(III),K10(IV)
14. Ailenin sahip olduğu kültürel sermaye, kız çocuklarının sosyal yaşam alanları (eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ile ilgili karar mekanizmalarına ulaşmasını hangi yönde etkiler?	E21,E22,E23,E24,E32,E41 K20(III),K12(IV)
15. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, kız çocuklarının sosyal yaşam alanları (eğitim, meslek edinme, sosyal güvence, serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tercihleri, arkadaş seçimi, evlilik tercihleri) ile ilgili karar mekanizmalarına ulaşmasını hangi yönde etkiler?	E36,E37,E39 K12(IV)
16. Kız çocukları aile üyeleri ile nasıl bir iletişim içindedir?	K2(III),K3(III),K8(III),K13(III),K14(III),K17(III),K11(V) ERK9
17. Kız çocukları aile ve sosyal yaşam alanında en çok kim ya da kimleri model alıyor?	K8(II),K18(III)
18. Kız çocuklarının geleceklerine ilişkin beklenti ve hedefleri nelerdir?	K2(IV),K4(IV),K5(IV),K6(IV),K7(IV),K8(IV), K9(IV),K10(IV),K11(IV),K19(IV),K20(IV)
19. İçinde yaşanılan ailenin kız çocuğuna ilişkin kültürel tanımlamaları onların geleceğe ilişkin hedeflerini ve kararlarını nasıl etkilemektedir?	K9(III),K10(III),K11(III)

20. Kız çocuklarına ilişkin kültürel tanımlamalar onların gelecekte sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarına ulaşmalarında ve karar mekanizmalarına katılmalarında ne yönde etkili olmaktadır?	E13,E14,E15,E16,E22,E24,E25,E32,E47 K9(III),K10(III),K11(III) ERK13
21. Kırdaki ve kentte yaşama, kız çocuklarının geleceğe ilişkin beklentilerini hangi yönde etkilemektedir?	K15(IV),K16(IV)
22. Kız çocuklarının aile içindeki kararlarda rolü nedir?	K9(III),K10(III),K11(III)
23. Kız çocukları geleceğe ilişkin ne tür kaygılar taşıyorlar?	K22(IV),K8(IV)
24. Kız çocukları yaşam taleplerini ailelerine ve topluma hangi kanallarla iletmektedirler?	K12(III), K13(III),K10(IV),K11(IV)
25. Anne-babalar, kız çocuklarının üzerinde denetim kurmaları konusunda erkek çocuklara ne tür görevler yüklemektedirler?	E31,ERK12,K5(III),K11(V)

Tablodaki Kısaltmalar:

E: Ebeveyn (Anne-baba)

K: Kız Çocuk

ERK: Erkek Kardeş